

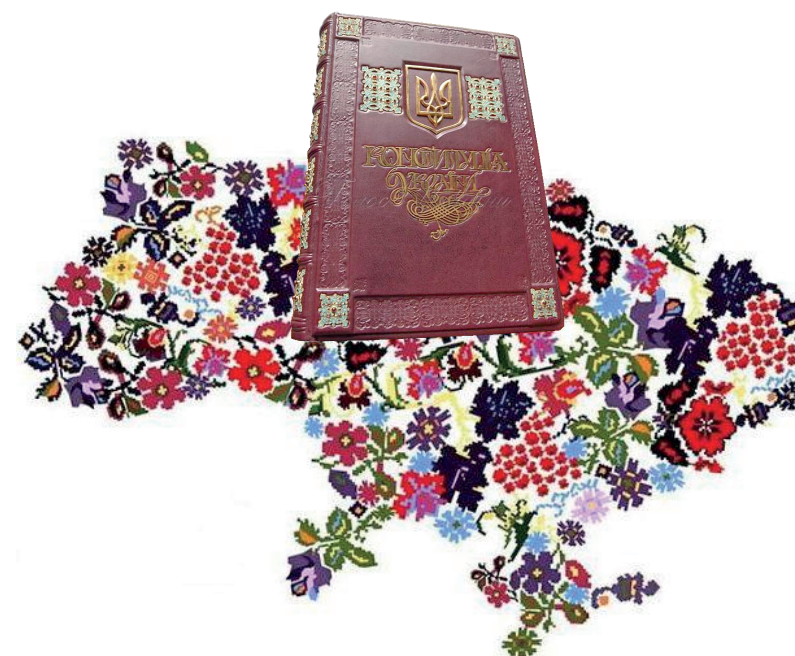

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

**ПРАВА ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ
ДО ТИЖНЯ ПРАВА І ЗАГАЛЬНОЇ
ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Збірник наукових праць
за матеріалами круглого столу

**10 грудня 2024 року
Київ-2025**

КИЇВСЬКИЙ
СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
www.kubg.edu.ua

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра публічного права

Юридична клініка «Астрей»

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

ДО ТИЖНЯ ПРАВА
І ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Збірник наукових праць
за матеріалами круглого столу

10 грудня 2024 року

Київ-2025

УДК 342.7:[355.02+355.271]
(477) (082)
П68

Рекомендовано до друку
Вченою радою Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 8 від 18.09.2025)

Редакційна колегія: А.Ю. Нашинець-Наумова, доктор юридичних наук, професор; Г.П. Цимбал, доктор юридичних наук, професор; С.В. Бобровник, доктор юридичних наук, професор; Т.О. Дідич, доктор юридичних наук, професор; Чаплюк О.І, кандидат юридичних наук, доцент; А.П. Чернега, кандидат юридичних наук, доцент.

П68 Права людини в умовах воєнного стану в Україні: до тиж-
ня права і Загальної декларації прав людини : зб. наук. праць
за матер. круглого столу, Київ, 10 грудня 2024 р. / редкол.:
А.Ю. Нашинець-Наумова, Г.П. Цимбал, С.В. Бобровник,
Т.О. Дідич, О.І. Чаплюк, А.П. Чернега. — Київ : Київ. столич.
ун-т ім. Б. Грінченка, 2025. 428 с.

УДК 342.7:[355.02+355.271]
(477) (082)

© Автори статей, 2025

© Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025

ЗМІСТ

Нашинець-Наумова А.Ю. Права осіб, мобілізованих на військову службу	10
Цимбал Г.П. Розголошення даних досудового розслідування в інших юридичних процесах	14
Грицяк І.А. Порухення прав людини в Україні російськими воєнними діями: міжнародно-правовий вимір	18
Загинець-Заболотенко З.А. Основні тенденції судової практики застосування норми про порушення законів та звичаїв війни	24
Дідич Т.О. Правова політики та законотворчість: до питання взаємодії	29
Котенко М.В. Теорія виключних прав інтелектуальної власності та її значення для забезпечення прав людини	33
Побіянська Н.Б., Хатнюк Н.С. Перспективи застосування штучного інтелекту в нотаріальній діяльності України	37
Кравчук В.М. Громадський контроль як інститут впливу у публічній сфері	42
Паламарчук І.В. Щодо дій армії в інтересах держави в питаннях відшкодування шкоди, завданої збройною агресією та майбутнього підсанкційних російських активів в Україні	46
Калашник О.М. Подальше вдосконалення діяльності адвокатури України відповідно до найкращих американських стандартів	52

Чернега А.П., Обловацька Н.О. Гарантії правового і соціального захисту військовослужбовців на одноразову грошову допомогу	55
Удовенко Ж.В. Процесуальне інтерв'ю у кримінальному провадженні	61
Каланча І.Г. Матеріальна форма існування як властивість доказу в кримінальному процесі України: практика правозастосування	63
Завидняк В.І. Цивільні позов, як спосіб забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином	68
Буличева Н.А., Буличев А.О. Проблеми правового забезпечення інтересів та потреб бізнесу і населення в сфері страхування воєнних та політичних ризиків	73
Музиченко О.В. Практичні аспекти перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами у кримінальному провадженні	79
Гуріна Д.П. Актуальні проблеми розбудови доброчесного суспільства в Україні	85
Положишник В.О. Юридична служба органу місцевого самоврядування як суб'єкт забезпечення правотворчої діяльності	88
Завидняк І.О. Нейтралізація та подолання протидії при розслідуванні службових злочинів	91
Бойчук Д.В. Інститути громадянського суспільства в механізмі захисту авторських прав в Україні	96
Корінний Д.О. Права людини і громадянина в Україні: виклики та перспективи під час воєнного стану	101
Ворошилова І.В., Куриленко Л.В. International Legal Framework for the Protection of Children's Rights in Armed Conflict: Ukrainian Practice / Міжнародно-правові засади захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту: практика України	106
Рябушиць Я.М., Лисенко Д.Р. Професійна етика в діяльності правоохоронних органів	111

Воля Р.М. Поліцейські заходи в Україні: правові та психологічні аспекти їх застосування в умовах воєнного стану	115
Лисенко О.В., Дегтяренко М.В. Розширення повноважень поліції в умовах воєнного стану	119
Кротюк О.В. Акт правотворчості як результат формалізації політичної волі	125
Андрусак Г.М. Наявність суспільно небезпечного посягання у складі необхідної оборони	130
Карась Б.О. Оцінні ознаки у складі порушення законодавства про працю (ст. 172 КК України)	133
Братко І.В. Обмеження свободи слова під час воєнного стану	135
Шевчук П.В. Усунення технічних помилок обвинувального акта: іноземний досвід та національна практика	140
Лизогуб К.О. Роль військових облігацій у фінансуванні оборонних потреб: міжнародний досвід та українські реалії	144
Навроцький Д.М. Щодо проблеми подвійного оподаткування фермерських господарств платою за землю (орендна плата)	147
Кононова В.В. Організаційно-тактичні особливості проведення експертиз відео-, звукозапису під час розслідування службових кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів	153
Аббасов Хайям Тофіг огли. Пільговий правовий режим як категорія юридичної науки	157
Сачко А.Р. Види концептуальних правових актів та їх характеристика	160
Дворак А.Ю. Надзвичайна правотворчість	164
Дворак С.Ю. Трансформація законодавства України про вищу освіту в умовах воєнного стану	166

Олійник Б.І. Пізнавальний потенціал сучасного праворозуміння як основа доктринального вивчення правотворчої політики	170
Липівський В.В. Плюралізм сучасних доктринальних підходів до визначення поняття «законність»	173
Лукашевич І.М. Медіація у бізнес-середовищі в системі управління правовими конфліктами в Україні	178
Осауленко В.Т. Функціональне призначення держави в сфері нормотворення	183
Мигрин Т.М. Перекладач у кримінальному процесі інших країн	187
Панченко Н.В. Розуміння принципу правової визначеності у кримінальному праві: до постановки проблеми	190
Артамонов М.А. Участь захисника під час затримання особи	193
Галицький В.О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом переносної ствольної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї	196
Пилипець А.Ю. Кримінально-правові аспекти обмеження права людини на інформацію в умовах воєнного стану	200
Федюнін Д.В. Шахрайство в умовах воєнного стану — динаміка 2022–2024 років	204
Завітневич Р.Ю. Нарис про пенітенціарну систему австрійської республіки	207
Нордіо В.В. Колабораційна діяльність приватних виконавців — доцільність криміналізації	211
Нордіо В.В. Приватний виконавець як спеціальний потерпілий та спеціальний суб'єкт кримінальних правопорушень за КК України	215
Голуб Я.О. Справедливість як принцип кримінального права України в умовах війни	220

Воронкін А.О. Особливості арешту майнових прав у кримінальному провадженні	224
Зейналов А.О. Гендерно зумовлене насильство стосовно дітей в умовах збройного конфлікту: основні підходи в міжнародному гуманітарному праві	226
Стецюк С.С. Ухилення від проходження військової служби за призовом за мобілізацією як мотив незаконного перетинання державного кордону України	230
Червінська Л.В. Віднесення окремих документів до офіційних — проблемні аспекти судової практики	233
Ткаченко В.В. Соціально-демографічні ознаки освітянина-колаборанта	236
Дроздовський Л.П. Порухення суддею / кандидатом на посаду судді етичних норм vs використання ним у наукових працях доробку російських дослідників	240
Шевчук О.А. Невизначеність норми про воєнні злочини (ст. 438 КК України) — позитив чи негатив для судової практики	245
Харко Д.М. Диференціація кримінальної відповідальності співучасників за вчинення корупційних кримінальних правопорушень в кримінальному кодексі України	249
Харченко Є.І. Незаконне перетинання державного кордону України в умовах війни — аналіз судової практики	253
Удовенко В.В. Дослідження слідів кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері комп'ютерної інформації	254
Тарасюк А.Ю. Особливості правового регулювання зображень у сфері охорони здоров'я	257
Тарасюк Ю.А. Захист прав міноритарних акціонерів у спорах про примусовий продаж акцій	261
Арбуз А.В., Братко І.В. Право військовополонених на спілкування з рідними відповідно до Женевських конвенцій	266

<i>Порунова Б.І.</i> Забезпечення прав людей з інвалідністю під час дії воєнного стану в Україні	271
<i>Мусієнко К.О.</i> Міжнародно-правові стандарти захисту прав людей з інвалідністю в умовах воєнного стану: виклики та можливості	275
<i>Резнік К.В.</i> Права жінок в умовах воєнного стану	280
<i>Магей Т.М.</i> Міжнародно-правові механізми захисту прав людини і громадянина в умовах збройних конфліктів	284
<i>Клименко М.К., Остапенко О.І.</i> Цифрова трансформація процедури усиновлення в Україні під час дії воєнного стану	288
<i>Шуцький М.А.</i> Медіація як інструмент вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності	294
<i>Кір'якова Я.Р.</i> Конституційно-правовий статус дитини в Україні під час війни	299
<i>Гнатенко Є.С., Франковська А.Р.</i> Правовий статус громадян України на тимчасово окупованих територіях	304
<i>Козаковська П.Т., Ветошко К.Ю.</i> Особливості правового регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану	309
<i>Богун М.В.</i> Антикорупційне законодавство в оборонній сфері України: наміри та реальність	314
<i>Бановська Т.К.</i> Добросесність як одна із основних вимог до професійної етики прокурорів	318
<i>Костишин О.В.</i> Добросесність як фундаментальна вимога до судді	325
<i>Зубач І.О., Пермякова А.В.</i> Правовий статус багатодітних сімей в умовах війни	328
<i>Смілянець А.В.</i> Гібридна війна московії проти України: правовий аспект	335
<i>Левонтьук М.А.</i> Медіа та інформаційна політика в умовах воєнного стану в Україні	339

<i>Васильєв Я.М., Карпова В.В.</i> Обмеження прав людини під час воєнного стану	344
<i>Тодоресі А.І., Рудик Д.А.</i> Доступ до інформації та свобода преси в умовах воєнного стану в Україні	349
<i>Ткач А.В., Савчук А.М.</i> Правовий статус внутрішньо переміщених осіб станом на 11-й рік війни московії проти України	353
<i>Капітаненко А.М., Пономаренко А.О.</i> Правова охорна культурної спадщини України в умовах війни	360
<i>Глазовська А.С.</i> Правовий статус жінки-військовослужбовця в лавах збройних сил України	365
<i>Букіна В.С., Литвиненко Є.А.</i> Московсько-українська війна-геноцид українського народу: правовий аспект	370
<i>Прохоренко М.Р.</i> Заповіт військовослужбовця в умовах воєнного стану в Україні	375
<i>Панчук А.С., Якименко Л.Г.</i> Правове регулювання гуманітарної допомоги в Україні в умовах воєнного стану	382
<i>Бондар Д.О., Харченко А.С.</i> Право на освіту в умовах воєнного стану	389
<i>Кобілянська А.В., Волосовська А.С.</i> Трудові відносини в умовах воєнного стану	395
<i>Бердник В.В., Чистіліна А.П.</i> Підстави та порядок визнання особи безвісти зниклої в умовах війни	401
<i>Рудометов Г.Р.</i> Особливі повноваження правоохоронних органів під час воєнного стану в Україні	406
<i>Кісільов О.О.</i> Міжнародний кримінальний суд та його інтеграція в українську державно-правову систему	410
<i>Андріяш С.С., Власюк А.П.</i> Правовий статус українських біженців за кордоном	416
<i>Надеїна Д.С., Поночовна Д.О.</i> Правовий статус дітей у зонах бойових дій	421

ПРАВА ОСІБ, МОБІЛІЗОВАНИХ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ

Захист суверенітету і територіальної цілісності України є справою всього Українського народу. Відповідно до ст. 65 Конституції України «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України» [1, ст. 141]. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону. Мобілізація — «це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду» [2].

Призов громадян на військову службу під час мобілізації або залучення їх до виконання обов'язків за посадами здійснюють територіальні центри комплектування та соціальної підтримки за сприяння місцевих органів виконавчої влади або командири військових частин. Військовозобов'язані та резервісти, які перебувають на зборах, у разі оголошення мобілізації продовжують перебувати на зборах. За необхідності зазначені особи призиваються на військову службу командирами відповідних військових частин за розпорядженням Генерального штабу Збройних Сил України. Особливості проходження медичного обстеження військовозобов'язаними та резервістами під час мобілізації, на особливий період визначаються Міністерством оборони України спільно з Міністерством охорони здоров'я України. Громадянам, які перебувають на військовому обліку, з моменту оголошення мобілізації забороняється зміна місця проживання без дозволу посадової особи.

Чинним законодавством України передбачено відповідні умови відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, в результаті яких не підлягають під час мобілізації військовозобов'язані: «у яких заброньовані на період мобілізації та на воєнний час за органами державної влади, іншими державними органами, органами

місцевого самоврядування, а також за підприємствами, установами і організаціями в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; визнані в установленому порядку особами з інвалідністю або відповідно до висновку військово-лікарської комісії тимчасово непридатними до військової служби за станом здоров'я на термін до шести місяців (з наступним проходженням військово-лікарської комісії); жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років; жінки та чоловіки, які самостійно виховують дитину (дітей) віком до 18 років; жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років; жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину, хвору на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що підтверджується документом, виданим лікарсько-консультативною комісією закладу охорони здоров'я в порядку та за формою, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, але який не встановлено інвалідність; жінки та чоловіки, на утриманні яких перебуває повнолітня дитина, яка є особою з інвалідністю I чи II групи; усиновителі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, на утриманні яких перебувають діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років; зайняті постійним доглядом за хворою дружиною (чоловіком), дитиною, а також батьками своїми чи дружини (чоловіка), які за висновком медико-соціальної експертної комісії чи лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребують постійного догляду; які мають дружину (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи за умови, що такі особи з інвалідністю не мають інших працездатних осіб, зобов'язаних відповідно до закону їх утримувати; опікуни особи з інвалідністю, визнаної судом недієздатною; особи, зайняті постійним доглядом за особою з інвалідні-

стю І групи; особи, зайняті постійним доглядом за особою з інвалідністю ІІ групи або за особою, яка за висновком медико-соціальної експертної комісії або лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребує постійного догляду, у разі відсутності інших осіб, які можуть здійснювати такий догляд; жінки та чоловіки, які мають неповнолітню дитину (дітей) і чоловіка (дружину), який (яка) проходить військову службу за одним із видів військової служби, визначених Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу»; народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим; працівники органів військового управління (органів управління), військових частин (підрозділів), підприємств, установ та організацій Міністерства оборони України, Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Державної виконавчої служби України, Управління державної охорони України; інші військовозобов'язані або окремі категорії громадян у передбачених законом випадках» [3; 4].

Призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період не підлягають також: «здобувачі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти, які навчаються за денною або дуальною формами здобуття освіти; наукові і науково-педагогічні працівники закладів вищої та фахової передвищої освіти, наукових установ та організацій, які мають вчене звання та/або науковий ступінь, і педагогічні працівники закладів професійної (професійно-технічної) освіти, закладів загальної середньої освіти, за умови що вони працюють відповідно у закладах вищої чи фахової передвищої освіти, наукових установах та організаціях, закладах професійної (професійно-технічної) чи загальної середньої освіти за основним місцем роботи не менш як на 0,75 ставки; жінки та чоловіки, чий близькі родичі (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати, дід, баба або рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра) загинули або пропали безвісти під час проведення антитерористичної операції з числа: а) військовослужбовців або працівників утворених

відповідно до законів України військових формувань, що захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, які загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення; б) працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися до забезпечення проведення антитерористичної операції та загинули або пропали безвісти під час забезпечення проведення антитерористичної операції безпосередньо в районах та у період її проведення; в) осіб, які загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, за умови що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів; г) осіб, які загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах її проведення у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, але в подальшому такі добровольчі формування не були включені до складу утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів, і виконували завдання антитерористичної операції у взаємодії з утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами; д) жінки та чоловіки, чий близькі родичі (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати, дід, баба або рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра) загинули або пропали безвісти під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а також під час забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України під час дії воєнного стану» [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. (Дата звернення 14.11.2024 р.).
2. Права військовозобов'язаних під час мобілізації. URL : <https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/prava-viyskovih-2.pdf> Text (Дата звернення 14.11.2024 р.).
3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закону України від 25 березня 1992 року № 2232-XII зі змінами, внесеними Законом України № 3384-IX від 20 вересня 2023 року. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. ст. 385 (Дата звернення 14.11.2024 р.).
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 44. ст. 416. (Дата звернення 14.11.2024 р.).

Цимбал Г.П.,

завідувачка кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
д.ю.н., професорка,
заслужена діячка науки і техніки України

РОЗГОЛОШЕННЯ ДАНИХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ІНШИХ ЮРИДИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Розголошення даних досудового розслідування в інших юридичних процесах є складним юридичним і соціальним питанням, яке стоїть на перетині правових норм і суспільних очікувань. В Україні цей процес регулюється законодавством, що забезпечує баланс між інтересами слідства, правом громадськості на інформацію та правами учасників судового процесу.

В процесі досудового розслідування усі учасники кримінального провадження зобов'язані дотримуватись таємниці досудового розслідування. При цьому розголошення відомостей досудового розслідування допускається лише в обсязі та за умови, якщо це не суперечить інтересам досудового розслідування і не пов'язано з порушенням прав і законних інтересів учасників кримінального про-

вадження. Розголошення відомостей про приватне життя учасників кримінального провадження можливе лише у виняткових випадках і лише за згодою тієї особи, котрої вони стосуються [1, с. 253].

Всім відомо, що досудове розслідування є ключовою стадією кримінального провадження, під час якої збираються, аналізуються та фіксуються докази. Природа цієї стадії вимагає конфіденційності, аби забезпечити: неупередженість і справедливість розгляду; охорону прав осіб, які залучені до провадження; запобігання спотворенню чи маніпуляції фактами. Однак у сучасному інформаційному просторі, де кожна подія може стати надбанням суспільства, виникає ризик передчасного оприлюднення таких даних, що, своєю чергою, може викривити сприйняття суспільства та вплинути на об'єктивність правосуддя.

Відповідно до статті 222 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), інформація досудового розслідування є закритою для сторонніх осіб. Виключення можливі лише у випадках, коли: слідчий або прокурор вважає за доцільне розкрити частину інформації в інтересах слідства; суд дозволяє використання цих даних в інших процесах. Без такого дозволу будь-яке розголошення даних є порушенням закону, що підпадає під кримінальну відповідальність, про що мова йдеться у статті 387 Кримінального кодексу України (далі — КК України).

На жаль доводиться констатувати, що суспільство далеке від етичних викликів та суспільної відповідальності, що часто вимагає прозорості в резонансних справах. Проте передчасне або некоректне розголошення матеріалів може завдати і завдає шкоди: правосуддю, репутації осіб, громадській довірі через поширення недостовірної або вирваної з контексту інформації підриває авторитет правових інституцій.

На думку автора, використання матеріалів досудового розслідування в інших юридичних процесах має базуватися на чітко визначених правових підставах. Така практика повинна відповідати принципу верховенства права, а також слугувати прикладом взаємодії між процесуальними нормами та правами людини. Потрібно враховувати, що юридичний інструменталізм у цьому питанні може перетворити правосуддя на інструмент маніпуляції.

Розголошення даних досудового розслідування — це проблема, яка вимагає обережного підходу. Законодавство чітко встановлює

межі, проте суспільний та етичний виміри додають складності. Необхідно знаходити баланс між інтересами слідства, правами людини та інформуванням громадськості, аби забезпечити справедливості як в окремих справах, так і в системі правосуддя загалом.

Таким чином, при наявності чітко прописаних алгоритмів щодо використання матеріалів досудового розслідування в інших юридичних процесах дозволять вирішити низку питань при дотриманні наступних принципів: законності, верховенства права, етичності та соціального виміру. Щодо законності, матеріали досудового розслідування є важливим джерелом доказової бази, але їх використання в інших юридичних процесах потребує правових підстав. Відповідно до українського законодавства матеріали досудового розслідування можна залучати до інших процесів лише за умови, що це відповідає нормам КПК України; використання цих матеріалів без дозволу органів досудового розслідування чи суду є порушенням закону (ст. 222 КПК України); стаття 387 КК України передбачає кримінальну відповідальність за неправомірне розголошення або використання матеріалів [2; 3]. Наприклад, правомірним використанням є: ініціювання нового кримінального провадження, якщо виявлені факти вказують на новий злочин; або у цивільних чи адміністративних справах виключно за рішенням суду, якщо матеріали мають безпосереднє значення для розгляду справи.

Щодо принципу верховенства права, цей принцип забезпечує рівновагу між: дотриманням процесуальних правил, повагою до прав людини (захист персональних даних, презумпція невинуватості) та суспільним інтересом до прозорості правосуддя. Будь-яке втручання в приватне життя осіб, залучених у розслідування, без вагомих правових підстав є порушенням цього принципу. Це особливо важливо в умовах інформаційного суспільства, де витік даних може призвести до серйозних репутаційних і правових наслідків.

Етичний та соціальний вимір передбачає повагу до конфіденційності, тобто передчасне оприлюднення фактів може завдати шкоди учасникам процесу (як обвинуваченим, так і потерпілим); уникнення маніпуляцій, коли вирвані з контексту матеріали можуть використовуватися для політичного чи медійного тиску, інформаційної розправи з опонентами. Судові органи повинні забезпечувати баланс між правом громадськості на інформацію і захистом інтересів правосуддя.

Звичайно існують певні ризики юридичного інструменталізму і він виникає тоді, коли матеріали досудового розслідування використовуються не за прямим призначенням, а з метою: політичного тиску, вирішення особистих чи корпоративних конфліктів, дискредитації певних осіб у суспільстві. Це створює загрозу перетворення правосуддя на інструмент маніпуляції, що суперечить демократичним та правовим принципам і руйнує довіру до державно-правової системи.

Чи є вихід із даної ситуації? Звичайно є, але при суворому дотриманні практичних рекомендацій, які полягають у наступному: чітка регламентація доступу, де лише визначені законом особи повинні мати доступ до матеріалів; строгий контроль за розголошенням з упровадженням механізмів відстеження і відповідальності за витік інформації; визначення публічності тільки в межах закону, а саме судові рішення про оприлюднення матеріалів повинні базуватися на суспільній значущості, а не на інтересах окремих сторін; належна підготовка фахівців: адвокати, слідчі й судді повинні бути обізнані з етичними та правовими аспектами роботи з такими даними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. 1224 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI: станом на 21 листопада 2024 року. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88) (Дата звернення: 18.11.2024 р.).
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 01 вересня 2001 року №: 2341-III станом на 21 листопада 2024 року. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, ст. 131 (Дата звернення: 21.11.2024 р.).

Грицяк І.А.,

професор кафедри міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
к.ю.н., д.держ.упр., професор,
заслужений діяч науки і техніки України

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ РОСІЙСЬКИМИ ВОЄННИМИ ДІЯМИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Десятирічна війна росії проти України, розпочата локально в 2014 році та розширена повномасштабно 24 лютого 2022 року, завдає значної шкоди українському населенню та грубо порушує загальноприйняті на міжнародному рівні права людини кожного українця. Трагічні спустошення, невимовні страждання та незліченні втрати людських життів варіюються від безпосереднього контакту з військами, що вторглися, і військових злочинів, постійних загроз безпеці від обстрілів і повітряних нальотів, серйозних поранень або загибелі членів сім'ї чи близьких, до важких і тривалих порушень соціального життя. Постійна загроза боєприпасів, що не розірвалися, посилює наслідки, особливо в прифронтових населених пунктах, звільнених і прилеглих територіях, що в сукупності є беззаперечним доказом грубого і безпрецедентного порушення прав людини в Україні російськими воєнними діями.

Сьогоднішні біди і страждання українських громадян від злочинних дій росіян потребують не лише оперативних реабілітаційних заходів, а й фіксування цих дій для їх кваліфікації згідно з нормами міжнародного кримінального права з метою подальшого притягнення воєнних злочинців до відповідальності. Надія на те, що кожен акт насильства та порушення прав людини отримає належну оцінку та покарання, посилюється ухваленням 17 грудня 2024 року Генеральною Асамблеєю ООН резолюції про ситуацію з правами людини на тимчасово окупованих територіях України. Важливо, що цей документ є першою резолюцією ООН, в якому Генеральна Асамблея називає агресію РФ проти України «загарбницькою війною РФ проти України» [1].

Однак при цьому варто зазначити, що в міжнародному праві, і зокрема в кримінальному, досі не існує спеціального міжнародного договору, присвяченому злочинам проти людства, на відміну від інших міжнародних злочинів, таких як воєнні злочини, геноцид, катування та насильницькі зникнення. Загальновизнано, що це велика прогалина в міжнародній системі правосуддя, а тому потрібен спеціальний правовий інструмент для боротьби зі злочинами проти людства.

Комісія з міжнародного права при ООН (далі — КМП ООН) на своїй 71 сесії, яка відбувалася двома частинами (перша — з 29 квітня до 7 червня, друга — з 8 липня до 9 серпня 2019 року), ухвалила проект статей про запобігання злочинам проти людства та покарання за них, передала їх на розгляд Генеральної Асамблеї ООН і рекомендувала розробити на їх основі конвенцію. Рекомендації містять конкретні пропозиції щодо основних положень сучасних проблем міжнародного права, зокрема й міжнародного кримінального права, в рамках якого з одинадцяти питань сесії четверте було присвячено злочинам проти людства. У грудні 2022 року Генасамблея встановила дворічний термін для подальшого розгляду рекомендацій, щодо яких було заплановано прийняти відповідні рішення восени 2024 року [2; 3].

Проект статті 2 «Визначення злочинів проти людства» розділу IV рекомендацій містить визначення поняття злочину проти людства, який означає будь-які з наступних дій, якщо вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням нападу: вбивство; винищення; поневолення; депортація або примусове переміщення населення; ув'язнення або інше суворе позбавлення фізичної свободи в порушення основних норм міжнародного права; катування; зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, насильство стерилізація або будь-яка інша форма сексуального насильства порівнянної тяжкості; переслідування будь-якої визначеної групи чи колективу за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними чи іншими ознаками, які загальновизнані як неприпустимі згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-якими діями, згаданими в цьому пункті; насильницьке зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські дії подібного характеру, що навмисно

спричиняють сильні страждання або серйозні тілесні чи психічні або фізичні ушкодження [2].

Важливими є положення рекомендацій, закладені в статті 6 «Криміналізація за національним законодавством», згідно з якими кожна держава вживає необхідних заходів для забезпечення того, щоб злочини проти людства вважалися злочинами згідно з її кримінальним законодавством (пункт 1), щоб певні діяння були визнані злочинами згідно з її кримінальним законодавством, а саме: вчинення злочину проти людства; замах на вчинення такого злочину; наказ, підбурювання, спонукування, пособництво, підбурювання або іншим способом сприяння або сприяння вчиненню або спробі вчинення такого злочину (пункт 2).

Проект статті 6 також передбачає (пункт 3), що кожна держава вживає необхідних заходів для забезпечення того, щоб командири та інші начальники несли кримінальну відповідальність за злочини проти людства, вчинені їхніми підлеглими, якщо вони знали або мали підстави знати, що підлеглі збиралися вчинити або вчинили такі злочини, та не вжили всіх необхідних і розумних заходів, що від них залежать, для запобігання їх вчиненню, а якщо такі злочини були вчинені, то для покарання винних осіб. При цьому в пункті 4 наголошується, що кожна держава вживає необхідних заходів для забезпечення того, щоб згідно з її кримінальним законодавством той факт, що згаданий в цьому проекті статті злочин було вчинено згідно з наказом уряду або начальника, військового чи цивільного, не є підставою про виключення кримінальної відповідальності підлеглого. Не може бути підставою для виключення кримінальної відповідальності і той факт, що злочин, згаданий в цьому проекті статті, було вчинено особою, яка займає офіційну посаду (пункт 5). Для цього кожна держава має вжити необхідних заходів.

Як пропонується в пункті 6 проекту статті 6, кожна держава вживає необхідних заходів для забезпечення того, щоб згідно з її кримінальним законодавством злочини, зазначені в цьому проекті статті, не підпадали під будь-який термін давності, а пункт 7 — щоб такі злочини каралися відповідними покараннями з урахуванням їх тяжкого характеру.

Відповідно до положень свого національного законодавства кожна держава вживає заходів, у разі необхідності, для встановлен-

ня відповідальності юридичних осіб за правопорушення, згадані в цьому проекті статті. Відповідно до правових принципів держави така відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільною або адміністративною (п. 8).

Належна увага присвячена в проектах статей про запобігання злочинам проти людства та покарання за них, переданих на розгляд Генеральній Асамблеї ООН, питанням про встановлення національної юрисдикції щодо злочинів проти людства (стаття 7). Пункт 1 цієї статті передбачає, що кожна держава вживає необхідних заходів для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, які охоплюються цими проектами статей, у таких випадках: коли злочин вчинено на будь-якій території під її юрисдикцією або на борту судна чи літака, зареєстрованого в цій державі; коли передбачуваний злочинець є громадянином цієї держави або, якщо ця держава вважає це доречним, особою без громадянства, яка постійно проживає на території цієї держави; якщо жертва є громадянином цієї держави, якщо ця держава вважає це доцільним. Положення пункту 2 розширюють діапазон юрисдикції, приписуючи кожній державі також вживати необхідних заходів для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, передбачених цими проектами статей, у випадках, коли передбачуваний злочинець перебуває на будь-якій території під її юрисдикцією, і вона не видає чи не передає особу відповідно до цього проекту статей. Підсилює запровадження юрисдикційних спроможностей національних держав пункт 3 проекту статті 7, в якому йдеться про те, що ці проекти статей не виключають здійснення будь-якої кримінальної юрисдикції, встановленої державою відповідно до її національного законодавства.

Неурядова організація «TRIAL International», яка бореться з безкарністю за міжнародні злочини та підтримує жертв у їхньому прагненні до справедливості, використовує інноваційний підхід до права, прокладаючи шлях до справедливості для тих, хто пережив невимовні страждання [4]. Надаючи правову допомогу жертвам, документуючи, розслідуючи та розглядаючи справи, організація розвиває місцевий потенціал, просуває порядок денний прав людини та закликає держави всебічно підтримати розробку і прийняття майбутньої Конвенції про попередження злочинів проти людяності та покарання за них.

На переконання членів «TRIAL International», держави повинні активно брати участь у поточних дискусіях щодо проекту статей

КМП при ООН і взяти на себе зобов'язання розпочати процес переговорів, який дасть змогу укласти відповідний договір про запобігання злочинам проти людяності та покарання за них. Така робота може стати історичним моментом для сприяння на міжнародному рівні прийняттю нового універсального юридично обов'язкового інструменту, який зміцнить правову базу, застосовну до злочинів проти людяності на наступні десятиліття.

Крім того, напередодні відновлення роботи з підготовки Конвенції про попередження злочинів проти людяності та покарання за них організація «TRIAL International» рекомендує державам і закликає їх: забезпечити, щоб майбутня Конвенція містила положення, подібне до пункту 6 проекту статті 6, яка встановлює, що строки давності не застосовуються до злочинів проти людства; забезпечити, щоб майбутня Конвенція містила положення, яке чітко встановлює, що строки давності не застосовуються до цивільних або будь-яких інших проваджень, у яких жертви злочинів проти людства вимагають відшкодування; посилити формулювання, що використовуються в проекті статті 6, пункту 8, з метою забезпечення того, щоб майбутня Конвенція передбачала зобов'язання встановлювати відповідальність юридичних осіб за їхню участь у злочинах проти людства. Така відповідальність може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною і не поширюється на кримінальну відповідальність фізичних осіб, які вчинили злочин; зберегти в майбутній Конвенції положення, що передбачають зобов'язання встановлювати та здійснювати юрисдикцію щодо злочинів проти людяності у випадках, коли підозрюваний злочинець перебуває на будь-якій території під юрисдикцією держави, якщо ця держава не екстрадує або не передає цю особу (проект статті 7, параграф 2 та проект статті 10); змінити визначення злочинів насильницького знищення та переслідування, що містяться в проекті статей КМП ООН, щоб привести їх у відповідність із відповідними визначеннями згідно з міжнародним договором і звичаєвим правом [5].

Підсумовуючи, можна констатувати, що порушення прав людини в Україні російськими військовими діями є абсолютно беззаперечними, а злочини, вчинені російською федерацією відкритою та неприхованою загарбницькою війною за допомогою грубого порушення української територіальної цілісності та серйозних порушень імперативного міжнародного права — мають бути покарані.

Попри існуючі в міжнародному праві прогалини, загалом є в наявності достатній і необхідний нормативно-правовий інструментарій, який можна було б застосовувати до російських злочинців, які вчинили в Україні кримінально-карані діяння. Однак, поки що, на жаль, реальних спроможностей на це ще немає. Натомість, ця обставина лише зумовлює посилення роботи над удосконаленням міжнародно-правових засобів, спрямованих проти воєнних злочинів та злочинів проти людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коментар МЗС щодо ухвалення ГА ООН резолюції про ситуацію з правами людини на тимчасово окупованих територіях України. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-shchodo-uhvalennya-ga-onn-rezolyuciyi-pro-situaciyu-z-pravami-lyudini-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukrayini>
2. Report of the International Law Commission Seventy-first session 29 April–7 June and 8 July–9 August 2019. General Assembly Official Records Seventy-fourth Session Supplement No. 10 (A/74/10), 2021. 404 p. URL: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210057318>
3. Towards a Convention on Prevention and Punishment of Crimes against Humanity: Recommendations to States. URL: <https://trialinternational.org/latest-post/towards-a-convention-on-prevention-and-punishment-of-crimes-against-humanity-recommendations-to-states/>
4. Trialinternational: paving the way for justice. URL: <https://trialinternational.org/who-we-are/>
5. Towards a Convention on Prevention and Punishment of Crimes against Humanity: Recommendations to States. URL: <https://trialinternational.org/latest-post/towards-a-convention-on-prevention-and-punishment-of-crimes-against-humanity-recommendations-to-states/>

Загиней-Заболотенко З.А.,

завідувач відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
НАН України,
доктор юридичних наук, професор

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМИ ПРО ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

У ст. 438 КК України передбачається кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Відповідна норма існувала ще з моменту набрання чинності цим Кодексом, однак почала застосовуватися як органами досудового розслідування, так і судами лише після початку війни в Україні. При цьому йдеться не лише про початок повномасштабного вторгнення рф на територію України, а про початок загарбницької війни у 2014 р. Водночас якщо до 24.02.2022 було ухвалено лише три вироків за ст. 438 КК України, то після повномасштабного вторгнення рф на територію України в Єдиному державному реєстрі судових рішень опубліковано 57 вироків (станом на 25.12.2024). Водночас збільшення їх кількості — ще попереду. Адже за даними Офісу Генерального прокурора, упродовж 2022 року було обліковано 60 387 злочинів, передбачених ст. 438 КК України (вручено підозру 135 особам), а протягом січня — листопада 2023 р. — обліковано 52 798 цих злочинів (вручено підозру 81 особі). Навіть порівняння зазначених статистичних даних може слугувати полем для наукових роздумів. Водночас важливо лапідарно зупинитися на окремих тенденціях судової практики за ст. 438 КК України, що сприятиме подальшому вдосконаленню судового розгляду відповідної категорії кримінальних правопорушень та ухваленню судами більш якісних вироків [1, ст.131; 2].

Насамперед звертаємо увагу на те, що у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України зазвичай використовується спеціальна процедура кримінального провадження (спеціального досудового розслідування та спеціального судового розгляду) (*in absentia*), яка була застосована в 73 % провадженнях, що накладає відбиток як на процесуальних аспектах здійснення кримі-

нального провадження, так і на кримінально-правовій оцінці дій обвинувачених.

Класичним доказом у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України є показання потерпілого (потерпілих), свідка (свідків), обвинуваченого (обвинувачених). У разі використання такого доказу, як показання обвинуваченого (обвинувачених) йдеться про ситуації, коли розгляд кримінального провадження здійснювався за присутності обвинуваченого (обвинувачених), тобто не за процедурою *in absentia*. Можливе використання у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України й показання з чужих слів (вирок Подільського районного суду м. Києва від 19.12.2022 у справі № 758/14216/2) [3].

Джерелом доказів у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України виступають речові докази, якими згідно з опрацьованими вирокami визнавалися: бойові припаси, а також їх фрагменти, що належать військовослужбовцям зс рф, та які використовувалися для вчинення кримінального правопорушення (наприклад, вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26.04.2023 у справі № 733/923/22); документи, що належать військовослужбовцям зс рф (паспорт громадянина рф, виданий на ім'я обвинуваченого, страхове свідоцтво, видане на ім'я обвинуваченого, військовий квиток військовослужбовця зс рф, аркуш паперу з назвою «Алгоритм дій механіка водителя по тревоге»; посвідчення механіка-водія зс рф, пластикові банківські карти на ім'я обвинуваченого, журнал зі списком військовослужбовців зс рф, жетон з іменем обвинуваченого, щоденник психолого-педагогічний спостережень за військовослужбовцем зс рф, посвідчення учасника бойових дій, картка платника податків, паспорт громадянина «ДНР», посвідчення водія, свідоцтво реєстрації транспортного засобу (вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 09.05.2023 у справі № 588/1072/22); речі, що належать потерпілим, та які були вилучені в них військовослужбовцями зс рф (вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 у справі № 760/5257/22); автомобіль, на якому рухалися потерпілі, та який був розстріляний військовослужбовцями зс рф (вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26.04.2023 у справі № 733/923/22), одяг, в який була вдягнута потерпіла особа, в яку влучила куля під час здійснення пострілів військовослужбовцем зс рф (вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26.04.2023 у справі № 733/923/22) тощо. Окрім того, судами пер-

шої інстанції під час судового розгляду досліджувалися постанови слідчих, ухвалених під час досудового розслідування про визнання цих предметів речовими доказами [4; 5].

Для підтвердження винуватості у вчиненні злочину, передбаченого ст. 438 КК України, суди досліджували й електронні докази, як от сторінки у соціальних мережах, що належали обвинуваченим військовослужбовцям зс рф та/або їх близьким особам, що допомагало ідентифікувати особу обвинуваченого та отримати інші дані про нього (наприклад, номер мобільного телефону, місце знаходження на час судового розгляду справи), офіційні вебсайти міністерства оборони рф, публікації на російських сайтах тощо (наприклад, вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 у справі № 760/5257/22).

У кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України власне фактичні дані, що містяться у висновках експертів у переважній більшості випадків є джерелом доказів, а самі висновки — предметом безпосереднього дослідження під час судового розгляду відповідних кримінальних проваджень. Джерелами доказів були висновки таких експертиз: судово-медичної експертизи, відповідно до якої встановлено ступінь тяжкості тілесних ушкоджень потерпілому, механізм заподіяння цих тілесних ушкоджень; судової експертизи зброї, згідно з яким досліджувалися предмети, схожі на бойові припаси та їх частини, експертизи вибухових речовин та продуктів вибуху; судової військової експертизи, згідно з яким встановлено радіус ураження залпів з ракетних установок, характеристик танку, з якого здійснювалися залпи, розміщення в ньому екіпажу; судово-товарознавчої експертизи, відповідно до якої визначено розмір завданих потерпілому матеріальних збитків у результаті викрадення військовослужбовцями зс рф його майна; судової автотоварознавчої експертизи, відповідно до якої визначено розмір збитків, заподіяних потерпілому військовослужбовцями зс рф знищенням його майна; судово-психіатричної експертизи, що підтверджує стан психічного здоров'я потерпілого; семантико-текстуальної експертизи; портретної експертизи, за результатами якої встановлено належність документів військовослужбовцю зс рф та/або ідентифіковано особу військовослужбовця за фотознімками; судової вибухово-технічної експертизи, в якому встановлено факт вибуху бойового припасу; судової будівельно-технічної експертизи, в якому встановлено

розмір заподіяних матеріальних збитків у результаті пошкодження житла цивільного населення; судової інженерно-екологічної експертизи, яким визначено розмір екологічного збитку (шкоди, завданої довкіллю) заподіяний внаслідок незаконного використання водних ресурсів.

Джерелами доказів у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України були й такі важливі докази, як довідки, що підтверджують середню температуру повітря у відповідній місцевості у відповідний час доби, докази (документи), що містять оперативну інформацію про перебування військового підрозділу, в якому проходить службу цей військовослужбовець, та який перебував у час, коли вчинялося порушення законів та звичаїв війни, на території населеного пункту України, який було окуповано зс рф тощо. В окремих вироках судами першої інстанції бралася до уваги бралася загальна інформація, що міститься в офіційних документах, що відповідний населений пункт, на території якого було вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 438 КК України, у відповідний часовий проміжок перебувало під тимчасовою окупацією зс рф [1, ст. 131].

Спеціальна процедура кримінального провадження (*in absentia*) здійснювалася за всіма правилами, що передбачені для цієї процедури. При цьому суди першої інстанції, ухвалюючи обвинувальні вироки за ст. 438 КК України, з'ясовували, чи здійснювалося кримінальне провадження за обов'язкової участі захисника обвинуваченого (тобто чи було забезпечено право обвинуваченого на захист), хто з захисників здійснював захист та порядок його залучення у кримінальне провадження, чи був він ознайомлений з матеріалами кримінального провадження від початку здійснення спеціального досудового розслідування. Окрім того, судами з'ясовувалися, чи був обвинувачений належно повідомлений про час та місце судового розгляду, зокрема, з'ясовується, що повістки про виклик обвинуваченого, а також інформацію про процесуальні документи надсилалися та публікувалися відповідно до вимог ст. 323 КПК України шляхом опублікування повістки про виклик на офіційному сайті суду першої інстанції і в газеті «Урядовий кур'єр», водночас обвинувачений у судові засідання не з'являвся, що не перешкоджає розгляду кримінального провадження при здійсненні спеціального судового провадження.

Таким чином, існують певні тенденції судового розгляду та ухвалення вироків у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України, які вочевидь зумовлені особливостями самого складу злочину, а також специфікою відповідних кримінальних проваджень. Вочевидь такі вектори кримінальної процесуальної діяльності можуть модифікуватися з огляду на велику кількість облікованих кримінальних проваджень за ст. 438 КК України та більш якісною підготовкою суддів щодо розгляду цих проваджень, зокрема й на рівні їх навчання основам міжнародного гуманітарного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, ст. 131 (Дата зверненн: 01 грудня 2024 року)
2. Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя ВС Наталія Марчук. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046/>
3. Звіт за результатами впровадження проекту «Моніторинг судових проваджень у справах про воєнні злочини». Грудень 2023 року. URL: https://uba.ua/documents/1PR/PR%20%26%20Communications%202023/Monitoring%20report_UKR.pdf
4. Марчук Н. Судова практика ККС ВС у справах, пов'язаних з війною. 20 вересня 2024 року. Київ. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_sud_prakt_KKS_spravu_Viina_20_09_2024.pdf
5. Гловюк І. Вироки за ст. 438 КК України: порушення законів та звичаїв війни (з 24 лютого 2022 року). URL: https://drive.google.com/file/d/1BsWp84Q_pB_2oHkTS_A_PN_OPKwBY8kk/view?fbclid=IwY2xjawIzqPEBHd7D-dSqSLz0NZFskyIOHBAxHMnOoGj0m1qxn1vZcu1NfKHSRCuawofdNg

Дідич Т.О.,

професор кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
д.ю.н., професор

ПРАВОВА ПОЛІТИКИ ТА ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ: ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ

Правова політика будь-якої держави являє собою комплекс положень, які визначають вектор розвитку її правової системи, тому правова політика займає центральне місце в системі явищ і процесів правової дійсності. Значення правової політики визначає актуальність вивчення питань взаємодії її з іншими явищами і процесами правової дійсності, особливо з тими, які є перспективно орієнтовані, націлені на розвиток правової сфери суспільного життя. Одним з таких явищ є законотворчість, яке за своєю сутністю має перспективний характер та націлене на вдосконалення правового забезпечення, створення правової основи подальшого розвитку соціуму. Тому одним з актуальних питань сучасної юридичної науки є вивчення проблем співвідношення правової політики та законотворчості в сучасних умовах розвитку правової системи та суспільства в цілому.

На переконання Сергія Слинька, правова політика характеризується як політика, заснована на праві. Будучи усвідомленою і консолідованою, ця політика втілюється, перш за все в законах, конституціях, кодексах, інших основоположних нормативно-правових актах [1, с. 50]. У літературі зазначається, що правова політика при всьому різноманітті характеристик і визначень цього явища розуміється і сприймається в суспільстві саме як політика правотворча.

Окрім того, правова політика як явище правової реальності пропонується також розглядати у вузькому і широкому розумінні, а саме: у вузькому розумінні правова політика визначається як процес вироблення та реалізації тактики і стратегії в галузі створення та застосування права на загальних принципах гуманізму [2]; у широкому розумінні правова політика являє собою діяльність державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, окремих

громадян, що включає систему ідей, цілей, заходів та способів, які забезпечують функціонування й відтворення правового механізму, спрямована на реалізацію інтересів, прав і свобод особи у взаємодії з її обов'язками [3, с. 36-37].

Крім того до основних аспектів розуміння правової політики вчені відносять наступні: а) це діяльність держави та інших політичних інститутів, спрямована на створення ефективного механізму дії права, цивілізоване використання юридичних засобів у досягненні правових цілей (забезпечення прав і свобод, формування правової держави, зміцнення законності і правопорядку тощо) [4, с. 153]; б) це особлива форма вираження державної політики, засіб юридичної легітимації, закріплення та здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів та владних структур. Будучи усвідомленою, консолідованою, ця політика втілюється найперше у законах, конституціях, кодексах, спрямована на охорону і захист даного суспільного ладу, розвиток і удосконалення суспільних відносин [5, с. 19].

Олексій Ющик приходить до висновку про багаторівневу систему політичних відносин в сфері права, де в основу такої системи закладено ідею предметності політики. Відповідно до цього вчений вказує на те, що політика як явище соціального плану, являє собою сукупність відносин між класами (соціальними групами) з приводу влади, структурується за окремими сферами суспільних відносин (тобто виокремлюється економічна політика, соціальна політика, а також і правова політика). Правова політика є одним із видів політики як такої, поряд з економічною, науково-технічною, соціальною, зовнішньою, екологічною, молодіжною політикою тощо. Враховуючи це, правову політику вчений розглядає як сукупність відносин з приводу правової організації державного управління суспільством. Отже, предметом правової політики є визначення та підтримання в належному стані правової форми державного управління суспільством, як дійсної форми діяльності державного апарату, як необхідної форми юридичної діяльності [5, с. 19]. Тому правова політика, на думку вченого, називається правовою, оскільки вона: по-перше, ґрунтується на праві і пов'язана з правом; по-друге, здійснюється правовими методами; по-третє, охоплює головним чином правову сферу діяльності; по-четверте, спирається, коли це потрібно, на примус; по-п'яте, є публічною, офіційною; по-шосте, відрізняється

нормативно-організаційними началами, а право виступає базовим і цементуючим елементом цієї політики.

Незважаючи на важливе як практичне, так і наукове значення правової політики, все ж, переважно, її сприйняття та функціонування мають теоретичний характер і не завжди знаходить практичну реалізацію. Особливо це характерно і для України, де в умовах воєнного стану суттєво ускладнена можливість прогнозування подальшого розвитку правової політики, її практичного втілення в юридично значимій діяльності. Крім того, ускладнює як дослідження, так і практику реалізації положень правотворчої політики недостатній рівень наукового опрацювання її взаємодії з іншими явищами і процесами правової реальності, особливо з відповідними різновидами юридичної практичної діяльності. Законотворчість є ключовим різновидом юридичної практичної діяльності, що забезпечує формування та подальше оновлення законодавчої бази. За своєю сутністю законотворчість націлена на створення і формалізацію нових, сучасних моделей правового регулювання, яка безпосередньо має спиратись на положення правової політики, що потенційно визначає перспективи розвитку правової системи в цілому.

Тому в цій роботі спробуємо поставити ряд пізнавальних питань, які стосуватимуться взаємодії таких явищ правової реальності як правова політика та законотворчість, які: є важливими елементами правової системи будь-якої держави; за своєю природою зумовлені потребами соціуму у послідовному, еволюційному розвитку права та правового регулювання; за своєю сутністю визначають перспективи правового впливу, розвитку законодавчої бази та правової системи в цілому; є однопорядковими явищами правової реальності, які залежать від різноманітних факторів суспільного життя та функціонування держав в сучасних умовах.

Питання взаємодії правової політики та законотворчості має складний характер, зміст такої взаємодії є багатоаспектним та змінюваним під впливом різноманітних умов й обставин розвитку соціуму, функціонування інститутів законодавчої влади тощо. На нашу думку, така взаємодія може бути розкрита у вигляді певної системи, охарактеризована крізь призму сфер життєдіяльності суспільства і сфер законодавчого впливу на суспільні відносини. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що взаємодія правової політики та законотворчості має відбуватися не хаотично та си-

туативно, а бути заснованою на відповідних формах взаємодії, що пояснюється наступним:

— по-перше, правова політика та законотворчість є явищами правового плану, відповідно наділені правовою сутністю, визначаються суспільним розвитком, розвиваються синхронно і спроможні ефективно функціонувати виключно, взаємодіючи між собою. Така взаємодія відбувається в межах правового поля, виявляється у діяльності суб'єктів законотворчості та політичної системи, дозволяє консолідувати їх зусилля в межах соціально корисної діяльності та досягнення соціально корисного результату (формування досконалої законодавчої бази та побудова ефективної, усталеної, організованої правової системи);

— по-друге, взаємодія правової політики та законотворчості виявляється у відповідних формах, які відображають особливості їх синхронного функціонування, взаємовпливу та наслідків, котрі виникають в результаті такої взаємодії. Форми взаємодії правової політики та законотворчості мають множинний характер, що доводиться, з одного боку, їх багатоаспектністю як явищ політико-правової дійсності, а з іншого боку — багатовимірністю їх впливу на політико-правову дійсність. Поєднання форм взаємодії правової політики та законотворчості дозволяє максимально реалізувати їх функціональний потенціал та забезпечити організацію їх впливу на життєдіяльність суспільства та досягнення соціально корисних результатів;

— по-третє, взаємодія правової політики та законотворчості є своєрідним індикатором розвиненості законотворчості та функціонування правової системи, активності суб'єктів політичної системи. Встановлення рівня взаємодії правової політики та законотворчості передбачає здійснення аналізу її прояву у відповідних формах, що дозволяє провести вимір взаємодії між вказаними феноменами крізь призму динамічного виміру — впливу на політико-правову дійсність та сталого виміру — наслідків такого впливу взаємодії правової політики та законотворчості. В результаті можливо з'ясувати та охарактеризувати переваги і недоліки взаємодії правової політики й законотворчості, визначити рівень соціальної корисності такої взаємодії;

— по-четверте, взаємодія правової політики та законотворчості дозволяє в подальшому визначити напрями удосконалення

законотворчості та підвищення рівня ефективності правової системи, усунути існуючі недоліки взаємодії та вжити заходів щодо її посилення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Слинько С. С. Теоретико-правові аспекти правотворчої політики в сучасному суспільстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2014. 226 с.
2. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. Наукові записки. Т. 21. URL : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/law/2003_21/02_zheleznyak_na.pdf
3. Панов М., Герасіна Л. Правова політика як універсальний феномен правового буття. Право України. 2001. № 8. С. 30–38.
4. Оборотов Ю. Н. Традиции и новации в правовом развитии. Монография. Одесса : Юрид. лит., 2001. 156 с.
5. Ющик О. І. Правова політика як фактор удосконалення законодавчого процесу. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2005. № 5. С. 18–25.

Котенко М.В.,

докторант Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
к.ю.н., доцент

ТЕОРІЯ ВИКЛЮЧНИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Концепція інтелектуальної власності, що виникла у XIX ст. на противагу до пропріетарної, має назву концепції виключних прав. Якщо пропріетарний підхід ґрунтується на визначенні за творцем певних прав на вчинення активних дій щодо свого творіння (право продажу, копіювання чи отримання вигоди від твору іншим законним способом), то прихильники теорій виключних прав інтелектуальної власності вважають, що у правовому забезпеченні цього інституту, перш за все, необхідно убезпечити творця

від небажаних дій з боку інших суб'єктів. Тому у нормах, побудованих на засадах пропріетарної концепції, переважає регулятивний характер, в той час як теорія виключних прав зумовлює виникнення норм переважно охоронюваного (в тому числі забороняючого) характеру.

На початку XIX ст. при зародженні теорії виключних прав юристами піднімається питання про необхідність розмежування особистих немайнових прав, які є невіддільними та невідчужуваними від самого суб'єкта, який створив інтелектуальний продукт та майнові права, які можуть бути відділеними від автора, передані іншим суб'єктам, та можуть бути самостійним об'єктом цивільно-правового обороту. Немайнові права є такими, що мають ексклюзивний характер, пов'язані з правами людини та не мають нічого спільного із загальними правами власності. Водночас майнові права визначаються прихильниками цієї теорії в якості виключних, які встановлюються за допомогою закону, не пов'язані з природними правами людини.

На наявність виключних прав та необхідність розмежування особистих немайнових прав та майнових прав на результати інтелектуальної діяльності звертають увагу, переважно, представники юридичної доктрини того часу (Є. Пікар, Е. Шмідт, О. Гірке, А. Шаффле та ін.). Насамперед, мова йде про необхідність вироблення альтернативного підходу до правового розуміння інтелектуальної власності, який засновувався б не на ототожненні інтелектуальної власності є будь якою власністю, а отже і на ототожненні правового режиму матеріальних речей та нематеріальних об'єктів. Зокрема Є. Пікар, акцентує увагу на особливостях правового забезпечення інтелектуальної власності, зазначаючи, що таке правове забезпечення необхідно відокремити від правового забезпечення матеріальних речей. В якості виходу з цієї ситуації вчений пропонує розширити класичну римську класифікацію прав четвертою категорією «інтелектуальних прав» (*jura in re intellectuali*). Вказаний блок прав мав би охопити особливі немайнові права, які стосуються авторських прав, прав суб'єктів на товарні знаки, винаходи, промислові зразки тощо. Саме авторству Є. Пікара приписують так звану концепцію інтелектуальних прав, яка полягала в тому, що право інтелектуальної власності істотним чином відрізняється від права власності на речі, а тому є правом особливого роду, що не

передбачено традиційним поділом прав на речові, особисті та зобов'язальні [1, с. 119].

В цілому представники концепції виключних прав виходили з того, що на відміну від речей матеріального світу, об'єкти інтелектуальної власності по суті ставали частиною самої людини, яка їх генерувала, і ця особливість може виявитись саме у відповідному комплексі прав, які є відмінними від права власності на речі. Такі права націлені на те, щоб зберегти авторство, гідність автора, його добре ім'я, забезпечити захист індивідуальності в усіх її проявах, захисту особистих немайнових прав людини. На переконання О. Гірке, такі виключні права дозволяють суб'єктам мати владу над частиною сфери їх індивідуальності (авторство, ім'я тощо), які мають особливий режим та визначають правовий режим самої інтелектуальної власності [2, с. 128].

Такі права мають комплекс особливостей, оскільки вони мають як публічний, так і приватний характер, націлені на індивідуалізацію суб'єкта, їх метою є охорона та захист інтересів відповідного індивіда (індивідів) тощо. На переконання А. Шаффле інтелектуальна власність є такою, що має особливе комерційне значення, вона потребує оплати праці, винагороди автору за особливим механізмом. Держава має створити своєрідну монополію автора на результати своєї інтелектуальної праці. І змістом такої монополії має бути комплекс виключних прав, що націлені на отримання прибутку автором, який є вищим порівняно із оплатою праці за фізично виконувану роботу, не пов'язану з інтелектуальною діяльністю [2, с. 129].

Сучасні дослідники узагальнюючи погляди засновників теорії виключних прав приходять до висновку, що представники цієї теорії взяли за основу виокремлені та обґрунтовані ними відмінності інтелектуальної власності від власності на речі. До таких відмінностей вони відносять наступні: по-перше, стосовно продуктів інтелектуальної діяльності не можна реалізувати правомочність володіння, оскільки неможливо фактично володіти ідеями і образами; по-друге, не може бути прямо застосована речова правомочність використання, бо науково-технічні ідеї і художні образи можуть бути одночасно у використанні необмеженого кола суб'єктів; по-третє, об'єкти інтелектуальної власності не споживаються в процесі використання, а можуть лише морально застаріти; по-четверте, передача

ж права на використання творчого результату не позбавляє створювача можливості продовжувати його використання [3, с. 15–16].

Виходячи з вищезазначеного, творцю належить не право власності, а особливі виключні права на позначення і ідентифікацію об'єкта інтелектуальної власності, на його використання, охорону своїх інтересів тощо, що забезпечують йому можливість здійснення всіх дозволених законом дій з одночасною заборорою їх будь-яким третім особам без дозволу на це. Фактично в основу такого підходу вкладається ідея абсолютності та соціальної значимості індивіда, що створив об'єкт інтелектуальної власності, важливості забезпечення його прав та інтересів у відмінний спосіб, більш посиленій та індивідуалізованій, порівняно з інтересами суб'єктів речових прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Еннан Р.Є Право інтелектуальної власності та право власності: проблеми співвідношення. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 41. С. 114–121.
2. Вірченко В.В. Історія генезису та еволюції авторського права в країнах Європи та Україні. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2013. № 3. С. 124–132 URL : [http://zt.knute.edu.ua/files/2013/3\(68\)/uazt_2013_3_14.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2013/3(68)/uazt_2013_3_14.pdf)
3. Аксютіна А.В., Нестерцова-Собакарь О.В., Тропін В.В. Інтелектуальна власність : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. О. В. Нестерцової-Собакарь. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 140 с.

Побіянська Н.Б.,

приватний нотаріус
Звенигородського районного нотаріального округу
Черкаської області,
к.ю.н.

Хатнюк Н.С.,

професорка кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
д.ю.н., професор

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НОТАРІАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Держава, визнавши проблеми, що впливають на різні аспекти розвитку країни, прийняла стратегічне рішення активно впроваджувати передові інформаційні технології, включаючи штучний інтелект, далі за текстом «ШІ». Основні виклики включають низький рівень цифрової грамотності серед населення, обмежений рівень математичної компетентності випускників шкіл, недостатню якість вищої освіти та освітніх програм, а також недосконалість систем безпеки інформації в державних органах. Стратегія включає в себе широкий спектр заходів, спрямованих на розвиток цифрової грамотності населення, підвищення математичної компетентності учнів, поліпшення якості вищої освіти та модернізацію інформаційно-телекомунікаційних систем державних органів. Також враховуються питання спрощення системи надання адміністративних послуг та покращення доступу до інформації. При цьому, з урахуванням можливих ризиків, пов'язаних з впровадженням технологій штучного інтелекту, передбачаються заходи для соціальної захищеності та підтримки в умовах можливого зростання рівня безробіття. Ці ініціативи спрямовані на створення сучасного, конкурентоспроможного та цифрового суспільства.

Роберт Солоу, лауреат Нобелівської премії з економіки, сказав у 1987 році, що комп'ютерну революцію можна побачити всюди, крім статистики продуктивності. М. Кліффорд передбачив, що 2023 рік стане роком, який нарешті змінить це завдяки штучному

інтелекту. До кінця 2023 року ШІ швидко стане одним із найважливіших факторів виробництва у світовій економіці [1].

Проект закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України для удосконалення регулювання нотаріальної діяльності» передбачає впровадження електронної системи нотаріату. У майбутньому цей процес може розширитися застосуванням програм штучного інтелекту для виконання нотаріальних дій, зокрема, для аналізу великих обсягів даних за допомогою автоматизації та складних алгоритмів. Мета полягає в виявленні підозрілих активностей чи маніпуляцій для забезпечення вищого рівня захисту від шахрайства. Цей ШІ може бути інтегрований тільки на рівні системи і буде оновлюватися разом із системою.

У «Метавсесвіті» можна уявити захопливі сценарії взаємодії з клієнтами. Наприклад, віртуальні банківські відділення чи офіси компаній створюють унікальний простір, де клієнти можуть здійснювати операції та отримувати консультації, маючи враження присутності. Також це ідеальне середовище для проведення захоплюючих освітніх та культурних подій, де учасники взаємодіють у віртуальній реальності.

Проте, коли йдеться про нотаріальні дії та операції з цінним майном, автор підтримує обережний підхід, вважаючи, що наразі необхідно утриматися від їхнього перенесення в цей технічний віртуальний простір. Такий крок потребує додаткових гарантій та уваженості, щоб уникнути можливих ризиків та забезпечити надійність та належний правовий захист в таких важливих сферах. Поки недоцільно розглядати навіть перспективу перенесення нотаріальних офісів до «Метасвіту».

Важливо зауважити, що, в майбутньому з технічної точки зору, ШІ буде здатний, аналізуючи фізичний стан та емоції, визначати відповідність волевиявлення людини її волі або перевіряти її дієздатність, але це неприпустимо з морально-етичної точки зору. Така заборона, на думку автора, потребує законодавчого закріплення.

Україна не належить до держав-лідерів в галузі розвитку ШІ. Значного прогресу у правовому регулюванні його розробок, визначення основоположних принципів роботи та застосування досягли США, Європейський союз та Китай. На думку автора, досвід Китаю Україні не варто переймати, оскільки його доктрина розвитку ШІ, як і країни загалом, далека від демократичних принципів.

Навіть при значних розходженнях у підходах до регулювання штучного інтелекту, відзначається спільна мета між Сполученими Штатами та Європейським Союзом у зміцненні своїх позицій у розробці та впровадженні штучного інтелекту, особливо в області медицини. Подібності та розходження виявляються не лише на фундаментальному рівні, але також стають очевидними при аналізі трьох ключових аспектів трансатлантичного регулювання штучного інтелекту: регулювання життєвого циклу; алгоритмічне зміщення; прозорість для користувачів.

11 травня 2023 року Комітет Європейського парламенту з громадянських свобод, юстиції та внутрішніх справ і Комітет з внутрішнього ринку та захисту прав споживачів прийняли Закон про штучний інтелект. Цей закон визначає новий підхід до управління юридичними ризиками, пов'язаними зі штучним інтелектом, і став першим в світі. Спостерігається великий інтерес з боку Сполучених Штатів та інших країн, оскільки ШІ стрімко розвивається. Зазначений закон визначає тон для майбутнього узгодження між ЄС та США, враховуючи їхню спільну мету трансатлантичного співробітництва, регуляторного контролю, створення відповідних стандартів для різних секторів та підтримки економічних партнерств. Незважаючи на те, що Закон про штучний інтелект отримав схвалення Європейського парламенту, він ще повинен пройти додаткові етапи перед тим, як стане законом. І, враховуючи, євроінтеграційний напрямок розвитку нашої держави, і регулювання ШІ в Україні повинно здійснюватися в парадигмі ЄС.

Згідно ключових принципів законодавства ЄС про ШІ програми ШІ поділяються на чотири рівні ризику: неприйнятний ризик, високий ризик, обмежений ризик і мінімальний ризик або відсутність ризику. Будь-яка програма, яка становить неприйнятний ризик, заборонена за умовчанням і не може бути розгорнута в ЄС. Це включає системи штучного інтелекту, які використовують підсвідомі методи чи маніпулятивні тактики, щоб змінити поведінку, використовувати вразливі місця особи чи групи, класифікувати біометричні дані на основі конфіденційних атрибутів, оцінювати соціальні оцінки чи достовірність, передбачати кримінальні чи адміністративні правопорушення, створювати чи розширювати бази даних розпізнавання обличчя за допомогою нецільового сканування, або зробити висновок про емоції в правоохоронних органах,

управлінні кордоном, на робочих місцях і в освіті. Мінімальні ризики використання — навпаки — включатимуть системи, розгорнуті для управління товарами/запасами, або платформи з підтримкою ШІ, такі як відеоігри. Подібним чином системи з обмеженим ризиком включатимуть чат-ботів або інші системи на основі штучного інтелекту, які відповідають стандартам розкриття інформації, необхідним для надання користувачам можливості альтернативного спілкування з людиною [2].

В США ШІ означає машинну систему, яка може, для заданого набору визначених людиною цілей, робити прогнози, рекомендації або рішення, що впливають на реальне чи віртуальне середовище. 30 жовтня 2023 року президент США видав виконавчий наказ про безпечний, захищений і надійний штучний інтелект, згідно якого ще на стадії розробки найпотужніших систем штучного інтелекту повинні ділитися своїми результатами перевірок безпеки та іншою важливою інформацією з урядом США. Також агенції, які фінансують проекти з наук про життя, встановлять ці стандарти як умову федерального фінансування, створюючи потужні стимули для забезпечення відповідної перевірки та управління ризиками, які потенційно можуть посилюватися ШІ [3; 4]. Тобто, робота органів виконавчої влади спрямована не на ліквідацію негативних наслідків, а на їх упередження, що беззаперечно, є позитивним досвідом, який має перейняти і Україна.

Нормативне закріплення визначення ШІ стало початком відліку процесу імплементації в правове поле України. 02 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку ШІ в Україні, якою ввів у правове поле України його визначення, як організованої сукупності інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [5].

На думку автора, застосування ШІ з високим рівнем ризику, де український законодавець має в першу чергу передбачити чіткі правила застосування ШІ, аналогічні тим, що передбачені законодавством ЄС, це біометрична ідентифікація та категоризація фізичних

осіб (системи штучного інтелекту, призначені для використання для віддаленої біометричної ідентифікації фізичних осіб «у реальному часі» та «після»).

Звичайно цей перелік не є вичерпний і обов'язково повинен переглядатись на вимогу будь-якого суб'єкта правотворчої законодавчої ініціативи, зважаючи на розвиток сучасних технологій, не рідше, ніж раз на три місяці.

Неприйнятно високий рівень ризику застосування ШІ, який підлягає забороні на законодавчому рівні, це:

- спотворення інформації (дезінформація або маніпуляція інформацією, це процес або дія, спрямовані на викривлення, приховання або перекошування фактів або подій з метою створення прийняття певного уявлення або переконання у читачів, слухачів або глядачів, оскільки це може бути використано з різних мотивів, таких як політична пропаганда, вплив на громадську думку, здійснення обману або створення хаосу);

- біометричний аналіз поведінки людини з метою встановлення відповідності її волевиявлення її внутрішній волі при вчиненні правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню, або при здійсненні правосуддя.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що визначення ШІ, яке міститься у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, є прийнятним. Однак для досягнення ефективного впровадження ШІ в суспільство, необхідно визначити та регулювати морально-етичні принципи та чітко класифікувати різні рівні ризиків, зокрема, мінімальні, середні, та високі ризики використання ШІ, а також ввести повну заборону для осіб приватного та публічного права на використання будь-яких програм з неприйнятно високим рівнем ризику. Це допоможе забезпечити етичний фреймворк та ефективний контроль над ризиками, пов'язаними із застосуванням штучного інтелекту в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. М.Кліффорд Нескінченна кількість стажерів ШІ для всіх / Wired 18.01.2023 URL: <https://www.wired.co.uk/article/ai-labor-interns> (Дата звернення 17.11.2023 р.)

2. Акт ЄС про штучний інтелект: перша норма про штучний інтелект: Брифінг URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence> (Дата звернення 17.11.2023 р.)

3. Закон про додавання глави 25 (починаючи з розділу 22756) до розділу 8 Кодексу бізнесу та професій, що стосується штучного інтелекту: Асамблейський законопроект, поданий до законодавчої влади штату Каліфорнія, США, членом Асамблеї Асамблеї Байер-Каханом, (Співавтор: член Асамблеї Бернер) 30 січня 2023 року № 33 URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=20230240AB331 (Дата звернення 17.11.2023 р.)

4. Президент Байден видав указ про безпечний, захищений і надійний штучний інтелект / Інформаційний бюлетень Білого дому 30 жовтня 2023 року URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/10/30/fact-sheet-president-biden-issues-executive-order-on-safe-secure-and-trustworthy-artificial-intelligence/> (Дата звернення 17.11.2023 р.)

5. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету міністрів України від 02 грудня 2020 року № 1556-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (Дата звернення: 15.11.2023 р.).

Кравчук В.М.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

к.ю.н., доцент

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТИТУТ ВПЛИВУ У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ

Громадський контроль є одним з основних інститутів демократичного суспільства, що забезпечує ефективну взаємодію між державою та громадянами, а також сприяє підвищенню прозорості та підзвітності органів влади. У процесі впровадження правових реформ у різних сферах та протидії корупції, громадський контроль набуває особливого значення. Проблеми недостатньої ефективності державного управління, зокрема в сферах економіки, правопорядку,

екології та соціальної політики, спонукають також до удосконалення механізмів, які забезпечать залучення громадян до процесів прийняття рішень, їх реалізації, а також державного управління. Одним з таких механізмів є громадський контроль, який в сучасних умовах розвитку правової системи України можна розглядати як інститут впливу у публічній сфері.

Метою цього дослідження є аналіз основ та сутності громадського контролю як інституту впливу у публічній сфері України, визначення його ролі в забезпеченні прозорості та підзвітності органів влади, нормативно-правової бази, яка регулює діяльність громадських організацій і функціонування механізмів контролю за діяльністю державних інститутів, а також визначення проблем та викликів функціонування інституту громадського контролю, перспективи його розвитку з урахуванням сучасних умов.

Громадський контроль визначається як система інститутів, заходів і процедур, спрямованих на нагляд за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, а також на контроль за виконанням законодавчих актів у різних сферах суспільного життя. Його завдання полягає у виявленні недоліків у роботі органів влади, їх посадових та службових осіб, запобіганні зловживанням та порушенням прав громадян, а загалом сприянні підвищенню ефективності функціонування державних органів. Зокрема слушно зазначає Ю. Пустовіт, що громадський контроль фактично є видом соціального контролю, комплексом різних заходів, який здійснюють громадяни, інститути громадського суспільства [1, с. 338].

У цьому сенсі важливо відзначити, що громадський контроль в Україні має багатогранну природу, включаючи як організаційні форми (громадські ради, громадські організації, моніторингові групи), так і конкретні механізми (відкриті конкурси, аудит, участь у розробці законодавства, громадські слухання, публічні обговорення). Особливе значення має роль громадських організацій та громадських активістів, які активно взаємодіють із державними установами, забезпечуючи зворотний зв'язок та активне залучення громадян до процесу прийняття рішень та управління.

Громадський контроль в Україні на законодавчому рівні не має уніфікованого нормативно-правового визначення. Водночас можливість його здійснення забезпечується низкою механізмів визначених окремими законодавчими актами, серед яких важливими є

Закони України «Про доступ до публічної інформації» (2011), «Про громадські об'єднання» (2012), «Про запобігання корупції» (2014), «Про публічні закупівлі» (2015) та інші. Ці акти забезпечують спроможності для реалізації громадського контролю в різних сферах, зокрема через доступ до інформації, створення громадських рад при органах влади та запровадження антикорупційних заходів.

Незважаючи на певні досягнення в цьому напрямку, практична реалізація громадського контролю стикається з численними викликами. Одним із основних проблем є недостатній рівень взаємодії між органами державної влади та громадськістю. Це може бути спричинене різними чинниками, зокрема відсутністю належної політичної волі з боку органів влади, бюрократичними бар'єрами та нестачею ресурсів для ефективної роботи громадських інститутів.

Громадський контроль в Україні реалізується через різні форми та методи. Однією з найпоширеніших форм є участь громадян у громадських радах, які створюються при центральних та місцевих органах влади та мають консультативно-дорадчий характер, однак їх участь у розробці рішень та оцінці діяльності органів влади є важливим інструментом для забезпечення прозорості та підзвітності. Також значну роль у громадському контролі відіграють організації, що займаються моніторингом виконання законодавства. Вони використовують різні методи, зокрема, проведення аудиту, вивчення публічної інформації, проведення експертиз та збору доказів порушень.

До ефективних методів громадського контролю можна віднести участь громадських організацій у проведенні антикорупційних заходів, зокрема через механізми «громадського аудиту», що забезпечують перевірку витрат державних коштів, моніторинг публічних закупівель та виконання договорів за їх результатами, а також аналіз дотримання законодавства у сфері запобігання корупції тощо.

Одним із головних викликів є відсутність достатнього рівня розвитку демократичних інститутів, що спричиняє негативні наслідки для ефективності громадського контролю. Більшість громадських ініціатив та організацій стикаються з низьким рівнем підтримки з боку державних органів, відсутністю більш дієвих правових механізмів для реалізації своїх функцій, а також з політичними і економічними бар'єрами. Також значною проблемою є низька поінформованість громадян щодо своїх прав та можливостей для участі в процесах громадського контролю. Зокрема, відсутність належних комунікаційних

каналів між громадськістю та органами влади знижує ефективність контролю та викликає недовіру до державних інститутів.

Перспективи розвитку громадського контролю в Україні безпосередньо залежать від політичної волі органів державної влади та активності громадянського суспільства. Для забезпечення ефективного функціонування цього інституту необхідно:

- поліпшення нормативно-правової бази — створення умов для більш ефективної взаємодії громадських організацій і органів влади, покращення правового регулювання доступу до інформації, посилення механізмів контролю за виконанням законодавчих актів;

- підвищення рівня освіченості громадян — розвиток програм для підвищення правової свідомості, створення освітніх ініціатив, спрямованих на підвищення участі громадян у державному управлінні та державотворчих процесах (залучення громадян);

- посилення механізмів підзвітності — розвиток незалежних органів, які здійснюють нагляд за діяльністю органів влади, а також запровадження механізмів участі громадян у процесі створення та моніторингу у сфері публічного управління;

- інтеграція інноваційних технологій — використання цифрових платформ для підвищення прозорості та доступності інформації, розвиток онлайн-інструментів для залучення громадян до процесу громадського контролю.

Громадський контроль є важливим інститутом, що забезпечує механізм взаємодії громадян з органами публічної влади. В умовах сучасного розвитку правової системи України він має значний потенціал для впливу на розвиток демократії, покращення ефективності державного управління та протидії корупції. Однак для того, щоб громадський контроль став дієвим інструментом впливу в публічній сфері України, необхідно вдосконалити правову базу, посилити участь громадян, зокрема їх залучення до прийняття рішень, державного управління та покращити взаємодію між державою і суспільством.

Найбільшим викликом для громадського контролю в Україні залишається невизначеність політичної волі з боку державних органів та недостатня інформованість громадян про їхні можливості впливати на публічні процеси. Але з огляду на високий рівень активності громадських організацій та зміцнення демократичних інститутів, перспектива розвитку цього інституту є незаперечною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пустовіт Ю.Ю. Правові засади громадського контролю. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8, 2022. С. 336–339. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/74.pdf (Дата звернення: 1.12.2024).

Паламарчук І.В.,

головний спеціаліст
Національного агентства України з питань виявлення,
розшуку та управління активами, одержаними від
корупційних та інших злочинів,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ДІЙ АРМА В ІНТЕРЕСАХ ДЕРЖАВИ В ПИТАННЯХ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ ТА МАЙБУТНЬОГО ПІДСАНКЦІЙНИХ РОСІЙСЬКИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ

Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Тому, органи державної влади, зокрема, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1].

АРМА є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнуто за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [2].

З огляду на викладене доцільно окреслити наступне. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарю-

вання, соціальну спрямованість економіки. При цьому, держава відповідає перед людиною за свою діяльність [1], в тому числі і АРМА як складова державного механізму. Так, надзвичайна ситуація — обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності. Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, визначається такий вид надзвичайної ситуації як воєнна надзвичайна ситуація. В свою чергу, відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій здійснюється у порядку, визначеному законом [3; 4]. Тому, джерелами фінансування компенсації за пошкоджені та знищені об'єкти нерухомого майна, зокрема, є кошти державного (у тому числі Фонду відновлення майна та зруйнованої інфраструктури, Фонду ліквідації наслідків збройної агресії) та місцевих бюджетів [4].

Щодо дій АРМА в інтересах держави. АРМА здійснює управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, у тому числі як захід забезпечення позову — лише щодо позову, пред'явленого в інтересах держави, із встановленням заборони розпоряджатися та/або користуватися такими активами, а також у позовному провадженні у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави із встановленням заборони користуватися такими активами, сума або вартість яких перевищує 200 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня відповідного року. В свою чергу, зазначені активи приймаються у управління на підставі ухвали слідчого судді, суду чи згоди власника активів, копії яких надсилаються АРМА не пізніше наступного робочого дня після їх винесення (надання) з відповідним зверненням прокурора. Продовжуючи необхідно зазначити, що правову основу діяльності АРМА становлять Конституція України, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верхов-

ною Радою України, Закон та інші закони України, а також прийнятті відповідно до них інші нормативно-правові акти [2].

Конституцією України визначається, зокрема, що інтерес держави, який спрямований на забезпечення економічного добробуту України, як превалюючий. В свою чергу публічні службовці представляючи державу чи територіальну громаду, діють виключно в їх інтересах [5].

Доречно також зазначити, що згідно зі Стратегією воєнної безпеки України «ВОЄННА БЕЗПЕКА — ВСЕОХОПЛЮЮЧА ОБОРОНА», успіх реалізації стратегії залежить, зокрема, від достатності економічного розвитку держави для нарощування можливостей оборонної промисловості щодо розроблення, виробництва і постачання силам оборони новітнього озброєння, військової та спеціальної техніки [6].

Також, кінцевим результатом діяльності АРМА з питань реалізації державної політики, зокрема, щодо управління активами віднесеними в установленому порядку до сфери повноважень АРМА є здійснення такого управління на умовах ефективності, а також збереження (за можливості — збільшення) їх економічної вартості. Таким чином, держава прагне до збалансованості бюджету України. Тому, надходження від здійснюваного АРМА управління активами, а також кошти, одержані на підставі міжнародних угод щодо розподілу та повернення активів в Україну, перераховуються до державного бюджету. Виходячи з викладеного, АРМА при реалізації державної політики віднесеної до сфери його повноважень діє та буде діяти в інтересах держави на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені, зокрема, зазначеними нормами Конституції України та інших актів законодавства.

Щодо рішень / законів / актів яких не вистачає АРМА для збільшення результативності при реалізації державної політики віднесеної до сфери його повноважень. АРМА виконує функції, зокрема, з підготовки пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами, розроблення проектів нормативно-правових актів з цих питань. Водночас, АРМА відповідно до покладених на нього завдань узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів

України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Кабінетові Міністрів України [7]. Тому, доцільно звернути увагу, що АРМА розроблено проект Закону України «Про внесення зміни до статті 21 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» яким пропонується законодавчим шляхом розблокування можливості управління активами у вигляді частки у статутному (складеному) капіталі чи акцій, паїв юридичних осіб [8].

Щодо майбутнього підсанкційних російських активів в Україні, та їх роль в майбутніх компенсаціях. Пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України. У тих випадках, коли в порушення норм міжнародного права України, її майну або представникам в іноземній державі не забезпечується такий же судовий імунітет, який згідно з частинами першою та другою цієї статті забезпечується іноземним державам, їх майну та представникам в Україні, Кабінетом Міністрів України може бути вжито до цієї держави, її майна відповідних заходів, дозволених міжнародним правом, якщо тільки заходів дипломатичного характеру не достатньо для врегулювання наслідків зазначеного порушення норм міжнародного права [9].

Тому, Кабінетом Міністрів України створено передумови для забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави України у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації [10]. Продовжуючи доцільно зазначити, що Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, зокрема, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, а також забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції. Тому, Мін'юст відповідно до покладених на нього завдань, зокрема:

— здійснює підготовку та подання Кабінетові Міністрів України пропозицій щодо застосування, скасування та внесення змін до спе-

ціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), що вносяться Кабінетом Міністрів України на розгляд Ради національної безпеки і оборони України відповідно до Закону України «Про санкції», та бере участь у формуванні, реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики з питань, що належать до його компетенції;

— розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та подає їх в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України;

— вирішує у межах повноважень, передбачених законом, питання, що впливають із загальновизнаних норм міжнародного права та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

— забезпечує представництво інтересів держави, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, його посадових осіб під час урегулювання спорів, розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України.

Крім того, у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності діяльності у сфері виявлення, розшуку та управління активами» [12], який дозволить підвищити ефективність системи розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, реалізації таких активів, а також підвищить ефективність діяльності державних органів у зазначеній сфері, у тому числі розблокує можливості АРМА в забезпеченні реалізації державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. 23 лип. (№ 30), С. 141.
2. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. 01 січ. (№ 1), С. 2.
3. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. 30 серп. (№ 34–35), С. 1802.

4. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. Офіційний вісник України. 2023. 04 квіт. (№ 33), С. 7.

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. 05 груд. (№ 49), С. 3186.

6. Стратегія воєнної безпеки України «ВОЄННА БЕЗПЕКА — ВСЕ-ОХОПЛЮЮЧА ОБОРОНА», введена в дію Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. Офіційний вісник України. 2021. 09 квіт. (№ 27), С. 33.

7. Положення про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 № 613. Офіційний вісник України. 2018. 07 верес. (№ 68), С. 32.

8. Проект Закону про внесення зміни до статті 21 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» зареєстрований у Верховній Раді України 29.10.2021 за № 6233. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6233&conv=9>

9. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. 12 серп. (№ 32), С. 1278.

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації». Офіційний вісник України. 2022. 01 квіт. (№ 25), С. 166.

11. Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228. Офіційний вісник України. 2014. 15 лип. (№ 54), С. 88.

12. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності діяльності у сфері виявлення, розшуку та управління активами» зареєстрований у Верховній Раді України 18.09.2023 за № 10069. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42789>

Калашник О.М.,
представник Національної асоціації
адвокатів України у Сполучених Штатах Америки,
адвокат, к.ю.н.

ПОДАЛЬШЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО НАЙКРАЩИХ АМЕРИКАНСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Питання розвитку і вдосконалення адвокатури України — це основа для забезпечення верховенства права, захисту прав громадян і зміцнення демократичних цінностей. При дослідженні питань вдосконалення української адвокатури важливу роль відіграють три ключові аспекти, де американський досвід може слугувати орієнтиром для вдосконалення вітчизняної адвокатури. До цих аспектів можна віднести: професійні права адвоката та їх практична реалізація; гарантії адвокатської діяльності та дотримання і розвиток стандартів адвокатської таємниці.

Говорячи про професійні права адвоката, слід акцентувати увагу на тому, що Модельні правила професійної поведінки Американської асоціації адвокатів (АВА) [1] окреслюють обов'язки адвокатів, але не містять єдиної статті чи прямого переліку прав адвокатів, на відміну від Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2].

Однак, в США адвокати мають неявні «права», які узгоджуються з їхніми професійними обов'язками та етичними зобов'язаннями. Ці права можна взяти з Модельних правил професійної поведінки АВА або Конституції США [3]. Натомість у правилах визначено відповідальність, обов'язки та етичні стандарти, яких повинні дотримуватися адвокати, а також відповідні структури та засоби захисту, які дозволяють адвокатам ефективно виконувати свої функції [1].

Не дивлячись на відсутність уніфікованого визначення чи вичерпного переліку прав, в США адвокат має широкий спектр професійних прав, зокрема: право на доступ до доказів на будь-якій стадії процесу; можливість активно брати участь у розробці стратегії захисту клієнта без перешкод з боку правоохоронних органів; за-

хищеність від кримінального переслідування за дії, що виконуються у межах законної адвокатської діяльності та інше [1, 3]. На практиці ці права реалізуються через суворе дотримання принципу «правової рівності сторін» у судовому процесі. Наприклад, адвокати в США користуються чітко визначеним доступом до експертів, фінансуванням для захисту клієнтів, а також сильним захистом від зловживань з боку державних органів.

В Україні, незважаючи на прогрес у розробці Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2], реалізація цих прав часто ускладнюється через: систематичний тиск на адвокатів з боку правоохоронних органів; перешкоджання доступу до матеріалів справи; відсутність чітких механізмів притягнення до відповідальності осіб, які порушують права адвокатів.

Зрештою, використовуючи американський досвід, можна запропонувати такі напрями вдосконалення: запровадження автоматизованих систем для адвокатів, які забезпечують негайний доступ до матеріалів справи; створення незалежних адвокатських комісій, які розглядають скарги на порушення професійних прав; суворе регулювання санкцій проти посадовців, які перешкоджають адвокатській діяльності, у тому числі стягнення.

Що стосується гарантій адвокатської діяльності, то в США адвокатська діяльність захищена конституційними нормами, зокрема: принципом рівності прав адвоката і прокурора; судовим наглядом за дотриманням професійних прав адвоката; федеральними гарантіями недоторканності адвокатських документів і робочих матеріалів [3]. Ці гарантії на практиці забезпечуються через суворий контроль за діями правоохоронців та прокурорів. Наприклад, будь-яке втручання у діяльність адвоката вимагає судового дозволу. Крім того, адвокат може подавати позови про відшкодування збитків за порушення своїх прав.

В Україні адвокати також мають широкі гарантії, однак вони часто залишаються декларативними. Випадки тиску, обшуків, фізичного насилля проти адвокатів є тривожним явищем. Законодавство не забезпечує реальних важелів впливу для захисту гарантій. Беручи до уваги американський досвід, українська модель може перейти з американської моделі: запровадження судового контролю за будь-яким втручанням у діяльність адвокатів; встановлення механізму компенсацій за порушення гарантій адвокатської діяльно-

сті; удосконалення механізмів захисту адвокатів від фізичних та інформаційних загроз.

В США адвокатська таємниця є непорушною і базується на принципах конфіденційності та професійної етики. Жоден суд, правоохоронний орган чи навіть клієнт не може примусити адвоката розголошувати інформацію, отриману в рамках професійної діяльності. Адвокатська таємниця охоплює всі форми комунікації між адвокатом і клієнтом, включаючи електронні листи, рукописи, телефонні записи. Законодавчі гарантії унеможливають використання цієї інформації у суді навіть за запитом прокурора. Порухення конфіденційності карається як серйозний дисциплінарний проступок, аж до позбавлення права на професію.

В Україні, хоча закон закріплює поняття адвокатської таємниці, на практиці вона часто не захищена через: недосконалість нормативного регулювання; відсутність чітких санкцій за порушення адвокатської таємниці; прецеденти тиску на адвокатів для отримання конфіденційної інформації. Враховуючи американський досвід, українська модель могла б перейняти питання, пов'язані з удосконаленням законодавства щодо захисту адвокатської таємниці, зокрема впровадити суворі санкції за її порушення; розробити стандарти зберігання та захисту адвокатських документів у цифровому форматі; створити національну систему аудиту адвокатської діяльності, яка б перевіряла дотримання стандартів конфіденційності.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що вдосконалення діяльності адвокатури в Україні відповідно до найкращих американських стандартів — це не просто прагнення до змін, це необхідність для захисту прав громадян та посилення правової системи. Професійні права, гарантії діяльності та стандарти адвокатської таємниці є тими напрямками, де американський досвід може допомогти нам створити сильну, незалежну адвокатуру в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Model R. Prof'l Conduct (Am. Bar Ass'n 2024). URL: https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents/ (дата звернення: 24 квітня 2025 року).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року, № 5076-VI / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 27, ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 24 квітня 2025 року).

3. U.S. Senate. (n.d.). Constitution of the United States. <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm> (дата звернення: 24 квітня 2025 року).

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

к.ю.н., доцент

Обловацька Н.О.,

старший викладач кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ГАРАНТІЇ ПРАВОВОГО І СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ОДНОРАЗОВУ ГРОШОВУ ДОПОМОГУ

Війна рф проти України триває вже майже 11 років, з початку її загострення, повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, спричинила тяжкі для всієї країни наслідки, людські втрати серед військових сягають понад 100 тис. Близько 400 тисяч військових отримали поранення, після яких не можуть продовжувати службу в армії. Проте точної офіційної цифри втрат серед українських військових немає. Джерела називають різні цифри, що коливаються від 45 до 120 тис. загиблих. За даними видання The Economist, Україна могла втратити від 60 тис. до 100 тис. військовослужбовців. Президент Володимир Зеленський, в інтерв'ю NBC News, заявляв про понад 46 тис. загиблих. Інші джерела, як Wall Street Journal, наводять цифру 80 тис. і більше загиблих. Цифри зростають щогодини, щодня і щомісяця. Щодня, в середньому гинуть та зникають безвісті десятки військових, сотні отримують поранення. Тож держава має піклу-

ватися про своїх захисників та їхні родини, які віддали своє життя і здоров'я за суверенітет і незалежність нашої країни [1; 2; 3; 4].

Нажаль, держава в особі Міністерства оборони України, приймаючи відповідні рішення з розгляду питань, пов'язаних із призначенням і виплатою одноразової грошової допомоги та компенсаційних сум, не в повній мірі або взагалі не реалізує відповідні правові та соціальні гарантії військових та членів їх сімей, як наслідок, останні шукають захисту в судах.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, про що йдеться у ст.ст. 3, 17 та 19 Основного Закону [5, ст. 141].

Гарантії правового і соціального захисту громадян України, які виконують конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, забезпечуються відповідно до законів України «Про Збройні Сили України» (1991 року), «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року), «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (1992 року), «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей» (2004 року) та іншими законами та підзаконними актами, про що йдеться у ч. 1 ст. 40 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (1992 року).

Згідно ст. 41 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (1992 року) виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних, які призвані на навчальні (або перевірочні)

та спеціальні збори, та резервістів під час виконання ними обов'язків служби у військовому резерві здійснюється в порядку і на умовах, встановлених Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року) [6; 7].

Одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві — гарантована державою виплата, що здійснюється особам, які згідно з цим Законом мають право на її отримання, про що йдеться у ч.1 ст. 16 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року).

Тож у випадках, передбачених підпунктами 1–3 ч.2 ст.16 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року): загибелі (смерті) військовослужбовця під час виконання ним обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням ним обов'язків військової служби, або смерті особи, звільненої з військової служби ...; смерті військовослужбовця, що настала в період проходження ним військової служби або внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце в період проходження ним військової служби, або смерті особи, звільненої з військової служби ...; загибелі (смерті) військовозобов'язаного або резервіста, якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, що настала під час виконання обов'язків військової служби або служби у військовому резерві, право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги мають особи, зазначені у пункті 4 ст. 16–1 цього ж Закону [8].

До членів сімей загиблих (померлих) осіб належать: діти, у тому числі усиновлені, зачаті за життя загиблої (померлої) особи та народжені після її смерті, а також діти, стосовно яких загибла (померла) особа за її життя було позбавлено батьківських прав; вдова (вдівець); батьки (усиновлювачі) загиблої (померлої) особи, якщо вони не були позбавлені стосовно неї батьківських прав або їхні батьківські права були поновлені на час її загибелі (смерті); внуки загиблої (померлої) особи, якщо на момент її загибелі (смерті) їх батьки загинули (померли); жінка (чоловік), з якою (з яким) загибла (по-

мерла) особа проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, за умови що цей факт встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили; утриманці загиблої (померлої) особи, визначені відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (1992 року).

До прийняття змін внесених до статті 16-1 Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року) від 29 липня 2022 року №2489-IX, який набрав чинності з 25 серпня 2022 року право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги мали члени сім'ї, батьки та утриманці загиблого (померлого) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста. При цьому, члени сім'ї та батьки загиблого (померлого) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста визначалися відповідно до Сімейного кодексу України, а утриманці — відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Така розмита конструкція і невизначеність кола осіб, які мають право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги, у разі загибелі / смерті військового потягла за собою велику кількість оспорюваних рішень військових частин та територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки у судах. Зустрічаємо часті випадки відмов членам сім'ї загиблого / померлого військового, вказуючи їм на те, що вони не перебували з останнім у сімейних відносинах, а саме у зареєстрованому шлюбі; у зв'язку з наявністю дорослих дітей, яким виповнилося 18 років (досягли повноліття); якщо дитина була народжена після загибелі / смерті військового, а не за його життя тощо. Тож законодавець, враховуючи адміністративну та судову практику суттєво змінив ст.16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року), деталізувавши категорії осіб, які відносяться до членів сімей загиблих (померлих) осіб, врахувавши інтереси і повнолітніх дітей і усиновлених, і зачатих за життя загиблої (померлої) особи та народжених після її смерті тощо.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, не-

обхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Члени сім'ї померлого вважаються такими, що перебували на його утриманні, якщо вони були на його повному утриманні або одержували від нього допомогу, яка була для них постійним і основним джерелом засобів до існування, про що йдеться у ст. 31 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [9, ст. 135; 10, ст. 399].

Право на отримання одноразової грошової допомоги та порядок і умови призначення такої допомоги сім'ям у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану детально врегульовані Постановою Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28 лютого 2022 року №168 та «Порядком і умовами призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану», затвердженого Наказом Міністерства оборони України від 25 січня 2023 року № 45. У п.2 Постанови КМУ № 168 зазначено, що сім'ям загиблих осіб, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 15 млн. грн., яка розподіляється рівними частками на всіх отримувачів, передбачених у статті 16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [11; 12]. Особи, які мають право на отримання одноразової грошової допомоги, передбаченої цією постановою, можуть його реалізувати протягом трьох років з дня виникнення у них такого права. Днем виникнення такого права є дата, зазначена у свідоцтві про смерть особи, загибель якої сталася в період воєнного стану або смерть якої настала внаслідок причин поранення (контузії, травми, каліцтва) не пізніше ніж через один рік після поранення.

Наведеними нормативними актами та інформацією відповідне питання, звісно, не вичерпується. Призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві здійснюється відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2013 року № 975. Процедура проведення військово-лі-

карської експертизи військово-лікарськими комісіями щодо визначення придатності за станом здоров'я до військової служби військовослужбовців, встановлення причинного зв'язку захворювань, травм (поранень, контузій, каліцтв) з військовою службою та визначення необхідності і умов застосування медико-соціальної реабілітації та допомоги військовослужбовцям, здійснюється відповідно до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого Наказом Міністра оборони України від 14 серпня 2008 року № 402.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зеленський прокоментував цифру загиблих українських військових. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c93qzjvnx83o>
2. Фролов Б. Скільки українських військових загинуло з 2022 року: The Economist опублікувало свої дані. URL: <https://www.unian.ua/war/skilki-ukrajinskih-viyskovih-zaginulo-z-2022-roku-the-economist-opublikovalo-svoji-dani-12833304.html>
3. Хмельницька В. Втрати України на війні: Зеленський, Трамп та іноземні ЗМІ називають різні дані. URL: <https://tsn.ua/ato/vtrati-ukrayini-na-viyni-zelenskiy-i-mizhnarodni-dzherela-nazivayut-riznu-cifru-2718867.html>
4. Калімбет В. Зеленський вперше розповів, скільки військових гинуть за день. Що відомо про втрати України і Росії. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3r4vy5gvx2o?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bukr%5D-%5Bheadline%5D-%5Bukrainian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D>
5. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
6. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII Відомості Верховної Ради України, 1992, № 27, ст. 385.
7. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 15, ст.190.
8. Там само.
9. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. Відомості Верховної Ради України, 2002, № 21-22, ст. 135.
10. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-XII. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 29, ст. 399.

11. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року №168. Урядовий кур'єр від 28.02.2022 — № 43.

12. Порядок і умови призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану, затверджений Наказом Міністерства оборони України від 25 січня 2023 року № 45. Офіційний вісник України. 2023, № 8, ст. 606.

Удовенко Ж.В.,

доцент кафедри

кримінального та кримінального процесуального права

Національного університету «Києво-Могилянської академії»,

д.ю.н., доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Реформа українського кримінального процесуального законодавства 2012 року внесла значні зміни в практику досудового розслідування. Зокрема, було введено заборону судів обґрунтовувати свої рішення показаннями, отриманими під час допиту на досудовому розслідуванні. Це призвело до посилення гарантій прав людини та зменшення кількості скарг до Європейського суду з прав людини, пов'язаних з отриманням показань під тортурами або іншим нелюдським поводженням. Водночас знизилась мотивації слідчих до проведення якісних допитів та збирання доказів.

В останні роки в Україні, як і в багатьох інших країнах світу, активно розвивається альтернативна методика збирання доказів – процесуальне інтерв'ю. Ця методика спрямована на отримання максимально достовірної інформації від учасників кримінального провадження, забезпечуючи при цьому дотримання їхніх прав.

Чому процесуальне інтерв'ю ефективніше за традиційний допит як показала слідча практика? Основна його мета – отримання точної та повної інформації, а не вибивання зізнання. Воно базується

на побудові довірливих відносин з інтерв'ююваним, використанні відкритих запитань та створенні спокійної атмосфери. Такий підхід дозволяє отримати більш детальні та достовірні показання.

Процесуальне інтерв'ю повністю відповідає міжнародним стандартам дотримання прав людини під час проведення допитів.

Основними принципами процесуального інтерв'ю є: відкритість, тобто використання відкритих запитань, які стимулюють опитуваного до детального викладу подій; ненасильницька комунікація, що передбачає створення атмосфери довіри та поваги до опитуваного; достовірність, де йде фокусування на фактах, а не на пошуку винуватого і нарешті професіоналізм, тобто слідчий використовує спеціальні методики і навички для проведення інтерв'ю. З огляду на зазначене, під час досудового розслідування отримуються показання більш детальні і точні, знижується ризик того, що людина зізнається у кримінальних правопорушеннях, яких не вчиняла, дотримуються права усіх учасників кримінального провадження, а отже підвищується ефективність розслідування.

Отже, процесуальне інтерв'ю – це високий стандарт професії правника під час отримання інформації в межах розслідування, який є визнаним стандартом в багатьох країнах світу та на шляху до якого розвивається українська система юстиції.

Процесуальне інтерв'ю є перспективною методикою, яка може значно покращити якість досудового розслідування в Україні. Вона дозволяє отримувати більш точні та достовірні показання, забезпечує дотримання прав людини і підвищує ефективність роботи правоохоронних органів.

Незважаючи на всі переваги, впровадження процесуального інтерв'ю в Україні стикається з низкою проблем. Не всі слідчі достатньо професійно володіють необхідними навичками для проведення ефективного процесуального інтерв'ю, більшість є консервативними і продовжують використовувати традиційні методи допиту, відсутні єдині стандарти проведення процесуального інтерв'ю тощо.

Попри існуючі проблеми, перспективи розвитку процесуального інтерв'ю в Україні є досить оптимістичними. Активна робота НАБУ та інших правоохоронних органів сприяє впровадженню цієї методики в практику. Крім того, існує значний потенціал для міжнародного співробітництва в цій галузі.

Процесуальне інтерв'ю є важливим кроком у напрямку реформування українського кримінального процесу. Завдяки своїм перевагам, ця методика має великі перспективи для підвищення ефективності розслідування злочинів і забезпечення дотримання прав людини.

Каланча І.Г.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н.

МАТЕРІАЛЬНА ФОРМА ІСНУВАННЯ ЯК ВЛАСТИВІСТЬ ДОКАЗУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає доказ як фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК України).

Залежно від форми вираження у фактичній дійсності інформація, що в майбутньому може стати доказом за формою свого існування поділяється на: а) ментальну (як пам'ять про певні події в свідомості людини); б) фізичну (як об'єкт матеріального світу); в) цифрову (як бітовий рядок даних представлений, зазвичай, сукупністю одиниць та нулів). При цьому цифрова форма інформації, в силу об'єктивних законів фізичного світу, також має своє фізичне відображення (адже десь в межах досяжного простору існує носій інформації на якому одиниці та нулі, якими цю інформацію закодовано відображені на фізичному мікрорівні), однак це є предметом окремого дослідження.

Наприклад, обставини події злочину зафіксовані у пам'яті людини встановлюються та фіксуються під час проведення допиту; пред-

мети вилучаються під час проведення обшуку; цифрова інформація фіксується під час проведення огляду; ознаки предметів або процесів встановлюються при проведенні експертного дослідження. Тобто під час досудового розслідування доказ долучається до матеріалів кримінального провадження шляхом його процесуального оформлення — фіксації відповідно до вимог КПК України, та у окремих випадках набуває матеріальної форми існування.

Процесуальне оформлення — спосіб закріплення доказів з метою їх збереження в порядку визначеному КПК України для наступного дослідження та використання під час кримінального провадження. Процесуальне оформлення передбачає фіксацію певної події, факту чи предмету та посвідчення отриманих матеріалів, що може бути здійснено на паперовому носії або електронному (фіксація на відео, аудіо, фото, у формі електронного протоколу, тощо) [3, с. 113].

Відповідно до ст. 103 КПК України, процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися: 1) у протоколі (згідно вимог ст. 104 КПК України); 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії (які відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України віднесено до документів); 3) у журналі судового засідання (згідно вимог ст. 108 КПК України).

Під час досудового розслідування кримінального провадження докази (незалежно від своєї первинної форми) мають бути письмово (за допомогою засобів письма) процесуально оформлені, вимога щодо чого опосередковано визначена в нормах ст. 104 КПК України. Водночас, жодна з норм не містить вимоги щодо фізичної форми існування такого протоколу, його паперового формату. При цьому норми Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» надають вичерпні вимоги до форми електронного документа, що застосовні також відносно кримінального провадження. Відтак варто дослідити можливості існування доказів у електронній формі на сучасному етапі реалізації кримінального провадження щодо кожного з процесуальних джерел доказів, визначених до ст. 84 КПК України: показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Показання. Фіксація показань під час досудового розслідування, окрім класичного «паперового» протоколу, може здійснюватися за допомогою аудіо-, відеозапису, електронного текстового файлу скріплених електронним підписом.

В історичній ретроспективі матеріалізація доказу пов'язана з необхідністю його фіксації, класичним прикладом чого є фіксація показань особи (потерпілий, свідок, підозрюваний тощо) за допомогою їх запису на папері та долучення такого матеріального письмового доказу до матеріалів кримінального провадження. Цікаво, що на разі така фіксація показань особи може бути здійснена також за допомогою відеозапису. При цьому носій інформації з відповідним відеозаписом долучається як додаток до матеріального паперового протоколу допиту. Тобто матеріальна форма існування як властивість такого виду доказу як показання так чи інакше зберігається.

Речові докази. Електронні носії інформації, електронні пристрої, інші предмети, що в силу технічних характеристик можуть зберігати, обробляти чи передавати дані в електронному форматі можуть виступати як речові докази, однак в такому випадку доказове значення матимуть характеристики такого предмета, а не зафіксована на ньому інформація. В класичному розумінні речових доказів як об'єктів матеріального світу не викликає дискусії матеріальна форма їх існування а прогресивні ідеї окремих вчених щодо можливості їх 3-D сканування з завантаженням до хмарних сховищ доказів вбачаються футуристичними на сучасному етапі розвитку кримінального процесу України. Водночас, описана ідея вбачається нам дуже цікавою та привабливою.

Документи. Згідно з ч. 2 ст. 99 КПК України, до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати: матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані); складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії [1, с. 1].

За способом фіксації відомостей документи можемо класифікувати наступним чином: 1) паперові — письмові документи, що виготовлені шляхом написання або друку на папері; 2) документи, що мають електронну форму — документи, інформацію в яких зафіксовано у вигляді комп'ютерних даних; 3) електронні — документи, інформацію в яких зафіксовано у вигляді комп'ютерних даних та які мають обов'язкові реквізити електронного документа, що визначені в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг».

Чинний КПК України однаково визнає можливість використання під час кримінального провадження як паперового, так і електронного документа (ч. 3, ч. 4 ст. 99 КПК). Відтак, документ як доказ у кримінальному провадженні може мати як паперову так й електронну форму.

Документи, що надані на запит або виявлені й вилучені під час слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (далі — НСРД) можуть мати будь-яку з визначених форм. Документи, що створені за результатами проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД можуть мати як «класичну» паперову форму, так і електронну форму в розумінні електронного документа, визначеного законом. Комп'ютерні дані підлягають фіксації під час проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД на певному носії інформації. У випадку окремих НСРД поряд з «класичним» протоколом здійснюється також «розшифрування» розмов фігурантів такої НСРД. При цьому в усіх випадках складається письмовий протокол на паперових носіях, додатком до якого є носій інформації на якому зафіксовано відповідні комп'ютерні дані, які зберігаються та передаються через режимно-секретні частини відповідних органів досудового розслідування та органів прокуратури.

Висновок експерта. З огляду на норми статей 99, 101, 102 КПК України вбачається, що висновок експерта може мати електронний формат (електронний документ засвідчений електронним підписом), відтак висновок експерта як доказ у кримінальному провадженні може бути процесуально оформлений як електронний документ в розумінні Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та переданий в електронній формі. На разі така практика вже існує, адже експерти виготовляють та надсилають такі висновки експертів (що є електронними документами) в електронній формі до органу досудового розслідування, використовуючи відомі електронні інформаційні системи. Ми оцінюємо цю практику як прогресивну та екологічну. Водночас, надалі в процесі правозастосування на практиці слідчі друкують такі висновки експерта та фізично «підшивають» відповідний доказ до матеріалів кримінального провадження.

Не вдаючись до дискусії про електронне кримінальне провадження та електронне кримінальне судочинство які, на нашу думку, досить ефективно реалізовано через призму положень ст. 106-1

КПК України в eCase Management System, ця електронна система є логічним та ефективним кроком розвитку кримінальної юстиції України в напрямку цифровізації доказів.

Отже, на сьогодні кримінальне процесуальне законодавство України не містить обмежень щодо виготовлення під час кримінального провадження процесуальних документів у електронній формі а також вимог щодо їх обов'язкового існування у формі традиційних томів паперових документів. Більше того, на разі вже існує нормативна та технічна основа для фіксації кримінального провадження в електронній формі, адже КПК України не забороняє виготовлення та використання електронних процесуальних документів, а у всіх дізнавачів, слідчих, детективів та прокурорів є електронні цифрові підписи, що обумовлено необхідністю роботи з Єдиним реєстром досудових розслідувань. Однак загалом практика правозастосування на сьогодні визначає матеріальну форма існування обов'язковою властивість доказу в кримінальному процесі України, незалежно від форми первинної інформації, що є джерелом відповідного доказу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88. (дата звернення 01.12.2024).
2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України, 2003, № 36, ст. 275. (дата звернення 01.12.2024).
3. Доказування у кримінальному провадженні / кол. авт. К.: Національна академія прокуратури України, 2017. 346 с.

Завидняк В. І.

професор кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
Д.Ю.Н., доцент

ЦИВІЛЬНИ ПОЗОВ, ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНОМ

Основним способом захисту майнових прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, завданих кримінальним правопорушенням, є цивільний позов у кримінальному провадженні (ст. 128 КПК України).

Цивільний позов може бути пред'явлено після внесення відомостей до ЄРДР і до початку судового розгляду кримінального провадження по суті в суді першої інстанції. Наявність певних процесуальних передумов є необхідною умовою для розгляду цивільного позову сторони кримінального провадження. Це: а) процесуальна дієздатність заявника (представника, законного представника); б) юрисдикція розгляду позову; в) відсутнє рішення, яке набрало законної сили, або рішення суду про відмову в задоволенні позову заявника, або про затвердження мирової угоди, запропонованої у спорі між сторонами, про той самий предмет і з подібних підстав.

Під процесуальною правоздатністю розуміють спроможність особи мати процесуальні права і нести процесуальні обов'язки. Відсутність такої у заявника позбавляє його можливості брати участь у кримінальному процесі у статусі цивільного позивача [1, с. 161]. Громадянин також повинен мати кримінальну процесуальну дієздатність, тобто уміння особисто вчиняти певні кримінальні процесуальні дії під час здійснення захисту своїх прав і обов'язків.

Обов'язковою умовою визнання заявника цивільним позивачем у кримінальному провадженні є обґрунтованість клопотання до слідчого чи суду.

Відповідно до чинного законодавства цивільне судочинство у кримінальному процесі не є обов'язковим, оскільки цивільний позов до суду першої інстанції може бути поданий окремо від кримінального провадження у порядку, визначеному ЦПК України.

Розглядаючи це питання, приходимо до висновку, що при вирішенні заявленого цивільного позову судді зобов'язані звертати увагу на те, що не у всіх випадках цивільний позов може бути задоволений: а) позови, хоч і які впливають із факту скоєння кримінального правопорушення, але не є вимогою про відшкодування майнової шкоди; б) позовні вимоги, які не пов'язані з фактом скоєння кримінального правопорушення; в) позов цивільного відповідача до обвинуваченого про стягнення сум, які цивільний відповідач уже виплатив (регресний позов) або має виплатити потерпілому; г) позови про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, до осіб, які до кримінальної відповідальності у справі не притягувалися; д) зустрічні позови обвинуваченого або цивільного відповідача до позивача, за винятком справ приватного обвинувачення, де цивільні позови потерпілих один до одного як такі, що впливають із змісту взаємних звинувачень, можуть бути зустрічними.

Позов може бути пред'явлений лише в письмовій формі, але, на нашу думку, не потрібно відкидати й можливість зафіксувати позовні вимоги і в усній формі. У такому випадку пред'явлення позову повинно бути зафіксоване в протоколі допиту або в протоколі судового засідання.

Вважаємо, що позовна заява, подана в кримінальному процесі в усній формі, має бути зафіксована в протоколах і повинна містити, як мінімум, таку інформацію: 1) найменування суду; 2) ім'я та прізвище заявника, його місце проживання, або, якщо заявником є юридична особа — її місце реєстрації, а також ім'я уповноваженої особи та адреса для листування; 3) ім'я та прізвище відповідача, його місце проживання; 4) характер порушення або можливого порушення прав, свобод чи законних інтересів позивача та його вимоги; 5) обставини, на підставі яких позивач формує свої вимоги і докази на їх підтвердження; 6) ціна позову, якщо він підлягає оцінці, а також розрахунок грошових сум, що стягуються або оспорюються; 7) відомості про досудовий порядок звернення до відповідача або відомості про часткове відшкодування шкоди відповідачем у досудовому порядку; 8) список документів, що додаються до заявки.

У позовній заяві, яка подається прокурором на захист інтересів держави, неповнолітніх громадян, недієздатних осіб або на захист прав, свобод і законних інтересів певного кола осіб (неповнолітніх

та недієздатних осіб), повинно бути зазначено, в чому конкретно полягають їх інтереси, яке право було порушено, а також має бути посилення на закон або інший нормативно-правовий акт, що передбачає способи захисту цих інтересів. Вважаємо, що у випадку, коли прокурор захищає законні інтереси громадянина, у заяві має бути обґрунтована нездатність громадянина подати позов.

Позов має бути підписаний позивачем або його представником, законним представником, якщо він має право підписувати заяви від імені позивача та подавати їх до суду. До позовної заяви повинні бути додані наступні документи: документи, які засвідчують повноваження представника позивача; документи, які підтверджують обставини, на яких позивач обґрунтовує свої вимоги, розрахунок стягуваної або оспорюваної грошової суми.

Як справедливо стверджує Д. Старовойтова, «обов'язковість вимог до позовної заяви в кримінальному процесі дисциплінує потерпілого, хоч-не-хоч змушує його зайняти певну позицію: чи вимагати відшкодування заподіяної шкоди в кримінальному процесі, чи звернутися до суду в порядку цивільного судочинства, чи зовсім відмовитися від будь-яких дій. Обвинувачений також отримує певні гарантії внаслідок хоча б тієї обставини, що він знатиме, від чого захищатиметься. До того ж, обмеження пред'явлення позову до початку судового розгляду дозволить внести визначеність у кримінальне провадження ще на досудовому слідстві або підготовчому засіданні суду. Обвинуваченого не чекатимуть «сюрпризи» про майнові вимоги потерпілого» [2].

Позовна заява, подана цивільним позивачем на етапі досудового розслідування, долучається до матеріалів кримінального провадження та вирішується судом під час судового розгляду.

Рішення про визнання або про відмову у визнанні цивільного позивача приймається відповідним процесуальним рішенням або ухвалою суду. Рішення про визнання цивільного позивача має велике процесуальне значення, оскільки тільки на підставі цього документа можлива участь у справі цивільного позивача та надання йому відповідних процесуальних прав [3, с. 26].

Відмова від позову не позбавляє особу права на пред'явлення цивільного позову в подальшому під час судового розгляду цього кримінального провадження або в порядку цивільного судочинства.

Вважаємо, що в процесі внесення відомостей до ЄРДР за заявою потерпілого, а також під час розгляду кримінального провадження у підготовчому судовому засіданні дізнавач, слідчий, детектив, прокурор або суддя повинні з'ясувати у потерпілого, чи має він намір заявити цивільний позов і чи потребує його забезпечення, а саме у вжитті заходів, які забезпечують безпеку майна, що в майбутньому може бути стягнуто на користь потерпілої особи або держави. У цьому сенсі ст. 30 КПК УРСР 1961 року зобов'язувала в разі наявності достатніх даних про заподіяння злочином матеріальних збитків орган дізнання, слідчого, прокурора та суд вжити всіх необхідних заходів щодо забезпечення пред'явленого чи можливого в майбутньому цивільного позову.

Сьогодні це є правом сторони обвинувачення, а не обов'язком. І для забезпечення виконання вироку суду в частині цивільного позову на досудовому розслідуванні прокурор, а також слідчий за погодженням з прокурором, звертаються до суду з клопотанням про накладення арешту на майно. Суд вирішує це клопотання в порядку, передбаченому ст. 170 КПК України.

Закон зобов'язує суддю перевірити обґрунтованість цивільного позову, з'ясувати, чи вжито заходів щодо забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. У разі встановлення упущень з боку органу досудового розслідування, суд повинен роз'яснити потерпілому право на відшкодування шкоди, зокрема за допомогою пред'явлення цивільного позову, та визнати у разі потреби його цивільним позивачем. Суддя за клопотанням цивільного позивача, його представника чи прокурора має право винести ухвалу про вжиття заходів щодо забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. Виконання зазначеної ухвали покладається на уповноважених осіб, які можуть забезпечити її виконання засобом щодо вчинення певних дій. Зазначені заходи сприяють захисту інтересів потерпілої від кримінального правопорушення особи.

Наголосимо, що для задоволення цивільного позову в кримінальному процесі допускається особиста і солідарна відповідальність, а також регресна процедура.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що на нашу думку, цивільний позов, поданий у кримінальному провадженні, обов'язково повинен бути вирішений вироком суду. Тільки за рішенням суду цивіль-

ний позов може бути задоволений і виконаний. Цивільні позивачі, цивільні відповідачі та їх представники у свою чергу, мають право оскаржити судові рішення у цивільних справах до судів апеляційної та касаційної інстанцій. Також вважаємо правильною позицію законодавчої гілки влади щодо можливості розгляду кримінального провадження в спрощеному порядку, якщо обвинувачений, прокурор та цивільний позивач не заперечують цивільний позов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діденко Є.В. Відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням, у кримінальному процесу України. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. 2012. № 3 (58). С. 212–217.
2. Як скласти позовну заяву: лайфхаки від практиків. Юридична газета — онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-sklasti-pozovnu-zayavu-layfhaki-vid-praktikiv.html>
3. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: Монографія. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 634 с.

Буличева Н.А.,

доцент кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
к.ю.н., доцент

Буличев А.О.,

провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії проблем правового
та організаційного забезпечення діяльності
Міністерства ДНДІ МВС України,
к.ю.н.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ТА ПОТРЕБ БІЗНЕСУ І НАСЕЛЕННЯ В СФЕРІ СТРАХУВАННЯ ВОЄННИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ

Лише через майже 3 роки після повномасштабного вторгнення рф в Україну у вітчизняних страховиків почав з'являтися страховий продукт, пов'язаний із страхуванням майна від втрати або пошкодження внаслідок воєнних дій, обстрілів тощо. До того часу, починаючи з 2014 року, а тим паче з моменту розростання збройної агресії рф у лютому 2022 року, вже виникла потреба споживачів у страхувальних послугах від воєнних та політичних ризиків, яка дедалі лише загострювалась. Водночас, тільки сьогодні інститути страхового ринку почали пропонувати окремі класи такого страхування, серед яких страхування різного роду майна та активів, страхування життя та здоров'я, та впроваджувати механізми його реалізації, які є досить обмеженими і часто дорогими, що не може задовольнити запит суспільства в теперішніх умовах.

Як зазначає радниця Asters Катерина Олійник, фактично перелік страхових випадків, що покриваються таким страхуванням, був розширений деякими страховими компаніями, а перелік виключень, на які не розповсюджується страховка, був відповідно скорочений та уточнений, щоб покрити воєнні ризики при страхуванні життя та здоров'я [2].

Аналогічно до ситуації зі страхування життя та здоров'я, змінилося і страхування наземних транспортних засобів. Низка страхових компаній пропонує страхування наземних транспортних

засобів, зокрема від ризиків пошкодження або втрати таких транспортних засобів внаслідок бойових дій, обстрілів тощо.

Деякі страхові компанії також розробляють та впроваджують страхування майна підприємств від воєнних ризиків. Проте перелік об'єктів, які можуть бути застраховані, обмежений і не містить такі важливі об'єкти, як електростанції, об'єкти критичної інфраструктури, портові об'єкти, об'єкти видобутку нафти й газу тощо. Ба більше таке страхування дороге коштує, тому середній та малий бізнес, медичні установи та інші важливі учасники суспільно-економічних відносин, зазвичай не можуть собі його дозволити [2].

На сьогодні певним кроком у вирішенні цього питання можна назвати прийняття Кабінетом Міністрів України постанови від 09.04.2024 № 388 «Про затвердження переліку воєнних та політичних ризиків та Умов і порядку страхування (перестрахування) воєнних та політичних ризиків під час здійснення видів діяльності Експортно-кредитного агентства», якою було визначено умови страхування (перестрахування) воєнних та політичних ризиків Експортно-кредитним агентством (далі - ЕКА). Це Агентство було створене відповідно до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» від 20 грудня 2016 року № 1792-VIII та Положення про ліцензування Експортно-кредитного агентства та умови провадження ним діяльності із страхування, перестрахування, надання гарантій, затвердженого Постановою Правління Національного банку України 06.01.2023 № 1.

Водночас, ЕКА є страховиком із спеціальним статусом, що здійснює діяльність на підставі ліцензії на здійснення діяльності, що включає страхування, перестрахування, надання гарантій. Кабінет Міністрів України утворив Експортно-кредитне агентство для стимулювання експорту товарів (робіт, послуг) українського походження. ЕКА на добровільних та комерційних засадах здійснює страхування, перестрахування, надає гарантії за договорами, які забезпечують розвиток експорту.

Основними завданнями ЕКА виступають: 1) захист українських експортерів від ризику неплатежів та фінансових втрат, пов'язаних з виконанням зовнішньоекономічних договорів (контрактів), шляхом страхування, перестрахування та гарантування; 2) захист українських експортерів від ризику фінансових втрат, пов'язаних з інвестиціями у створення об'єктів та інфраструктури, необхідних

для розвитку переробної промисловості та експорту товарів (робіт, послуг) українського походження, шляхом страхування, перестрахування; 3) впровадження сучасних фінансових технологій у зовнішній торгівлі та механізмів підтримки експорту шляхом страхування, перестрахування та гарантування; 4) розвиток експорту товарів (робіт, послуг) українського походження, підвищення конкурентоспроможності товарів (робіт, послуг) українського походження на світових ринках; 5) участь у реалізації програм часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами; 6) співпраця з міжнародними та іноземними фінансовими організаціями, урядами іноземних держав, іноземними банками та експортними агентствами, у тому числі для акумуляції міжнародної фінансової допомоги, забезпечення зростання експорту та економіки України, виконання боргових зобов'язань ЕКА [4].

Отже, можливість страхування експортної діяльності через ЕКА є позитивним кроком для залучення капіталів в національну економіку в умовах триваючої війни. Однак, такий досвід лише почав напружуватися і не охоплює інші галузі страхування.

Так, Кабінет Міністрів України постановою від 9 квітня 2024 р. № 388 затвердив Умови і порядок страхування (перестрахування) воєнних та політичних ризиків під час здійснення діяльності Експортно-кредитного агентства, та в той же час затвердив Перелік воєнних та політичних ризиків, положення якого розповсюджуються не лише на відносини за участю ЕКА, а й на усіх учасників страхового ринку, а отже можуть застосовуватися при наданні страхових послуг різних класів для задоволення потреб населення і суб'єктів сфери господарювання.

Зокрема, до воєнних ризиків належать такі страхові ризики, що можуть виникнути на території України: 1) воєнний конфлікт, включаючи війну або збройний конфлікт, збройна агресія, бойові дії, масові заворушення; 2) насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; 3) терористичні акти та/або диверсії; 4) окупація, анексія.

До політичних ризиків належать такі страхові ризики, що можуть виникнути на території України: 1) здійснене органами державної влади України примусове відчуження майна/вилучення майна суб'єкта господарювання (позбавлення права власності на майно); 2) безпідставне (незаконне) відкликання ліцензії з боку регулятора

ринку або примусове припинення (зупинення) діяльності суб'єкта господарювання державними органами, що встановлене рішенням суду, що набрало законної сили, крім випадків, коли таке припинення діяльності спричинене невиконанням суб'єктом господарювання вимог законодавства; 3) невиконання або відмова від виконання державою зобов'язань, визначених законодавством, стратегічними або програмними документами, затвердженими в установленому законодавством порядку, та/або інвестиційним договором за умови, що суб'єкт господарювання має право вимагати виконання таких зобов'язань; 4) введення державою заборони (платіжні ембарго, мораторій) на здійснення розрахунків; 5) неможливість конвертації валюти або переказу валюти за кордон суб'єктом господарювання, крім випадків, передбачених законодавством [3].

Інформація з новин Секретаріату Комітету з питань економічного розвитку від 03.06.2024 ще раз підтверджує, що лише зараз починає діяти на практиці Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності», в тому числі щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків. Раніше поліс страхування від воєнних ризиків в Україні могли придбати лише іноземні компанії. Їх інвестиції готові страхувати міжнародні агенції MIGA (англ. Multilateral Investment Guarantee Agency — Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій) та DFC (англ. The U.S. International Development Finance Corporation's — Міжнародна фінансова корпорація розвитку США). Такі страховки в Україні вже залучили ряд інвесторів. Тепер це може робити й ЕКА для українських компаній. Страхування інвестицій від воєнних ризиків передбачене планом розвитку переробної промисловості, і є елементом проголошеної Президентом України політики «Зроблено в Україні».

Є ще кілька технічних деталей, які важливо знати підприємцям, які планують застрахувати свої інвестиції в умовах війни. Договір страхування інвестицій укладається за умови виконання таких вимог: 1) об'єкт інвестування розміщується на території України, крім територій, на яких на дату укладення договору страхування інвестицій ведуться бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією; 2) метою прямої інвестиції є створення об'єктів та інфраструктури, необхідних для розвитку переробної промисловості та експорту; 3) товари, роботи, послуги, які експортуватимуться

в результаті реалізації інвестиції, мають бути в переліку, передбаченому статтею 8 Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» [1].

Говорячи про тенденції розвитку цього сегменту ринку страхових послуг, генеральний директор Національної асоціації страховиків України Ястреб Д. зазначає, що українських страховиків, які пропонують захист від воєнних ризиків, стає дедалі більше. Переважна кількість страховиків пропонують у тому чи іншому варіанті таке страхування. Деякі з них розробили окремі договори, за яких треба підписати «воєнний» договір. Дехто розширив межі наявних умов або виключив стандартні «воєнні» підстави для відмови, і тоді можна укласти додатковий договір до наявного договору страхування. А є й такі страховики, які включили страхування воєнних ризиків у стандартні базові набори ризиків. Застрахувати від воєнних ризиків можна авто і нерухомість, здоров'я і життя, виробництво і бізнес. Страхування також залежить від умов кожного страховика. Зазвичай страховий захист обмежений наближенням до зони активних бойових дій, окремими знаряддями війни, діяльністю застрахованої особи. Страховики життя одними з перших запропонували такий захист своїм клієнтам і йшли назустріч за наявними умовами [5].

Як наголошується в повідомленні, якщо стався страховий випадок, необхідно передусім переконатися, що немає небезпеки, і за можливості, якщо це безпечно, надати допомогу оточуючим; після цього сфотографувати, зняти на відео або іншим чином зафіксувати картину події та телефонувати до свого страховика, який дасть чіткі інструкції, як потрібно діяти.

Щодо розміру відшкодування, то умови страхування та страхові суми (тобто максимальна сума, яку може отримати страхувальник), визначаються кожним страховиком окремо. Поки що більшість страхових компаній пропонують страхування майна від ушкоджень війною в певних межах, не на повну вартість майна. Утім, можливість страхування з повним покриттям збитків також можлива, але значно впливатиме на вартість такого страхування [5].

Отже, з одного боку маємо розвиток державної ініціативи спрямованої на підтримку економіки через запуск механізмів страхування ЕКА воєнних і політичних ризиків експортної діяльності та іноземного інвестування, з іншого — загострення потреби суспільства у наданні аналогічних послуг за іншими класами страхування, ме-

ханізми надання яких на сьогодні страховики розробляють і впроваджують самотужки.

Однак, на нашу думку, державного нормативного регулювання страхування від воєнних та політичних ризиків потребує не лише сфера експортної діяльності через вже запущений механізм діяльності ЕКА, але й послуги, які надаються страховиками бізнес середовищу і громадянам, розробки єдиного підходу до їх забезпечення. Наразі спеціальних норм у галузі страхового законодавства щодо регламентації таких відносин немає.

Логічно припустити, що можливість взяття на себе страховиком обов'язку покриття досить високих воєнних та політичних ризиків, слід гарантувати не стільки шляхом пруденційного контролю, тобто за нормативами платоспроможності та достатності капіталу, з боку регулятора в особі Національного банку України, скільки через механізми співстрахування та перестрахування, що використовуються у світовій практиці для зменшення ризиків. До того ж, розширенню практики їх застосування сприяє деталізація правового регулювання співстрахування та перестрахування законотворцями під час прийняття останньої редакції Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-IX.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Експортно-кредитне агентство розпочало страхувати інвестиції українських компаній від воєнних та політичних ризиків. Аналітичні матеріали офіційного сайту Верховної Ради України. 03.06.2024 URL: https://komprompol.rada.gov.ua/news/main_news/75603.html (дата звернення — 10.12.2024)
2. Олійник К. Як війна змінила підхід до страхування воєнних ризиків. Економічна правда. 2024. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/08/28/718563/> (дата звернення — 10.12.2024)
3. Про затвердження переліку воєнних та політичних ризиків та Умов і порядку страхування (перестрахування) воєнних та політичних ризиків під час здійснення видів діяльності Експортно-кредитного агентства: постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2024 № 388 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення — 10.12.2024)
4. Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності: Закон України від 20 грудня 2016 року № 1792-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19#Text> (дата звернення — 10.12.2024)

5. Ястреб Д. Страхування від воєнних ризиків пропонують до 50 страхових компаній України. Interfax-Україна: веб-сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/986790.html> (дата звернення — 10.12.2024)

Музиченко О. В.,

доцент кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
к.ю.н., доцент

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВИЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Згідно з приписами ст. 459 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) судові рішення, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті, зокрема за нововиявленими обставинами. При цьому, відповідно до положень вказаної вище статті нововиявленими обставинами визнаються: 1) штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок; 2) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути; 3) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути [1].

На практиці часто виникають суперечності щодо визнання нововиявленою тієї чи іншої обставини, на яку посилається особа як на підставу для перегляду судового рішення, зокрема, згідно з усталеною судовою практикою не можуть бути визнані нововиявленими:

— обставини, які були встановлені та належним чином перевірені під час здійснення кримінального провадження (постанова

Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі — ККС ВС) від 26 грудня 2019 року у справі № 1-79/09);

— неоднаковість судової практики стосовно вирішення конкретного питання у кримінальному провадженні (постанова ККС ВС від 10 вересня 2020 року у справі № 711/5140/17);

— нові докази, які не фігурували раніше, містять відомості, яких немає у матеріалах кримінального провадження, з ними не ознайомлені учасники судового провадження, а суд нижчого рівня не використав їх для обґрунтування своїх висновків та ухвалення рішення, а також подані учасниками судового провадження докази, які суд нижчого рівня безпідставно не дослідив або ж дослідив із порушенням установленої законом процедури (постанова ККС ВС від 01 вересня 2022 року у справі № 477/1981/17);

— повне визнання своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення, неоспорювання обставин його вчинення засудженим, у добровільності та істинності позиції якого переконався місцевий суд (постанова ККС ВС від 28 квітня 2021 року у справі № 203/1981/19);

— нескладання присяги суддями обласного суду та суддями Верховного Суду України, які розглядали справу щодо засудженого (постанова ККС ВС від 20 квітня 2021 року у справі № 175/4663/17);

— обставини, які існували і про які сторона знала або мала знати на момент постановлення рішення, але з тих чи інших причин не представила суду (постанова ККС ВС від 21 вересня 2021 року у справі № 235/2121/18);

— процесуальні порушення, допущені під час розгляду справи, у тому числі й такі, що могли позначитися на ефективності захисту, зокрема неналежне виконання захисником своїх обов'язків під час розгляду справи (постанова ККС ВС від 08 лютого 2022 року у справі № 791/1/18);

— розгляд кримінальної справи за відсутності сторони захисту (постанова ККС ВС від 22 червня 2023 року у справі № 754/17699/18);

— консультативні висновки спеціалістів у галузі судової медицини, у яких встановлено помилковість висновків судових експертиз, проведених на досудовому слідстві (постанова ККС ВС від 22 червня 2023 року у справі № 754/17699/18);

— рецензування висновків експерта (постанова колегії суддів ККС ВС від 08 серпня 2024 року у справі № 708/1253/15-к).

Також в одному зі своїх рішень Верховний Суд слушно зауважив, що для того, щоб обставина могла бути визнана нововиявленою, вона має стосуватися предмету доказування у справі, тобто обставин, що зумовили висновок про винуватість особи у вчиненні злочину (постанова ККС ВС від 08 лютого 2022 року у справі № 791/1/18). Крім того, необхідно не лише впевнитися, що нововиявлена обставина не була відома заявнику і суду, але й що вона могла суттєво позначитися на законності та обґрунтованості судового рішення, про перегляд якого зазначається в заяві. Якщо йдеться про доказ, який не був досліджений під час ухвалення судового рішення, необхідно довести, що в сукупності з іншими доказами він міг довести невинуватість особи або призвести до іншої кваліфікації кримінального правопорушення чи істотним чином вплинути на призначене покарання (постанова ККС ВС від 21 вересня 2021 року у справі № 235/2121/18).

У цьому аспекті Конституційний Суд України зазначив, що додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) не має наслідком існування категоричної заборони на перегляд за нововиявленими обставинами судових рішень, ухвалених унаслідок неврахування судом доказів, що мають істотне значення, оскільки завданням кримінального провадження є не лише те, щоби кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, було притягнуто до відповідальності, а також те, щоби жодного невинуватого не було піддано необґрунтованому процесуальному примусу, звинувачено або засуджено (рішення від 10 квітня 2024 року № 5-р(П)/2024).

Отже, зважаючи на вказане вище, суд зобов'язаний встановити, чи є обставини, на які посиляється особа у своїй заяві, нововиявленими і, згідно з положеннями ч. 2 ст. 464 КПК, вирішити питання про відкриття провадження. При цьому, положення ч. 2 ст. 464 КПК про те, що «суддя ... вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами», слід розуміти як такі, що надають судді повноваження перевірити наявність підстав для відкриття провадження за нововиявленими обставинами та ухвалити рішення про відкриття такого провадження або відмову у його відкритті (постанова об'єднаної палати ККС ВС від 03 лютого 2020 року у справі № 522/14170/17).

Також, необхідно зауважити, що суд під час вирішення питання щодо відкриття провадження за заявою про перегляд рішення

за нововиявленими обставинами, з метою дотримання принципу «res judicata», крім означеного вище, зобов'язаний перевірити: чи має право особа на звернення із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами (див., наприклад, постанову ККС ВС від 08 червня 2022 року у справі № 522/8533/20); чи не порушено строк на подання заяви (див., наприклад, постанову ККС ВС від 24 березня 2021 року у справі № 536/1775/19); чи відповідає заява всім вимогам, передбаченим ст. 462 КПК (див., наприклад, постанову ККС ВС від 18 вересня 2023 року у справі № 1-292/11); чи підлягає кримінальне провадження перегляду за нововиявленими обставинами саме цим судом (див., наприклад, постанови ККС ВС від 07 вересня 2021 року у справі № 539/396/20, від 15 квітня 2024 року у справі № 1-33/04).

Лише після здійснення такої перевірки суддя може ухвалити обґрунтоване рішення про відкриття провадження, відмову у відкритті провадження, залишення заяви без руху або її повернення. При цьому рішення суду щодо повернення заяви про перегляд за нововиявленими обставинами не повинно містити оцінку щодо суті тих питань, які порушені у цій заяві (вказане узгоджується з правовим висновком, викладеним у постанові ККС ВС від 18 вересня 2023 року у справі № 1-292/11).

Крім того, в контексті дослідження проблемних питань перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, цікавим є питання щодо можливості перегляду ухвал слідчого судді. Так, донедавна існувала усталена судова практика, згідно з якою положення ч. 1 ст. 459 КПК необхідно було розуміти як такі, що передбачають можливість перегляду за нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили та якими завершено розгляд кримінального провадження по суті в суді відповідної інстанції. Перегляд же за нововиявленими обставинами ухвал слідчого судді, а також рішень суду апеляційної інстанції щодо таких ухвал, кримінальним процесуальним законодавством не передбачений (постанова об'єднаної палати ККС ВС від 03 лютого 2020 року у справі № 522/14170/17).

У доктрині кримінального процесу більшість науковців теж схиляється саме до такого розуміння приписів ч. 1 ст. 459 цього Кодексу [2; 3].

Так, в одній із наукових статей слушно вказано, що з положень кримінального процесуального закону хоча і не вбачається за-

борони щодо перегляду ухвал слідчих суддів за нововиявленими обставинами, однак такі не можуть бути переглянуті у вказаному порядку з декількох причин, а саме: 1) слідчий суддя не являється судом у розумінні КПК; 2) зміст ч. 2 ст. 459 КПК надає можливість перегляду за нововиявленими обставинами лише остаточних судових рішень; 3) перегляд ухвал слідчого судді за нововиявленими обставинами не відповідає засадам судочинства, визначеним Конституцією України [2].

Однак, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 10 квітня 2024 року № 5-р(П)/2024 дійшов протилежного висновку, вказавши про те, що ст. 459 КПК не містить заборони на перегляд за нововиявленими обставинами будь-яких видів судових рішень, що набрали законної сили, зокрема ухвал слідчих суддів. Своє рішення цей Суд мотивував тим, що перегляд ухвали слідчого судді за нововиявленими обставинами потрібен, коли така ухвала не відповідає вимозі справедливості та безпідставно обмежує конституційні права та свободи людини, а її подальша чинність суперечитиме меті здійснення кримінального судочинства. Перегляд ухвали слідчого судді за нововиявленими обставинами у таких випадках буде спрямований на усунення судових помилок та забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Якщо особа намагається реалізувати право на перегляд ухвали слідчого судді за нововиявленими обставинами для перешкодження своєчасному завершенню досудового розслідування або з іншою метою, що не є узгодженою з сутністю перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами як екстраординарного виду перегляду судових рішень, є підстави для висновку, що право на такий перегляд не має бути забезпечене конституційними гарантіями.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України виснував, що приписи ст. 459 КПК не суперечать положенням ч. 1 ст. 8, частин 1, 2 ст. 55, ч. 2 ст. 129 Конституції України.

У зв'язку з цим, зважаючи на положення ст. 151-2 Конституції України, згідно з якими рішення Конституційного Суду України є обов'язковими, Верховний Суд зобов'язаний привести свою юридичну позицію у відповідність до зазначеного рішення Конституційного Суду України.

Отже, як убачається з приписів кримінального процесуального закону, а також дослідженої судової практики, суд під час вирішення питання про відкриття провадження за заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, з метою недопущення порушення принципу остаточності судового рішення, зобов'язаний здійснити ретельну перевірку такої заяви на дотримання вимог КПК, зокрема щодо належного суб'єкта та дотримання процесуального строку її подання, наявності нововиявлених обставин у змісті заяви, підсудності заяви тощо.

Крім того, варто погодитися з позицією, відповідно до якої за нововиявленими обставинами можуть бути переглянуті лише остаточні судові рішення. У зв'язку з цим, приписи ч. 1 ст. 459 КПК необхідно уточнити положеннями про те, що за нововиявленими обставинами можуть бути переглянуті лише остаточні судові рішення, ухвалені за результатами розгляду кримінального провадження по суті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.12.2024);
2. Аркуша Л.І., Торбас О.О., Волошина В.К., Завтур В.А., Стоянов М.М. Щодо можливості перегляду ухвал слідчого судді за нововиявленими обставинами. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 453-455. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/107.pdf (дата звернення: 07.12.2024);
3. Мурзановська А. Окремі методологічні аспекти дослідження провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Юридичний вісник. 2020. № 6. С. 92. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/64131ac0-7954-4412-9747-0a16e7cdd52a>. (дата звернення: 07.12.2024).

Гуріна Д.П.,

доцент кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
к.ю.н.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ДОБРОЧЕСНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

В останні роки у світі значна увага приділяється формуванню доброчесності в різних сферах життя і в цілому в суспільстві. Доброчесне суспільство — це таке суспільство, в якому чесність, справедливість, відповідальність, етичні норми та принципи доброчесності є основними цінностями, що визначають поведінку громадян та функціонування інститутів влади. В такому суспільстві етичні норми і принципи формують основу взаємодії між людьми, інститутами та державою, сприяючи розвитку справедливості та добробуту.

В Україні питання розбудови доброчесності залишаються актуальними — в Національному агентстві з питань запобігання корупції у 2020 році створено Офіс розбудови доброчесності, місією якого є розроблення навчальних та просвітницьких ініціатив для поширення доброчесності [1], в 2017 році за підтримки Ради бізнес-омбудсмена, Організації економічного співробітництва та розвитку й Європейського банку реконструкції та розвитку засновано Всеукраїнську мережу доброчесності і комплаєнсу, метою якої є популяризація доброчесного ведення бізнесу задля вдосконалення бізнес-середовища України [2].

Чинне законодавство дотепер не містить визначення поняття «доброчесність», це поняття є достатньо новим і для юридичної науки. Водночас воно використовується в різних нормативно-правових актах. Так, доброчесність, поряд із компетентністю та професійною етикою, є одним із критеріїв кваліфікаційного оцінювання суддів, відповідно до ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (далі — Закон). Термін «доброчесність» та похідні від нього слова в Законі вживаються 86 разів. В ст. 69 Закону зазначається, що кандидат на посаду судді відповідає критерію доброчесності, якщо відсутні обґрунтовані сумніви у його

незалежності, чесності, неупередженості, непідкупності, сумлінності, у дотриманні ним етичних норм, у його бездоганній поведінці у професійній діяльності та особистому житті, а також щодо законності джерел походження його майна, відповідності рівня життя кандидата на посаду судді або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата на посаду судді його попередньому статусу [3].

Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII серед принципів державної служби у ст. 4 закріплює принцип доброчесності, а саме спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмову державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [4]. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII також містить вимоги забезпечення законності та доброчесності у діяльності прокуратури [5].

Починаючи з 2007 року, Україна бере участь в Ініціативі НАТО із сприяння доброчесності, у рамках якої надається практична і дорадча допомога з метою виховання доброчесності, підвищення прозорості й підзвітності в національних структурах оборони і безпеки [6].

У 2021 році Національне агентство з питань запобігання корупції презентувало Портал доброчесності — першу цифрову платформу для роботи антикорупційних уповноважених, а вже наприкінці 2023 року на ньому було запущено модуль «Розробка Антикорупційної програми» і уповноважені особи отримали можливість створювати програми доброчесності (антикорупційні програми) для власних організацій онлайн. В той же період понад 20 органів місцевого самоврядування і дві всеукраїнські асоціації громад долучилися до підписання Декларації розбудови доброчесності — документу, який заснований на кращих практиках Ради Європи щодо доброчесного врядування, і враховує положення Конвенції ООН проти корупції. Декларація покликана мотивувати керівництво громад до побудови доброчесної системи врядування [7].

Не дивлячись на багато зусиль, що докладаються задля формування доброчесності в українському суспільстві, в цій сфері залишається низка невирішених проблем. На нашу думку, вбачаються такі основні перешкоди розбудові доброчесного суспільства:

а) корупція (корупційні практики глибоко вкорінені в органах влади та судовій системі, що знижує рівень довіри громадян до інститутів влади і спонукає до порушення норм);

б) неефективність правоохоронних органів та судової системи (непослідовність у правозастосуванні і «затягування» судових процесів сприяють безкарності та руйнують віру в ідею справедливості);

в) недостатня ефективність громадського контролю (незважаючи на певні успіхи в реформуванні, громадський контроль за діяльністю органів влади та великих бізнес-структур залишається слабким, що веде до непрозорості і можливості зловживань);

г) недостатня увага формуванню культури доброчесності в освіті (відсутні ефективні програми з виховання громадянської свідомості та моральних цінностей у закладах освіти, що обмежує розвиток доброчесних практик серед дітей та молоді);

д) низька довіра до інститутів державної влади (внаслідок корупційних скандалів і політичної нестабільності багато українців не вірять у можливість змін або в справедливість інститутів влади, що знижує бажання громадян боротися за доброчесність у суспільстві);

е) традиції та стереотипи (в Україні досі існують певні традиції, які толерують нечесні практики, що підтримує старі стереотипи й ускладнює формування культури доброчесності).

Отже, на сьогодні розбудова доброчесного суспільства в нашій країні є одним із головних завдань. Успішне виконання цього завдання залежить від багатьох чинників, тому вкрай необхідно вживати комплексних заходів і акцентувати увагу не тільки на боротьбі з корупцією, але й на розбудові доброчесності. Боротьба із корупцією та формування доброчесного суспільства мають йти паралельно, адже неможливо подолати корупцію без зміни суспільних установок, водночас не можна сформувавши доброчесне суспільство, якщо корупція продовжує панувати. Ключовим є те, що боротьба з корупцією створює умови для розвитку доброчесного суспільства, а культура доброчесності, в свою чергу, забезпечує сталість і ефективність боротьби з корупцією. В контексті України, де корупція залишається однією з найгостріших проблем, боротьба з нею має бути пріоритетом на початкових етапах реформ. Проте паралельне впровадження освітніх і культурних змін є необхідним для того, щоб після досягнення певних успіхів, суспільство стало стійким до нових проявів корупції в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіс доброчесності НАЗК: веб-сайт. URL: <https://universitycourse.nazk.gov.ua/> (дата звернення: 01.12.2024).
2. Мережа доброчесності та комплаєнсу.: веб-сайт. URL: <https://unic.org.ua/about-us/about-the-network/> (дата звернення: 01.12.2024).
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради, 2016, № 31, ст. 545 (дата звернення: 01.12.2024).
4. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Відомості Верховної Ради, 2016, № 4, ст. 43 (дата звернення: 01.12.2024).
5. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 2-3, ст. 12 (дата звернення: 01.12.2024).
6. Відносини з Україною. Організація північноатлантичного договору : веб-сайт. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm (дата звернення: 01.12.2024).
7. Чотири роки НАЗК 2.0.: розбудова доброчесності у публічній та приватній сферах. НАЗК : веб-сайт. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/chotyry-roky-nazk-2-0-rozbudova-dobrochesnosti-u-publichniy-ta-privatniy-sferah/> (дата звернення: 01.12.2024).

Положишик В. О.,

доцент кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
д.ф.н. з галузі «Право»

ЮРИДИЧНА СЛУЖБА ОРГАНУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Органи місцевого самоврядування є інституціями, які найбільш наближені до людей та відповідно покликані забезпечувати реалізацію прав громадян. Тому питання забезпечення ефективної правотворчої діяльності органів місцевого самоврядування є актуальними та такими, що потребують належного правового регулю-

вання. Важливим кроком у правовому забезпеченні правотворчої діяльності органів публічної влади стало прийняття Верховною Радою України 24 серпня 2023 року Закону України «Про правотворчу діяльність» [1].

Стаття 4 Закону визначає серед чотирьох учасників правотворчої діяльності такий його вид, як суб'єкт забезпечення правотворчої діяльності, та надає його визначення. Відповідно до якого, це — допоміжні органи суб'єктів правотворчої діяльності та особи, які виконують завдання наукового, юридичного, експертного, консультативного, технічного та інших видів забезпечення правотворчого процесу.

Спеціальні закони України, що регулюють діяльність органів публічної влади містять приписи, які присвячені правовому регулюванню діяльності допоміжних органів, які своєю чергою забезпечують виконання функцій пов'язаних із забезпеченням їх правотворчої діяльності. Як приклад можна навести утворення апарату у місцевих державних адміністраціях відповідно до статті 44 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [2]. Водночас, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3] не містить приписів щодо забезпечення діяльності у структурі всіх органів місцевого самоврядування інституцій, які виконували б функції допоміжних органів — суб'єктів забезпечення правотворчої діяльності, крім утворення виконавчого апарату в обласних радах, а також відповідно до Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» утворення секретаріату в Київській міській раді (стаття 14) [4].

Як свідчить практика, у структурі органів місцевого самоврядування утворюються відповідні структурні підрозділи, які виконують функції допоміжних органів, окремі структурні підрозділи функцією яких є правове забезпечення діяльності органу місцевого самоврядування (юридична служба). На сьогодні основним нормативно-правовим документом, що забезпечує правове регулювання діяльності юридичних служб органів державної влади, є постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 № 1040 «Про Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації» [5]. Однак ця постанова органами місцевого самоврядування може бути використана лише як модельний документ.

Крім того, основними актами, що регулюють процедуру правотворчої діяльності органу місцевого самоврядування, зокрема, місцевої ради, є регламент, який приймається місцевою радою кожного нового скликання. Як свідчить проведений аналіз регламентів місцевих рад, зокрема великих міст України, останні містять положення щодо участі юридичних служб у процесі забезпечення правотворчої діяльності шляхом здійснення перевірки проектів рішень ради на відповідність вимогам законодавства та за результатами такої перевірки їх візування керівником юридичної служби.

Слід зазначити, що законодавство України не містить вимог щодо структури та змісту такого документа як регламент місцевої ради, що відповідно дозволяє місцевій раді кожного нового скликання самостійно врегульовувати процедуру правотворчої діяльності місцевої ради та визначати участь у ній юридичної служби на власний розсуд шляхом досягнення консенсусу під час його розгляду та голосування. Не містить законодавство і вимоги, що висновки юридичної служби за результатами опрацювання проектів актів є обов'язковими для врахування під час розгляду проекту акта на пленарному засіданні сесії місцевої ради. Це відповідно несе ризики нівелювання ролі юридичної служби у процесі правотворчої діяльності.

Існуюче правове забезпечення діяльності юридичної служби органу місцевого самоврядування як одного із суб'єктів правотворчої діяльності потребує уваги та відповідно напрацювання моделі, за якої юридична служба відігравала б важливу роль у процесі правотворчої діяльності з урахуванням специфіки органів місцевого самоврядування. Це сприятиме утвердженню принципу законності в діяльності органів місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-ІХ. Відомості Верховної Ради, 2023, № 93, ст. 364 (дата звернення 07.12.2024).
2. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-ІХ. Відомості Верховної Ради України, 1999, № 20–21, ст.190 (дата звернення 07.12.2024).
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170 (дата звернення 07.12.2024).

4. Про столицю України — місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 року № 401-ІХ. Відомості Верховної Ради України, 1999, № 11, ст. 79 (дата звернення 07.12.2024).

5. Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1040. Урядовий кур'єр від 18.12.2008 — № 238 (дата звернення 07.12.2024).

Завидняк І. О.

завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму
к.ю.н., доцент

НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ТА ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Проблеми, пов'язані з протидією розслідуванню службових злочинів та нейтралізацією такого багатогранного й негативного явища, набули останнім часом особливої актуальності. Якщо раніше під протидією розслідуванню розуміли переважно різні форми та способи приховування протиправних діянь, то зараз, протидію розслідуванню необхідно визначати вже як умисну діяльність, покликану перешкоджати вирішенню завдань розслідування та досягненню цілей кримінального судочинства загалом.

Говорячи безпосередньо про протидію розслідуванню службових злочинів, необхідно наголосити на тому, що нейтралізація такої протидії у першу чергу ускладняється тим, що службові особи, які вчиняють службові злочини, є представниками влади, мають авторитет та певне коло зав'язків у органах державної влади та правоохоронних органах, що дозволяє їм безперешкодно чинити протидію розслідуванню вчинених ними злочинів.

Сучасні умови слідчої практики, охоплюючи змінений правовий режим, суспільні відносини, переорієнтацію моральних цінностей (що також, безумовно, пов'язано зі збройною агресією росії), стали сприятливим підґрунтям для прояву різних форм про-

тидії досудовому розслідуванню службових злочинів. Б. В. Щур, думку якого ми підтримуємо, зазначає, що «сучасна кримінальна процесуальна політика культивує об'єктивні передумови легітимної протидії розслідуванню учасниками кримінального провадження, особливо тими, які представляють інтереси сторони захисту» [1, с. 99]. Так, «надання законодавцем широкого переліку правових засобів захисту прав та інтересів, зокрема, підозрюваному, а потім і обвинуваченому, багато в чому навіть не обмежуючи ці можливості, стало зворотною стороною такого принципу кримінального судочинства, як змагальність сторін. У зв'язку з цим сторона захисту зазвичай керується установкою «дозволено все, що не заборонено законом» (особливо під час розслідування службових злочинів або злочинів пов'язаних з кримінальною корупцією), що надає їй законні підстави для діяльності, спрямованої на перешкодження розслідуванню злочинів. Саме така ситуація призводить до того, що «брудні» способи протидії розслідуванню (фізичне усунення свідків, потерпілих, шантаж тощо) стають другорядними, а «правомірна, законна, легальна протидія досудовому розслідуванню» — домінуючою» [2, с. 6]. Отже, досягнути мети протидії розслідуванню — ухилитися від притягнення до кримінальної відповідальності за вчинений злочин, стає цілком можливим законними методами.

Зі свого боку відповідною мірою правоохоронних органів, які здійснюють розслідування, на дії осіб, які вчинили службові злочини, та на дії інших осіб, які перешкоджають всебічному розслідуванню злочинів даної категорії, буде нейтралізація й подолання протидії розслідуванню. Нейтралізація протидії розслідуванню злочинів є частиною криміналістичної методики їх розслідування, вони включають у себе активну слідчу й оперативну діяльність, яка проводиться після розпізнавання та виявлення конкретних протидіючих заходів. Нейтралізація й подолання, як і самі чинники протидії, є постійним процесом, оскільки на кожній стадії розслідування можуть бути застосовані різні форми протидії, особливо коли йдеться про службові злочини.

На нашу думку, нейтралізація протидії є початковим етапом впливу на різні прояви протидії розслідуванню, в результаті якого такі прояви втрачають силу свого негативного впливу на: учасників кримінального провадження; процес об'єктивного розслідування;

здатність і можливості різноманітного втручання в процес розслідування.

Водночас самі фактори протидії розслідуванню продовжують існувати, а особи, які вчиняють або задіяні в протидії, готові до подальших активних дій. Подолання протидії зі свого боку є вже більш активним етапом слідчої діяльності, під час якого всі фактори протидії повністю або частково усуваються за допомогою різноманітних правових заходів впливу. Цей поділ боротьби з протидією на етапи дає нам змогу простежити й визначити, як змінюються слідчі ситуації, план дій слідчого залежно від сили та кількості протидіючих факторів.

Однак зауважимо, що в процесі практичної слідчої діяльності нейтралізація та подолання протидії є цілісними системними діями слідчого (детектива, прокурора), які взаємопов'язані між собою, та сприяють досягненню цілі, тільки коли вчиняються в єдності.

Основними методами нейтралізації протидії розслідуванню будь-якої категорії злочинів є попередження й бесіди слідчого (детектива, прокурора, оперативних працівників) з учасниками кримінального провадження щодо невтручання в хід розслідування та роз'яснення негативних наслідків протидії як для самого підозрюваного, так і для його «представників».

У деяких випадках такі методи дають доволі позитивний результат, дозволяють економити час і сили осіб, які проводять розслідування, не допускаючи застосування відповідних каральних заходів. Далі йде більш активна і дієва фаза боротьби з протидією, у процесі якої застосовується весь комплекс заходів, направлений на нейтралізацію протидії розслідуванню. Учені, які досліджують проблеми подолання протидії, виділяють різноманітні його види, систематизуючи їх відповідно до різних факторів. Так, В. М. Плетенець виділяє п'ять складових елементів подолання протидії, а саме: «кримінально-правові заходи; кримінальні процесуальні заходи; заходи, які використовуються в процесі застосування тактичних прийомів під час проведення слідчих (розшукових) дій; непроцесуальні заходи, які застосовуються відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»; сукупність організаційних заходів, направлених на ефективне проведення процесуальних та оперативно-розшукових дій» [3, с. 78]. Подібні методи подолання протидії в кримінальних провадженнях щодо

службових злочинів, пропонує й В. Л. Ортинський. Науковець поділяє їх на «заходи оперативно-розшукового, процесуального, організаційно-управлінського, тактичного, логічного та психологічного характеру» [2, с. 8]. Зі свого боку Т. І. Савчук розглядає протидію розслідуванню та її подолання як «правового інституту безперечного й достовірного доказування обставин у кримінальному провадженні». Також, на його думку, «система подолання протидії розслідуванню має виходити із системи правових норм різних галузей права» [4, с. 148]. З останнім навряд чи можна погодитись, оскільки подолання протидії реалізується не лише за допомогою правових, а й, як зазначили вищезгадані автори, тактичних, організаційних, психологічних та інші напрямів. У той самий час забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, як один із видів подолання протидії, цілком можна привести до системи чинних правових норм.

Основним моментом у процесі подолання протидії саме під час розслідування службових злочинів є питання особистості слідчого (детектива), тому що діяльністю з подолання будь-якої форми протидії досудовому розслідуванню керує слідчий; саме слідчий отримує всю процесуальну й непроцесуальну інформацію щодо негативного впливу (діяльності) осіб, які вчинили злочин, про дії інших учасників кримінального провадження та інших осіб, які з різних причин протидіють розслідуванню.

Слідчий розпізнає, виявляє, діагностує та приймає рішення щодо правового й тактичного реагування на будь-які прояви протидії. Відповідно, заходи, які вживаються слідчим для подолання протидії розслідуванню, частково можна віднести до тактики розслідування із застосуванням окремих тактичних прийомів і загалом до методики розслідування, яка, безумовно, спрямована на вчинення швидких, ефективних, та професійних дій у відповідь.

Наголошуючи про домінуючу роль слідчого у процесі подолання протидії, можна з упевненістю говорити про те, що у діяльності з подолання протидії переважають не тактичні, а організаційні елементи, тобто ті фактори, які залежать від управлінських і професійних навичок слідчих, здатних об'єднати заходи щодо подолання протидії в єдину систему. Кримінальні провадження щодо службових злочинів, мабуть, одні з небагатьох, під час розслідування яких слідчий завжди стикається з активною протидією, а його по-

зиція має вирішальне значення. Так, слідчий ДБР внаслідок наявних у нього службових повноважень і правових можливостей сам по собі має достатню владу та юридичний потенціал задля гідної відповіді на чинники, які перешкоджають і гальмують розслідування. Відтак лише особисті якості особи, яка проводить розслідування, її вольовий, інтелектуальний, професійний та організаційний потенціал можуть повною мірою допомогти реалізувати її юридичні повноваження та подолати протидію зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними групами : монографія. Х.: Гриф, 2005. 176 с.
2. Ортинський В. Л. Засоби подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2018. № 894. С. 4–10.
3. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню: монографія. Одеса : Видав. Дім «Гельветика», 2020. 424 с.
4. Савчук Т. І. Щодо протидії розслідуванню корупційних злочинів. Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 28 листоп. 2019 р. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2019. С. 147–150.

Бойчук Д.В.,

доцент кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
к.ю.н., доцент

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

В Україні існує низка інститутів громадянського суспільства, які демонструють успішну практику в захисті авторських прав. Наприклад, професійні спілки творчих працівників (письменників, композиторів, художників, кінематографістів) часто беруть на себе функції захисту прав своїх членів, проводять освітні заходи, надають консультативну підтримку. Так, деякі спілки активно лобіювали прийняття нових редакцій законів у сфері інтелектуальної власності, спрямованих на посилення захисту прав авторів.

Іншим прикладом є діяльність громадських організацій, що спеціалізуються на боротьбі з інтернет-піратством. Такі організації проводять моніторинг веб-ресурсів, що поширюють нелегальний контент, співпрацюють з правоохоронними органами та міжнародними структурами для припинення їхньої діяльності. Успішні кейси включають блокування піратських сайтів за рішенням суду, притягнення до відповідальності осіб, причетних до масштабних порушень авторських прав.

Слід зазначити, що ефективність захисту авторських прав значною мірою залежить від налагодженої взаємодії між інститутами громадянського суспільства та державними органами й основними державними суб'єктами в цій сфері є Міністерство економіки України (як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності), Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (IP офіс), судові та правоохоронні органи.

Щодо взаємодії з судовими органами, ІГС можуть виступати як представники інтересів авторів у судах (*amicus curiae* у деяких юрисдикціях, хоча в Україні ця практика менш поширена), надавати експертні висновки, а також проводити аналіз судової практики для виявлення проблемних питань у правозастосуванні. Проте, як

зауважує М. Шайгородський, «ефективність судового захисту часто залежить від рівня спеціалізації суддів та оперативності розгляду справ» [1, с. 81].

Співпраця з правоохоронними органами (Національна поліція, кіберполіція, прокуратура) є важливою для розслідування кримінальних правопорушень у сфері авторського права. ІГС можуть надавати інформацію про факти порушень, сприяти у зборі доказів. Однак, на практиці така взаємодія не завжди є достатньо ефективною через обмеженість ресурсів правоохоронних органів, недостатню пріоритезацію розслідування таких справ та складність доказування, особливо у цифровому середовищі.

Одним із фундаментальних напрямів є моніторинг дотримання прав людини та документування порушень, що передбачає систематичний збір, перевірку та аналіз інформації про факти порушень прав людини, здійснюваний як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях. Як зазначає О. Зайчук, «саме незалежний моніторинг з боку ІГС дозволяє виявляти системні проблеми та привертати увагу суспільства і держави до найбільш кричущих випадків» [2, с. 75].

Також, важливою складовою є надання правової допомоги жертвам порушень прав людини, що може включати первинні юридичні консультації, допомогу в підготовці процесуальних документів, представництво інтересів у судах та інших державних органах, а також ведення справ стратегічного значення, спрямованих на зміну дискримінаційних практик чи законодавства.

Як підкреслює Ю. Барабаш, «адвокаційна діяльність ІГС є потужним інструментом впливу на формування державної політики у сфері прав людини та сприяє імплементації міжнародних зобов'язань України й крім того, українські ІГС активно співпрацюють з міжнародними правозахисними механізмами, надаючи альтернативні звіти договірним органам ООН, Раді Європи та іншим інституціям» [3, с. 90].

Не менш значущою є інформаційно-просвітницька діяльність та формування суспільної думки, адже ІГС проводять кампанії з підвищення обізнаності населення про права людини, організовують освітні заходи, тренінги, публічні дискусії, видають інформаційні матеріали. Метою такої діяльності є не лише поширення знань про права людини, а й формування культури поваги до прав люди-

ни, нетерпимості до їх порушень та активної громадянської позиції. Дослідниця Н. Карпачова наголошує на тому, що стійкі зміни у сфері прав людини можливі лише за умови високого рівня правової свідомості та активної участі громадян [4, с. 98].

Зазначимо, що Україна має розгалужену мережу правозахисних організацій, які демонструють значний вплив на стан дотримання прав людини. Серед них можна виокремити такі організації, як Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ), що надає широкий спектр правової допомоги та веде стратегічні справи; Центр громадянських свобод, діяльність якого спрямована, зокрема, на документування воєнних злочинів та захист прав політв'язнів; правозахисний центр «ZMINA», що фокусується на захисті прав людини в окупованому Криму та на свободі слова. Важливу роль відіграють організації, що спеціалізуються на захисті прав окремих вразливих груп: внутрішньо переміщених осіб (наприклад, «Донбас SOS», «КримSOS»), представників ЛГБТІК+ спільноти, національних меншин, осіб з інвалідністю, а такі інституції, як Інститут масової інформації (ІМІ) та «Детектор медіа, роблять вагомий внесок у захист свободи слова та прав журналістів, адже їхня діяльність включає моніторинг, надання правової підтримки, освітні програми та адвокацію.

Ефективність правозахисної діяльності ІГС значною мірою залежить від їхньої взаємодії з національними та міжнародними правозахисними інституціями. Співпраця з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини (Омбудсменом) є одним із ключових напрямів. ІГС надають Офісу Омбудсмена інформацію про системні порушення прав людини, звертаються з індивідуальними скаргами в інтересах потерпілих, беруть участь у спільних моніторингових візитах до місць несвободи, долучаються до розробки щорічних та спеціальних доповідей Уповноваженого. Як зазначає В. Лутковська, «така синергія зусиль дозволяє більш ефективно реагувати на порушення та сприяти відновленню прав» [5, с. 33].

На міжнародному рівні українські ІГС активно співпрацюють з договірними органами ООН (Комітет з прав людини, Комітет проти катувань тощо), надаючи альтернативні звіти про виконання Україною міжнародних зобов'язань, а також звертаються до спеціальних процедур Ради ООН з прав людини. Важливою є взаємодія з інституціями Ради Європи, зокрема з Європейським судом з прав людини (надання інформації у справах, представництво інтересів заявників),

Комісаром Ради Європи з прав людини, Європейським комітетом з питань запобігання катуванням. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), зокрема Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДПІЛ), також є важливим партнером для українських ІГС, отже така міжнародна співпраця не лише привертає увагу до проблем прав людини в Україні, але й сприяє імплементації міжнародних стандартів у національну практику та законодавство.

Незважаючи на вагомий внесок інститутів громадянського суспільства (ІГС) у захист авторських прав та прав людини в Україні, їхня діяльність стикається з низкою системних проблем, що обмежують її ефективність. Водночас, існують значні перспективи для посилення їхньої ролі, що вимагає комплексних зусиль як з боку самих ІГС, так і держави та міжнародних партнерів.

Однією з найгостріших проблем, що обмежують діяльність переважної більшості українських ІГС, є фінансові та ресурсні обмеження. Залежність від грантового фінансування, яке часто є проєктно-орієнтованим та короткостроковим, ускладнює забезпечення сталості організацій, планування довгострокових стратегій та утримання кваліфікованого персоналу. Як зазначає О. Сунгуровський, «проблема диверсифікації джерел фінансування, включаючи розвиток механізмів державного фінансування та залучення приватних пожертв, залишається надзвичайно актуальною для українського третього сектору» [6, с. 154]. Брак ресурсів також обмежує можливість для проведення масштабних досліджень, адвокаційних кампаній та надання правової допомоги у віддалених регіонах.

Слід зазначити, що істотною перешкодою є недосконалість законодавства, що регулює діяльність ІГС та механізми захисту прав й хоча в Україні прийнято низку прогресивних законів, окремі норми залишаються декларативними або потребують доопрацювання для ефективного застосування, наприклад, процедури реєстрації, звітності та оподаткування ІГС можуть бути надмірно складними.

У сфері захисту авторських прав, незважаючи на нещодавнє оновлення законодавства, залишаються питання щодо ефективного функціонування організацій колективного управління та протидії порушенням в цифровому середовищі, а у сфері прав людини, механізми реагування на порушення та притягнення винних до відповідальності не завжди є дієвими, що знижує мотивацію громадян звертатися за захистом.

Низький рівень правової культури населення також становить серйозний виклик. Недостатня обізнаність громадян про свої права, шляхи їх захисту та роль ІГС у цьому процесі обмежує попит на послуги правозахисних організацій та знижує рівень суспільної підтримки їхньої діяльності, тому, як зазначає О. Харитонов, «формування високої правової культури є тривалим процесом, що вимагає системних зусиль з боку освітніх інституцій, ЗМІ та самих ІГС» [7, с. 210].

Безпрецедентним викликом став вплив воєнного стану на діяльність ІГС та пріоритети правозахисту. З одного боку, війна спричинила сплеск громадянської активності та появу нових волонтерських ініціатив. З іншого — багато ІГС змушені були переорієнтувати свою діяльність на надання гуманітарної допомоги, документування воєнних злочинів, допомогу ВПО та військовослужбовцям. М. Гнатівський — «в умовах війни відбувається неминуче зміщення пріоритетів правозахисної діяльності, що вимагає від ІГС гнучкості та адаптації, а обмеження певних прав і свобод в умовах воєнного стану також створюють нові виклики для моніторингу та захисту» [8, с. 78].

Зазначимо, що вивчення та адаптація успішного зарубіжного досвіду може сприяти посиленню ролі ІГС в Україні. У країнах Європейського Союзу ІГС відіграють ключову роль у моніторингу імплементації законодавства ЄС, участі у формуванні політик через механізми консультацій та лобювання на рівні європейських інституцій. Наприклад, такі організації, як European Digital Rights (EDRi), активно впливають на формування політики ЄС у сфері цифрових прав, включаючи аспекти авторського права. У США потужні правозахисні організації, такі як American Civil Liberties Union (ACLU) або Electronic Frontier Foundation (EFF), мають значний досвід у веденні стратегічних судових справ, що призводять до зміни судової практики та законодавства у сфері прав людини та інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шайгородський М.Ю. Інститути громадянського суспільства в політичній системі України: функціональний аспект. Політичний менеджмент. 2011. № 2. С. 75–83.
2. Зайчук О. В. Роль громадського моніторингу в забезпеченні прав людини в Україні. Право України. 2020. № 4. С. 72–81.

3. Барабаш Ю. М. Роль громадянського суспільства в постконфліктному відновленні: конституційно-правовий вимір. Право України. 2023. № 2. С. 88–97.
4. Карпачова Н. М. Права людини в Україні: стан, проблеми, перспективи. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 456 с.
5. Лутковська В. В. Взаємодія Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з інститутами громадянського суспільства: досвід та перспективи. Права людини в Україні: інформаційно-аналітичний бюлетень УГСПЛ. 2017. № 5. С. 30–38.
6. Сунгуровський О. О. Інститути громадянського суспільства в Україні: проблеми становлення та розвитку. Стратегічні пріоритети. 2018. № 2 (47). С. 150–158.
7. Харитонов О. О., Харитонova О. І. Цивільне право України: підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Істина, 2011. 904 с.
8. Гнатівський М. М. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту: міжнародно-правові аспекти. Український часопис міжнародного права. 2022. № 1. С. 75–83.

Корінний Д.О.,

доцент кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
к.ю.н.

ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Si vis pacem, cole iustitiam
Якщо прагнеш миру, встановлюй справедливість

Незабаром 10 грудня весь світ відзначатиме День прав людини (Human Rights Day). Це міжнародне свято відзначається щороку за пропозицією Генеральної асамблеї ООН, знаменуючи річницю ухвалення Асамблеєю Загальної декларації прав людини в 1948 році. В свою чергу ООН, створена в 1945 р., була покликана для підтримки міжнародного миру й розвитку співпраці у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального й гуманітарного типу [1].

Та чи впоралася зі своїм основним завданням ця організація? Напевно, ствердно зараз мало хто відповів би на це питання. Третій рік триває військове вторгнення РФ в Україну. Керівництво держави змушено було на початку агресії обмежити права своїх громадян чоловічої статі призовного віку задля збереження обороноздатності країни, втримання населення від паніки та масової міграції. Проте, якщо на початку агресії ця політика могла бути виправданою, то вже зараз постає багато питань щодо цього.

Очевидним є те, що держава не може або не хоче створити дійсно достатній мотиваційний пакет для потенційних захисників і тому діє виключно методами примусу. Це призводить до того, що досить часто примусово мобілізовані громадяни не мають достатнього рівня мотивації. Крім того, вони чітко розуміють, що їх основоположні людські права і свободи в цей момент грубо порушуються саме тією державою, яку вони мають захищати.

Перманентне відчуття несправедливості, коли одних змушують виконувати свій громадянський обов'язок, а інші «купують» собі інвалідності, виїжджають за кордон даючи захмарні хабарі, які можуть собі дозволити далеко не всі, не додає бажання пересічним українцям воювати за таку владу.

В той же час ми бачимо приклад держави Ізраїль, яка не дивлячись на те, що веде війну на кілька фронтів та оточена ворогами з усіх боків, не перекриває кордони, не перешкоджає проведенню громадянських акцій протесту та не скасовує вибори. І це ще не торкаючись матеріального рівня забезпечення ізраїльського військового і його родини в разі його загибелі.

Публічне «пакування» військовозобов'язаних в мікроавтобуси ТЦК, численні підтвердження застосування насильства з боку їх співробітників з метою змусити підписати необхідні документи, пройти медкомісію, регулярні затримання голів МСЕК та воєнкомів під час отримання неправомірної вигоди і т.д. свідчить про те, що поряд з процесом мобілізації ймовірно йде добре організований та керований процес видурювання коштів у населення.

З боку можновладців неодноразово лунали думки про те, що під час війни Конституція має бути «на паузі». Проте, незрозуміло чи відомо їм про Загальну декларацію прав людини і про те, що її «поставити на паузу» неможливо. Скільки після завершення війни буде позовів до Європейського суду з прав людини від громадян України,

які вважатимуть, що влада порушуючи їх основні фундаментальні та невідчужувані права людини, нанесла суттєву матеріальну чи моральну шкоду, а декому зруйнувала життя взагалі? Нещодавно було оприлюднено рішення ЄСПЛ, згідно якого Україна виплатить адвокату экс-нардепа Онищенка 15 000 євро компенсації за порушення прав з боку НАБУ.

Враховуючи той факт, що ці кошти ляжуть тягарем на звичайних платників податків, і що посадові особи винні у цьому жодної матеріальної відповідальності не понесуть (хоча б справедливим було б, якби саме винні особи сплачували ці компенсації), саме час подумати над тим як не опинитися в тій ситуації, коли на світовій арені в сфері дотримання прав і свобод людини і громадянина ми будемо пасти задніх навіть за країною-агресором. Адже, хочеться нагадати, що саме недотримання владою РФ міжнародних стандартів в сфері захисту прав людини і, зокрема, громадянських прав і свобод, завжди було тим, чим Україна прагнула відрізнитися, демонструючи всьому світу демократичний напрямок свого розвитку.

Зокрема, очевидно, що основною перепорою майбутньої потенційної євроінтеграції України стане саме високий рівень корупції усіх гілок влади.

Так, дійсно, ст. 15 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод дозволяє державам відступати від своїх зобов'язань у випадку надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації. Проте ці обмеження мають відповідати принципам пропорційності та необхідності [2].

У справі *Lawless v. Ireland* (1961) суд визначив критерії правомірності обмежень: ситуація повинна бути реальною загрозою нації, обмеження мають бути пропорційними, а заходи — тимчасовими. «Що стосується існування явної загрози для життя нації, Суд визнав, що цей вираз має бути включений у звичайний і нормальний зміст слів. Вираз означає становище кризи або неминучої виняткової небезпеки, яка зачіпає населення в цілому і становить загрозу для організованого життя спільноти, що формує державу. Суд констатував, що в обставинах цієї справи уряд Ірландії мав підстави заявити, що така небезпека існувала в Республіці Ірландії і що, внаслідок цього, він мав право вжити в силу Ст. 15-1 ЄКПЛ заходів, що відступають від зобов'язань, накладених Конвенцією» [3].

У справі «A. and Others v. United Kingdom» (2009) наголошено на необхідності судового контролю за діями влади. «Коли Суд починає розглядати відступ від зобов'язань відповідно до статті 15, він визнає за національними органами широку можливість для розсуду щодо характеру і обсягу обмежуючих заходів, необхідних для відвернення небезпеки. Однак, Суд зобов'язаний вирішити, чи ці заходи були «суворо необхідні». Зокрема, коли заходи відступу від зобов'язань зазіхають на основне право, гарантоване Конвенцією, таке як право на свободу, Суд має впевнитись, що це була необхідна відповідь на надзвичайну ситуацію, повністю виправдана особливими обставинами небезпеки, і що було вжито необхідні гарантії проти зловживань (див., наприклад, Brannigan і McBride, цитоване вище, §§ 48–66; Aksoy, цитоване вище, §§ 71–84; і принципи, наведені вище у параграфі 173). Доктрина можливості розсуду завжди розглядалась як знаряддя для визначення відносин між національними органами і Судом. Вона не може мати таке ж застосування до відносин між державними органами на національному рівні» [3]

Важливим орієнтиром для оцінки правомірності дій держави є і лишатиметься прецедентна практика ЄСПЛ, а тому державі рекомендується посилити механізми контролю за дотриманням прав людини, забезпечити прозорість обмежувальних заходів та їх відповідність принципам необхідності й пропорційності, а також інтегрувати рекомендації ЄСПЛ у національне законодавство.

І, на завершення, кілька рядків з Загальної декларації прав людини схваленої резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10 грудня 1948 року: «Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру; і беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей; і беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення...» [1].

З процитованого слідує, що право на повстання існує. Важлива історична віха — Велика хартія вольностей 1215 р., одне з положень

якої прямо говорить про право на повстання, більш того, прописує процедуру, яка повинна передувати його реалізації.

У низці західних держав подібна форма протесту проти тиранії взагалі чітко прописана в Основному законі країни. Наприклад, у Декларації Незалежності США повстання є не просто правом, а обов'язком громадян. «Обов'язком перед Богом», — як недвозначно писав про це третій американський президент Томас Джефферсон [4]. Частина 4 ст. 20 Основного закону Німеччини свідчить: «Всі німці мають право на опір кожному, хто спробує усунути цей лад, якщо інші засоби неможливі». Ідея даного положення нав'язана досвідом нацизму, що прийшов до влади законним шляхом, а потім знищив встановлений конституційний лад [5].

В умовах воєнного стану, запровадженого через повномасштабне вторгнення РФ в Україну, коли держава має право обмежувати окремі права людей та громадян, такі обмеження мають бути тимчасовими, виправданими, співмірними, а, найголовніше — ефективними, тобто позитивний ефект від запровадження таких обмежень має бути набагато вищим за негативні наслідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Голос України від 10.12.2008 — № 236.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) Рада Європи. Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. Голос України від 10.01.2001. № 3.
3. Прецедентна практика ЄСПЛ: Lawless v. Ireland (1961), A. and Others v. United Kingdom (2009), Chahal v. United Kingdom (1996), Brannigan і McBride тощо. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57819%22%7D>
4. Декларація незалежності США 4.07.1776р. переклад на сайті Харківської правозахисної групи. URL: <http://archive.khpg.org/osvita/index.php?id=946555693>
5. Основоположний закон Федеративної Республіки Німеччини. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4 : Н.-П. 720 с.

Ворошилова І.В.,

доцент кафедри міжнародного права, європейської та євроатлантичної інтеграції
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
к.ю.н., старший науковий співробітник

Куриленко К.В.,

студентка III курсу
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK FOR THE PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN ARMED CONFLICT: UKRAINIAN PRACTICE

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРАКТИКА УКРАЇНИ

The relevance of the study «International legal framework for the protection of children's rights in armed conflict: Ukrainian Practice» is due to the difficult humanitarian situation that has developed as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The war has resulted in massive violations of children's rights, including deaths, injuries, abductions, deportations, violence, forced participation in hostilities and other serious crimes. In such circumstances, there is an urgent need to analyse existing international legal standards for the protection of children and their implementation in the national legal system.

Of particular importance is the study of Ukraine's practice in adapting international norms, such as the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child, the Geneva Conventions, the Additional Protocols, and the role of juvenile justice institutions. The effectiveness of legal mechanisms for the protection of children in armed conflict is not only a matter of compliance with international obligations, but also a critical component of a State's national security and humanitarian policies [1; 3; 4; 5].

The research is also relevant to the need to develop effective mechanisms for monitoring, recording, registering and providing comprehensive

assistance to child victims. The practical aspect is to identify gaps in national legislation, suggest ways to improve legal regulation and promote children's rights even in the most difficult conditions of armed conflict.

This research contributes to the development of recommendations for government agencies, international organisations and society, and allows us to assess the prospects for integrating new international standards into the Ukrainian legal system.

According to UNICEF, more than one billion children live in countries or areas affected by armed conflict, some 300 million of whom are under the age of five [10]. The protection of children in such circumstances is high on the political agenda of the international community and has led to the creation of a significant body of international humanitarian and human rights law. These provide the normative basis for the protection of children in conflict [4].

Children, like all civilians, enjoy general protection under international humanitarian law. At the same time, in light of their particular vulnerability and developmental needs, they are afforded additional protections that are often enshrined in international instruments and, in some cases, have become part of customary law. The main legal instruments protecting children in conflict include the Convention on the Rights of the Child (1989), the Optional Protocol to the Convention on the Involvement of Children in Armed Conflict (2000), the Geneva Conventions (1949) and their Additional Protocols (1977), the International Labour Organization Convention No. 182 on the Worst Forms of Child Labour (1999), the Rome Statute of the International Criminal Court (2002) and a number of UN Security Council resolutions adopted between 1999 and 2009 [1; 2; 3;].

In addition to these treaties, the list of soft law documents that offer recommendations for improving instruments to protect children's rights is constantly expanding. However, the implementation of these standards remains a serious problem in many regions of the world. The responsibility for implementing the legal protection of children lies with states, which must incorporate international standards into their national legislation. In some cases, national laws provide even higher levels of protection than international standards, while in others they may leave children less protected [1].

The main legal act regulating the protection of children during martial law in Ukraine is the Law of Ukraine «On Protection of Childhood»

(2001). The law defines the status of a child affected by hostilities and armed conflict as a person who has suffered physical or psychological trauma, various forms of violence, has been abducted, illegally taken, held in captivity or involved in armed groups.

As of May 20, at least 481 children have been killed, 971 injured and more than 16,000 forcibly displaced as a result of Russia's full-scale invasion. Children were most affected in the Donetsk, Kharkiv, Kyiv and Kherson regions [6].

The government is committed to ensuring the protection of these children, their return to their families and their rehabilitation. Ukraine's legal system is adapting to new challenges by introducing legislative changes. In particular, in 2016, the term «child affected by hostilities and armed conflict» was introduced into the law, and in 2022, Article 30-1 was added to the law, specifying measures for the protection of such children. In 2023, the Cabinet of Ministers clarified the procedure for granting the status of child affected by armed conflict, defining it for persons under the age of 18 who have been injured, subjected to violence or other forms of harm as a result of hostilities [7].

Child protection is a priority of the State strategy, and the legal and academic community emphasises the importance of a systematic approach to ensuring children's rights, well-being and development, even in the difficult conditions of armed conflict [9].

The call for the development and implementation of a State policy based on a comprehensive framework aimed at meeting the needs of children, monitoring their well-being, developing their creative abilities and preserving national values is of paramount importance. Problems and threats in the field of child protection require a systematic approach. The war in Ukraine is causing casualties among children, who are daily victims of crimes and unlawful acts. The level of these risks is critically high. The war that has been going on since 24 February has exacerbated the humanitarian challenges, with child abduction being one of the greatest threats [8].

According to international law, including the 1948 Genocide Convention, a deliberate, planned, institutionalised policy aimed at the destruction of the whole or part of a targeted group — in this case the Ukrainian nation through abduction of its children — can constitute genocide [11].

Ukraine's state authorities face significant challenges in protecting children during the war, and many important issues remain unaddressed.

Despite changes in legislation on internally displaced persons and compensation, child protection issues remain unresolved [6, p. 108]. Urgent tasks include establishing a register of children from conflict and frontline areas and monitoring their welfare, health and rights. Living in a war zone creates difficult psychological and socio-economic conditions for children that require special attention.

The protection of children's rights is a key component of national security, as it affects their safety and the future of the State. The long-term goals of the State policy include the development of a strategy for the protection of children's rights, the adoption of a special law on children's rights, the creation of a single body responsible for consolidating efforts in this area, as well as the reform of the judicial system to ensure the interests of children and the gradual deinstitutionalisation of the protection system [6, p. 008].

Protecting children in times of war is not only a moral imperative, but also vital for the stability and future of the nation. Immediate measures must therefore be taken to strengthen the protection of children, given the inextricable link between their safety and national stability [10].

Russia's full-scale invasion of Ukraine has highlighted the need to strengthen international cooperation and increase funding for organisations working to protect children's rights. Juvenile justice institutions play a key role in this process, ensuring that children's rights are respected as an important component of national security. Priorities include developing accurate statistics on children from conflict-affected areas, criminalising the recruitment of children into armed groups and establishing a register of children from combat zones to monitor their needs and provide timely assistance. Such a register would help to improve the safety of children, provide humanitarian and psychological support and combat crimes against children. In the long term, the State should improve legislation, develop a comprehensive strategy for the protection of children's rights and establish a specialised body to coordinate and monitor all activities in this area.

REFERENCES

1. Children and armed conflict: legal framework — War Childhood Museum. URL: <https://warchildhood.org/children-and-armed-conflict-legal-framework/>

2. Convention on the Rights of the Child. (1989, November). URL: <https://www.ohchr.org/en/instrumentsmechanisms/instruments/convention-rights-child>
3. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. (1949, August). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/geneva-convention-relative-protection-civilianpersons-time-war>
4. International Bureau for Children's Rights, A Guide on International Human Rights and Humanitarian Law on Children in Armed Conflict, 2010. URL: http://www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/000911.pdf
5. Law of Ukraine No. 2402-III "On the Protection of Childhood". (2001, April). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
6. Moroz O., Bondar V., Khatniuk Yu. Protection of children's rights as a component of Ukraine's national security. Social & Legal Studio/Соціально-правові студії. 2023. Volume 6. № 3. P. 113-119. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6574>
7. Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict. (2000, May). URL: <https://childrenandarmedconflict.un.org/tools-for-action/opac>.
8. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 691-r "On Amendments to the National Strategy for Reforming the System of Institutional Care and Education of Children for 2017-2026". (2021, June). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2021-%D1%80#Text>
9. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol 1). (1977, June). URL: <https://www.ohchr.org/en/instrumentsmechanisms/instruments/protoco-additional-geneva-conventions-12-august-1949-and>
10. UNICEF, Progress for Children, New York, 2009, p. 20. URL: [http://www.UNICEF.org/protection/files/Progress_for_Children-No.8_EN_081309\(1\).pdf](http://www.UNICEF.org/protection/files/Progress_for_Children-No.8_EN_081309(1).pdf)
11. Worst Forms of Child Labour Convention (No. 182). (1999, June). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C18

Рябушиць Я.М.,

начальник відділу
договірної роботи управління правового забезпечення
Департаменту поліції охорони

Лисенко Д.Р.,

старший інспектор відділу
кадрового забезпечення
Управління поліції охорони в Київській області

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Професійна етика поліцейського виступає як система моральних вимог, що висуваються до його ставлення до суспільства, до своєї професії, до інших працівників, а також до всіх учасників сфери його службової діяльності та позаслужбових стосунків. Етика працівника поліції є різновидом професійної етики, яка вивчає специфічне відбиття принципів та норм моралі у службовій діяльності та позаслужбовій поведінці поліцейських, а також форми та методи виховання у них високих моральних якостей. Дотримання норм поліцейської етики вже багато років формується на основі загальноновизнаних керівних принципів етичної поведінки професійного службовця, закріплених на рівні Європейського Співтовариства та зосереджених в ряді документів, зокрема, Декларації про поліцію, прийнятій Парламентською Асамблеєю Ради Європи 8 травня 1979 року.

Враховуючи, що з 24 лютого 2022 року в Україні діє воєнний стан, визваний військовим нападом РФ на Україну, що призвело до повномасштабної війни, внаслідок чого окупована значна територія нашої держави, варто звернути увагу на пункт 7 Резолюції Ради Європи «Про прийняття Декларації про поліцію», де зазначено: «Вважаючи, що було б бажано сформулювати інструкції з поведінки для поліції в ситуаціях війни і надзвичайного стану або іноземної окупації» [1].

Наведене вказує на потребу розробки Інструкції з поведінки правоохоронців в умовах воєнного стану, діяльність яких суттєво змінилася в умовах режиму воєнного стану. З огляду на специфіку правоохоронних органів така Інструкція повинна стосуватися кож-

ного правоохоронного органу, з можливістю мати прив'язку до територіальності його дії.

Одним з головних аспектів правосвідомості та моральності у діяльності працівників поліції є етичні норми поведінки. Основним етичним принципом у діяльності поліцейських є повага до прав людини та захист її інтересів. Поліцейські повинні дотримуватись принципів законності, об'єктивності та насамперед моральних установок — справедливості, обов'язковості, солідарності, взаємодопомоги, толерантності, колективізму та ін. [2]. Крім того, важливо, щоб поліцейські були чесними та інтегральними особами, які не допускають порушень правил поведінки та моральних норм. Це забезпечить високий рівень довіри громадян до поліції та допоможе зберегти мир та стабільність у суспільстві.

Відповідно до поглядів Г. Петрової «професійна етика працівників поліції являє за своєю суттю трьох компонентну структуру, що вміщує наступні складові: I. Цінності та принципи. II. Якості та чесноти. III. Норми та стандарти» [3].

Серед провідних етичних цінностей працівників Національної поліції України прийнято виділяти верховенство права, гуманізм та професіоналізм. Зазначимо, що саме професійні цінності визначають спрямованість діяльності особистості. Окрім перерахованих, у діяльності поліцейських особливе місце посідають національні та громадянські цінності, що у період воєнного стану набувають особливого значення. Також варто зазначити, що в системі життєвих цінностей працівників поліції повинні домінувати суспільні та професійні цінності, цінності спілкування тощо.

Основними етичними якостями та чеснотами працівників Національної поліції України є толерантність, справедливість, неупередженість, чесність. Вважаємо, що до перерахованих необхідно додати також такі якості як розвиток пізнавальної сфери, в першу чергу, мова іде про критичне мислення та уміння приймати важливі рішення, комунікативні навички, здатність до емпатії, вольові якості та ін.

У ситуації воєнного стану, правоохоронні органи мають особливу відповідальність перед народом і державою. Поліцейські повинні мати високий рівень правосвідомості та моральної свідомості, щоб забезпечити безпеку громадян і захистити права та свободи людей. Для досягнення цих цілей, працівники Національної поліції повинні

проходити регулярне навчання та тренування, щоб підвищити свій рівень компетентності та знань з права та моралі. Також важливо, щоб керівництво поліції створювало сприятливі умови для розвитку професійних якостей поліцейських та забезпечувало їх соціальну захищеність.

Під час воєнного стану, поліція стикається з численними викликами та перешкодами у своїй діяльності. З одного боку, поліцейські повинні забезпечувати безпеку громадян та здійснювати контроль за дотриманням законів та правил поведінки. З іншого боку, їм треба бути готовим до можливих загроз та нападів з боку ворога або терористичних груп. Але в першу чергу для правосвідомості в пріоритеті є права людини та загальнолюдські цінності, створення умов для захисту прав і свобод людини і громадянина, узгодження інтересів різних соціальних груп та розв'язання соціальних конфліктів [4], тому також важливо враховувати психологічний аспект роботи поліції під час воєнного стану. Поліцейські повинні мати стійкість до стресу та вміти приймати швидкі та рішучі рішення в складних ситуаціях. Для цього необхідно проводити спеціальні тренування та підготовку поліцейських до роботи в екстремальних умовах. Важливою складовою психологічної допомоги є також підтримка соціального середовища, яке створюється для співробітників поліції. Соціальне середовище може допомогти зменшити почуття самотності та ізоляції, які можуть виникати у працівників поліції під час виконання своїх обов'язків. Соціальне середовище може включати в себе підтримку від керівництва, колег та родини. Таке середовище може допомогти працівникам поліції знайти підтримку та розуміння у важкі моменти та зберегти мотивацію для ефективної роботи.

Серед основних етичних вимог, що висуваються по відношенню до професійної діяльності працівників Національної поліції України, О. Барабаш та В. Солодкевич виділяють такі: «1. Постійне самовдосконалення, в тому числі, культурне, інтелектуальне, професійне. 2. Усвідомлення власної соціальної ролі та важливості власного професіоналізму. 3. Розумне та гуманне застосування владних повноважень. 4. Володіння такими моральними якостями як принциповість, мужність, безкомпромісність. 5. Професійна честь та гідність, підтримка професійного іміджу правоохоронця та ін.» [5].

Поділяючи думку авторів, варто зазначити, що у процесі формування професійної етики працівників Національної поліції Укра-

їни особливого значення набуває професійне навчання, оволодіння нормами та правилами поведінки, притаманними для даного суспільства, розвиток власного світогляду та емоційно-почуттєвої сфери, збагачення власного культурного досвіду.

Таким чином, професійна етика працівника поліції — складне трьох компонентне утворення, що містить у своєму складі не тільки філософські та правові, а й психологічні феномени, тобто має тісний зв'язок із психічними явищами особистості.

Відтак, актуальним та надзвичайно важливим на сьогодні, в умовах правового режиму воєнного стану, для процесу формування професійної етики працівника правоохоронного органу є професійна пам'ять, уява, професійне мислення, здатність логічно та чітко висловлювати власні думки, здатність до ефективного спілкування та розуміння співрозмовника, наявність комунікативною спрямованості, чесність, патріотизм, активна громадська позиція, національна свідомість, толерантність, гуманність, повага до честі та гідності інших тощо, емоційна стійкість, здатність до емпатії та саморегуляції, цілеспрямованість, витривалість, самостійність, авторитетність, вимогливість, ініціативність, принциповість тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про прийняття Декларації про поліцію: Резолюція Ради Європи від 08.05.1979 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU79314>
2. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання : монографія. Харків : Право, 2014. 156 с.
3. Петрова Г. М. Основні цінності й принципи професійної етики поліцейського. Філософські та методологічні проблеми права, 2020. № 1 (19). С. 32–43.
4. Мотиль І.І. Становлення та розвиток внутрішніх функцій української держави: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Мотиль Іван Іванович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2007. С. 214.
5. Барабаш О. О., Солодкевич В. І. Професійна етика у правоохоронній діяльності України: національні тенденції та зарубіжний досвід // Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників VII-го Всеукраїнського круглого столу. Львів, 2021. С. 21–26.

Воля Р.М.,

молодший інспектор
відділу оперативної взаємодії управління
організаційно-аналітичного забезпечення
та оперативного реагування
Департаменту поліції охорони

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАХОДИ В УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Закон України «Про Національну поліцію» (далі — Закон) визначає загальні завдання, які покладаються на Національну поліцію. Так, відповідно до вищезгаданого Закону «на поліцію покладається надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки й порядку, охорони інтересів суспільства й держави, охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, надання послуг з допомоги особам, які з особистих, соціальних, економічних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги». Вище згаданим Законом визначено поняття поліцейського заходу: «поліцейський захід — це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень» [1, ст. 379].

Згідно зі статтею 31 Закону визначено, що поліцією можуть застосовуватися такі превентивні поліцейські заходи: «перевірка документів особи; опитування особи; поверхнева перевірка і огляд; зупинення транспортного засобу; вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; проникнення до житла чи іншого володіння особи; перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; поліцейське піклування». Окрім цього, під час виконання повноважень, згідно зі статтею 42 Закону, поліція

уповноважена застосовувати такі заходи примусу: «фізичний вплив (сила); застосування спеціальних засобів; застосування вогнепальної зброї». Статтею 29 Закону передбачено вимоги до поліцейського заходу, згідно з якими «поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції і має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним» [1, ст. 379].

Оскільки правоохоронна діяльність навіть у мирний час завжди пов'язана з ризиком для життя та здоров'я, характеризується високим ступенем стресогенності, значним потенціалом психологічної травматизації, її реалізація в умовах воєнного часу загострює та значно посилює ці її феноменологічні характеристики. Як вважають фахівці, головними психологічними особливостями поліцейської діяльності є: надмірна правова регламентація професійної поведінки поліцейського та прийняття ним рішень. Усі порушення закону є неприпустимими, і, насамперед, свідчать про непрофесіоналізм поліцейського; владний характер діяльності, що вимагає точності під час виконання правових приписів. Усе зумовлює формування спрямованості особистості поліцейського, а відтак формує його правосвідомість та визначає високий рівень соціалізації і відповідальності перед громадою та суспільством; фактор екстремальності у професійній діяльності, одноманітність функцій, висока напруженість та робота в умовах дефіциту часу, протидія з боку інших осіб, ігнорування особами правових норм, проблеми комунікації з населенням; нетиповий характер праці, наявність психічних перевантажень, неритмічність режиму дня, брак відпочинку, стан психічної напруженості, емоційні перевантаження, з можливими наслідками у вигляді нервових розладів чи захворювань; вимушена процесуальна самостійність з високим ступенем відповідальності [2].

Щодо превентивної діяльності поліцейських, то вона також характеризується певними негативними особливостями. До них відносять: підвищений рівень психологічної напруги, конфліктність, обмеженість часовими межами, наявність субординації, негативно-го ставлення з боку громадян.

Ще одне важливе значення поліцейських заходів підкреслює Ю. С. Коллер, а саме, «посідаючи особливе місце у складі адміністративного примусу, поліцейські заходи примусу відіграють важливу роль в адміністративній діяльності Національної поліції України, оскільки вони забезпечують: подолання спротиву проведення пре-

вентивного поліцейського заходу, відновлення публічного порядку та безпеки, локалізацію негативних наслідків, у тому числі й збереження місця події в первинному, незмінному стані, фіксацію та збирання речових доказів на місці події в передбачений у законі спосіб, затримання особи правопорушника, його доставлення до територіального підрозділу поліції, а також особисту безпеку поліцейського, безпеку оточуючих і порушника» [3].

Під час застосування поліцейських заходів примусу найголовнішим виступає не допустити порушення прав і свобод людини і громадянина. Слід погодитись з М. П. Кобецем, який наголошує на тому, що «дотримання розумного балансу між превентивними та примусовими діями щодо протидії правопорушенням завжди є і буде однією з головних проблем стратегії поліцейської діяльності. Обмеження прав і свобод людей, що можливі при застосуванні поліцейських заходів, повинні бути пропорційними цінностям правової держави, які захищає її Основний Закон та законодавство в цілому. Такі обмеження повинні враховувати необхідний баланс інтересів особистості, суспільства і держави. Повага до особи, охорона і захист її честі та гідності — обов'язок усіх державних органів, громадських організацій і службових осіб. Цей конституційний обов'язок рівною мірою стосується і діяльності Національної поліції при забезпеченні реалізації людиною і громадянином своїх прав, свобод і обов'язків. Саме знання працівниками Національної поліції основних прав і свобод громадян та порядку їх реалізації дозволяє їм правильно орієнтуватися в порядку застосування заходів переконання та примусу щодо кожного окремого громадянина» [4].

Підстави та порядок застосування поліцейських заходів передбачені Законом і мають певні особливості залежно від конкретного виду заходу. Крім того, застосування поліцейських заходів примусу передбачає низку психологічних процесів пов'язаних із прийняттям рішення про необхідність їх застосування і усвідомлення подальших наслідків такого застосування. В більшості випадків рішення потрібно приймати швидко і часу на роздуми мало, тому доцільно було б чітко встановити підстави і приводи для застосування поліцейських заходів примусу. Також велика роль відводиться морально-вольовим якостям поліцейського і його психологічного стану, що в більшості залежить від зовнішніх факторів.

Раціональним буде проведення тренінгів і різних практичних ситуацій, у яких буде перевірено готовність поліцейського до застосування поліцейських заходів примусу, з'ясування його відношення до наданого їм права. Таким чином, застосовуючи будь-який поліцейський захід примусу, поліцейський повинен чітко керуватися нормами законодавства, що встановлюють підстави та регулюють порядок застосування того чи іншого заходу з метою досягнення завдань і виконання функцій, що покладаються на Національну поліцію України.

Вирішення проблем поліцейської діяльності в Україні потребує проведення системних наукових досліджень, які мають на меті вдосконалення норм законодавства, що регламентують порядок застосування поліцейських заходів. Адміністративно-правові аспекти цього питання недостатньою мірою враховують психологічну складову в діях поліцейського під час виконання ними своїх обов'язків. А саме, положення Закону не визначають окремі терміни, зокрема як-от «достатні підстави вважати...» за необхідності прийняття рішення про застосування поліцейського заходу. Такі підстави кількісно та якісно доцільно відобразити у Законі. Враховуючи складність закріплення усіх можливих підстав на нормативному рівні, необхідно відзначити, що саме внутрішнє переконання поліцейського про наявність хоча б однієї достатньої підстави слугуватиме обґрунтуванням, а відтак впливатиме на психологічну готовність до застосування поліцейського заходу. Тому це питання потребує додаткового опрацювання та внесення відповідних законодавчих змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від Відомості Верховної Ради, 2015, № 40–41, ст. 379.
2. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посібник / О. О. Євдокімова та ін.; за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Х. : НУВС, 2018. 426 с.
3. Коллер Ю.С. Місце та роль заходів примусу в діяльності Національної поліції України. Наука і правоохорона. 2017. № 3. С. 77–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2017_3_12.
4. Кобець М.П. Застосування поліцейських заходів в аспекті дотримання прав людини і громадянина. Наука і правоохорона. 2018. № 3. С. 54–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2018_3_9.

Лисенко О.В.,

начальник управління правового забезпечення
Департаменту поліції охорони

Дегтяренко М.В.,

старший інспектор з особливих доручень
відділу організації охорони об'єктів
та публічної безпеки управління фізичної охорони
Департаменту поліції охорони

РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану змін у повноваженнях, компетенції, правах та обов'язках, порядках та процедурах зазнають майже всі державні інституції. Національна поліція не є винятком: до нормативно-правових актів, які регулюють її діяльність, внесено значну кількість змін, які регулюють функціонування цього органу в період воєнного стану.

Воєнний стан — «це особливий правовий режим, що вводиться по всій державі або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [1].

Національна поліція відіграє ключову роль у забезпеченні публічної безпеки і порядку, як у мирний час, так і в умовах воєнного стану, що обумовлено її призначенням та відображено у завданнях, передбачених законом, які викладені у статті 2 Закону «Про Національну поліцію» і відображаються у визначенні поліції. Це також чітко відображається у положеннях статті 23 Закону «Про Національну поліцію» (далі — Закон) [2], яка визначає перелік повноважень, які має поліція та який був розширений Законом «Про внесення змін

до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, зокрема під час дії воєнного стану.

Відповідно до статті 1 Закону Національна поліція України — «центральный орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку». Головною метою діяльності органів Національної поліції України в умовах воєнного стану є підтримання публічної безпеки та порядку в умовах введення цього режиму, а також попередження та припинення правопорушень. При цьому в умовах воєнного стану змін у повноваженнях, компетенції, правах та обов'язках, порядках та процедурах зазнають майже всі державні інституції.

До нормативно-правових актів, які регулюють діяльність Національної поліції України, внесено значну кількість змін, які регулюють функціонування цього органу в період воєнного стану. Так, статтю 8 Закону доповнено частиною четвертою, яка передбачає, що «під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану»». Загалом якщо подивитись зміни у законодавстві, які стосувались повноважень Національної поліції, то було значно розширено повноваження поліцейських на період дії воєнного стану в ході виконання ними таких важливих завдань, як: «1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги» [3]. Повноваження поліції щодо застосування різних поліцейських заходів з метою протидії правопорушенням встановлено переважно Законом.

Аналіз статті 30 Закону дозволяє стверджувати про три групи таких заходів, які мають адміністративно-правовий характер: 1) заходи реагування на правопорушення, визначені КпАП України; 2) превентивні поліцейські заходи, 3) поліцейські заходи примусу. Крім того, передбачено, що поліція для виконання покладених

на неї завдань може застосовувати й інші заходи, визначені окремими законами [4].

Необхідно зазначити, що розділ 5 Закону також зазнав змін, які стосуються повноважень поліцейських в період воєнного стану. Так, відповідно до пункту 1 частини першої статті 32 Закону поліція отримала можливість здійснювати перевірку документів та фіксувати дані, що містяться в документах, якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених. Також поліція має право зупиняти транспортні засоби, якщо наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених.

Відповідно до нової редакції статті 40 Закону, поліція зможе використовувати у своїй діяльності такі технічні засоби, як «безпілотні літальні апарати, та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню; спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- та відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб і номерних знаків транспортних засобів».

За необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського чи іншої особи, та усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір, поліцейський має право застосовувати будь-які підручні засоби, а не тільки ті спеціальні засоби, які передбачені статтею 45 Закону (частина п'ята статті 42). Під час дії воєнного стану поліцейський має право застосовувати заходи примусу, передбачені статтею 42 Закону, стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без врахування вимог та заборон, які стосуються порядку застосування заходів примусу, порядку застосування спеціальних засобів та порядку застосування вогнепальної зброї (частина дев'ята статті 42). У разі застосування такого примусу, внаслідок чого зазначеним особам було спричинено тілесне ушкодження, каліцтво, вогнепальне поранення, поліцейський за можливості має усно або за допомогою засобів комунікації повідомити про це свого безпосереднього керівника, який у разі необхідності за можливості повідомляє центральний орган управління поліції та відповідного прокурора (частина десята статті 42 Закону).

Водночас, на час воєнного стану, правоохоронцям розширили наступні повноваження:

1) за письмовим запитом органи поліції безоплатно одержують від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання своїх завдань і повноважень, зокрема про військовоположених (частина 36 статті 23 Закону);

2) конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охорона їх у залі суду (частина 37 статті 23 Закону);

3) поліція може утримувати в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, щодо яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених (частина 38 статті 23 Закону);

4) оперативне розмінування: виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів (частина 39 статті 23 Закону);

5) техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, у тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху (частина 41 статті 23 Закону);

6) представництво та виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції — Інтерполі (частина 42 статті 23 Закону);

7) співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європол) (частина 43 статті 23 Закону). Поліція здійснює представництво та виконання зобов'язань України перед Інтерполом та Європол, а також безпосередньо забезпечує співробітництво та обмін інформацією з такими органами. Між тим поліція організовує взаємодію правоохоронних органів України з Інтерполом та Європол, а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності таких органів;

8) збір біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання (частина 45 статті 23 Закону);

9) адміністративний нагляд відповідно до закону (частина 46 статті 23 Закону).

Під час дії режиму воєнного стану поліцейські отримали право застосовувати заходи примусу передбачені статтею 42 Закону відносно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України без врахування установлених вимог та заборон щодо застосування фізичної сили, зброї тощо. Раніше поліцейський за жодних обставин не міг застосовувати заходи примусу, що не визначені Законом. Варто зазначити, що здійснення органами Національної поліції наведених вище додаткових повноважень, сприятиме стабілізації оперативної обстановки з огляду на особливий правовий режим виконання службових обов'язків. Переважна більшість заходів, що вживаються поліцейськими в межах реалізації додаткових повноважень, мають оперативний характер, окремі заходи — превентивний та профілактичний характер, проте всі вони спрямовані на забезпечення публічного порядку та прав громадян.

Стаття 24 вказаного Закону визначає додаткові повноваження органів поліції під час введення воєнного стану, а саме, «органи поліції беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. Під визначенням «забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану» виділяють наступні заходи: 1) посилений режим охорони публічного порядку та безпеки; 2) боротьба з диверсійно-розвідувальними силами; 3) охорона стратегічно важливих об'єктів і комунікацій життєдіяльності; 4) забезпечення взаємодії суб'єктів територіальної оборони; 5) сприяння діяльності військової адміністрації, судів, прокуратури, судових органів в період дії воєнного стану» [5].

Під час дії воєнного стану в Україні повноваження Нацполу суттєво розширені шляхом внесення відповідних змін до Закону та водночас вважаємо за доцільне на законодавчому рівні регламентувати порядок взаємодії та співпраці органів Національної поліції з іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони України та територіальними громадами в контексті спільної протидії державі-агресору. Конституційні цілі й пріоритети діяльності всієї держави під час війни мають значну специфіку. Оборона держави та захист Вітчизни як конституційні цінності, з одного боку, тісно взаємодіють із повагою до індивідуальних прав і свобод людини, з другого боку, і не можуть бути протиставлені одна одній, оскільки від реального забезпечення першого залежить стан другого. Разом з тим необ-

хідно, щоб при розширенні повноважень правоохоронних органів, у тому числі поліції в період воєнного стану Верховна Рада України враховувала, що фактичні обставини війни чи умови воєнного стану автоматично не є підґрунтям для обмеження конституційних прав і свобод громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради, 2015, № 40–41, ст. 379.
3. Коваленко О.О. Адміністративно-правове регулювання діяльності Національної поліції України у сфері протидії правопорушенням в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів. Вінниця, 2023. с. 272–274.
4. Гусаров С.М., Салманова О.Ю., Комзюк А.Т. та ін. Актуальні проблеми адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України : монографія. Міністерство внутрішніх справ України ; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків: Факт, 2022. 452 с.
5. Соколова І. О. Правовий режим: поняття, особливості, різновиди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 22 с.

Кротюк О.В.,

доцент кафедри філософії, права
та соціально-гуманітарних дисциплін
Національна академія статистики, обліку та аудиту,
к.ю.н.

АКТ ПРАВОТВОРЧОСТІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВОЛІ

Сучасна практика правотворчості доводить необхідність її ґрунтовного наукового переосмислення, що зумовлено наявністю в юридичній науці застарілих підходів до її характеристики як монопольного права держави на створення та закріплення правових норм. Сьогодні правотворчість — це складний, одночасно і соціальний, і юридичний механізм, який зумовлений різноманітними факторами суспільного життя, здійснюється циклічно та безперервно, і саме головне — забезпечує якість правового регулювання. Одним з ключових аспектів правотворчої діяльності є акт правотворчості, що являє собою особливий юридично значимий феномен (документ, рішення, волевиявлення тощо), що впливає на створення, зміну або скасування правових наслідків загально регулятивного характеру. Саме акт правотворчості сьогодні набуває все більшого як практичного, так і наукового значення, охоплюючи собою конкретний момент, який має правотворчий характер.

Актуальність наукового дослідження актів правотворчості полягає в тому, що саме через аналіз цих актів можна зрозуміти якість, ефективність і легітимність сучасного правового регулювання, а також забезпечити гнучкість і адаптивність правової системи до нових викликів. Динаміка та ускладнення правового регулювання, що є характерними для сучасної вітчизняної правової системи, зумовлені насамперед правотворчістю, що супроводжується: а) зростанням кількості нормативних актів, їх поступовим ускладненням; б) прискореністю правотворчості, що є відповіддю на воєнні дії, воєнний стан в нашій країні, пандемічні процеси та інші кризові явища; в) зростанням рівня колізійності та пробільності положень нормативних правових актів різних рівнів. Тому наукові дослідження теоретико-правових і практичних аспектів правотворчих актів

потенційно сприятиме уникненню правового хаосу й покращенню системності законодавства в цілому.

Наявна необхідність підвищення якості нормативних актів в Україні також є свідченням актуальності тематики цієї наукової праці. Більшість законодавчих та підзаконних актів страждають на: неясність формулювань, внутрішню суперечливість, порушення техніко-юридичних стандартів. Це веде до правової невизначеності та труднощів у правозастосуванні. Тому наукові дослідження актів правотворчості в цілому сприятимуть виробленню критеріїв якості, зрозумілості та обґрунтованості нормативних текстів.

Варто відзначити, що акт правотворчості — це свідоме, формалізоване волевиявлення компетентного суб'єкта (суб'єктів), спрямоване на створення, зміну або скасування правових норм. Говорячи про самостійність актів правотворчості в системі явищ правової реальності, варто виокремити їх властивості, що дозволить довести їх правовий характер, значення для існування та функціонування правової системи. На нашу думку, акти правотворчості характеризуються наступними властивостями: це волевиявлення компетентного суб'єкта, оскільки акти приймаються органом чи особою, що має право створювати право (парламент, президент, суддя в системі створення правового прецеденту тощо); мають офіційний та формалізований характер, оскільки фіксуються у визначеній формі (закон, указ, постанова), відповідно до юридичної процедури; є нормативно орієнтованим феноменом, оскільки надають нормам права загальну обов'язковість, тобто встановлюють правила поведінки для невизначеного кола осіб; породжують юридичні наслідки, оскільки створюють, змінюють чи скасовують правові норми.

На сьогодні акти правотворчості являють собою основний інструмент правового регулювання суспільних відносин, через який реалізується нормативна воля, а також гарантуються права та свободи громадян. Проте акт правотворчості не виникає стихійно чи ситуативно. В сучасних умовах політичного плюралізму та розвитку політичної системи в цілому акт правотворчості все більше стає політично зумовленим, що супроводжується необхідною політичною волею для того, щоб акт правотворчості набув свій офіційний, нормативний статус. Варто навести декілька прикладів того, коли політична воля суб'єкта правотворчості набувала своєї формалізації у відповідному акті правотворчості або актах правотворчості.

Насамперед, мова йде про діяльність Верховної Ради України, де найбільш публічно така політична воля формується та в подальшому формалізується. Ось приклади політичної волі, формалізованої в актах правотворчості Верховної Ради України, які яскраво демонструють, як політичні рішення, ідеології чи стратегії влади набувають форми законів та інших нормативно-правових актів:

1) процес декомунізації, що найбільш активізувався у 2015 році, коли політична воля була націлена на остаточне відмежування України від радянського минулого, засудження тоталітарного режиму. Наслідком такої політичної волі стало ухвалення таких актів правотворчості (законів України) як: Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 р.; Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» від 09.04.2015 № 316-VIII [1; 2] та інші «декомунізаційні» законодавчі акти. Відповідне політичне рішення було формалізоване у правових нормах, які регламентували перейменування населених пунктів, демонтаж пам'ятників, заборону символіки тощо;

2) визначення європейського вектору розвитку України та посилення європейської інтеграції в нашій країні. Політична воля в цьому випадку полягала в закріпленні курсу на членство в ЄС і НАТО, модернізацію законодавства відповідно до європейських стандартів. Такими актами правотворчості стали Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО)» від 07.02.2019 р. № 2680-VIII; Закон України «Про вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 р. № 2447-VIII; Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII [3; 4; 5] та ін. Положення вказаних законодавчих актів втілили політичну орієнтацію держави у сфері зовнішньої політики у вигляді конституційних і законодавчих змін;

3) проведення земельної реформи (2020–2021р.р.), що стало реалізацією політичної волі щодо створення ринку землі, скасування мораторію на продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення тощо. Актами правотворчості тут стали Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» (№ 552-IX від

31.03.2020 р.) [6]. Цей закон реалізував політичну ідею вільного обігу землі, попри численні протести й політичну поляризацію;

4) ще одним прикладом можуть бути законодавчі акти, які стосуються питань мовної політики в Україні. Політична воля в цьому питанні була виявлена шляхом утвердження української мови як єдиної державної. До актів правотворчості в цьому випадку відноситься Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (№ 2704-VIII від 25.04.2019 р.) [7], що формалізує політичну позицію щодо ролі української мови в освіті, медіа, державній службі. Проте варто зазначити, що у 2021 році зазначений закон України був визнаний таким, що не відповідає Конституції України;

5) питання антикорупційної політики також набули свого законодавчого забезпечення за наслідком узгодження політичної волі серед парламентарів як представників різних політичних сил. Політична воля полягає у прагненні забезпечити прозорість і підзвітність влади і, як наслідок було прийнято цілий пакет антикорупційних законодавчих актів, до яких відносяться: Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» [4]; Закон України «Про НАБУ» [8]; Закон України «Про запобігання корупції» [9] та ін. Це приклад, коли політична воля (часто під міжнародним тиском) була формалізована у вигляді системних реформ.

Політична воля в Україні неодноразово ставала джерелом системних законодавчих змін. Її формалізація у правотворчих актах є ключовим способом реалізації державної політики, спрямованої як на внутрішні трансформації, так і на геополітичне самовизначення країни. Особливості актів правотворчості як результату формалізації політичної волі полягають у тому, що вони є юридично оформленим виявом публічної влади, яка трансформує політичні цілі, інтереси, ідеології у нормативні приписи, обов'язкові для всього суспільства. Це означає, що політична воля набуває законної форми та юридичної сили тільки через акти правотворчості. Акти правотворчості як результат формалізації політичної волі — це юридичне втілення політичних намірів і стратегій у формі загальнообов'язкових норм. Їхні особливості виявляються у поєднанні юридичної форми з політичним змістом, що робить ці акти одночасно інструментом правового регулювання і засобом реалізації політичної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 р. № 317-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
2. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років: Закон України від 09.04.2015 № 316-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО): Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>.
4. Про вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>
5. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.
7. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
8. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
9. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

Андрусяк Г.М.,

доцент кафедри кримінального правосуддя та
правоохоронної діяльності Юридичного факультету
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
к.ю.н., доцент

НАЯВНІСТЬ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ПОСЯГАННЯ У СКЛАДІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Суспільно небезпечне посягання не може саме по собі викликати появу стану необхідної оборони в іншій особі, на яку таке посягання спрямовано. Це посягання повинно бути обмежене певними темпоральними рамками, тобто початковим та кінцевим моментом, поза межами яких відповідна поведінка не викликає та не може викликати появу в особи права на спричинення шкоди іншій особі, яка посягає. Попри те, що відповідна темпоральна властивість суспільно небезпечного посягання безпосередньо у ст. 36 КК не зазначена, а належить до латентних, у теорії кримінального права відповідна умова первісного юридичного факту складу необхідної оборони є усталеною та хрестоматійною, оскільки на цю умову вказується в усіх наукових та навчальних виданнях, присвячених характеристиці необхідної оборони.

Початковим моментом, як абсолютно правильно зазначається в науковій літературі, є не лише те посягання, яке вже розпочалося, а й те посягання, яке реально загрожує спричиненням шкоди правоохоронюваним інтересам. Реальність загрози означає, що суспільно небезпечне посягання поставило під безпосередню небезпеку спричинення шкоди відповідні інтереси. Саме наявність такої небезпеки і необхідність у зв'язку з цим негайного застосування заходів її усунення служить обґрунтуванням правомірності дій особи, яка захищається, прийняття нею заходів оборони. Суди, оцінюючи наявність суспільно небезпечного посягання, повинні встановлювати ту обставину, чи почалося воно вчинятися. Якщо з обставин справи не вбачається, що відповідне посягання почалося, то не можна ставити питання про те, чи перебувала особа в стані необхідної оборони. Спричинена ж шкоду правоохоронюваним інтересам повинна оцінюватися на загальних підставах.

Таким чином, початковим моментом суспільно небезпечного посягання є початок виконання особою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого у відповідній статті Особливої частини КК, або вчинення дій, які є близькими до вчинення суспільно небезпечного посягання, коли зволікання з його відверненням чи припиненням може зумовити негайне та реальне переростання таких наближених до виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення дій, які несуть потенційну наближену небезпеку спричинення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Суб'єктивний аспект усвідомлення того, чи почалося або може в реальності та в найближчій перспективі розпочатися суспільно небезпечне посягання, повинен бути врахований судом під час визначення того, чи не було порушено відповідної темпоральної властивості суспільно небезпечного посягання. І в тому разі, коли особа була достеменно переконана в тому, що посягання вже розпочалося або може негайно розпочатися в найближчий час, при цьому об'єктивні фактори вказували на це, то й слід констатувати темпоральність суспільно небезпечного діяння, а саме що воно є наявним. Це стосується як визначення початкового моменту суспільно небезпечного посягання, так і кінцевого моменту, про що йтиметься нижче.

Кінцевий момент, який припиняє стан необхідної оборони, а отже кінцевий момент суспільно небезпечного посягання, є припинення цього посягання. Тобто спричинення шкоди правоохоронюваним інтересам не вважається правомірним у разі, якщо саме суспільно небезпечне посягання є закінченим, оскільки не вважається наявним.

Водночас такий класичний постулат підлягає певному коригуванню. Так, окремі кримінальні правопорушення характеризуються юридичним та фактичним припиненням суспільно небезпечного посягання. Наприклад, розбій вважається юридично закінченим з моменту нападу. Чи будуть дії потерпілого після юридичного закінчення кримінального правопорушення вважатися такими, що свідчать про необхідність припинення оборонних дій? На нашу думку, право на необхідну оборону зберігається в особи до того моменту, поки кримінальне правопорушення не було припинено фактично. Також звертаємо увагу на те, що в аспекті закінчення суспільно небезпечного посягання можна виокремити три основні

аспекти: 1) посягання було припинено особою, яка обороняється; 2) посягання було завершено особою, яка вчиняла суспільно небезпечне посягання; 3) посягання було відвернуто особою, яка захищалася.

Ураховуючи викладене, доходимо висновку, що під час установа кінцевого моменту припинення суспільно небезпечного посягання необхідно не лише брати до уваги фактичне припинення дій потерпілого, чиїм охоронюваним інтересам було спричинено відповідну шкоду, а й сукупність інших фактичних обставин справи, відповідно до яких заподіяння такої шкоди відбулося миттєво після завершення суспільно небезпечного посягання (наприклад, після заподіяння останнього удару потерпілим), а сприйняття загрози правам та інтересам особи, інших осіб, інтересам суспільства або держави давало підстави стверджувати про її реальність та незавершеність, неможливість оцінити закінчення посягання чи його продовження потерпілим. Окрім того, визначення конкретного моменту, з якого особа перестала перебувати в стані необхідної оборони з огляду на закінчення злочинного посягання, має відносний характер і залежить від конкретних обставин справи, оцінка яких має включати аналіз об'єктивних і суб'єктивних аспектів поведінки як нападника, так і того, хто обороняється. Якщо ж у ситуації, яка склалася, особа не мала можливості усвідомити факт припинення злочинного посягання, то слід вважати, що ця особа діяла в стані необхідної оборони. Крім того, посягання вважається наявним і тоді, коли воно зупинене, однак може відновитися у будь-який момент.

Карась Б.О.,

докторант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
к.ю.н., адвокат

ОЦІННІ ОЗНАКИ У СКЛАДІ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ (СТ. 172 КК УКРАЇНИ)

У чинному Кримінальному кодексі України (далі — КК України) використовується значна кількість оцінних ознак, які характеризують різні елементи того чи іншого складу кримінального правопорушення. У ст. 172 КК України також використовуються такі ознаки. У теорії кримінального права оцінними ознаками (поняттями) розуміються «поняття з невизначеним змістом, у яких фіксуються найбільш загальні ознаки певних явищ, предметів, конкретизація змісту яких здійснюється суб'єктами, які інтерпретують і застосовують кримінальний закон України» [1, с. 333]. Одним із таких оцінних понять, яким законодавець описує одну з форм вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 172 КК України, є інше грубе порушення законодавства про працю, зміст якого підлягає додатковому встановленню. Водночас слід мати на увазі, що згідно з назвою цієї статті, будь-які порушення трудового законодавства, які перераховані законодавцем у диспозиції ч. 1 ст. 172 КК України, є грубим порушенням законодавства про працю. До таких порушень віднесено незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції».

Багато науковців, які досліджували склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 172 КК України, наводять свої критерії, яким повинно відповідати грубе порушення законодавства про працю. Наприклад, на думку М. П. Куцевича, «до критеріїв грубого порушення законодавства про працю належать: 1) заподіяння істотної шкоди працівнику; 2) заподіяння шкоди трудовим правопідприємствам загалом; 3) кількість потерпілих осіб; 4) наявність шкідливих суспільно небезпечних наслідків діяння; 5) співмірність з іншими діями, що вважаються грубим порушенням прав працівників, а їх нормативне визначення містить ознаки, що мають конкретний зміст;

б) спричинення більш значної шкоди, ніж спричиняється конкретно визначеними адміністративними деліктами охоронюваним у сфері трудових правовідносин благам; 7) цинізм як прояв суб'єктивного ставлення винної особи до порушення законодавства у сфері праці, що характеризується відвертою зневагою до основних прав та інтересів працівника; 8) майновий, соціальний та сімейний статус потерпілої особи, які обумовлюють особливу тяжкість трудового правопорушення для конкретного працівника; 9) наявність інших обставин, які роблять діяння суспільно небезпечним» [2, с. 15, 249].

Згідно з листом Міністерства праці та соціальної політики України у № 06/2-4/169 від 20.12.2001 «під іншим грубим порушенням законодавства про працю слід розуміти будь-яке інше, крім незаконного звільнення з роботи, яке значним чином порушило чи могло порушити право громадянина на працю. Зокрема, до такого грубого порушення законодавства про працю пропонувалося відносити: невидання наказу про звільнення та / або невидання трудової книжки особі, яка хоче звільнитися з роботи у встановленому законодавством порядку; незаконне переведення на іншу роботу або істотна зміна умов праці; ненадання щорічної або додаткової відпустки чи систематичне ненадання вихідних днів або перерви для відпочинку чи харчування; незаконне притягнення працівника до матеріальної відповідальності; порушення порядку розгляду трудових спорів тощо» [3].

Таким чином, вважаємо цілком слушним підхід тих науковців, які для встановлення того, що порушення законодавства про працю є грубим, а отже за нього настає кримінальна відповідальність, пропонують враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки. До об'єктивних ознак, зокрема, слід відносити характер права, яке було порушено у результаті вчинення неправомірних дій; розмір шкоди, яка була заподіяна працівникові в результаті порушення законодавства про працю; тривалість та систематичність порушення законодавства про працю; а до суб'єктивних — кількість потерпілих в результаті порушення законодавства про працю; порушення трудових прав бодай одного працівника, який належить до найбільш захищених категорій працівників відповідно до трудового законодавства України, як-то неповнолітні, інваліди, жінки); ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до вчиненого діяння та усвідомлення того, що він вчиняє саме грубе порушення законодавства про працю. Перелік тих критеріїв, які можуть вказувати

на грубість порушення законодавства про працю, вичерпним сам по собі бути не може, він має приблизний та орієнтуючий характер. Конкретне встановлення того, що має місце грубе порушення законодавства про працю може мати місце у конкретному кримінальному провадженні з урахуванням всіх обставин справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загиней З. А. Кримінально-правова герменевтика: моногр. Київ: Вид. дім «АртЕк», 2015. 380 с.
2. Куцевич М. П. Проблеми захисту трудових прав працівника засобами кримінального права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05; 12.00.08; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Одеса, 2018. 445 с.
3. Лист Міністерства праці та соціальної політики України у № 06/2-4/169 від 20.12.2001. URL: <http://surl.li/myftkc> (дата звернення: 30.12.2024).

Братко І.В.,

завідувач кафедри міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
к.ю.н., доцент

Скочій Д.В.,

студентка III курсу
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із важливих показників, який відіграє значну роль для становлення та функціонування демократичного політичного режиму в державі та належить до необхідних умов для дотримання принципу верховенства права, є свобода слова, гарантування якої забезпечується Конституцією як правового джерела, що має на меті охорону інтересів громадянського суспільства. Так, відпо-

відно до ст. 1 та ч. 2 ст. 3 Конституції України від 28 червня 1996 року Україна є демократичною державою, в якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Право на свободу слова (вираження поглядів) є одним із базових прав людини, яке забезпечує можливість вільно висловлювати свої погляди та думки в будь-якій формі.

Гарантії свободи слова слід визначити як систему взаємопов'язаних форм і засобів, що забезпечують належне визнання, захист і реалізацію свободи слова. Такі гарантії можна поділити на: 1) нормативно-правові — гарантії закріплені на національному (Конституція України, закони України) та на міжнародному (конвенції, пакти та інші міжнародні договори) рівнях; 2) організаційно-правові (функціонування органів спеціальної компетенції, діяльність яких спрямована на забезпечення свободи слова; в Україні таким органом є Комітет Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації) [2]. Водночас право на свободу слова не має абсолютного характеру, а це означає, що воно може зазнавати обмежень у законодавчо встановлених випадках, зокрема в умовах існування «війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації». Цьому питанню наразі приділяється значна увага, враховуючи те, що на підставі Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року на території України введено у дію правовий режим воєнного стану [3]. Відповідно до ч. 3 ст. 34 Конституції України здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1]. З огляду широкомасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України основними підставами для обмеження такого права є захист інтересів національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням. Разом з тим, обмеження такого права не означає його повну заборону, а реалізація свободи вираження поглядів має

здійснюватися у певних межах. В умовах тотальної дезінформаційної війни з боку інформаційних спецслужб росії та пропаганди, а також агресивних та нелюдських дій військових формувань російської федерації на території України життєво важливим є дотримання балансу між можливістю вільно виражати свої погляди та отримувати достовірну інформацію про хід війни з одного боку, та національними та військовими інтересами воюючої країни.

Серед основних обмежень права на свободу вираження поглядів та переконань в умовах впровадження воєнного стану можуть застосовуватись: впровадження контролю за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації або інформації, оприлюднення якої може завдати шкоду життю та здоров'ю людини, національній безпеці держави; обмеження інтернет-провайдерів доступу до інформаційно-пропагандистських ресурсів ворога на території України; регулювання роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; заборона роботи приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі; вилучення у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронного комунікаційного обладнання, телевізійної, відео- і аудіоапаратури, комп'ютерів, а також у разі потреби інших технічних засобів зв'язку [4].

Слід підкреслити, що обмеження права на свободу слова можливе винятково у формі закону та задля захисту вичерпного переліку інтересів, встановленого вказаною вище статтею Конституції України. Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» реєстр. № 2102-IX від 24.02.2022) встановлено можливість обмеження права на свободу вираження поглядів та переконань, що відповідно не свідчить про абсолютне обмеження такого права та, по суті, зобов'язує суб'єкта владних повноважень дотримуватись певної процедури при їх впровадженні.

Конституційне обмеження права особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з положеннями п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [5].

Зважаючи на відсутність в національному законодавстві детального юридичного механізму обмеження окремих прав людини, при вирішенні таких питань важливо звертатись до норм Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ, адже відповідно до положень ч. 1 ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Пунктом 2 ст. 10 Конвенції кожне впроваджуване обмеження прав людини має відповідати таким умовам: а) бути встановлене законом, який повинен відповідати критеріям ясності та передбачуваності; бути оприлюдненим та доступним для ознайомлення; б) вводиться та застосовуватись лише для досягнення легітимної мети, яка визначена у п. 2 статті 10 Конвенції та частині 3 статті 34 Конституції України. З іншою метою вводити обмеження заборонено; в) бути необхідними в демократичному суспільстві, а саме:

— для введення обмежень повинна існувати нагальна суспільна необхідність;

— обмеження повинні бути пропорційними законній меті (має бути дотриманий баланс між обсягом вжиття заходів та реальною загрозою захищуваному інтересу);

— мотиви введення обмежень повинні бути відповідними і достатніми.

Таким чином, при впровадженні будь-яких обмежень, варто слідувати вказаному вище конвенційному тесту щодо перевірки їх обґрунтованості та отримання балансу [6].

Обмеження свободи слова в умовах війни є необхідним заходом для захисту державних інтересів, забезпечення національної безпеки та збереження громадського порядку. Такі обмеження ма-

ють особливе значення у протидії дезінформації, пропаганді, розпалюванні паніки чи ненависті, які можуть послабити державу в її боротьбі за суверенітет і територіальну цілісність. Проте важливо пам'ятати, що навіть за таких обставин право на свободу виразу поглядів не може бути повністю скасовано, а його обмеження повинні відповідати чітко визначеним критеріям.

Міжнародні стандарти, закріплені в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зобов'язують державу забезпечувати баланс між інтересами національної безпеки та потребою підтримувати основні демократичні принципи. Законодавчо встановлені обмеження є не тільки необхідними, але й пропорційними реальним загрозам. в умовах сучасної війни, яка супроводжується масштабними інформаційними атаками з боку агресора, особливо важливо боротися з пропагандистськими матеріалами, неправдивими новинами та іншими видами шкідливого контенту. Водночас необхідно створити умови для поширення достовірної інформації, що сприяє формуванню обізнаності населення щодо подій в країні та світі, а також збереженню морального спокою.

Таким чином, під час воєнного стану держава має діяти відповідально, зважаючи на кожне рішення, пов'язане з регулюванням свободи слова. Дотримання правових норм та міжнародних зобов'язань не лише забезпечує ефективний захист національних інтересів, але й демонструє відданість демократичним цінностям, які залишаються фундаментом будь-якого цивілізованого суспільства. Це не тільки сприяє підвищенню внутрішньої стабільності, але й слугує прикладом для міжнародної спільноти, підвищуючи високий рівень відповідальності України як демократичної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Слинко Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні / Т. М. Слинко // Правова доктрина — основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. прав. наук України. — Харків: Право, 2013. — С. 294–297.

3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 12. Ст. 120.
4. Свобода слова в умовах збройного конфлікту. Огляд практики Європейського суду з прав людини / Бурмагін О.О., Опришко Л.В., Опришко Д.І., — Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. — 112 с.
5. Загальна декларація прав людини: ООН, 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Шевчук П.В.

асистент кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції та прав людини
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

УСУНЕННЯ ТЕХНІЧНИХ ПОМИЛОК ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА: ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

Усунути технічні помилки в обвинувальному акті — важливе завдання для забезпечення ефективності правосуддя та правового захисту осіб, які беруть участь у кримінальному процесі. Точність цього процесуального документа є основою для подальших правових дій, тому необхідно мати чіткі механізми для усунення технічних помилок. Технічні помилки в обвинувальних актах можуть включати описки, арифметичні помилки, неправильні формулювання чи неузгодженість фактів. Природа таких помилок полягає в тому, що вони не змінюють суті обвинувачення і не впливають на результат справи, проте їх виправлення є необхідним для дотримання законності й справедливості судового процесу.

Вимоги до обвинувального акта визначено в ст. 291 КПК України, що передбачає які відомості має містити обвинувальний акт, його підписантів та додатки до обвинувального акта [1, с. 1]. Однак, як і будь-який процес складовою частиною якого є люди, він допускає можливість певних помилок. Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 314

КПК України, у підготовчому судовому засіданні суд має право повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу.

Процес повернення обвинувального акта протягом всього часу наявності відповідних норм супроводжується цікавою та неоднозначною практикою правозастосування. Наприклад, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові від 15 квітня 2024 року у справі № 753/25892/21 зазначає наступне. Термін «відновлення» в КПК України здебільшого використовується в контексті «відновлення досудового розслідування» (ст. 282 КПК України) та «відновлення кримінального провадження» (ст. 515 КПК України). Законодавець чітко висловив своє волевиявлення в частині унормування процедури відновлення досудового розслідування та у ст. 282 КПК України визначив підстави відновлення такого розслідування, при цьому відсутня така підстава для відновлення досудового розслідування, як повернення прокурору обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, у тому числі в частині перебігу строків на цій стадії [2, с. 1].

Водночас термін «поновлення» у КПК України використовується саме в контексті поновлення пропущених процесуальних строків (ст. 117 КПК України), а не щодо поновлення досудового розслідування або поновлення кримінального провадження. Строк досудового розслідування, що закінчився, поновленню не підлягає (ч. 5 ст. 294 КПК України). Таким чином, повернення обвинувального акта не передбачає поновлення закінченого досудового розслідування. Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду вказала, що оскільки положення КПК України не містять конкретного строку, у який прокурор має усунути встановлені судом недоліки обвинувального акта, то такі недоліки мають бути усунути в межах розумного строку, тобто такого, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень [2, с. 1].

Також Касаційний кримінальний суд Верховного Суду в постанові від 08 листопада 2022 року в справі №636/336/21 зазначив, що повернення обвинувального акта не може використовуватися стороною обвинувачення для проведення будь-яких процесуальних дій, крім приведення його у відповідність до вимог статті 291 КПК,

і, відповідно, немає підстав вважати, що після повернення обвинувального акта прокурору може йти мова про будь-яке досудове розслідування, оскільки воно завершено до першого звернення до суду з обвинувальним актом [3, с. 1].

Описана судова практика ілюструє розбіжності в правозастосуванні відповідних норм КПК України, різних підходах до розуміння процедури повернення обвинувального акта та правових наслідків, що настають в результаті. Однак, ситуація щодо технічних недоліків обвинувального акта не є унікальною для практики правозастосування в кримінальному процесі України.

Цікаве вирішення досліджуваного питання пропонує стаття 401-1 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Узбекистан (далі — КПК Узбекистану), що передбачає передачу справи прокурору для усунення недоліків технічного характеру попереднього слідства. Відповідно до ч. 1 ст. 401-1 КПК Узбекистану, при встановленні недоліків технічного характеру, в тому числі описок, опечаток і арифметичних помилок, допущених під час дізнання або попереднього слідства, суддя передає справу прокурору для їх усунення. Згідно з ч. 2 ст. 401-1 КПК Узбекистану, протягом п'яти діб після усунення недоліків технічного характеру і повернення справи прокурором суд вирішує питання, пов'язані з призначенням кримінальної справи до судового розгляду за загальними правилами, встановленими КПК Узбекистану [4, с. 1].

Варто також звернути увагу на практику США. Наприклад, у справі *United States v. Logwood*, 360 F.2d 905 суд дійшов висновку, що обвинувальний висновок не буде дефектним лише тому, що вжито неправильний час дієслова, або через подібні розбіжності в мові. Перевіркою обвинувального акта залишається те, чи в ньому викладені елементи правопорушення, яке передбачається звинуватити, з достатньою конкретністю, щоб дати підсудному можливість підготувати свій захист і посилатися на вирок як на перешкоду для будь-якого наступного судового переслідування за той самий злочин [5, с. 1]. Також у справі *United States v. Upton*, 856 F. Supp. 727, 739 п. 8 суд дійшов висновку, що друкарська помилка в обвинувальному акті не робить обвинувальний акт недійсним, якщо в ньому містяться істотні ознаки злочину [6, с. 1].

Порівняльний аналіз із законодавством інших країн, зокрема Республіки Узбекистан, свідчить, що в інших юрисдикціях подібні

недоліки врегульовані більш чітко. Наприклад, ст. 401-1 КПК Узбекистану передбачає усунення технічних недоліків обвинувального акта впродовж п'яти діб, що гарантує оперативність і ефективність судового процесу. У США судова практика наголошує на тому, що технічні помилки (наприклад, друкарські чи граматичні) не впливають на дійсність обвинувального акта, якщо він у цілому відповідає вимогам правової визначеності.

Отже, точність і коректність обвинувального акта є критично важливими для забезпечення правосуддя, дотримання законності та прав сторін у кримінальному провадженні. Усунення технічних помилок у цьому процесуальному документі має ключове значення, оскільки такі помилки, хоч і не впливають на суть обвинувачення, можуть спричиняти труднощі в реалізації правосуддя та порушення процесуальних прав учасників кримінального процесу.

Виходячи з аналізу українського законодавства та міжнародного досвіду, пропонується: 1) встановити чіткі процесуальні строки для усунення технічних недоліків обвинувального акта, наприклад, протягом 5–10 робочих днів після його повернення прокурору; 2) унормувати поняття «технічні помилки» у КПК України для уникнення правової невизначеності. Це може включати описки, арифметичні чи синтаксичні помилки, які не впливають на суть обвинувачення; 3) закріпити обов'язковість перевірки обвинувального акта на наявність помилок до його подання до суду, шляхом впровадження додаткових механізмів цифрового контролю (автоматизованої перевірки електронного формату тексту обвинувального акта) в органах прокуратури; 4) враховувати судову практику як керівництво для уніфікації підходів до застосування відповідних норм КПК України.

Запровадження цих заходів сприятиме підвищенню ефективності кримінального провадження, забезпеченню дотримання прав учасників процесу та уникненню ситуацій, коли технічні помилки в обвинувальних актах стають підставою для необґрунтованих заступань у судовому розгляді кримінальних проваджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.

2. Постанова Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в від 15 квітня 2024 року у справі № 753/25892/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520015>
3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08 листопада 2022 року у справі №636/336/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107251728>
4. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси (ЎЗР 22.09.1994 й. 2013-ХП-сон Қонуни билан тасдиқланган; бо тағирот 15.05.2020 й., 03/20/617/0585-сон) Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий басази. URL: <https://lex.uz/docs/111463>
5. United States v. Logwood, 360 F.2d 905 (7th Cir. 1966). URL: <https://www.casemine.com/judgement/us/5914c86badd7b049347ea2c6>
6. United States v. Upton, 856 F. Supp. 727, 739 n. 8 (E.D.N.Y. 1994). URL: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/856/727/1681567/>

Лизогуб К.О.,

помічник-консультант депутата
Київської міської ради IX скликання,
магістр права

РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ ОБЛІГАЦІЙ У ФІНАНСУВАННІ ОБОРОННИХ ПОТРЕБ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Нині Україна переживає надскладний період: війна, руйнування інфраструктури та протистояння агресії, що потребує значних фінансових ресурсів. Забезпечення обороноздатності країни, модернізація армії, закупівля зброї та амуніції, а також підтримка військових на передовій стали пріоритетами державного бюджету.

Традиційних джерел фінансування, таких як податки, недостатньо, адже військові витрати перевищують можливості економіки, яка також зазнає значного тиску через втрати підприємств, скорочення обсягів виробництва та блокаду ключових галузей. Окрім того, використовувати міжнародну допомогу на фінансування військових дій Україні заборонено.

У цій ситуації Україна змушена шукати нові джерела фінансування, які дозволять підтримувати армію, не надто обтяжуючи економіку. Одним із таких ефективних інструментів стали військові облигації, що дозволяють залучати кошти від громадян, бізнесу та банків.

Військові облигації (далі — ОВДП) — це цінні папери держави, випущені урядом, в особі Міністерства фінансів, під час воєнного стану для підтримки Сил Оборони України під час війни. Амуніція, медикаменти та зарплати для військових та медиків фінансуються у тому числі військовими облигаціями.

Світовий досвід використання військових облигацій показує, що вони були важливим фінансовим інструментом під час ключових воєнних конфліктів ХХ століття. Зокрема, у роки Першої та Другої світових воєн такі облигації широко використовувалися в США, Великій Британії, Канаді та інших країнах для мобілізації коштів на підтримку армій та військових кампаній [1].

Американці кожного разу розгортали масштабну рекламну кампанію військових облигацій, залучаючи найбільших зірок того часу. Відомі митці створювали плакати із закликами «Купуйте облигації для підтримки своїх солдатів», заохочували інвестувати за допомогою радіопередач, плакатів і національних святкових акцій. Навіть Чарлі Чаплін створив короткометражний фільм під назвою «Облигація».

За офіційними даними Міністерства фінансів України у листопаді 2024 від випуску ОВДП було залучено — 80,8 млрд грн в еквіваленті: 72,9 млрд грн; \$191 млн. Кожна вкладена гривня сприяє забезпеченню армії необхідним обладнанням, підтримці військових та зміцненню економічної стабільності в умовах війни [2].

Як це працює? Купуючи ОВДП, ви підтримуєте державу під час воєнного стану. На певний час ви вкладаєте свої кошти в бюджет країни на військові потреби, і в такий спосіб отримуєте додатковий прибуток. Це щось на кшталт депозиту, де позичальником є не банк, а держава. Дохід громадян від ОВДП не підлягає оподаткуванню. Придбати такі облигації досить просто, це можна зробити через банки-первинних дилерів чи ліцензований брокерів, які активно допомагають громадянам України інвестувати у ОВДП або ж через застосунок «Дія» в розділі «ОВДП». Виплати за таким облигаціями на 100% гарантуються державою та виплачуються Мінфіном.

Сьогодні, інвестування фізичних осіб у військові ОВДП помітно зростає. За даними Нацбанку обсяг інвестицій фізичних осіб в ОВДП за 3 роки великої війни зріс у понад 3 рази, що становить 80,05 млрд. грн. станом на 09.01.2025 року, проте певна недовіра серед українців ще присутня [3].

Однією з проблем, що стримує активні інвестиції українців у військові облигації, є низький рівень довіри до держави. Це перешкоджає залученню коштів, які могли б суттєво допомогти у зміцненні обороноздатності країни.

Водночас довіра до держави є основою для її успішного розвитку та виживання у кризові часи. Без віри у здатність державних інституцій забезпечувати справедливість, ефективність і прозорість майбутнє країни стає невизначеним. Українці мають зрозуміти, що підтримка держави через такі інструменти, як військові облигації, є не лише інвестицією в перемогу, але й у спільне майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Investopedia. Військові облигації: характеристики, історія, переваги та недоліки, приклад. URL: <https://www.investopedia.com/terms/w/warbonds.asp> — дата звернення 25.08.2024 р.
2. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/> — дата звернення 20.11.2024 р.
3. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/> — дата звернення: 09.01.2025 р.

Навроцький Д.М.

керуючий партнер АО «СЕНСУМ»,
заступник голови Комітету НААУ з питань аграрного,
земельного та довкілевого права,
адвокат

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ПЛАТОЮ ЗА ЗЕМЛЮ (ОРЕНДА ПЛАТА)

Російська агресія проти України спричинила багато негативних наслідків і явищ, та зобов'язала українське суспільство оперативно реагувати на вплив таких обставин в усіх аспектах життєдіяльності країни, у тому числі шляхом прийняття спеціального законодавства України у різних сферах застосування. У цей особливий період, земельне законодавство зазнало значних змін.

Такі зміни досить суттєво вплинули на податкову політику, яка з урахуванням певних законодавчих неузгодженостей та відсутності сталої судової практики, створила негативні наслідки для фермерських господарств (далі — ФГ), які у період з 2022–2024 роки отримали податкові повідомлення-рішення (далі — ППР) про необхідність сплати орендної плати, за землі отримані засновниками фермерських господарств. При цьому, сплата орендної плати та/або земельного податку, у тому числі ФГ, які перебувають на 4-й групі оподаткування, за вказані періоди саме від юридичної особи, контролюючим органом до уваги не бралася. Більшість ППР у даній ситуації були складені щодо фізичної особи, яка визначена у договорі оренди або у державному акті на право постійного користування земельною ділянкою.

Проблеми у роботі ФГ припали на 2019–2020 роки, оскільки у цей період почалася зміна судової практики щодо спадкування земель, які були отримані фізичною особою засновником ФГ. Ця ж сама ситуація стосувалася і земель, які перебували в оренді. Питання, яке слід було вирішити, стосувалося: правового статусу земель, у разі смерті засновника ФГ; чи припиняється таке користування, чи успадковуються права, і чи продовжується оренда.

Остаточна відповідь на ці питання, була надана Великою Палатою Верховного Суду (далі — ВП ВС) у постановках від 23.06.2020 року

у справі №922/989/18 [1] та від 30.06.2020 року у справі №927/79/19 [2]. Якщо коротко описати сформовані Верховним Судом висновки, то усі землі, які були отримані засновником майбутнього ФГ на праві власності, оренди чи постійного користування вважається землями ФГ, й з моменту створення ФГ перейшли до такого господарства. Слід окремо зазначити, що такий перехід відбувався автоматично без необхідності вчинення будь-яких додаткових дій чи підписання актів приймання-передачі або інших документів, на що дуже часто не звертає увагу податкова.

На підтвердження даних судових позицій Мінюстом було підготовлено Лист від 06.08.2021 року №61734/8.4.3/32-21, [3] у якому були надані рекомендації щодо процедури реєстрації відповідних прав за фермерськими господарствами у відповідних ситуаціях. Цією процедурою скористалася не всі господарства, і ті хто не реєстрував відповідні права, в подальшому сплачували відповідні податки за земельні ділянки, як юридичні особи.

У зв'язку з цим, на практиці утворилася така ситуація: фермерські господарства, які отримали земельні ділянки ще у 90-х роках, сплачували усі податки за землю як юридична особа, з 2022 року спочатку сплатили податки як юридична особа, а потім отримали ППР на фізичних осіб засновників таких юридичних осіб про сплату відповідних податків саме з фізичних осіб. Позиція податкових органів, досить проста і прогнозована, що платником податку у даному випадку є особа, яка є користувачем згідно даними із Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (далі — ДРРПНМ). А усі правові питання з переходами прав від фізичної особи до ФГ, їх не стосуються.

Судова практика у цьому питанні, у більшості випадків зайняла сторону контролюючого органу. Це було очевидно у такий складний період, який потребував наповнення бюджету, але при цьому питання про повернення тоді надмірно сплачених податків від імені юридичних осіб залишалося без будь-якої уваги. Та й сама податкова не давала однозначної відповіді на це, мотивуючи це проблемами самого господарства.

Так, судами були сформовані правові висновки від 27 січня 2022 року у справі № 808/2838/17 [4] та від 18 червня 2021 року у справі №400/1730/19, [5] за змістом яких «платник податку за землі фермерського господарства визначається виключно за даними Державного реєстру речових права на нерухоме майно, інформації, яка

міститься, зокрема, у договорі оренди».

Разом з тим, такі висновки Верховного Суду не узгоджуються з іншими позиціями, зокрема Великої Палати Верховного Суду, у питаннях моменту переходу прав на землю до фермерського господарства від засновника і чи потрібно вчиняти для цього будь-які дії, зокрема і перереєстрацію у ДРРПНМ.

Зовсім протилежна позиція, була сформована Верховним Судом при ухваленні постанови від 26 червня 2023 року у справі №820/6406/16, [6] за змістом якої виходячи з того, що «фермерське господарство користується земельними ділянками, які належать на праві власності позивачу, зареєстроване належним чином в якості юридичної особи, здійснює сплату фіксованого сільськогосподарського податку, відтак нарахування земельного податку з фізичних осіб позивачу є протиправним, оскільки фізична особа, яка отримала у власність «для ведення фермерського господарства» земельні ділянки здійснює діяльність на цих землях не особисто, а через створену ним юридичну особу фермерське господарство. Виходячи з положень статті 31 Земельного кодексу України за відсутності речового права на земельну ділянку, селянське (фермерське) господарство може використовувати земельну ділянку, що перебуває у власності засновника, з дозволу (згоди) власника. Така згода не повинна формулюватися як окремий акт, а може впливати із поведінки засновника (члена) господарства».

Дана постанова від 2023 року є переломним моментом у даній категорії спорів, й створила кардинально різні за змістом позиції. Правильний порядок застосування норм матеріального права, який найбільше відповідає принципам верховенства права та правової визначеності, а також враховує сформовані підходи у практиці Великої Палати Верховного Суду відображений саме у постанові від 26 червня 2023 року у справі №820/6406/16.

У контексті наведених неузгодженостей вбачаємо, що у даній категорії спорів має бути наступне правозастосування:

— після укладення громадянином договору оренди земельної ділянки державної та комунальної власності для ведення фермерського господарства та створення цим громадянином фермерського господарства права й обов'язки орендаря такої земельної ділянки за договором оренди землі переходять від громадянина до фермер-

ського господарства з дня проведення його державної реєстрації. При цьому такий перехід відбувається в силу норм Закону України «Про фермерське господарство» та не потребує вчинення сторонами орендних правовідносин будь-яких додаткових дій, у тому числі укладення додаткових угод;

— виходячи з положень статті 31 Земельного кодексу України за відсутності речового права на земельну ділянку, селянське (фермерське) господарство може використовувати земельну ділянку, що перебуває у користуванні (оренді) засновника, з дозволу (згоди) власника. [7] Така згода не повинна формулюватися як окремий акт, а може впливати із поведінки засновника (члена) господарства.

— нарахування земельного податку фізичній особі є протиправним, оскільки фізична особа, яка отримала в оренду «для ведення фермерського господарства» земельні ділянки здійснює діяльність на цих землях не особисто, а через створену нею юридичну особу — фермерське господарство.

Виходячи з цих висновків, ВС КАС у справі №320/6885/23 ухвалою від 16.05.2024 року [8], дану справу було передано до ВП ВС для вирішення даної правової проблеми. Передаючи справу до ВП ВС, касаційний суд зазначає: «В контексті цього Верховний Суд звертає увагу на те, що відсутність сталої та послідовної практики на рівні судів касаційної інстанції щодо того хто ж виступає платником орендної плати (засновник, який уклав договір оренди, чи фермерське господарство, яке безпосередньо використовує земельну ділянку) є одним з аспектів, що свідчить про наявність виключної правової проблеми з означеного питання».

Висновок щодо обов'язку сплати орендної плати саме засновником фермерського господарства суперечить попереднім підходам Великої Палати Верховного Суду, яка, хоч і вказала про перехід всіх прав та обов'язків щодо земельної ділянки до фермерського господарства, однак остаточно так і не визначилась щодо того чи останнє виступає платником орендної плати.

«Вирішення ж правової проблеми щодо покладення обов'язку сплати орендної плати на конкретну особу (засновника чи фермерське господарство) необхідне для забезпечення принципу пропорційності, тобто належного балансу між інтересами сторін у справі як для цілей податкового законодавства, так і з метою унормування договірних взаємовідносин та ведення господарської діяльності.

Якщо покласти обов'язок зі сплати на засновника, як на фізичну особу, що безпосередньо уклала договір оренди, як це передбачено ПК України шляхом надсилання йому одного разу на рік податкового повідомлення-рішення, це зумовлює також і необхідність формування висновку щодо того чи мають перевагу норми податкового законодавства над договірними зобов'язаннями в контексті того, що в переважній більшості договорів оренди визначений обов'язок сплачувати орендну плату щомісячно» (див. справу №924/617/22). Також є питання пропорційності інтересів засновника та фермерського господарства, адже фактично внаслідок несплати засновником орендної плати порушуються права та інтереси саме фермерського господарства; й навпаки, — використовуючи земельну ділянку, саме фермерське господарство, як суб'єкт підприємництва, отримує прибутки, натомість за сучасними підходами в судочинстві, саме його засновник має сплачувати орендну плату. Непоодинокими є випадки, зокрема в названих справах (як і у цій справі), за якими навіть у разі нарахувань та сплати орендної плати фермерським господарством до фізичної особи (засновника) теж повторно ставляться вимоги щодо її сплати.

Виходячи з сутності відповідних взаємовідносин, наведеного вище у взаємозв'язку колегія суддів поділяє підхід, який наочно демонструється з попередніх рішень Великої Палати Верховного Суду щодо реалізації прав та обов'язків щодо відповідної земельної ділянки саме фермерським господарством. З урахуванням цього вважає, що саме фермерське господарство є платником орендної плати, оскільки саме воно у відповідних правовідносинах є орендарем земельної ділянки, яка отримувалась фізичною особою для його створення».

Однак, дана справа була повернута від ВП ВС до ВС КАС, у зв'язку з тим, що фактично передаючи справу для розгляду ВП ВС, Верховний Суд чітко визначив проблему, та наявну судову практику, яка однозначно дозволяє вирішити це питання. У зв'язку з чим, 19.09.2024 року ВС КАС було ухвалено постанову у справі №320/6885/23 [9], в якій Верховним Судом практика податкової щодо подвійного оподаткування ФГ та засновників таких господарств була повністю змінена та поставлена фінальна крапка у питанні, хто є орендарем землі у таких випадках і хто має бути платником податку (орендної плати): «у разі створення фермерського

господарства саме останнє виступає суб'єктом взаємовідносин щодо оренди, а тому за логікою таких висновків саме воно має й нести обов'язки щодо сплати відповідної орендної плати».

Така позиція суду має зняти певний податковий «тиск» на фермерські господарства та зекономить ресурси для роботи та розвитку самого господарства, а більшість фермерських господарств та їх засновників зможуть ефективно захистити свої права від подвійного оподаткування контролюючим органом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2020 у справі № 922/989/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458880>.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.06.2020 у справі № 927/79/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458899>.
3. Лист Мин'юсту від 06.08.2021 р. № 61734/8.4.3/32-21 «Стосовно державної реєстр. Нормативні документи від VOB. URL: <https://document.vobu.ua/doc/6675> (дата звернення: 20.12.2024).
4. Постанова Верховного Суду Касаційного адміністративного суду від 27.01.2022 у справі № 808/2838/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103034469>.
5. Постанова Верховного Суду Касаційного адміністративного суду від 18.06.2021 у справі № 400/1730/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771444>.
6. Постанова Верховного Суду Касаційного адміністративного суду від 26.06.2023 у справі № 820/6406/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111785998>.
7. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 20.12.2024).
8. Ухвала Верховного Суду Касаційного адміністративного суду від 16.05.2024 у справі № 320/6885/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119077302>.
9. Постанова Верховного Суду Касаційного адміністративного суду від 19.09.2024 у справі № 320/6885/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121759421>.

Кононова В. В.,

аспірант кафедри кримінального права та процесу
Академії праці, соціальних відносин і туризму

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Найпоширенішою експертизою під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів у сфері службової діяльності, є експертиза відео-, звукозапису. Це пояснюється тим, що доволі поширеною є ситуація, у разі якої заявник повідомляє правоохоронні органи про передачу неправомірної вигоди (хабаря, грошових коштів) ще до самої протиправної події. Отже, безпосереднім доказом у провадженні такої категорії зазвичай виступають: 1) результати фіксації переговорів особи, яка має прийняти неправомірну вигоду, а саме працівника правоохоронного органу й особи, яка має її йому надати; 2) аудіо-запис самого факту передачі (отримання) неправомірної вигоди.

Традиційно об'єктами експертизи відео-, звукозапису є зафіксована на фонограмі розмова й носії та технічні засоби знімання й фіксації інформації, які є речовими доказами в кримінальному провадженні. Для запису та відтворення інформації використовуються різні пристрої знімання, передачі й фіксації інформації, які також можуть бути спрямовані на дослідження. Об'єкти дослідження для експертизи відео-, звукозапису зазвичай отримують у процесі оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів або документування одним із учасників розмови.

Під час проведення експертиз відео-, звукозапису можуть вирішуватись ідентифікаційні (визначення диктора за голосом і промовою, зафіксованою на фонограмі; встановлення окремих елементів звукового середовища) та діагностичні (визначення оригінальності, безперервності, зміни первинного змісту або монтажу фонограми; встановлення змісту розмов і придатність промови дикторів для

проведення ідентифікації, визначення емоційного стану диктора, діалектних особливостей його мови та інші питання) завдання.

«У процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів у сфері службової діяльності, у ході проведення експертиз відео-, звукозапису найчастіше перед експертом ставляться такі запитання: який дослівний зміст тексту, які джерела та характер супутніх звуків основного запису, скільки осіб брало участь у розмові, чи придатні їх голоси для ідентифікації, якщо так, то кому вони належать? Як бачимо, експертиза відео-, звукозапису проводиться з метою ідентифікації особистості щодо усного мовлення та технічного дослідження носіїв інформації (магнітні стрічки, аудіодиски) й апаратури звукозапису» [1].

«Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів у сфері службової діяльності, експертиза відео-, звукозапису зазвичай призначається, коли розмова була записана хабародавцем (особою, яка мала надати неправомірну вигоду) з власної ініціативи. У випадках коли аудіозапис проводиться оперативними підрозділами в процесі оперативно-розшукової діяльності, здебільшого слідство обмежується друком фонограм розмов» [2, с. 276].

У разі вирішення питання приналежності записаного голосу підозрюваному працівнику правоохоронного органу або монтажу аудіозапису, експертиза відео-, звукозапису, на нашу думку, має проводитись обов'язково. Це пояснюється тим, що підозрювані працівники правоохоронних органів зазвичай не визнають записи свого голосу на фонограмах та заперечують автентичність фонограм зі своїм голосом як у процесі досудового розслідування, так і в процесі судового розгляду.

Наголосимо, що особливого значення експертиза відео-, звукозапису набуває у тих випадках, коли звукозапис є одним з найважливіших елементів у системі доказів кримінальних проваджень даної категорії.

Крім вищевказаних об'єктів дослідження, для ідентифікації голосу, насамперед підозрюваного працівника правоохоронного органу, надаються порівняльні фонограми зразків його голосу та інших осіб, які брали участь у досліджуваних розмовах. У «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз» та «Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових

експертиз та експертних досліджень» [3] чітко зазначено вимоги, які висуваються до зразків голосу, відібраних для ототожнення осіб за усним мовленням, зафіксованим у фонограмі. До таких вимог віднесено: «задовільну якість запису, яка повинна бути виконана на тій самій апаратурі, що й досліджуваний запис, або на апаратурі вищого класу; обсяг мовленнєвого матеріалу має бути до 10 хвилин мовлення особи; наявність зіставності за формою мовного уявлення; наявність зіставності за емоційним станом дикторів; наявність текстуальних зіставлень з мовними сигналами ідентифікованої особи» [4, с. 286]. Зазначимо, що «у процесі безпосереднього відібрання зразків голосу особі зачитується саме той текст, який є на записі, що досліджується, але у деяких випадках експерт може надати інший текст для проведення експертизи; забезпечується тиша, тобто вимикається сторонній шум або фон, який може створювати перешкоди для аудіозапису» [4, с. 287]. Фонограми зі зразками голосу (мови) можуть бути як експериментальними (отриманими в результаті проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих саме на відбір зразків голосу), так і вільними або умовно вільними (коли запис голосу проводився без попередження про відбір зразків).

Для успішного проведення експертиз відео-, звукозапису, як і для успішного проведення будь-яких інших експертиз, слідчий має взаємодіяти з експертом на усіх стадіях проведення експертизи. Ю. І. Азаров з цього приводу зазначає, що «найбільш важливим етапом взаємодії особи, яка проводить розслідування, та експерта є етап підготовки експертизи, коли ставляться й конкретизуються питання, які підлягають вирішенню, визначаються об'єкти досліджень, збираються необхідні відомості та порівняльні матеріали» [5, с. 89]. Тож налагодження робочого контакту між слідчим та експертом дозволяє провести експертизу найбільш ефективно й у коротші терміни.

Зупинимось на проблемних аспектах, пов'язаних з проведенням експертиз відео-, звукозапису. В процесі аналізу методики проведення й оцінки результатів зазначених експертиз у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених у сфері службової діяльності, були виявлені такі проблеми: по-перше, проблема пов'язана з відмовою підозрюваних працівників правоохоронних органів надавати необхідні зразки голосу для експертизи; по-друге, недосконалість наявних методик встановлення належності голосу на фонограмах конкретних осіб. «Так, у випадках коли

підозрюваний працівник правоохоронного органу не бажає (відмовляється) надати зразки свого голосу або навмисно змінює його з метою неможливості ідентифікації, для дослідження можуть бути надані: аудіо- чи відеозаписи, зроблені під час слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного працівника правоохоронного органу; тимчасово вилучені зразки голосу підозрюваного правоохоронця із засобів масової інформації або домашньої фонотеки» [6, с. 217].

Також доволі нагальною є проблема недосконалості наявних методик встановлення належності голосу на фонограмах конкретних осіб. Деякі фахівці зазначають, що трапляються випадки, у разі яких експертизи відео-, звукозапису виконуються на несертифікованому устаткуванні, а самі методики виміру акустичних параметрів голосу (мови) незатверджені на державному рівні в установленому порядку. Також фахівці наголошують на тому, що: застосування деяких методик має обмеження, що призводить у деяких випадках до неможливості ідентифікувати схожі голоси; освіта та компетентність експертів, які виконують експертизи відео-, звукозапису (особливо у тих випадках, коли застосовується лінгвістичний метод), не завжди відповідають вимогам методики, що застосовується.

Окреслені чинники безпосередньо впливають на достовірність результатів експертиз, тому експертні висновки легко можуть бути оскаржені в судовому порядку, особливо коли йдеться про підозрюваних працівників правоохоронних органів. На нашу думку, лише поєднання досягнень у різних галузях науки й техніки та створення єдиної стандартизованої технології дослідження усних і письмових текстів для вирішення ідентифікаційних та лінгвістичних завдань допоможуть вирішити цю проблему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тернопільський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: <http://ndekc.te.ua/news/mozhliвість-ekspertizi-video-zvukozapisu>
2. Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). Офіційний вісник України. 1998, № 46, ст. 1715.

4. Брендель О. І. Організаційні проблеми під час призначення судової експертизи відео-, звукозапису. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Вип. 4 (108). С. 284–290.

5. Азаров Ю. І., Рафальський Є. О. Особливості взаємодії слідчого з експертом (спеціалістом) на початковому етапі досудового розслідування. *Юридична наука*. 2014. № 10. С. 87–96.

6. Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : МАУП, 2007. 512 с.

Аббасов Хайям Тофіг огли,

здобувач третього (освітньо-наукового) ступеня «Доктор філософії» Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК»

ПІЛЬГОВИЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЯК КАТЕГОРІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Актуальність наукового дослідження пільгових правових режимів полягає в кількох аспектах, пов'язаних із соціально-економічними, правовими та політичними змінами в сучасному світі. Потреба у такому науковому дослідженні перш за все визначається необхідністю посилення ефективності використання ресурсів і стимулювання розвитку відповідних сфер суспільних відносин. Пільгові правові режими можуть бути важливим інструментом для підтримки і розвитку певних секторів економіки, регіонів або соціальних груп. Наукове дослідження цих режимів дозволяє оцінити, наскільки ефективно вони сприяють розвитку малих підприємств, стимулюють інвестиції в інфраструктуру або забезпечують підтримку соціально незахищених категорій громадян. Це особливо актуально в умовах економічних криз, нестабільності або потреби у швидкому розвитку окремих галузей.

Крім того, доктринальне вивчення та уточнення розуміння пільгових правових режимів важливе і з точки зору підвищення правової визначеності категорій та понять юридичної науки, удосконалення її понятійно-категоріального апарату. Пільгові право-

ві режими часто передбачають відхилення від загальних норм, що може створювати правову невизначеність або нерівність. Наукові дослідження, тематика яких стосується питань особливих правових режимів, сприятимуть виявити потенційні недоліки таких режимів, зокрема суперечності в законодавстві, непослідовність або несправедливість у їх застосуванні. Це дозволить в подальшому ставити питання про вдосконалення правової системи, що є важливим для забезпечення справедливості та рівності в суспільстві.

Також, наукові дослідження пільгових правових режимів дають можливість провести аналіз їх ролі у створенні сприятливих умов для інновацій, стартапів, технологічних парків та інших інвестиційно привабливих секторів економіки. Наприклад, пільгові режими можуть бути використані для стимулювання розробки нових технологій, залучення іноземних інвестицій або розвитку екологічно чистих підприємств. Це особливо важливо для країн, що прагнуть до модернізації та глобальної конкуренції.

В сучасних умовах розвитку правових систем пільговий правовий режим переважно являє собою систему правових норм, яка надає певні пільги або привілеї окремим категоріям осіб або суб'єктам господарювання, відхиляючись від загальних правових норм чи стандартів. Такий режим створюється з метою забезпечення додаткових можливостей або захисту для конкретних груп осіб, організацій чи територій, що мають певні особливості або потреби. Пільгові правові режими можуть застосовуватись у різних сферах, зокрема таких як:

1) податкова сфера, шляхом запровадження податкових пільг, а саме знижених ставок податків або звільнення від їх нарахування і сплати певних категорій фізичних чи юридичних осіб (наприклад, для малих підприємств або підприємств у регіонах з особливими умовами);

2) економічна сфера, де використовуються відповідно економічні пільги, тобто певні знижки на енергоносії, матеріали або інші ресурси для певних галузей;

3) соціальній сфері, де застосовуються соціальні пільги, тобто пільги, що надаються особам, які належать до вразливих груп (пенсіонери, інваліди, багатодітні сім'ї тощо);

4) міжнародній сфері, де комплекс міжнародних пільг може вводитись в частині здійснення митного оформлення товарів, спрощення міграційної політики, уніфікації соціальних стандартів тощо, які запроваджуються для держав, що уклали угоди про співпрацю.

Крім того, правові пільги можуть запроваджуватись і для певних суб'єктів діяльності, наприклад регуляторні пільги, що включають в себе спрощену процедуру реєстрації або ліцензування для певних суб'єктів діяльності, надання земельної ділянки, введення податкових канікул тощо.

В сучасних умовах розвитку української правової системи пільгові правові режими можуть стати інструментом для адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів, зокрема в рамках інтеграційних процесів (наприклад, у Європейському Союзі), а наукові дослідження таких правових режимів допомагають зрозуміти, як пільгові режими впливають на міжнародну економіку, зовнішню торгівлю та взаємодію між державами. Крім того вивчення пільгових правових режимів дозволяє оцінити, наскільки вони сприяють захисту прав соціально вразливих категорій осіб, таких як пенсіонери, інваліди, багатодітні сім'ї, біженці тощо. Це дозволяє розробляти більш справедливі соціальні механізми, що сприяють зменшенню соціальних нерівностей і підтримці соціальної стабільності. Сьогодні пільгові правові режими, особливо в галузі оподаткування чи фінансової підтримки, можуть суттєво впливати на державний бюджет. Аналіз їх ефективності дозволяє визначити, чи не призводять ці пільги до надмірних витрат, а також оцінити баланс між економічними вигодами та бюджетними витратами.

Загалом, наукове дослідження пільгових правових режимів є важливим для розвитку правової системи, забезпечення сталого економічного зростання, соціальної стабільності та інтеграції національних правових систем у глобальний контекст.

Підбиваючи підсумки, враховуючи важливість та значний регулятивний потенціал правових пільг вважаємо, що під поняттям «пільговий правовий режим» з точки зору його правового сприйняття та розуміння необхідно визначити систему правових норм, що надає певні привілеї, послаблення або винятки для окремих категорій осіб, суб'єктів господарювання або територіальних одиниць, з метою стимулювання розвитку, підтримки соціально вразливих груп або досягнення конкретних економічних і соціальних цілей. Такий режим може включати зниження податкового навантаження, спрощення адміністративних процедур, надання спеціальних пільг або фінансових підтримок, а також інші заходи, що відхиляються від загальних правових норм.

Сачко А.Р.,

здобувач вищої освіти

третього освітньо-наукового рівня

«Доктор філософії» за спеціальністю 081 «Право»

Вищого навчального закладу

«Університет економіки та права «КРОК»

ВИДИ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Концептуальний правовий акт — це документ, який містить ключові ідеї, принципи та пропозиції щодо правової реформи або нового законодавства. Водночас наявність чи відсутність у такого акту нормативно-правового статусу в юридичній науці викликає досить потужні дискусії. Метою такого правового акту — є формулювання загальної концепції правової проблеми або напрямку реформування, обґрунтування необхідності зміни та визначення основних принципів, які повинні бути закладені в основу майбутніх нормативно-правових актів.

Зазвичай концептуальні акти розробляються на етапі підготовки до створення нових законів або змін до існуючих, а також для визначення ключових підходів до вирішення правових проблем. Це може бути, наприклад, концепція правової реформи, концепція боротьби з корупцією або інші подібні документи.

Концептуальні правові акти мають кілька ключових особливостей, які відрізняють їх від нормативно-правових актів, водночас не доводять їх «ненормативний» характер. До таких особливостей можна віднести наступні:

— особлива ідеологічна та стратегічна спрямованість актів. Так, концептуальні акти не є юридично обов'язковими, але вони задають основні напрямки, стратегії та принципи, які мають бути враховані в подальшому законодавчому та в нормотворчому процесі в цілому. Положення таких актів слугують орієнтиром для розробки конкретних норм;

— у концептуальних актах часто містяться аналіз поточного стану правового регулювання та розвитку суспільних відносин у певній сфері, надається оцінка наявних недоліків, а також обґрунтовуються пропозиції щодо шляхів їх вирішення. Концептуальний

акт — це не просто набір ідей, а продуманий документ з обґрунтованими рішеннями;

— на відміну від нормативно-правових актів, концептуальні документи зазвичай не містять точних правових норм чи покрокових інструкцій, водночас у їх змісті швидше формулюється загальна ідея або підхід, залишаючи місце для деталізації в майбутньому;

— оскільки концептуальні правові акти не є нормативними, їх порушення зазвичай не передбачає юридичної відповідальності. Вони більше служать як рекомендації або план для майбутнього законодавчого розвитку;

— концептуальні правові акти переважно орієнтовані на широке коло осіб, проте такі особи як правило узагальнені за відповідними групами, поєднані між собою спільністю інтересів, а саме: парламентарів, урядовців, громадськість, науковців тощо; тобто концептуальні правові акти можуть бути інструментом для широкої дискусії та залучення різних зацікавлених сторін до процесу правотворення;

— концептуальний правовий акт може бути змінений або уточнений в процесі обговорення або в залежності від результатів подальших досліджень і аналітики.

Таким чином, основна функція концептуальних правових актів полягає в тому, щоб формалізувати та задавати загальний напрямок розвитку законодавства або правової політики, створюючи основу для розробки конкретних правових норм, а також зміни чинних.

Згідно з положеннями чинного законодавства України акти-концепції належать до особливої системи правової документації — системи документів публічної політики в розумінні Закону України «Про правотворчу діяльність». Згідно з ч. 1 ст. 20 вказаного законодавчого акту документи публічної політики — це документи, що готуються з метою ефективного формування, розроблення та оцінки державної (в тому числі державної регіональної) та місцевої політики, щоб вона досягала своїх цілей у найбільш ефективний та результативний спосіб. Відповідно до ч. 2 цієї ж статті, різновидами документів публічної політики є: аналітичні, прогнозні та програмні. Згідно з ч. 1 ст. 21 Закону України видами аналітичних документів публічної політики є: зелена книга (аналітичний документ, що визначає наявну проблему у суспільстві та є відкритим для пропозицій щодо вирішення цієї проблеми), оцінка впливу (документ на основі

зеленої книги, що вміщує собі варіанти та шляхи подолання проблеми із оцінкою ефекту кожного із варіантів на суспільні відносини у випадку обрання кожного із варіантів вирішення проблеми), біла книга (документ на основі оцінки впливу із обраним одним варіантом вирішення проблеми, в якому вибудовується стратегія вирішення проблеми та закладення її в основу законопроекту), концепція проекту нормативно-правового акта [1].

Крім того, законодавець окремо виділяє прогностичні документи в механізмі вітчизняного правотворення (ст. 22 Закону) та програмні документи (ст. 23 Закону). Зокрема, концепція є аналітичним документом, завершальною стадією якісного процесу творення права, що встановлює основний зміст правовідносин та їх правові межі, тоді як вказані акти відіграють роль або ж як акти, які забезпечують можливість перспективного прогнозування подальшого розвитку суспільних відносин (прогностичні), або як акти цільового характеру, які визначають пріоритетні сфери розвитку політики того чи іншого суб'єкта (програмні).

Варто відзначити, що теорія та практика нормотворення засвідчує використання досить широкого кола концептуальних правових актів, які не обмежуються програмними та концептуальними актами, згідно із законодавством України. Вважаємо за доцільне удосконалити узагальнення концептуальних правових актів, поділивши їх на наступні різновиди: концепція правової реформи — це документ, який містить основні напрями та принципи реформування певної галузі права. Вона зазвичай передуює прийняттю конкретних законопроектів або внесенню змін до існуючих нормативних актів. Наприклад, концепція судової реформи або реформи кримінального права; концепція законодавчої діяльності — це стратегічний документ, що визначає основні пріоритети законодавчої діяльності на певний період. Вона може містити загальний план для розробки та прийняття нових законів або змін до чинних; програма правової політики — це документ, який містить більш детальні пропозиції щодо розвитку правової системи на певний період, зазвичай на декілька років. Вона може містити не тільки правові ініціативи, а й визначення пріоритетних завдань у правозастосуванні, правовому вихованні тощо; стратегія боротьби з правопорушеннями — це концептуальний акт, спрямований на вирішення певної правової проблеми, такої як боротьба з корупцією, організованою злочинністю чи іншими

порушеннями. Це може бути національна стратегія, яка визначає основні підходи і принципи щодо подолання цих явищ; прогнозування правових змін — це документ, що визначає тенденції, які можуть виникнути в результаті змін у суспільному, політичному чи економічному середовищі, і пропонує шляхи адаптації правової системи до цих змін; концепція, які визначають розвиток (реформування) тієї чи іншої сфери життєдіяльності соціуму. Наприклад, концепція розвитку правосуддя — окремий вид концептуального акта, що зосереджується на реформуванні судової системи, її організації, процедури та забезпечення доступу до правосуддя; концепція адміністративної реформи, змістом якого є пропозиції щодо змін у системі органів виконавчої влади, покращення адміністративних процедур, оптимізації державного управління; концепція правової освіти та просвіти, що являє собою стратегічний документ, що визначає напрями розвитку правової освіти, підвищення правової свідомості громадян і спеціалістів.

На нашу думку, концептуальні правові акти можуть бути як нормативно-правовими, так і не мати нормативно-правового статусу, проте всі вони мають значний вплив на розвиток правової системи країни, оскільки задають напрямок майбутніх змін і забезпечують систематичний підхід до вирішення актуальних правових проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. Відомості Верховної Ради, 2023, № 93, ст. 364.

Дворак А.Ю.,

здобувач освітньо-наукового ступеня

«Доктор філософії» за спеціальністю 081 — Право

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НАДЗВИЧАЙНА ПРАВОТВОРЧІСТЬ

«Незважаючи на досить високий рівень розвитку сучасних держав, їх економічний, політичний та соціальний стан, значну інтенсифікацію міжнародного співробітництва, існує цілком імовірний ризик виникнення складних техногенних катастроф, особливо в екологічній сфері суспільства, а також різноаспектних політичних, військових ситуацій, що можуть призвести до певних негативних наслідків як для держави, населення, так і для інших держав» [1, с. 45].

Наявність таких надзвичайних ситуацій зумовлює необхідність розробки та здійснення комплексу оптимальних і оперативних заходів, спрямованих на негайну ліквідацію небезпечних дій або екологічних, техногенних їх наслідків. Одним із них є прийняття системи нормативно-правових актів, розрахованих на впорядкування сфери суспільних відносин, що виникають як результат надзвичайних ситуацій, з метою забезпечення правопорядку в державі [2, с. 18]. З огляду на це, розробка та прийняття сукупності нормативно-правових актів у форматі надзвичайних законів є одним із ключових засобів попередження чи подолання наслідків цих негативних ситуацій.

В сучасній вітчизняній юридичній науці відсутні дисертаційні, а також індивідуальні чи колективні монографічні дослідження, присвячені вивченню природи надзвичайної правотворчості, її функціонального призначення та з'ясування її місця в системі правотворчості. Основна увага науковців акцентована на дослідженні проблематики надзвичайного стану [3, с. 50]. Зокрема, «особливості введення, природи та сутності надзвичайного стану розглядаються у відповідних наукових працях, але питання надзвичайного законодавства залишаються недостатньо вивченими» [4, с. 63].

Актуальність теми зумовлена відсутністю чіткого законодавчого регулювання питань розробки та прийняття надзвичайних законів, процесуальних аспектів, нормативного визначення їх місця у систе-

мі законодавства, що призводить до істотного зниження їх наукової обґрунтованості, якості та ефективності.

Сучасне надзвичайне законодавство є невід'ємним атрибутом правових систем практично в усіх державах світу й надзвичайно ефективним юридичним засобом, що забезпечує вихід із екстремальних ситуацій з метою захисту і збереження безпеки суспільства та держави. Звертається увага на особливе функціональне призначення надзвичайної правотворчості, основною метою якої є забезпечення ефективного правового регулювання в складних надзвичайних (виключних) ситуаціях [1, с. 48].

У науковій літературі надзвичайну правотворчість характеризують як механізм прийняття нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини в умовах уведення надзвичайного адміністративно-правового режиму. У свою чергу, надзвичайне законодавство можна розглядати як комплекс нормативних приписів держави, що припиняють дію конституційних норм на підставі особливої надзвичайної ситуації, яка склалася в державі. Така наукова позиція підкреслює особливий характер прийняття надзвичайних законів, зумовлений особливою юридичною силою цих законів та їх здатністю вносити зміни до чинного законодавства держави шляхом скасування окремих конституційних норм [3, с. 52].

Загалом, якщо розуміти законодавство як систему законів, то надзвичайна правотворчість є процедурою прийняття надзвичайних законів, які регулюють відносини в умовах надзвичайних обставин, що вказує на їхню особливу природу серед інших різновидів законів. Це підтверджується науковими підходами, які відображають те, що надзвичайне законодавство є складовою законодавства загалом, яке складається із сукупності нормативно-правових актів, здатних регулювати функціонування механізму держави в надзвичайних ситуаціях [2, с. 19].

Отже, досліджуючи та узагальнюючи доктринальні підходи до розуміння поняття й сутності категорії «надзвичайна правотворчість», варто підсумувати, що в сучасній науці їх розуміння має неоднозначний і дискусійний характер. Проте, незважаючи на різноманітність підходів, доцільно узагальнити всі зазначені вище підходи. Так, «надзвичайна правотворчість» визначається як: «засіб прийняття «надзвичайних законів», які є особливим різновидом законів; процедура прийняття актів, що здатні врегулювати суспільні

відносини під час надзвичайних ситуацій; різновид правотворчості, а створені в межах цієї правотворчості акти мають особливу юридичну силу і приймаються з метою врегулювання суспільних відносин під час виникнення надзвичайної ситуації, введення надзвичайного стану та забезпечення стабільності правопорядку в суспільстві й державі» [5, с.35].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ларін А. М. Порівняльний аналіз надзвичайного законодавства країн світу: монографія. Одеса : ОНУ, 2018. 210 с.
2. Бойко Л. А. Надзвичайна правотворчість: доктринальні та прикладні аспекти: монографія. Львів: Світ, 2019. 250 с.
3. Радько Т.М. Теоретико-правові аспекти надзвичайного законодавства: монографія. Харків : Право, 2021. 300 с.
4. Малишев Н. О. Особливості правового регулювання в умовах надзвичайних ситуацій: монографія. Дніпро : Академія, 2017. 190 с.
5. Кузнецов О. В. Надзвичайне законодавство в умовах сучасної держави: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 320 с.

Дворак С.Ю.,

здобувач освітньо-наукового ступеня
«Доктор філософії» за спеціальністю 081 — Право
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наукове дослідження питань дії права в умовах воєнного стану відзначається важливим як теоретичним, так і практичним значенням для нашої держави. Насамперед, це пов'язано із значним дефіцитом наукових розробок питань режиму воєнного стану та особливостей дії права в таких умовах. Як наслідок сьогодні в юридичній науці склався певний вакуум в цій сфері, що призвело до відсутності конкретної наукової позиції в частині можливих обмежень дії права за часом, простором та колом осіб. Крім того,

оголошення в Україні режиму воєнного стану у 2018 році (Укази Президента України № 390/2018 та № 393/2018 від 26.11.2018 р., останній затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 26 листопада 2018 року № 2630-VIII), а також оголошення в Україні режиму воєнного стану у 2022 році (Указ Президента України № 64/2022 Про введення воєнного стану в Україні, що затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 2102-IX від 24 лютого 2022 року із змінами та доповненням) [1; 2; 3; 4; 5], який триває донині, стосується запровадження особливих режимів дії окремих правових норм та інститутів.

Досвід правового регулювання суспільних відносин в Україні під час воєнного стану 2018 та 2022 років доводить свою непослідовність, законодавчу невизначеність особливостей дії правових норм протягом воєнного стану. Доказом цього є розгляд та ухвалення в ці періоди широкого спектру нормативно-правових актів, які по суті націлені на усунення колізій і прогалин в праві, запровадження нових механізмів правового регулювання в умовах воєнного часу. Така практика правового регулювання в умовах воєнного стану є недопустимою, потребує вироблення єдиного концептуального підходу до особливостей дії права в умовах воєнного стану, що дозволить оптимально, виходячи з об'єктивної ситуації, яка складається, забезпечити своєчасну дію права, як за темпоральним, так і за просторовим та суб'єктним критеріями. Зазначений концептуальний підхід має бути вироблений на основі ґрунтовних наукових досліджень особливостей дії права.

В цій науковій роботі спробуємо на прикладі змін законодавства України в сфері вищої освіти, які відбулись, починаючи з 24 лютого 2022 року, узагальнити специфіку дії права. Варто відзначити, що у зв'язку з оголошенням режиму воєнного стану в Україні у лютому 2022 року, відбулися значні зміни у законодавстві України, що регламентує відносини в сфері вищої освіти. Під час воєнного стану в Україні було внесено кілька важливих змін до законодавства про вищу освіту. Ці зміни були спрямовані на адаптацію системи освіти до нових умов, забезпечення безперервності навчального процесу, а також підтримку студентів та викладачів у воєнний час. Насамперед, варто відзначити Закон України «Про внесення змін до деяких

законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15.03.2022 р. № 2126-IX [6], що стосується спрощення процедури вступу абітурієнтів на навчання у заклади вищої освіти; посилення автономії закладів вищої освіти; гнучкості у здійсненні навчального процесу тощо. Крім того, змінами до законодавства України було встановлено, що дистанційне навчання є основною формою в умовах воєнного стану; надано можливість академічної відпустки для студентів, які беруть участь у бойових діях або були мобілізовані, з гарантією продовження навчання після повернення; впроваджено захист студентів з тимчасово окупованих територій, а саме забезпечення можливості продовжити навчання в інших університетах або за кордоном, а також спрощення переведення між українськими закладами вищої освіти). Запроваджено ряд гарантій (соціальних пільг), зокрема студенти з тимчасово окупованих територій або зон бойових дій отримали право на пільги при вступі та продовженні навчання, а також збереження державного замовлення (бюджетних місць). Наказом Міністерства освіти і науки України 27 квітня 2022 року № 392 було запроваджено національний мультипредметний тест як тимчасова альтернатива ЗНО для спрощення вступу в умовах війни; для студентів, які не можуть фізично бути присутніми в Україні через бойові дії або окупацію, були передбачені онлайн вступні випробування [7].

Також самими положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зміст яких було уточнено у 2022 році було внесено ряд новацій у правове забезпечення прав здобувачів освіти. Так, Закон містить положення про те, що студенти, мобілізовані на військову службу, мають право на академічну відпустку, також на збереження місця навчання та стипендії. Закріплювалось звільнення від військової служби для викладачів вищих навчальних закладів і наукових співробітників, якщо це необхідно для забезпечення безперервності навчального процесу.

У 2022 році Верховна Рада України внесла зміни до законодавства про фінансування вищої освіти [6; 8], зокрема передбачалось, що державне фінансування закладів вищої освіти було адаптоване до умов війни. Введено державну підтримку для переміщених закладів вищої освіти, а також надано фінансову допомогу університетам, що зазнали руйнувань. Урядом також було передбачено фінансову

підтримку для студентів з постраждалих від війни регіонів та тих, хто вимушено переселився. Крім того, прийняті зміни гарантують студентам з тимчасово окупованих територій право на пільговий вступ та навчання на бюджетних місцях; було спрощено процедури переведення студентів з інших ЗВО у разі неможливості продовження навчання на попередньому місці через воєнні дії.

Воєнний став вплинув і на зміни в організації наукової діяльності закладів вищої освіти. Законодавчо передбачено більше можливостей для академічної мобільності студентів та викладачів як в Україні, так і за кордоном. Були прийняті законодавчі ініціативи, які стимулюють наукові дослідження, що можуть бути корисні для оборони країни або відновлення її економіки після війни. Ці зміни відображають прагнення держави забезпечити безперервність навчального процесу та надати гнучкі умови для навчання і роботи у вищих навчальних закладах під час воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 листопада 2018 року «Щодо надзвичайних заходів із забезпечення державного суверенітету і незалежності України та введення воєнного стану в Україні»: Указ Президента України № 390/2018 від 26.11.2018 року. Урядовий кур'єр офіційне видання від 27.11.2018 — № 223.
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 26 листопада 2018 року № 393/2018. Урядовий кур'єр офіційне видання від 29.11.2018 — № 225.
3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 26 листопада 2018 року № 2630-VIII. Відомості Верховної Ради, 2018, № 48, ст.381.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. Голос України офіційне видання від 24.02.2022 — № 37.
5. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. Урядовий кур'єр від 25.02.2022 — № 40.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2126-IX. Голос України від 19.03.2022 — № 60.

7. Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році: Наказ Міністерства освіти і науки України 27 квітня 2022 року № 392. Офіційний вісник України. 2022, № 34, ст. 1886.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01 липня 2022 року № 2352-IX. Голос України від 18.07.2022 — № 147.

Олійник Б.І.,

здобувач освітньо-наукового ступеню

«Доктор філософії» за спеціальністю 081 Право

Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ОСНОВА ДОКТРИНАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ ПРАВОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ

Праворозуміння є важливим чинником правопізнання, що забезпечує формування та реалізацію єдиної стратегії наукового дослідження явищ правової дійсності. Сьогодні правопізнання є важливим джерелом методологічного інструментарію в юридичній науці, що визначає всебічність, цілісність та достовірність наукового дослідження та його результатів. Праворозуміння є історично сформованим феноменом, яке акумулює в собі широке коло пізнавального інструментарію, забезпечуючи при цьому його використання по відношенню до вивчення поточних проблем державно-правового будівництва. Тому і вивчення правотворчої політики, її значення та ефективності сьогодні також відбувається крізь призму сучасних підходів до правопізнання, шляхом використання відповідного методологічного інструментарію.

У вітчизняній юридичній літературі представлені окремі наукові праці вчених, в яких досліджено в цілому питання праворозуміння та правопізнання (М. Козюбра, М. Кельман, О. Петришин, О. Щербанюк та ін. [1; 2; 3; 4]). Сучасне праворозуміння — це система поглядів, підходів і методів осмислення права, що формується в умо-

вах постмодерної, плюралістичної, глобалізованої правової реальності. Це не просто одна концепція, а багатовимірне бачення права, що враховує:

— по-перше, плюралізм правових підходів (положення позитивізму, згідно з яким право являє собою сукупність норм і правових приписів, котрі встановлені державою; природного права, згідно з якими право є вираженням справедливості та моралі; соціологічного підходу, згідно з яким право являє собою фактичні соціальні відносини); аксіологічного підходу, який орієнтує дослідника на цінності, котрі акумульовані в праві (гідність, свобода, рівність); комунікативної теорії, згідно з якою право є засобом суспільного діалогу тощо).

— по-друге, динамізм права, як особливої змінюваної системи, яка трансформується під впливом суспільних потреб, є засобом вирішення конфліктів і узгодження інтересів, інструментом регуляції широкого кола сфер суспільного життя;

— по-третє, людиновимірність права як його невід'ємної властивості, оскільки у центрі сучасного праворозуміння знаходяться категорії людина, її гідність, свобода та потреби, що відображається насамперед у орієнтації на права людини як головний критерій легітимності права, націленості права на формування гуманістичного правопорядку;

— по-четверте, багаторівневості правової реальності, оскільки право існує й функціонує на національному рівні; міжнародному (право ЄС, міжнародні договори, міжнародні правові стандарти), субнаціональному рівні (наприклад правові звичаї, професійні кодекси), щ в свою чергу вимагає гнучкого та контекстного тлумачення;

— по-п'яте, потребу у критичному переосмисленні класичних, ще переважно радянських правових доктрин, які зводили розуміння права до категорії «закон», надавали йому виключно формальних характеристик, не виправдано применшували роль соціального контексту, соціально значимих наслідків застосування норм, необхідності пошуку балансу між свободою та відповідальністю, між правом і мораллю.

Водночас сучасні положення праворозуміння не варто сприймати як абсолютні, всі вони відзначаються як пізнавальними перевагами, так і недоліками, які потребують врахування при здійсненні науково-дослідної роботи. Все це стосується і наукового вивчення

феномену правотворчої політики, де важливо встановити такі переваги і недоліки положень відповідних типів праворозуміння.

Так, перевагами природно-правової школи з точки зору вивчення правотворчої політики є комплекс положень, які дозволяють розкрити правотворчу політику як: а) засіб відображення законів і закономірностей живої природи в процесі та результаті творення права, забезпечуючи втілення в життя суспільства законів природи; б) особливий механізм формалізації правил поведінки, які мають природно-правове походження, сутність та зміст; в) процес трансформації норм моралі, звичаїв, традицій у правові норми; г) дороговказ тлумачення та застосування норм права з точки зору їх відповідності законам природи та моральним засадам співжиття людей. В пізнавальному плані положення юснатуралізму сприятимуть виробленню стратегії наукового пізнання правотворчої політики як особливого механізму змістом якого є вияв законів живої природи, їх формалізації та подальшого поширення правових вимог на життєдіяльність людей.

Перевагами положень позитивістської школи праворозуміння з точки зору вивчення правотворчої політики є сприйняття її: а) як реально існуючого феномену, що закріплений за допомогою правових норм та реалізується в офіційній діяльності суб'єктів правотворчості; б) має суб'єктно зумовлений характер, оскільки потребує реалізації за допомогою здійснення посадових функцій уповноваженими суб'єктами; в) основна роль у формуванні та реалізації правотворчої політики покладається на державу, є частиною правової політики держави; г) має змінюваний характер, оскільки залежить не лише від сталих законів природи, але і від особливостей розвитку суспільства, пріоритетів публічних і приватних інтересів, потреб держави тощо; д) переважно має формально закріплений характер в положеннях законодавства, порушення чи невиконання засад правотворчої політики є підставою для застосування законодавчо передбачених правових наслідків (юридична відповідальність, примус тощо).

Перевагами положень соціологічної школи праворозуміння є сприйняття та пізнання правотворчої політики з точки зору: а) важливості аналізу стану правового регулювання та перспектив його розвитку щодо відповідності права потребам та інтересам суспільства, факторам суспільного життя; б) елементу загального процесу розвитку соціуму та всіх інструментів соціального впливу; в) взає-

модії з іншими різновидами політичного впливу (правового, релігійного, морального, традиційного, звичаєвого тощо); г) націленості на протидію будь-яким соціальним конфліктам, попередження їх виникнення, розвитку та шкідливого впливу; д) можливості її виміру крізь призму її ефективного функціонування та впливу на суспільство в цілому та окремі його сфери — зокрема.

Проте положення класичних шкіл праворозуміння не мають абсолютного та вичерпного характеру з точки зору вивчення правотворчої політики, що зумовлено насамперед складністю та багатоаспектністю досліджуваного феномену.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козюбра М. І. Праворозуміння: плюралізм підходів та можливості їх поєднання. Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна. 36. наук. статей. Київ : ДУХ і ЛІТЕРА, 2013. С. 187–211.
2. Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
3. Щербанюк О., Грінченко О. Правові доктрини як фундамент розвитку юридичної науки. Право України. 2015. № 9. С. 201–208.
4. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку : Дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 442 с.

Липівський В.В.,

аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України

ПЛЮРАЛІЗМ СУЧАСНИХ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАКОННІСТЬ»

Актуальність проблематики законності в наш час навряд чи можна недооцінити, адже це поняття безпосередньо пов'язане із політично-правовим життям суспільства та такими його сторонами, як функції держави, правотворчість, форми реалізації правових

норм, демократичний устрій, права, свободи і обов'язки людини і громадянина, а також їх гарантії тощо [1, с. 3–4]. Додаткової актуальності проблематиці законності та її доктринального розуміння додає той факт, в яких сучасних умовах перебуває Україна — у стані повномасштабної війни, з огляду на яку правові приписи, прийняті в умовах воєнного стану не завжди відповідають вимогам законності. При чому така невідповідність стосується як процедур їх прийняття, так і їх відповідності правовим приписам, закріплених у законодавчих актах. Проте для того, щоб визначити критерії законності відповідних правових приписів, важливо уніфікувати підходи до доктринального розуміння поняття «законності», що сьогодні у вітчизняній юридичній науці мають високий рівень плюралізму, дискусійності та подекуди суперечливості.

Не зайвим буде зауважити, що поняття «законність» через плюралізм його сприйняття в юридичній науці прийнято розглядати в декількох значеннях, основними з яких є в значеннях принципу права, режиму і методу. На переконання М.В. Цвіка, «законність являє собою «принцип, метод і режим суворого, неухильного дотримання, виконання норм права всіма учасниками суспільних відносин (державою, її органами, громадськими та іншими організаціями, трудовими колективами, посадовими особами, громадянами — всіма без винятку)» [2, с. 182]. Взагалі варто відмітити той факт, що більшість науковців у тій чи іншій манері, визначаючи поняття законності, обов'язково розглядають чи, принаймні, згадують його в контексті принципу, методу та режиму права. Досить часто, вченими поняття законності розглядається в контексті саме принципу права, «конкретніше — правового життя, що є основою діяльності держави, усіх її гілок влади» [3, с. 66]. Цю думку продовжує І. Шакірзянова, зазначаючи, що «законність насамперед є принципом поведінки всіх учасників суспільних відносин у конкретному соціумі та державі, що включає в себе вимоги виконання і дотримання законів усіма державними та муніципальними органами, установами, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами. Крім того, законність є: а) принципом і методом формування та діяльності всіх гілок державної влади — законодавчої, виконавчої та судової; б) принципом і методом здійснення завдань і функцій держави, правових форм її діяльності — правотворчої та правозастосовної;

в) принципом і методом впорядкування відносин, що виникають між суб'єктами права» [4, с. 32].

Дуже вдало з цього приводу висловився В. Самохвалов, зазначаючи про те, що «крізь призму взаємозв'язку верховенства права і законності, останню більш доречно розглядати як принцип. Принцип законності є складовою принципу верховенства права, який визначає стратегію формування, функціонування та розвитку режиму законності, гармонійно забезпечує взаємодію об'єктивно існуючих у суспільстві як приватних, так і публічних інтересів особи, суспільства і держави і їх взаємну відповідальність. Законність виконує роль «посередника», який немовби «переносить» право в площину реального здійснення прав і обов'язків суб'єктів законності» [5, с. 44]. З цим важко не погодитися, адже принцип верховенства права і принцип законності дійсно щонайтісніше пов'язані і не в змозі функціонувати порізно, однак детальніше мова про це у цій роботі піде згодом. Цікавою є точка зору Д. Мітровіча та Г. Вукадіновича, які, досліджуючи так звану теорію хаосу, змогли на її основі дати визначення принципу законності. На їх думку, «право — це свідомо або спонтанно створена система визначеності, мета якої полягає в забезпеченні передбачуваності в поведінці суб'єктів права і надійності функціонування відповідних інституцій; таким чином принцип законності — правило чи сукупність правил, які визначають те, яким чином право має бути реалізоване» [6, с. 4].

В юридичній науці представлено погляди вчених, які розкривають поняття «законності» через поняття «режим». Під «режимом» автори праць зазвичай розуміють правовий режим, хоча іноді й трапляються визначення неюридичного характеру. У той же час, Т. Андрусяк «тлумачить законність як режим відповідності суспільних відносин законам і підзаконним нормативно-правовим актам держави, котрий утворюється в результаті неухильного дотримання їхніх вимог суб'єктами права» [7, с. 217]. Також, законність розглядають як «принцип, метод та режим суворого, неухильного дотримання, виконання норм права усіма учасниками суспільних відносин» [8, с. 15]; пояснюючи своє бачення, автор зазначає, що законність слід розглядати як специфічне суспільне явище, що визначає пріоритет закону у відносинах між владою і особою, сприймаючи як особливий режим законність, можна за певних умов закріплювати як панування закону в суспільних відносинах, а отже, в усіх

зв'язаних з державою політичних відносинах». На думку П. М. Рабіновича, «законністю є режим відповідності суспільних відносин законам, підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті їх неухильного здійснення всіма суб'єктами права» [11].

В юридичній науці значна кількість вчених розглядають законність в значенні особливого методу, зокрема методу управління суспільством, державою тощо. Так, О. Левченко «законністю називає метод управління суспільством державою, причому таке управління може здійснюватися лише правовими засобами. Метод законності виявляється в повному обсязі у здійсненні, реалізації норм права в діях органів державного підпорядкування та органів місцевого самоврядування» [12]. Так само і В. Гаращук розкриває вказане поняття трохи з іншої сторони, а саме зазначає, що «законність — це метод державного управління, тобто сукупність засобів, за допомогою якої держава забезпечує належну поведінку своїх суб'єктів» [9, с. 111].

Втім, сучасні вчені обґрунтовують точку зору про те, що законність варто розглядати в якості суспільного явища, критерія суспільної поведінки, елементу демократії, політичного життя суспільства, тощо, тобто із здебільше соціальної перспективи. На думку О. Левченка, законність «представляє соціально-правове значення, що комплексно визначає організацію та функціонування суспільства, як правового суб'єкта існування держави на законодавчих правових засадах» [10, с. 85]. Такої ж позиції притримується й І. Шакірязнова, стверджуючи, що «законність слід розглядати як специфічне суспільне явище, що визначає пріоритет прав та закону у відносинах між владою і особою». Продовжуючи свою думку, науковиця вважає, що принцип законності та демократія не просто безпосередньо пов'язані, але при цьому ще й є складовими одне одного; відтак погіршення одного безальтернативно призводить до погіршення іншого [4, с. 32]. Сюди ж можна віднести визначення Ю. Битяка, в якому вчений доводить, що «законність — це необхідна умова існування будь-якої демократичної держави, одна з її обов'язкових рис» [11]. І. Невзоров вважає, що «законність є насамперед явищем політико-правового життя, яке можна розглядати як принцип політичної системи» [12, с. 10].

Деякі науковці розглядають законність в якості критерію правової якості життя суспільства. За переконанням О. Шморгуна, «це

можливо завдяки тому, що вона: по-перше, відображає правові особливості його організації; по-друге, є комплексним соціально-правовим явищем, яке характеризує організацію та функціонування суспільства і держави на правових засадах» [13, с. 152].

Дещо схожою є думка Н. М. Оніщенко, згідно з якою, законністю є «особливе соціальне явище суспільного життя та самостійним елементом механізму державно-правового регулювання, що у сучасній правовій державі розглядається, як режим відповідності суспільних відносин законам і підзаконним актам» [8, с. 16]. Погоджуючись із цим, В.В. Самохвалов надає таке визначення законності — «це обумовлене закономірностями суспільного розвитку комплексне соціально-правове явище, що складається з трьох взаємопов'язаних складових — принцип, метод і режим існування держави — і яке полягає у єдиному розумінні, суворому й неухильному виконанні всіма суб'єктами правовідносин вимог законодавчих актів, що мають відповідати принципу справедливості як у процесі правореалізації, так і в ході правотворчості» [1, с. 38–39].

Вказаний аналіз підходів можливо було б продовжувати, водночас нами виокремлено найбільш типові доктринальні підходи до розуміння поняття «законність». В сучасних умовах розвитку як правової доктрини, так і юридичної практики вбачається актуальним вироблення більш індивідуалізованого розуміння законності з точки зору її прив'язки до конкретної сфери або виду юридичної практичної діяльності, в тому числі і в частині характеристики та наукового пізнання законності нормативно-правових актів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Самохвалов В.В. Законність і справедливість: теоретико-правові та методологічні проблеми співвідношення і взаємодії. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ. 2006. 221 с.
2. Загальна теорія держави і права / за ред М.В.Цвіка та ін. Харків : Право, 2002. 432 с.
3. Панасюк О. Деякі аспекти розмежування понять «законність» та «дисципліна»: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (18–19 травня 2018 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми : Видавничий дім «Ельдорадо». С. 65–68.

4. Шакірязьнова І. Політичний режим та законність: взаємодія та взаємозв'язок. *Держава і право*. 2013. Вип. 59. С. 30–37.
5. Самохвалов В. Законність: основні аспекти та сфери прояву. *Держава і право*. 2001. Вип. 11. С. 44–50.
6. Dragan M. Mitrović, Gordana Vukadinović. The new Path of Law. From Theory of Chaos to Theory of Law. 25th IVR World Congress LAW SCIENCE AND TECHNOLOGY. Frankfurt am Main. 15–20 August 2011. Series A . No. 010 / 2012. С. 3–5.
7. Андрусяк Т.Г. Теорія держави та права: навч. посіб. Львів : Слово, 2003. 517 с.
8. Оніщенко Н.М. Принцип законності: наукові реалії сьогодення. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 12–17.
9. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
10. Левченко О. Законність як правова цінність. *Філософія саду і садівництва в світовій культурі: джерела та новітні інтерпретації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 1 груд. 2023 р.)*. Умань, 2023. С. 85–87.
11. Битяк Ю. П. Адміністративна відповідальність та адміністративне правопорушення. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 151. С. 87–100. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2020_151_9
12. Невзоров І. Законність у системі принципів права. Автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2003. 19 с.
13. Шморгун О. Правова детермінація законності та дисципліни. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 20. С.150–153.

Лукашевич І.М.,

здобувач освітньо-наукового ступеню
«Доктор філософії» за спеціальністю 081 — Право
Вищого навчального закладу «Університет «КРОК»

МЕДІАЦІЯ У БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПРАВОВИМИ КОНФЛІКТАМИ В УКРАЇНІ

Прийняття спеціального закону, що встановив правові засади медіації в Україні, не є нормативною підставою виникнення цього інституту в українській юридичній практиці, а скоріше є закономірним наслідком інтенсивного становлення цього способу мирного

врегулювання спору. Поява інституту медіації в системі вирішення правових конфліктів зумовлена самою природою людини як істоти антагоністичної, для якої реалізація та захист власних інтересів завжди матиме превалююче значення. Водночас, саме людина спроможна до створення конфліктів, з одного боку, та здатна до компромісних механізмів їх подолання.

Українська держава відповідно до статті 55 Основного закону України [1] взяла на себе позитивне зобов'язання сприяти створенню та застосуванню як прямо передбачених чинним законодавством, так і просто не заборонених законом юридичних засобів врегулювання спорів, до яких можна віднести медіацію. Також, поточна реформа судової системи в Україні має на меті вирішити проблему відсутності дієвих механізмів альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів.

Безпосередньо вплинули на виникнення і функціонування інституту медіації загальна тенденція до глобалізації комерції, активна участь українських суб'єктів господарювання у міжнародній торгівлі та міжнародне зобов'язання України розвинути в національній правовій площині умови для використання ефективних, економічних та дієвих засобів врегулювання спорів у міжнародний комерційних відносинах, серед яких центральне місце в усьому розвинутому світі займає медіація.

Окреслені вище обставини є передумовами існування у вітчизняному правовому полі медіації та її використання, зокрема, при вирішення бізнес-спорів. Доцільно визначити основні досягнення Закону України № 1875-IX від 16 листопада 2021 року [2], який став каталізатором розвитку цього позасудового способу врегулювання спору, оскільки саме після його ухвалення посилилась увага не лише юристів, але і пересічних громадян до медіації під час вирішення своїх спорів.

По-перше, це легальне визначення національної моделі медіації як добровільної, позасудової, конфіденційної процедури вирішення спору за посередництвом незалежної сторони, що цілком узгоджується із універсальними принципами та сутністю медіації за Директивою 2008/52/ЕС [3]. Конфіденційність процедури медіації відрізняє її від переважної більшості судових проваджень та робить для бізнесу її більш привабливою, оскільки дає змогу суб'єктам зберегти власну репутацію, клієнтів, контрагентів і не розкривати

публічно інформацію про свою комерційну діяльність, організацію бізнесу та інші відомості, доступ до яких бажано обмежити. Добровільність медіації для бізнес-середовища так само має вкрай важливе значення, оскільки дає змогу зробити процес вирішення спору без жорстких рамок, примусу та з можливістю повністю висловити та врахувати свої економічні та немайнові інтереси, запропонувати бажані шляхи вирішення спору, які не передбачені законодавством, але йому не суперечать, і взагалі дає змогу зрозуміти, чи готова сторона реально домовлятися та зберігати бізнес-зв'язки між собою в майбутньому.

Окремої уваги заслуговує закріплений на рівні вітчизняного законодавства позасудовий характер медіації, який дозволяє її використання сторонами: до звернення до суду; під час судового процесу по тому ж самому спору; після закінчення судового провадження.

Це положення законодавства розширює можливості для розвитку та поширення медіації у національному бізнес-середовищі, відповідає європейським стандартам альтернативного вирішення спорів та дає змогу медіації набрати популярність в Україні після нещодавнього запровадження спеціального законодавства.

Незалежність медіатора є аналогією принципу незалежності та неупередженості судді при вирішенні спору та є універсальною нормою майже для всіх способів врегулювання конфліктів. Для бізнес-медіації наявність незалежного медіатора відіграє вкрай важливу роль, оскільки саме в цій сфері економічний стан, комерційна діяльність більшості суб'єктів бізнесу дає змогу здійснювати неправомірний вплив на медіатора з метою отримання допомоги у вирішенні спору на свою користь без врахування інтересів іншої сторони. У цьому контексті, законодавцю варто вдосконалити вітчизняний інститут адміністративної та кримінальної відповідальності, передбачивши адекватні заходи адміністративно- та кримінально-правового впливу на осіб, що здійснюють неправомірний вплив на медіатора, надають йому (їй) неправомірну винагороду задля власних корисних цілей та (або) створення умов для вирішення спору виключно на свою користь.

По-друге, досягненням Закону України «Про медіацію» є введення в правовий обіг професії медіатора, визначення його правового статусу (кваліфікаційних вимог, прав, обов'язків, відповідальності тощо). Це є вкрай важливим для медіації у сфері бізнес-спорів,

оскільки відповідно до чинного законодавства однією із ключових вимог до медіатора є його професійність, спеціальна підготовка та періодичне підтвердження та підвищення кваліфікації. У бізнес-середовищі переважна більшість спорів має економічний характер, є господарськими спорами, які часто мають комплексний характер, стосуються відразу сукупності договірних чи позадоговірних порушень або інших аспектів економічних відносин, регулюються цілою низкою спеціального законодавства та потребують дослідження низки бухгалтерсько-облікової, переддоговірної та договірної документації при їх вирішенні. Не маючи достатніх знань у сфері права, економіки, окремих галузей підприємництва, бухгалтерського обліку, допомогти у врегулюванні конфліктів у бізнес-середовищі вкрай важко, а іноді неможливо. Саме тому базова професійна підготовка медіатора, яка полягає у виконанні програми обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання загалом по теорії, що включають в собі не менше 45 годин практичного навчання відповідно до спеціального законодавства є позитивним моментом [2]. Для бізнес-медіації варто на рівні професійних асоціацій медіаторів, юристів запровадити ефективні, інтерактивні програми вивчення окремих категорій бізнес-спорів, особливостей бізнес-середовища та його конфліктності, спеціальних механізмів вирішення конфліктів у цьому осередку тощо.

По-третє, інформування українського суспільства про ефективність, безпечність та надійність використання медіаційних послуг завдяки існуванню спеціальної нормативно-правової бази такого засобу врегулювання спору.

По-четверте, впровадження інституту медіації відбувається в контексті інтеграції української правової системи та права Європейського Союзу — *acquis communautaire*. Розроблення та ухвалення спеціального законодавчого акту задля створення правових засад національного механізму медіації було ключовою умовою для імплементації Конвенції Організації Об'єднаних Націй про міжнародні угоди щодо врегулювання спорів за результатами медіації, підписаної Україною 07.08.2019 року, а також сприяло адаптації українського законодавства до європейських стандартів у сфері захисту та охорони прав, свобод і законних інтересів [4].

По-п'яте, відбулось внесення змін до низки законодавчих актів України, які створили правові засади взаємо доповнення, балансу

та взаємодії правосуддя і медіації в межах окремих сфер правовідносин. Зокрема, Кодекс законів про працю України сьогодні передбачає можливість врегулювання шляхом медіації трудового спору між працівником і власником або уповноваженим ним органом. Обов'язковою вимогою є письмова форма договору про проведення медіації у трудових спорах. Подібні положення щодо врегулювання шляхом медіації земельних спорів внесені і до Земельного кодексу України [5]. Разом із тим, не все законодавство України має стимулюючі норми до звернення до медіатора при виникненні спору у бізнес-середовищі. До прикладу, частиною першою статті 649 ЦК України встановлено імперативне положення, що врегулювання розбіжностей, які виникають між сторонами при укладенні договору на підставі правового акта органу публічної влади та в інших випадках, встановлених законом, є виключною компетенцією суду [6]. Аналогічно частиною сьомою статті 23 Господарського кодексу України спори про поновлення порушених прав суб'єктів господарювання та відшкодування завданої їм шкоди внаслідок рішень, дій чи бездіяльності органів, посадових або службових осіб місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень вирішуються в судовому порядку [7]. При цьому, ані ЦК України, ані ГК України не містить жодної норми, присвяченої медіації чи іншим альтернативним способам вирішення спорів, що сприймається нами як напрям вдосконалення правового забезпечення медіації в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р., №1875-IX. Відомості Верховної Ради, 2022, № 7, ст. 51.
3. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах від 21.05.2008 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95
4. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation. URL : https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/EN/Texts/UNCITRAL/Arbitration/mediation_convention_v1900316_eng.pdf

5. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.71, № 322-VIII. Відомості Верховної Ради, 1971, додаток до № 50, ст. 375.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40–44, ст. 356.
7. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144.

Осауленко В.Т.,

здобувач освітньо-наукового ступеню

«Доктор філософії» за спеціальністю 081 — Право

Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ НОРМОТВОРЕННЯ

Правове регулювання є одним з основних механізмів, за допомогою яких держава впорядковує суспільні відносини, забезпечує стабільність і прогнозованість у житті громадян. Воно здійснюється через систему правових норм, що визначають правила поведінки, обов'язки та відповідальність громадян, організацій і державних органів. Правове регулювання охоплює практично всі сфери суспільного життя, встановлюючи чіткі межі для забезпечення гармонійного співіснування і правопорядку. Функція правового регулювання охоплює широкий спектр аспектів, включаючи створення, застосування та захист правових норм.

До основних сфер, що регулюються правом, належать цивільне, кримінальне, адміністративне, трудове та міжнародне право. У цивільному праві правове регулювання стосується таких аспектів, як майнові та особисті немайнові відносини, зокрема, укладення договорів, спадкування, захист честі та гідності. Кримінальне право регулює питання злочинів і покарань, встановлюючи види кримінальної відповідальності та заходи покарання за порушення, що є загрозою для суспільства. Адміністративне право, у свою чергу, визначає порядок взаємодії громадян з органами державної влади, встановлюючи адміністративну відповідальність за правопорушен-

ня у цій сфері. Міжнародне право регулює відносини між державами і міжнародними організаціями, встановлюючи правила поведінки, зокрема, щодо прав людини, дипломатичних відносин та економічного співробітництва. Основна мета правового регулювання — це встановлення порядку у суспільстві. За допомогою чітко визначених норм держава забезпечує стабільність у відносинах між громадянами, компаніями та інституціями. Це дозволяє уникати конфліктів та забезпечувати передбачуваність у поведінці сторін. Крім того, правове регулювання спрямоване на захист прав і свобод громадян, адже воно встановлює механізми, за допомогою яких можна реалізовувати ці права та звертатися до суду чи інших органів у випадку їх порушення. Завдяки правовому регулюванню забезпечується справедливість, оскільки закон є однаковим для всіх, незалежно від соціального статусу, національності чи інших характеристик. Це означає, що кожен громадянин може розраховувати на рівність перед законом і на те, що будь-які дії, що порушують його права, будуть розглянуті об'єктивно і неупереджено. Правове регулювання включає в себе створення норм, які визначають правила поведінки для різних суб'єктів. Ці норми формуються на основі соціальних потреб і інтересів, що дозволяє забезпечити стабільність у суспільстві. Нормативна функція допомагає уникати конфліктів і забезпечує співіснування різних груп інтересів [1, с. 86-90]

Правове регулювання є важливим інструментом для забезпечення захисту прав та свобод особи, створюючи механізми, які допомагають упереджувати неправомірні дії з боку інших осіб або держави. Це досягається через систему норм і принципів, що визначають правила взаємодії в суспільстві та пропонують шляхи для відновлення порушених прав, зокрема через судовий процес та інші органи. Зокрема, правовий захист є особливо важливим у випадках порушення прав людини, коли державні органи або окремі особи можуть вчиняти дії, що обмежують свободи або порушують гідність особи.

Захисна функція правового регулювання спрямована на створення належних умов для того, щоб кожен індивід мав змогу відстоювати свої інтереси в разі порушення своїх прав. Це забезпечує можливість звернення до правових органів, які можуть застосувати відповідні санкції або рішення для відновлення порушених прав.

Правове регулювання також виконує прогностичну функцію, що передбачає передбачення наслідків певних дій. Завдяки цьому

правові норми дозволяють учасникам правових відносин планувати свою поведінку, оцінюючи ймовірність певних результатів або ризиків. Наприклад, особи або організації можуть заздалегідь зрозуміти правові наслідки своїх дій та уникати негативних наслідків. Це сприяє не лише захисту прав, а й забезпеченню стабільності правової системи, оскільки люди мають певність у тому, що їхня поведінка матиме визначені й передбачувані результати в рамках правової норми. Функція правового регулювання є ключовим елементом правової системи, яка забезпечує порядок, справедливість і захист прав громадян. Завдяки своїм основним функціям — нормативній, захисній, регулятивній та прогностичній — правове регулювання формує основи суспільного життя та гарантує стабільність у відносинах між індивідами та державою. Для забезпечення ефективного правового регулювання необхідно постійно вдосконалювати законодавство, підвищувати правову обізнаність населення та боротися з корупцією. Тільки за умов дотримання цих принципів правове регулювання може реалізувати свої функції на благо суспільства. Проте правове регулювання стикається з низкою викликів. По-перше, зміни в суспільстві та економіці потребують постійної адаптації правових норм. По-друге, існує ризик корупції та зловживання з боку державних службовців, що підриває ефективність правового регулювання. Нарешті, недостатня правова обізнаність населення може призводити до нерозуміння та ігнорування законодавства [2].

Функція захисту прав і свобод людини є однією з основних складових сучасного правового регулювання. Це означає, що правова система повинна бути спрямована на забезпечення гарантій для кожної особи в реалізації її прав і свобод. Захист прав людини включає не лише надання юридичних механізмів для захисту інтересів особи, але й передбачає їхню ефективність та доступність для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу чи інших характеристик.

У демократичних суспільствах забезпечення прав людини набуває ще більшого значення, оскільки визнання та захист цих прав стає не просто юридичною нормою, а й етичною вимогою. Вона стає критерієм, за яким можна оцінити моральний рівень держави та її здатність виконувати свої обов'язки перед громадянами. Правова система, яка гарантує права людини, є ознакою демократичного устрою, оскільки в такій системі особа не лише є підданою певних

норм і правил, а й має право на активну участь у державному управлінні та реалізації своїх інтересів [3, с. 323–347].

У цьому контексті функція захисту прав людини не обмежується лише встановленням правових норм і правил. Вона також включає практичні механізми, через які громадяни можуть звертатися до органів державної влади для захисту своїх прав і свобод, зокрема через суди або інші відповідні інституції. До переліку прав громадян також входить можливість брати участь у житті країни, а саме через виборчі процеси, референдуми, та інші методи волевиявлення. У демократичному суспільстві цей захист є необхідною умовою для підтримки законності, правопорядку та соціальної справедливості. Функція захисту прав і свобод людини охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення та охорону основних прав громадян. Ця функція закріплена в конституції, міжнародних угодах і національному законодавству, що підкреслює важливість прав людини у правовій системі. Захист прав людини також включає в себе боротьбу з усіма формами дискримінації, що заважає реалізації прав і свобод окремих осіб або груп [4].

Одним з основних елементів цієї функції є забезпечення доступу до правосуддя. Кожна особа повинна мати можливість звернутися до суду для захисту своїх прав. Це передбачає наявність ефективних механізмів правового захисту, які гарантують справедливість і рівність перед законом [5].

До завдань відповідної функції входить регулювання діяльності державних органів. Держава зобов'язана діяти в межах своїх повноважень, поважаючи та захищаючи права та свободи людини. Це передбачає контроль за діяльністю правоохоронних органів та інших інститутів, щоб запобігти зловживанням і порушенням прав.

Функція захисту прав і свобод людини є важливою складовою правової системи будь-якої демократичної держави. Ця функція реалізується через різноманітні механізми, які забезпечують охорону основних прав особи, а також їх ефективну реалізацію в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / за ред. Ю. С. Шемшученка : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. 656 с.

2. Рябченко Т. О. Референдум як форма безпосередньої правотворчості українського народу (теоретичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 222 с.

3. Сучасні проблеми розвитку державотворення та правотворення в Україні: збірник матеріалів науково-практичної конференції, Київ, 2009 р. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/66/1/Such_rozv_derzhavotv_ta_pravotvor_2009.pdf.

4. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Істина, 2007. 336 с.

5. Рабінович П. М. Верховенство права з позицій європейсько-міжнародного та українсько-конституційного судочинства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 3 (53). С. 11–16.

Мигрин Т.М.

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ПЕРЕКЛАДАЧ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ІНШИХ КРАЇН

Роль перекладача в кримінальному процесі регламентується як національним законодавством, так і міжнародними стандартами. У кожній країні існують специфічні підходи до забезпечення прав осіб, які не володіють мовою судового провадження.

У Сполучених Штатах Америки законодавче закріплення — це закон про судових перекладачів (Court Interpreters Act). Основні особливості полягають у тому, що у федеральних судах перекладачі повинні бути сертифіковані Національним центром судових перекладачів, послуги перекладача надаються безкоштовно, якщо сторона не володіє англійською мовою, у деяких штатах допускається використання дистанційного перекладу через відеозв'язок [1].

У Німеччині, Франції та Польщі статус перекладача закріплений у кримінально-процесуальних кодексах. Так особливостями німецького кримінально-процесуального законодавства (Strafprozessordnung, StPO) є те, що: перекладачі мають проходити сертифікацію в федеральних землях, залучення перекладача обов'язкове на всіх етапах, якщо особа не володіє німецькою мо-

вою, оплата послуг здійснюється державою, якщо учасник процесу не може її покрити [2]; французького кримінально-процесуального кодексу (Code de procédure pénale) є те, що: перекладач залучається судом, поліцією або прокуратурою, переклад документів та усного мовлення є обов'язковим для розуміння учасником провадження, участь перекладача фіксується в протоколі, і його робота може вплинути на законність судового рішення [3]. У кримінально-процесуальному законодавстві Польщі також є свої особливості, зокрема: перекладач має бути внесений до Реєстру судових перекладачів, що гарантує його компетентність, оплата здійснюється державою, якщо підозрюваний не володіє польською мовою, послуги перекладача обов'язкові на етапах слідства, судового провадження та ознайомлення з матеріалами справи [4].

Велика Британія закріпила статус перекладача у Законі про права людини 1998 року (Human Rights Act 1998), який адаптує Європейську конвенцію з прав людини. Особливостями є те, що Національна служба судового перекладу (National Register of Public Service Interpreters) забезпечує якість фахівців, всі перекладачі мають бути кваліфікованими й акредитованими, використання дистанційного перекладу поширене в рамках мінімізації витрат. У Китаї про перекладача йдеться у Законі про кримінальний процес КНР. Перекладач обов'язково залучається, якщо підозрюваний чи обвинувачений не володіє китайською мовою, держава забезпечує переклад на національні мови меншин, використовується акредитація перекладачів, але в регіонах може застосовуватися неформальний підхід через брак кадрів, що пов'язано із великою кількістю національних мов і діалектів [5].

Попри відмінності в національних підходах, головна мета перекладача в кримінальному процесі залишається спільною для всіх країн: забезпечити право кожного учасника на справедливий суд. Належне правове регулювання, сертифікація перекладачів і дотримання міжнародних стандартів є ключовими умовами для ефективної роботи системи правосуддя.

Право на перекладача гарантоване міжнародними документами, такими як Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Директива ЄС 2010/64/ЄС. Треба враховувати, що національне законодавство кожної країни визначає процедури залучення перекладачів у кримінальному процесі.

Перекладач не лише перекладає слова, а й захищає фундаментальні права особи, яка не володіє мовою судового провадження. Без якісного перекладу виникає ризик нерозуміння обвинувачення, що порушує право на захист. Перекладач зобов'язаний дотримуватись нейтральності, не впливати на хід процесу і зберігати конфіденційність усіх отриманих даних. Якість роботи перекладача безпосередньо впливає на об'єктивність судового розгляду. Помилки перекладу можуть стати підставою для перегляду справи або навіть призвести до неправомірного вироку. Зі зростанням глобалізації та збільшенням кількості мультикультурних спільнот роль перекладача стає ще важливішою. Інноваційні технології (машинний переклад, автоматичні тлумачі) допомагають, але не можуть замінити людський фактор у складних кримінальних процесах. Перекладач у кримінальному процесі — це не просто професія, а важливий механізм правової системи. Його робота сприяє дотриманню прав людини, забезпечує рівність і підтримує довіру до правосуддя. Наше завдання полягає у вдосконаленні цієї сфери, аби жоден голос у суді не залишився невислуханим чи незрозумілим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barcelo, Cosme J., Jr. The Court Interpreters Act--A Step towards Equal Justice. AGENDA, v. 9 n. 3 p. 21–25, 33 May–Jun 1979
2. German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung — StPO). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html
3. Code de procédure pénale. Sokemi, Mai 2010. — 179 p. <https://ihl-databases.icrc.org/ru/national-practice/code-de-procedure-penale-1>
4. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В. С. Станіч — К. : ОВК, 2016. — 138 с.
5. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки / Переклад на українську мову — А. О. Воїнова, В. С. Станіч / під ред. Коротюк О. В., д. ю. н. — К. : ОВК, 2021. — 196 с.

РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Одним із принципів кримінального права України, як відомо, є принцип правової визначеності. Як вдало стверджує С. П. Погребняк, принцип правової визначеності є загальним принципом права для української правової системи, який ґрунтується на конституційних принципах правової держави, верховенства права і рівності (ст. 1, 8 і 24 Конституції України). Вимоги, що випливають з цього принципу, передбачені у статтях 19, 22, 55, 57, 58, 92 і 124 Конституції України, у положеннях законодавства, а також в актах Конституційного Суду України [1, с. 503]. Варто зазначити, що окремі науковці тлумачать принцип правової визначеності досить широко, включаючи в нього не лише чіткість та зрозумілість норм права, які підлягають застосуванню, але й єдність судової практики, та єдність розуміння та тлумачення відповідних норм права судами (І. І. Дахова, О. О. Чуб) [2, с. 65]. Погоджуючись з останнім підходом, зауважимо, що визначеність потрібно розуміти у більш широкому значенні, аніж поширення відповідної вимоги лише на кримінальний закон. Адже судова практика є невід'ємним супутником кримінального законодавства України. Саме судова практика здатна «оживити» відповідні кримінально-правові норми, які, як загалом твір писемного публіцистичного жанру, характеризуються тим, що лише регулюють суспільні відносини, але не самими суспільними відносинами з усіма багатогранними варіаціями розвитку та взаємодії між їх учасниками. Тому визначеними повинні бути як сам кримінальний закон, так і практика його застосування.

На думку Г. З. Остапенко, «правова визначеність є принципом права, складовою принципу верховенства права і являє собою цінності правового регулювання у демократичній, правовій державі, згідно з якими закон має бути чітким, ясним і зрозумілим, наперед доведеним до відома громадян, передбачуваним у його застосуван-

ні органами державної влади та судом, внаслідок чого громадяни отримують право передбачати наслідки своєї поведінки відповідно до нього та формують законні очікування, судова практика є несу-перечливою, рішення суду остаточними і підлягають виконанню, зворотна дія закону загалом не дозволяється» [3, с. 128–129].

Загалом вважаючи правильним підхід авторки до розуміння принципу правової визначеності, відзначимо, що визначеним повинен бути не лише кримінальний закон, а й практика його застосування. Саме така комплексна визначеність здатна забезпечити верховенство права під час застосування кримінально-правових норм. Адже верховенство права як принцип знаходить свій вияв у динамічному аспекті правової визначеності, яким є власне визначеність судової практики. Визначеність кримінального закону, на наш погляд, це статичний аспект правової визначеності як принципу кримінального права.

Такої ж думки притримується В. О. Навроцький, який вважає, що «реалізація правової визначеності, у тому числі в кримінально-правовій сфері, відбувається на двох рівнях (аспектах, виявах, напрямках) — законодавчому та правозастосовному. Інакше кажучи, правова визначеність в Україні може бути забезпечена лише за умови належної якості як законотворчої діяльності, так і правозастосування. Марно сподіватися на те, що «добрі закони» самі по собі призведуть до того, що кожен буде знати, що дозволено, а що заборонено у кримінально-правовій сфері» [4, с. 60]. Характеризуючи принцип правової визначеності у кримінальному праві України, робить висновок, що цей принцип знаходить свій вияв, насамперед, на рівні законодавства, стверджуючи при цьому, що «чинне кримінальне законодавство явно не відповідає вимогам, за яких може бути забезпечена правова визначеність» [4, с. 61]. На рівні правозастосування правова визначеність проявляється під час кримінально-правової кваліфікації, забезпечується стабільністю та єдністю судової практики, належною поінформованості громадян як про окремі існуючі правозастосовні рішення, так і про узагальнюючі матеріали, визначеними у кримінальному законі межами санкцій та, загалом, точністю визначення правових наслідків вчиненого діяння, застосуванням правила *non bin in idem*. При цьому В. О. Навроцький резюмує, що «правова визначеність має ще дуже багато кримінально-правових аспектів, дослідження яких потребує спеціальних зусиль та досліджень» [4, с. 62–66].

Звертаємо увагу на те, що окремі теоретики права відзначають, що кримінальне право характеризується найвищим рівнем визначеності щодо власних положень, а тому втілення правової визначеності розглядається як комплексне і нелегке завдання. «Очевидно, що для такої галузі, як кримінальне право, визначеність має бути максимальною, а межі дискреції — мінімальними» [3, с. 355]. Загалом для таких тверджень є як об'єктивні, так і суб'єктивні підстави. Адже якщо брати ідеальне уявлення про кримінальне законодавство, то воно вочевидь полягає в тому, що сам кримінальний закон забезпеченою в ньому правовою визначеністю обумовлює визначеність судової практики. Однак такий погляд — поверховий. Він не відображає повною мірою уявлення про саму сутність кримінального закону як частини нормативного простору. Тому й кримінальний закон не може бути інакшим, ніж інші нормативно-правові акти. Звісно, важко сказати, чи є менш або більш визначеним КК України порівняно з іншими кодифікованими нормативними актами, однак те, що в ньому є достатньо велика кількість невизначених понять, які є підставою для дискреції суду під час прийняття рішень, є аксіоматичним твердженням. Більше того, яким би якісним не був кримінальний закон, він ніколи не зможе врахувати все багатоманіття суспільних відносин. Тому позбавляти суддів та інших практичних працівників певної дискреції було б нелогічним та неправильним. Звісно, рівень такої дискреції саме у межах кримінально-правової галузі є нижчим, аніж в інших галузях права, які характеризуються диспозитивним методом кримінально-правового регулювання. Тому й невизначені ознаки / поняття притаманні кримінально-правовим нормам та є їх невід'ємним атрибутом. Сама ж невизначеність може і повинна коригуватися судовою практикою.

Тобто, немає «поганої» невизначеності. Будь-яка невизначеність може долатися судовою практикою у межах дискреції суду, передбаченої законодавством України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погребняк С.П. Принцип правової визначеності як загальний принцип права. *Антропологія права: філософський та юридичний виміри*: матер. міжнар. «круглого столу» (м. Львів, 3–5 грудня 2010 р.). Львів, 2010. С. 490–508.

2. Дахова І. І. Чуб О.О. Багатоаспектність принципу правової визначеності щодо сучасних конституційно-правових відносин. *Форум права*. 2017. № 4. С. 59–68.

3. Остапенко Г. 3. Принцип правової визначеності: теоретико-прикладні засади: монограф. Київ: Парлам. вид-во, 2023. 460 с.

4. Навроцький В.О. Правова визначеність і забезпечення її реалізації у кримінальному праві України. *Право України*. 2017. № 2. С. 59–67.

Артамонов М.А.,

аспірант кафедри кримінального

та кримінального процесуального права

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ

Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу [1]. Отже, право особи мати захисника під час його затримання або будь-якого іншого обмеження свободи особи є однією з найважливіших конституційних гарантій, що забезпечує справедливе та законне кримінальне провадження. Це право було закріплене ще у статті 106 КПК УРСР 1960 року. Наразі, відповідно до частини 4 статті 208 КПК України уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 цього Кодексу, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України. При цьому, згідно з частиною 4 статті 213 КПК України, уповноважена особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган, уповноважений на надання безоплатної правової допомоги [2]. Затримана особа забезпечена правом на отримання безоплатної вторинної правової допомоги згідно з пунктом 5 частини 1 статті 14 За-

кону України «Про безоплатну правову допомогу» [3] та Порядком інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Цілком слушна думка О. В. Винокуровим, який вважає «невдалою конструкцію частини 4 статті 213 КПК України, яка імперативно зобов'язує особу, яка здійснила затримання повідомити про затримання орган, уповноважений на надання безоплатної правової допомоги, оскільки нею фактично знівельовано можливість затриманої скористатися правом на вільний вибір захисника» [5]. Право на вільний вибір захисника, закріплене в частині 1 статті 59 Конституції України, є фундаментальним. Його важливість підкреслювалася й у судовій практиці, зокрема Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в Узагальненні «Про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні» від 01.07.2015 року, у якому зазначено, що важливою складовою права на захист у кримінальному провадженні є також забезпечення ефективності захисту та створення умов для вільного вибору захисника. Недотримання цих складових права на захист навіть за умови участі захисника у провадженні на різних стадіях може призвести до істотних порушень вимог КПК та скасування судового рішення [6].

На важливості вільного вибору захисника і відповідного реформування системи безоплатної правової допомоги в Україні з огляду на те, що «одним із головних недоліків Закону України «Про безоплатну правову допомогу» є те, що він не закріплює принцип вільного вибору особою захисника, що не відповідає ст. 59 Конституції України, а також пункту «с» ч. 3 ст. 6 КЗПЛ» [7], наголошувала і Національна асоціація адвокатів України.

Якщо ж особа скористається таким правом вільного вибору захисника, то відповідно до пункту 3 частини 1 статті 23 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», це є підставою для припинення надання безоплатної вторинної правничої допомоги. Крім позбавлення права особи на безоплатну правничу допомогу, відбувається «безпідставне витрачання бюджетних коштів на оплату послуг призначеного адвоката» [5, с. 163]. Вважаємо доцільним перед тим, як повідомляти центр, слід уточнити у затриманого, чи є у нього свій захисник, якого він хоче залучити. І використовувати ці механізми як альтернативні.

Захисник виконує критично важливі функції, які гарантують права затриманої особи. По-перше, він здійснює контроль за законністю затримання, зокрема, перевіряє наявність законних підстав для затримання та відповідність дій правоохоронців КПК України. По-друге, він роз'яснює особі її права та обов'язки, зокрема, право на мовчання та право не свідчити проти себе, а також можливі наслідки тих чи інших процесуальних дій. Він має право на побачення із затриманим, яке має відбуватися наодинці, без будь-яких обмежень. По-третє, захисник має право бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) дій, які проводяться із затриманим, щоб запобігти психологічному тиску та забезпечити дотримання прав.

Проте, незважаючи на законодавче регулювання, на практиці існують проблеми, що перешкоджають повноцінній реалізації права на захист, зокрема правоохоронці можуть свідомо або несвідомо затягувати час для зустрічі захисника з клієнтом, які потребують вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. с. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 квітня 2010 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. ст. 88.
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. ст. 577.
4. Порядком інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: Постанова Кабінету міністрів від 28 грудня 2011 р. № 1363 URL: https://ips.ligazakon.net/document/kp111363?ed=2015_03_11
5. Винокуров О. В. Актуальні проблеми захисту прав та законних інтересів підозрюваного при затриманні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 160–164.
6. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні» від 01.07.2015 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00178> (дата звернення: 15.04.2024 року).

7. Система безоплатної правової допомоги в Україні: поточні проблеми та рекомендації щодо її реформування: звіт, підготов. Національною асоціацією адвокатів України, затв. рішенням Ради адвокатів України № 125 від 13.11.2015 р. URL: unba.org.ua/assets/uploads/news/advocatura/2015.11.30-unba-report-legal-aid-ukr.pdf (дата звернення: 15.04.2024 року).

Галицький В. О.,

аспірант кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ПЕРЕНЕСНОЇ СТВОЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА БОЙОВИХ ПРИПАСІВ ДО НЕЇ

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом переносної ствольної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, вимагає встановлення комплексу обставин, що є ключовими для швидкого, повного, об'єктивного й неупередженого розслідування. Водночас діяльність правоохоронних органів до підслідності яких належить розслідування зазначених кримінальних правопорушень часто обмежена фактором невеликих ресурсів, зокрема недостатня кількість слідчих та оперативних підрозділів, доступом до експертів та матеріально-технічних засобів. Тому під час визначення кола обставин, що підлягають встановленню, слід зосереджувати увагу на найбільш важливих аспектах, які мають ключове значення для доведення складу кримінального правопорушення, встановлення осіб, причетних до його вчинення, та запобігання подальшій злочинній діяльності.

Слід погодитись з думкою В. В. Тіщенка, який розкриває роль обставин, що підлягають встановленню, в тому, що «вони визначають загальний напрямок розслідування, допомагають передбачити, з'ясувати й перевірити всі необхідні обставини, не виходячи за межі

предмета розслідування, а безпосереднє визначення в окремій методиці необхідних обставин дає можливість надати розслідуванню від самого початку потрібну цілеспрямованість, забезпечити його повноту та всебічність» [1, с.155].

При цьому важливо також визначати місце обставин, що підлягають встановленню серед загального алгоритму розслідування. Визначення кола таких обставин залежить, від загального плану розслідування. Де визначення обставин є частиною загального плану розслідування. Подібну думку висловлюють М. Г. Щербаковський та Д. В. Андреев, «визначаючи місце обставин, що підлягають з'ясуванню за таким логічним ланцюжком: побудова плану розслідування, як загальний процес для досягнення успішного досудового розслідування; висунення слідчих версій; обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, як логічні наслідки, виведені з кожної слідчої версії, а встановлення цих обставин на їх думку є цілями слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій» [3, с. 82].

Щодо співвідношення поняття «обставини, які підлягають доказуванню» та поняття «предмет доказування» слід погодитись з багатьма вченими, які співвідносять ці поняття як частину та ціле [5, с. 416]. Обставини є елементами предмета доказування, оскільки вони виступають його складовими частинами, а правильне визначення кола таких обставин дає змогу правильно визначити межі предмета доказування, спрямовуючи процес доказування в необхідне русло.

Переходячи до конкретних обставин, що підлягають встановленню під час розслідування згаданих кримінальних правопорушень, слід розділити такі обставини на загальні, тобто такі, що є важливими та необхідними для встановлення для всіх кримінальних правопорушень без винятків, та спеціальні, що є важливими для з'ясування під час розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним обігом переносної ствольної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї.

Не слід окремо зупинятись та деталізації загальних обставин, до яких можна віднести: встановлення особи підозрюваного, час та місце вчинення кримінального правопорушення тощо. Розглядаючи спеціальні обставини згаданих кримінальних правопорушень першою важливою обставиною, яка підлягає встановленню,

це ряд низка обставин щодо стосується вогнепальної зброї за допомогою експертиз та досліджень вогнепальної зброї та бойових припасів до неї. Такі експертизи можуть допомогти встановити належність об'єктів до вогнепальної зброї або конструктивно подібних до неї стріляючих виробів, належності об'єктів до боеприпасів вогнепальної зброї або конструктивно подібних до них виробів, встановлення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї та боеприпасів до неї, а також конструктивно подібних до них виробів, визначення стану (справності) зброї, боеприпасів до неї та придатності їх до стрільби, встановлення способу виготовлення або факту перероблення вогнепальної зброї, боеприпасів до неї та конструктивно подібних до них виробів, встановлення належності об'єктів до частин (деталей) вогнепальної зброї тощо. Під час розслідування кримінальних правопорушень, коли було застосовано вогнепальну зброю важливо також встановити факт такого використання, дослідивши сліди використання, до яких зазвичай належать порохові сліди, залишки слідів папілярних ліній або ДНК на зброї тощо [2].

Також низкою важливих обставин у цьому випадку є обставини, що підтверджують незаконність діяння суб'єкта кримінального правопорушення: відсутність дозвільних документів на зброю чи боеприпаси, порушення правил транспортування, зберігання або продажу зброї, виявлення фальшивих або підроблених документів.

Коли розслідуванням кримінальним правопорушенням є контрабанда зброї, то важливо встановити такі обставини, як: точний маршрут переміщення зброї, включаючи місця її відправлення, транзиту та призначення. Якщо зброю було переміщено не через прикордонні пропускні пункти слід з'ясувати способи переміщення зброї під час транспортування або ж залучення працівників прикордонних служб до здійснення контрабанди. Коли ж контрабанду було здійснено через державні прикордонні пункти, необхідно дослідити, як були обійдені митні перевірки або контрольні заходи, включаючи можливе використання підроблених документів або корупційні дії. Критично важливо вивчити зв'язки між учасниками кримінального правопорушення, особливо ролі організаторів, кур'єрів та кінцевих отримувачів, а також встановити джерело походження зброї — чи була вона виготовлена легально і потім викрадена, чи ж вироблена

або перероблена нелегально. Особливу увагу слід приділити типу, характеристикам і серійним номерам зброї для перевірки її ідентифікації в міжнародних базах даних. Важливо дослідити також, чи була ця зброя раніше використана під час здійснення інших кримінальних правопорушень або військових конфліктах. Додатково необхідно з'ясувати, якими засобами зв'язку користувалися учасники для координації дій, і чи використовувалися складські приміщення, перевалочні пункти або інші інфраструктурні об'єкти для зберігання зброї на шляху її транспортування.

Погоджуючись із думкою М. Г. Щербаковського та Д. В. Андреева, що «правильне визначення кола обставин, що підлягають з'ясуванню у кожному конкретному кримінальному провадженні, забезпечує повноту, цілеспрямованість та об'єктивність розслідування події кримінального правопорушення. Саме тому важливо під час розслідування встановлювати не лише ті обставини, які вказані у кримінальному процесуальному законі, але й фактичні дані, що мають вагоме тактичне значення для успішного розслідування кримінального правопорушення» [3, с. 36]. Слід також погодитись із В. І. Галаганом який зазначає, що «законодавець надає можливість слідчому, прокурору та суду залежно від виду, ступеня тяжкості та складності розслідування кримінального правопорушення самостійно тлумачити зміст поняття «інші обставини», що дозволить забезпечити повне формування доказів та встановлення події кримінального правопорушення як елемента доказування» [4, с. 114].

Отже, розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї та боеприпасів, вимагає детального встановлення як загальних, так і спеціальних обставин, які мають ключове значення для доведення вини, встановлення злочинних зв'язків та запобігання подальшій злочинній діяльності. Правильне визначення цих обставин забезпечує цілеспрямованість і повноту розслідування, дозволяючи враховувати як процесуальні вимоги, так і тактичні потреби конкретного провадження. Гнучкість у трактуванні та адаптації до обставин конкретного кримінального правопорушення, надана законодавством, є важливим інструментом для досягнення справедливості та ефективного розкриття правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кисельов І. О., Отришко А. О. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2023/23.pdf
2. Про затвердження Інструкції щодо організації дій підрозділів Національної поліції України з питань протидії кримінальним правопорушенням: Наказ МВС України від 15.08.1998 № 705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n17>
3. Щербаківський М. Г., Андреев Д. В. Розслідування незаконного обігу зброї: монографія. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5e96c448-1de7-4432-95ce-88d3ecd70379/content>
4. Галаган В. І., Саліхова І. Ю. Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні: монографія. Київ. 2017, с. 198. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4944245a-f056-4369-a4a6-a2311427617c/content>
5. Романюк В. В. Предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних злочинів. Наукові перспективи № 2(32) 2023 рік. с. 413–422. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/3871/3892>

Пилипець А.Ю.,

аспірант відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
НАН України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право людини на інформацію гарантується Конституцією України та є одним із фундаментальних елементів демократичного суспільства. Так статтею 34 Конституції України передбачено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і по-

ширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір [1]. Зазначено право передусім гарантує свободу слова, встановлює принципи «інформаційної прозорості» діяльності державних інститутів та органів влади, сприяє вільному формуванню суспільної думки інформаційного суспільства.

Законом України «Про інформацію» визначені основні принципи інформаційних відносин, які закріплені у ст. 2 Закону. Такими принципами зокрема є гарантованість права на інформацію, свобода вираження поглядів і переконань та інші. При цьому, вищезгаданим Законом визначено і роль держави у інформаційній політиці через закріплення принципів державної політики, як забезпечення доступу кожного до інформації, забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації, створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства та інших [2].

Водночас в умовах воєнного стану, зазначене право зазнає суттєвих обмежень, спрямованих на необхідність створення належного інформаційного поля у державі, забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності, боротьбою із незаконною пропагандою та дезінформаційними кампаніями.

Відповідно до прийнятого ще у 2015 році Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3] закріплено можливість обмеження певних прав громадян, зокрема прав на інформацію, що можуть включати у себе цензуру, обмеження до певних видів інформації, контроль над засобами масової інформації та інші обмеження. Ці обмеження мають на меті протидію можливого підриву обороноздатності держави або створення загрози громадському порядку.

Особливу роль у цьому контексті відіграють кримінально-правові механізми регулювання обмежень прав на інформацію, які покликані забезпечувати необхідний державі баланс між свободою слова та покаранням за злочини, що спрямовані на підлив інтересів держави у сфері інформації.

В кримінальному праві інформаційна безпека держави забезпечується через застосування норм, які відносяться до злочинів проти основ національної безпеки України.

Так статтею 114-2 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойо-

вих припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану [4]. Даний злочин відноситься до особливо тяжких злочинів, оскільки санкція ч. 3 вищезгаданої статті передбачає кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років. При цьому в диспозиції статті є ряд ключових елементів, а саме: інформація розповсюджується несанкціоновано, тобто без дозволу компетентних органів та дозволяє ідентифікувати місцеперебування військових формувань на місцевості. В той же момент даний злочин може бути скоєний тільки в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Зазначена стаття доповнила законодавство України та встановила кримінальну відповідальність осіб в особливий період щодо розголошення стратегічно важливої для держави інформації в контексті обороноздатності.

Не менш важливою в даному контексті є кримінальна відповідальність осіб за державну зраду, передбачену ст. 111 Кримінального кодексу України, диспозиція статті якої передбачає відповідальність серед іншого за шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. При цьому, санкція ч. 2 вказаної статті передбачає більш суворе покарання, за умов вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану, а саме: позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна, що є також особливо тяжким злочином.

Поняття «надання іноземній державі допомоги» (ст. 111 Кримінального кодексу України) не містить визначення конкретних дій, має ширший зміст і охоплює всі дії, які може вчинити особа, в тому числі і розповсюдження інформації. При цьому «розповсюдження інформації» (ст. 114-2 Кримінального кодексу України) обмежується конкретними діями — незаконною публікацією або передачею інформації про переміщення військових формувань.

До злочинів, що є порушеннями особою права на розповсюдження інформації слід також віднести злочини, передбачені ст. 109 Кримінального кодексу України, що встановлює кримінальну відповідальність за заклики до насильницької зміни конституційного ладу у державі. Такі злочини нерідко супроводжуються спеціаль-

ними інформаційними кампаніями направленіми на розповсюдження дезінформації серед широких мас населення і передбачає покарання у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої. Остання зміни даної статті мали місце ще 07.10.2014 року.

Вказане свідчить про те, що не всі кримінально — правові механізми зазнали органічних змін, з урахуванням введення в дію режиму воєнного стану, оскільки особливо важливим є встановлення співмірної відповідальності щодо вчинення злочину, передбаченого ст. 109 Кримінального кодексу України в мирний та у воєнний час.

Не менш важливим аспектом є і необхідність чіткого застосування існуючих норм, які передбачають кримінальне покарання за незаконне розповсюдження інформації, оскільки розмиті формулювання диспозиції статті може призводити до потенційних незаконних дій з боку правоохоронних органів або перевищення їх влади.

Водночас ефективне застосування кримінальних норм дозволяє протидіяти інформаційним загрозам, що становлять небезпеку для держави та створюють інформаційну небезпеку у суспільстві, особливо під час дії режиму воєнного стану.

В Україні існує потреба в удосконаленні кримінально — правового механізму регулювання відносин у сфері інформації, для забезпечення належного балансу між необхідністю захисту національної безпеки та дотриманням демократичних засад.

В умовах воєнного стану вдосконалення кримінального законодавства України потребує особливої уваги до норм, які регулюють злочини в сфері інформаційної безпеки. Головним завданням є забезпечити адаптацію цих норм до викликів, що виникають у такий період, створення чітких критеріїв, які дозволять правильно кваліфікувати правопорушення у сфері поширення інформації, водночас уникаючи надмірних обмежень свободи вираження. Суттєвим аспектом також є попередження можливих зловживань з боку уповноважених органів при застосуванні таких обмежень, що може негативно вплинути на довіру суспільства до влади та викликати соціальну напругу. Реформа кримінально-правових механізмів повинна бути спрямована на підвищення ефективності захисту держави від інформаційної агресії, створення системи протидії ворожим інформаційним впливам, а також забезпечення дотримання основоположних прав громадян навіть у складних умовах. Прозоре

і комплексне регулювання цієї сфери сприятиме досягненню балансу між національними інтересами та правами людини, що є критично важливим для стабільності держави під час воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254-к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.
2. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48, ст. 650.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III. Офіційний вісник України, № 21, ст. 920.

Федюнін Д.В.,

аспірант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

ШАХРАЙСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ — ДИНАМІКА 2022–2024 РОКІВ

Кількість облікованих шахрайств на території України з початком повномасштабного вторгнення російської федерації (далі — рф) на територію України стрімко зросла, що вказує на чіткий взаємозв'язок війни зі збільшенням питомої ваги в цей період корисливої злочинності, до якої належить і шахрайство.

Аналіз офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 Кримінального кодексу України, дозволяє зробити певні висновки стосовно поширеності шахрайств на території України під час дії воєнного стану [1, ст.131]. «Вказаний період можна охарактеризувати як такий, що загалом демонструє динаміку стрімкого зростання як кількості облікованих шахрайств, так і кількості осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні вказаного кримінального правопорушення в звітний період. При цьому, якщо у 2022 році було обліковано більше шахрайств порівняно з 2021 роком (32 086 порів-

няно з 23 847), то кількість осіб, яким було повідомлено про підозру, була нижчою порівняно з 2021 роком (7 490 порівняно з 9406)» [2].

Тобто, в перший рік війни шахрайств обліковувалося більше, аніж кількість осіб, яким повідомлялося про підозру у вчиненні цього кримінального правопорушення. Таку тенденцію, вочевидь, можна пояснити розгубленістю української правоохоронної системи перед викликом — наявністю міжнародного збройного конфлікту на території нашої держави, що змісив ці органи переформатовуватися на розслідування більш резонансних кримінальних правопорушень, а саме злочинів проти основ національної безпеки, воєнних злочинів тощо.

«Водночас у 2023 році стрімко зросла як кількість облікованих шахрайств, так і кількість осіб, яким було повідомлено підозру у вчиненні цього кримінального правопорушення. Так, у 2023 році було обліковано 82 609 шахрайств, тоді як у 2022 році цей показник становив 32 086 кримінальних правопорушень. Те ж саме стосується й кількості повідомлених про підозру у вчиненні вказаного кримінального правопорушення. Так, у 2023 році було повідомлено про підозру 18 635 особам, а у 2022 році — лише 7 490 особам» [3]. Тобто у цей воєнний рік бачимо, що правоохоронці звернули увагу на вчиненні ординарних злочинів, від яких страждають пересічні громадяни. Водночас збільшення динаміки відповідного показника вказує на стійкий зв'язок війни, яка неодмінно приносить зубожіння населення, зі збільшенням у країні різноманітних кримінально-протиправних проявів проти власності, зокрема й шахрайств. Тому державі неодмінно слід звернути увагу на таку тенденцію та вжити заходів до протидії шахрайствам в Україні.

«Аналогічна динаміка мала місце стосовно абсолютної кількості облікованих шахрайств та повідомлених про підозру осіб у вчиненні цього кримінального правопорушення. Так, якщо 2022 рік можна назвати роком відносного «затишку» облікованих шахрайств з нерухомістю (обліковано 798 таких кримінальних правопорушень), то вже в 2023 році кількість шахрайств з нерухомістю істотно зросла та становила 1 176 кримінальних правопорушень, що фактично наближено до такого показника у 2015 році. Кількість осіб, повідомлених про підозру у вчиненні шахрайства з нерухомістю, навпаки, у 2022 році була практично такою ж, як у 2021 році (122 та 118 осіб — відповідно). Тоді як у 2023 році спостерігається різке

зростання кількості повідомлених про підозру осіб у вчиненні шахрайства з нерухомістю — до 223 осіб)» [4; 5].

Окрім того, динаміка в роки війни різних злочинів проти власності у відносних показниках, є доволі неоднорідною. Так, найбільш стрімке зростання динаміки облікованих кримінальних правопорушень у 2023 році продемонструвало власне шахрайство, показники яких є найвищими за всі проаналізовані нами роки. Тоді як кількість облікованих кримінальних правопорушень проти власності загалом у «воєнний» період характеризується незначним зростанням у 2023 році порівняно з 2022 роком та незначним спаданням у 2024 році. При цьому незначне зростання облікованих кримінальних правопорушень проти власності у 2023 році не наблизилося до середини відносних показань облікованих кримінальних правопорушень у 2013 році. Така ж тенденція має місце стосовно динаміки у «воєнний» період таких кримінальних правопорушень, як крадіжка, розбій та вимагання. Динаміка грабежів протягом 2022–2024 років, навпаки, мала місце в бік поступового щорічного зменшення відповідного виду кримінальних правопорушень [6; 7]. Таким чином, лише динаміка шахрайства у «воєнний» період є стрімкою порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями проти власності, що вказує на взаємозв'язок шахрайств з умовами воєнного стану, що вказує на важливість дослідження цього складу кримінального правопорушення саме в такому контексті та вимагає вжиття відповідних заходів запобігання саме у воєнний час.

Отже, враховуючи викладене, можна дійти такого висновку: поширеність шахрайств обумовлене умовами воєнного стану, які сприяють збільшенню динаміки цього кримінального правопорушення в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, ст. 131 (Дата звернення 1.12.2024 року).
2. Кількість справ про шахрайство сягла історичного максимуму у 2023 році. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/fraud-2023>
3. Богданьок О. В Україні зафіксували рекордну активність шахраїв. URL: <https://suspilne.media/494884-v-ukraini-zafiksuvali-rekordnu-aktivnist-sahraiv-opendatabot/>

4. Лыченко Лия. Лише 16,5 % справ про шахрайство в Україні доходять цього року до суду. URL: <https://epravda.com.ua/news/2023/11/13/706524/>
5. Прасад А. В Україні зростає рівень шахрайства, торік кількість відкритих справ сягнула історичного максимуму — Оpendatabot. URL: <https://forbes.ua/news/v-ukraini-zrostaе-riven-shakhraystva-torik-kilkist-vidkritikh-sprav-syagnula-istorichnogo-maksimumu-opendatabot-21022024-19351>
6. Ростислав Вонс. В Україні значно скоротилася кількість справ про шахрайство. URL: <https://glavcom.ua/country/criminal/v-ukrajini-znachno-skorotilasja-kilkist-sprav-pro-shakhraystvo-1039791.html>
7. Матяш Т. Кількість справ про шахрайство в Україні поменшало, але їх майже утричі більше, ніж до початку повномасштабної війни. URL: https://lb.ua/society/2025/01/10/654659_kilkist_sprav_pro_shakhraystvo.html

Завітневич Р.Ю.,

здобувач ступеня доктора філософії
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
НАН України

НАРИС ПРО ПЕНІТЕНЦІАРНУ СИСТЕМУ АВСТРІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Управління пенітенціарною системою в Австрійській Республіці здійснюється Генеральним директором з питань виконання покарань та інших заходів, пов'язаних з позбавленням волі (нім. *Generaldirektion für den Strafvollzug und den Vollzug freiheitsentziehender Maßnahmen*), який є структурним підрозділом Федерального Міністерства юстиції.

У складі пенітенціарної системи Австрійської Республіки перебуває 28 установ юстиції (нім. *Justizanstalten*): 15 судових в'язниць, 8 установ виконання покарань (з них одна для тримання засуджених жінок), а також 5 спеціалізованих установ для тримання молодих правопорушників та осіб із серйозними психічними розладами чи залежностями. Окрім того, функціонує 12 дільниць сільськогосподарського призначення [1, 2 с. 106–107].

Служба пробації в Австрійській Республіці відокремлена від пенітенціарної. Державно–приватне партнерство у сфері управління пенітенціарними установами відсутнє.

Установи виконання покарань (нім. *Strafvollzugsanstalten*) переважно призначені для тримання дорослих чоловіків та жінок, засуджених до тривалих термінів ув'язнення (понад 18 місяців) або довічного позбавлення волі. Установи виконання покарань поділяються на загальні та спеціальні. Загальні установи є основними місцями відбування покарань для більшості засуджених до тривалих термінів ув'язнення. У спеціальних установах відбувають покарання: вперше засуджені (до тривалих строків позбавлення волі. — *Авт.*); засуджені за злочини з необережності, хворі на туберкульоз; особи з психічними розладами.

Судові в'язниці (нім. *Gerichtliche Gefangenenhäuser*) призначені для тимчасового тримання осіб під час досудового розслідування та виконання короткострокового позбавлення волі (до 18 місяців).

Судово–терапевтичні центри (нім. *Forensisch–therapeutische Zentren*) призначені для тримання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, але були визнані неосудними або такими, що мають серйозні психічні розлади чи залежності.

В судово–терапевтичних центрах вищезазначені особи можуть утримуватись безстроково, аж до повного їх одужання [2, с. 106].

Основними нормативно–правовими актами, які регулюють пенітенціарну сферу в Австрійській Республіці є Конституційний закон про загальні права громадян від 21 грудня 1867 року (нім. *Staatsgrundgesetz — StGG*) [3], Федеральний конституційний закон від 01 жовтня 1920 року (нім. *Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG)*) [4], Кримінальний кодекс від 23 січня 1974 року (нім. *Strafgesetzbuch — StGB*) [5], Кримінально–процесуальний кодекс від 30 грудня 1975 року (нім. *Strafprozeßordnung 1975 (StPO)*) [6], Федеральний Закон про виконання покарань від 26 березня 1969 року (нім. *Strafvollzugsgesetz — StVG*) [7], Федеральний Закон про ювенальні суди від 20 жовтня 1988 року (нім. *Jugendgerichtsgesetz 1988 — JGG*) [8], Наказ Федерального Міністерства юстиції про правила внутрішнього розпорядку установ юстиції від 22 грудня 1995 року (нім. *Vollzugsordnung für Justizanstalten (VZO)*) [9].

В Австрійській Республіці діюче ювенальне законодавство передбачає особливий підхід до молодих правопорушників віком від

14 до 18 років у порівнянні з дорослими. Диференціація вікових груп відіграє важливу роль у застосуванні відповідних правових норм, особливо під час призначення покарання. у контексті Федерального Закону про ювенальні суди від 20 жовтня 1988 року встановлюються наступні вікові категорії: 1) незрілі (недієздатні) особи (нім. *Unmündige*) (у кримінально–правовому сенсі. — *Авт.*) — особи, які не досягли 14 років; 2) **молоді люди** (нім. *Jugendliche*) — особи віком від 14 до 18 років; 3) **молоді дорослі** (нім. *Junge Erwachsene*) — **особи віком від 18 до 21 року**.

У §19. Федерального Закону про ювенальні суди від 20 жовтня 1988 року вказується, що особи віком від 18 до 21 року вважаються «молодими дорослими», тому до них можуть застосовуватись як норми кримінального законодавства на загальних підставах, так і спеціальні норми ювенального законодавства, залежно від обставин справи та особистості правопорушника. Відповідно до § 55.(1) цього ж закону, молоді засуджені відбувають покарання у спеціально призначених для цього установах (нім. *Sonderanstalten*) або в окремих відділеннях при інших установах виконання покарань.

Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі — КЗК, Комітет), під час свого останнього візиту до установ юстиції в Австрійській Республіці, який тривав у період з 23 листопада по 03 грудня 2021 року, висловив зауваження щодо недостатнього рівня зайнятості ув'язнених, особливо тих, які перебували під вартою. Комітет наголосив на необхідності подальших зусиль уряду для забезпечення молодим правопорушникам доступу до різноманітних і повноцінних програм, зокрема шкільного навчання та/або освітньої діяльності. КЗК висловив занепокоєння щодо дефіциту медичного персоналу та закликав до термінового заповнення вакансій та збільшення штату лікарів і медичних сестер. На додаток, Комітет рекомендував обладнати прогулянкові майданчики укриттями від негоди та забезпечити щоденні прогулянки, особливо для молодих правопорушників [10].

Постійні реформи та приклади успішного впровадження європейських стандартів у практику виконання кримінальних покарань засвідчують прагнення Австрійської Республіки до подальшого вдосконалення своєї пенітенціарної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Justizanstalten. URL: <https://www.justiz.gv.at/justiz/justizbehoerden/strafvollzug/justizanstalten.8ab4a8a422985de30122a92b4c1b6371.de.html> (дата звернення: 22.11.2024).
2. Кіслов О.І. В'язнична система та особливості виконання покарань у республіці Австрія. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 2 (4). С. 105–115.
3. Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000006> (дата звернення: 22.11.2024).
4. Gesetz vom 1. Oktober 1920, womit die Republik Österreich als Bundesstaat eingerichtet wird (Bundes-Verfassungsgesetz) mit den Änderungen durch das Bundesverfassungsgesetz vom 30. Juli 1925, B.G.Bl. 268/1925. URL: <https://www.verfassungen.at/at18-34/oesterreich20.htm> (дата звернення: 22.11.2024).
5. Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen (Strafgesetzbuch — StGB). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296> (дата звернення: 22.11.2024).
6. Strafprozeßordnung 1975 (StPO). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002326> (дата звернення: 22.11.2024).
7. Bundesgesetz vom 26. März 1969 über den Vollzug der Freiheitsstrafen und der mit Freiheitsentziehung verbundenen vorbeugenden Maßnahmen (Strafvollzugsgesetz — StVG.). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002135> (дата звернення: 22.11.2024).
8. Bundesgesetz vom 20. Oktober 1988 über die Rechtspflege bei Straftaten Jugendlicher und junger Erwachsener (Jugendgerichtsgesetz 1988 — JGG). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002825> (дата звернення: 22.11.2024).
9. Vollzugsordnung für Justizanstalten (VZO). URL: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erlaesse/ERL_BMJ_19951222_42302_27_V_95/ERL_BMJ_19951222_42302_27_V_95.html (дата звернення: 22.11.2024).
10. Report to the Austrian Government on the periodic visit to Austria carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 November to 3 December 2021. URL: <https://rm.coe.int/1680abc16d>

Нордіо В.В.,

аспірант Національної академії управління,
приватний виконавець

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ — ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Упродовж всього часу застосування ст. 111-1 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, мають місце постійні законодавчі ініціативи, спрямовані на нормативне вдосконалення підстави кримінальної відповідальності за колабораціонізм. Адже враховуючи поспіх, з яким приймався цей Закон, яким було включено в КК України цю статтю, проблем з її застосуванням виникає немало. Окрім того, як виявилось під час правозастосування, окремі фактичні прояви колабораційної діяльності певних суб'єктів фактично не охоплюються жодною формою колабораціонізму, що на сьогодні передбачені у ст. 111-1 КК України. Серед таких протиправних проявів — співпраця з окупаційною владою осіб, які згідно з українським кримінальним законодавством належать до осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, до яких, як відомо, віднесено й приватних виконавців.

Так, проектом Закону України «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. № 8077 від 26.09.2022) пропонувалося передбачити у ч. 5 ст. 111-1 КК України кримінальну відповідальність за «здійснення громадянином України на тимчасово окупованій території України і на підставі законодавства держави-агресора професійної діяльності, пов'язаної з наданням послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, **приватного виконавця**, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або надання інших публічних послуг» [1]. Фактично зміни аналогічного змісту пропонувалися й іншими законопроектами. Проектом Закону України «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконален-

ня відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр № 8301 від 23.12.2022) вносилися пропозиція аналогічного змісту, але викласти у відповідній редакції ч. 8 ст. 111-1 КК України. Серед осіб, чия діяльність пропонувалося криміналізувати як колабораційну значилися в цьому законопроекті й приватні виконавці [2].

Проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України» (реєстр № 10136 від 09.10.2023) пропонується в ч. 4 ст. 111-1 КК України передбачити таку альтернативну форму колабораційної діяльності, як «здійснення незалежної професійної діяльності у взаємодії з окупаційною адміністрацією держави-агресора. Водночас поняття незалежної професійної діяльності пропонується роз'яснити у ч. 3 примітки до ст. 111-1 КК України, під яким пропонується розуміти надання послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, **приватного виконавця**, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав» [3].

«Щодо окремих категорій суб'єктів, діяльність якою пропонувалося криміналізувати як колабораційну вказаними законопроектами, вже висловлювалося заперечення. Так, Національна асоціація адвокатів України, аналізуючи заборону здійснювати адвокатську діяльність на тимчасово окупованих територіях та її оцінку як колабораційної, на її думку, є посяганням на суверенітет» [4].

Також не можемо погодитися й з пропозицією визнати колабораційною діяльністю й діяльність приватних виконавців з таких міркувань.

По-перше, у чинному КК України міститься схоже поняття у контексті кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. При цьому перелік осіб, які в розумінні вказаних кримінальних правопорушень здійснюють таку діяльність, практично ідентичне з незалежною професійною діяльністю, визначення якої пропонується передбачити законопроектом № 10136. Наявність двох різних понять з однаковим змістом у межах одного нормативно-правового акта суперечить вимогам нормотворчої техніки.

По-друге, поняття «незалежна професійна діяльність» за своєю правовою природою є податковим, оскільки вживається в Податко-

вому кодексі України у контексті тлумачення поняття «самозайнята особа» та має більший зміст, аніж той, що пропонується передбачити у законопроекті. Так, згідно з абзацом другим пункту 14.1.226 ст. 14 цього Кодексу «незалежна професійна діяльність — це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінювачів, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем (за виключенням випадку, передбаченого пунктом 65.9 статті 65 цього Кодексу) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб» [5]. Використовувати термін податкового законодавства у видозміненому вигляді в КК, тим більше за наявності іншої кримінально-правової термінології ідентичного змісту, про що йшлося вище, недоцільно.

По-третє, будь-яка кримінально-правова норма повинна характеризуватися такою властивістю, як застосовуваність до невизначеної кількості осіб та невизначеної кількості ситуацій, що характеризують кримінальну протиправну поведінку суб'єкта. Водночас найменування професій, які пропонується запровадити законодавцем для тлумачення поняття «незалежна професійна діяльність» може вплинути на те, що частина четверта статті 111-1 КК не застосовуватиметься на практиці. Адже навряд чи всі ці професії передбачені законодавством рф. Тим більше сумнівно, що всі вони належать до незалежної професійної діяльності згідно з законодавством цієї держави-агресора. Однак під час доведення наявності ознак складу колабораційної діяльності у формі здійснення незалежної професійної діяльності у взаємодії з окупаційною адміністрацією держави-агресора слідчий, прокурор, суддя зобов'язані будуть зібрати та/або дослідити докази, які вказують на повний збіг професії, яку здійснює колаборант на тимчасово окупованій території у взаємодії з державою-агресором з тим найменуванням професії, яка міститься у частині третій примітки статті 111-1 КК. Окрім того, мають бути зібрані докази й стосовно того, що така діяльність згідно з законодавством рф є незалежною професійною діяльністю. Наприклад, згідно з даними з вільної енциклопедії Вікіпедія, у рф відсутня така

професія, як приватний виконавець, а виконання судових рішень здійснюється федеральною службою судових приставів [6]. Тобто, діяльність з виконання судових рішень є державною, а тому однозначно не може бути незалежною професійною діяльністю.

Ураховуючи викладене, вважаємо, що встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність / професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, є передчасною та не має належного обґрунтування ініціаторами такої законодавчої пропозиції. Більше того, криміналізація колабораційної діяльності приватних виконавців є надмірною, оскільки з урахуванням регулювання діяльності судових приставів російським законодавством, яке впроваджується на тимчасово окупованих територіях України, діяльність приватних виконавців на цих територіях неможлива.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (реєстр. № 8077 від 26.09.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40531>
2. Про внесення зміни до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр № 8301 від 23.12.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894>
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України (реєстр. № 10136 від 09.10.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42957>
4. Заборона адвокатської діяльності на ТОТ є посяганням на суверенітет, — думка / офіційний вебсайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/8444-zaborona-advokats-koidiyal-nosti-ta-tot-e-posyaganniam-na-suverenitet-dumka.html>
5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України, 2011, № 13–14, № 15–16, № 17, ст.112.
6. Федеральна служба судових приставів / Вікіпедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2

Нордіо В.В.,

аспірант Національної академії управління,
приватний виконавець

ПРИВАТНИЙ ВИКОНАВЕЦЬ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ ПОТЕРПІЛИЙ ТА СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА КК УКРАЇНИ

Як у чинному Кримінальному кодексі України (далі — КК) передбачається кримінальна відповідальність за ряд кримінальних правопорушень, вчинених приватним виконавцем або щодо нього. Тобто приватний виконавець виступає в першому випадку спеціальним суб'єктом цих правопорушень, а в другому — спеціальним потерпілим.

Так, у КК приватний виконавець є потерпілим від опору (ст. 342). Законодавець при цьому у ч. 1 цієї статті вказав, що «кримінальна відповідальність за нею настає за опір представникові влади, крім державного виконавця та приватного виконавця, під час виконання ним службових обов'язків». Таким чином, можна припустити, що законодавець відносить приватних виконавців до представників влади, які, як відомо, належать до службових осіб. За сам опір приватному виконавцю передбачено кримінальну відповідальність у ч. 2 ст. 342 КК. При цьому «альтернативним потерпілими» до державного виконавця в цій нормі названо працівника правоохоронного органу, державного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця, уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Опір стосовно кожного з указаних потерпілих конкретизований законодавцем вказівкою на таку об'єктивну ознаку, як час учинення суспільно небезпечного діяння. Так, кримінальна відповідальність за опір державному чи приватному виконавцю настає «під час примусового виконання рішень», працівникові правоохоронного органу — «під час виконання ним службових обов'язків», члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві — «під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку». Проте у ч. 2 ст. 342 КК не вказано на час

вчинення опору у разі його вчинення стосовно уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Вважаємо вказану обставину недоліком нормотворчої техніки, оскільки кримінальна відповідальність за опір не може наставати сама по собі. Належність вказаного кримінального правопорушення до правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян зобов'язує законодавця передбачати ті об'єктивні ознаки, які визнаватимуть таку приналежність та допомагатимуть розрізняти їх від суміжних, загальнокримінальних, для яких не є характерним час їх учинення [1].

Приватний виконавець також є спеціальним потерпілим у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 343 КК. Альтернативними потерпілими в цьому разі законодавець передбачив працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби. Окрім того, лише близький родич державного або приватного виконавця може виступати потерпілим від втручання діяльність таких осіб. Стосовно інших спеціальних потерпілих вказівка на їх близьких родичів відсутня. На нашу думку, такий «нормативний привілей» для близьких родичів державних та приватних виконавців не є виправданим, оскільки всі спеціальні потерпілі, перераховані в цій статті, є рівнозначними з точки зору законодавця. Адже ступінь суспільної небезпеки втручання в діяльність спеціальних потерпілих — однаковий. Тому, на нашу думку, потерпілим від втручання в діяльність (ст. 343 КК) повинні визнаватися близькі родичі всіх вказаних у ній потерпілих. Також звертаємо увагу на те, що законодавець припустився різницею в термінології, вказавши спочатку на працівника органу державної виконавчої служби, а потім — на близького родича державного виконавця. На нашу думку, другий варіант найменування є більш прийнятним, оскільки відповідає регулятивному законодавству.

Суміжне кримінальне правопорушення до вказаних вище, яке належить до правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, в якому приватний виконавець передбачається серед спеціальних потерпілих, це передбачене ст. 337 КК (умисне знищення або пошкодження їх майна). На відміну від розглянутих вище кримінальних правопорушень, формулювання потерпілих у ст. 347 КК має свою

специфіку. По-перше, «основними» альтернативними спеціальними потерпілими названо в цій статті працівника правоохоронного органу та працівника органу державної виконавчої служби. По-друге, «вторинний» спеціальний потерпілий (близький родич) стосується всіх вказаних вище «первинних» спеціальних потерпілих. По-третє, лише стосовно приватного виконавця законодавець передбачив, що відповідний статус спеціального потерпілого зберігається у нього після звільнення з посади. Такий підхід не є виправданим, оскільки, як зазначалося вище, всі спеціальні потерпілі, вочевидь, є рівноцінними. Однак, вочевидь, такий виняток законодавець описав недолуго, що зумовило такий нормативний дисонанс в аспекті кримінально-правового забезпечення охорони спеціальних потерпілих. По-четверте, на відміну від розглянутих вище складів кримінальних правопорушень, у ст. 347 КК передбачається не час, а обстановка вчинення умисного знищення або пошкодження чужого майна приватного виконавця — у зв'язку з примусовим виконанням рішень [2]. При цьому кримінальна відповідальність стосовно як приватного, так і державного виконавця настає за примусове виконання ними рішень у минулому. Водночас незрозумілим залишається, вказівка на здійснення відповідного виду діяльності стосується лише державного та приватного виконавця, чи працівника правоохоронного органу також.

Приватний виконавець є спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 358 КК. Окрім приватного виконавця альтернативними суб'єктами складання чи видачі завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підроблення з метою використання або збуту посвідчень, інших офіційних документів, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити, виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків з метою їх збуту або їх збут чи збут завідомо підроблених офіційних документів, у тому числі особистих документів особи названо: приватного підприємця, аудитора, експерта, спеціаліста, оцінювача, адвоката, нотаріуса, державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації прав, особа, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань, державного виконавця, іншу осо-

бу, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних чи адміністративних послуг.

Приватний виконавець є спеціальним потерпілим ряду корупційних кримінальних правопорушень (статті 365-2, 368-4 КК). Так, окрім приватного виконавця спеціальними суб'єктами зловживання повноваженнями (ст. 365-2 КК) передбачено аудитора, нотаріуса, оцінювача, уповноважену особу або службову особу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, іншу особу, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, спеціаліста, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації прав, державного виконавця. При цьому у вказаній нормі приватний виконавець названий двічі. Таке нормативне дублювання спеціальних суб'єктів можна пояснити неналежною нормотворчою роботою та несистемністю внесення змін у кримінальне законодавство України. Відповідні зміни можуть не враховувати попередніх змін та доповнень КК, що мало місце й стосовно ст. 365-2 КК) [3].

Також приватний виконавець є спеціальним суб'єктом підкупу особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК). Приватний виконавець є суб'єктом як активного (ч. 1), так і пасивного підкупу (ч. 3). «Окрім приватного виконавця, суб'єктом пропозиції чи обіцянки надати йому/їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи, названо аудитора, нотаріуса, оцінювача, іншу особу, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, спеціаліста, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій)» (ч. 1). Як відомо, вказані дії презентують активний підкуп.

Водночас у ч. 3 ст. 368-4 КК міститься інший альтернативний перелік спеціальних суб'єктів пасивного підкупу, аніж у ч. 1 цієї стат-

ті. Окрім приватного виконавця спеціальними суб'єктами пасивного підкупу (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи) названо аудитора, нотаріуса, експерта, спеціаліста, оцінювача, третейського суддю або іншу особу, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, незалежного посередника чи арбітра під час розгляду колективних трудових спорів. Якщо порівнювати переліки спеціальних потерпілих у частинах 1 та 3 ст. 368-4 КК, то вбачається, що у ч. 3 серед них відсутній арбітражний керуючий, а член трудового арбітражу названий арбітром, що не можна вважати виправданим, оскільки арбітр (ч. 3) — це професія з більш ширшими професійними функціями, аніж член трудового арбітражу (ч. 1) [4]. Тому різне найменування у частинах 1 та 3 ст. 368-4 КК не можна вважати виправданим. Окрім того, сам спосіб описання спеціальних потерпілих є відмінних у вказаних частинах.

Таким чином, приватний виконавець є спеціальним потерпілим у трьох статтях та спеціальним суб'єктом у двох статтях Особливої частини КК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, ст. 131.
2. Там само.
3. Там само.
4. Там само.

Голуб Я.О.,

аспірантка відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту держави
і права імені В. М. Корецького НАН України

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Запит на справедливість є пріоритетним в українському суспільстві під час війни. Це стосується усіх сфер життєдіяльності, а в частині притягнення до відповідальності винних у вчиненні воєнних злочинів на території України принцип справедливості набуває надважливої ваги.

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України у Кримінальному кодексі України (далі — КК) посилено відповідальність за окремі кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану, насамперед за злочини проти основ національної безпеки України, також кодекс доповнено новими складами кримінальних правопорушень — колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору та ін. Суддям доводиться розглядати зовсім нову категорію справ — кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (пропаганда війни; планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни; порушення законів та звичаїв війни тощо)[1].

Під час російсько-української війни будь-яка, навіть найменша, несправедливість у сфері кримінально-парового регулювання тягне негативні наслідки для довіри суспільства до органів правосуддя і державної влади загалом. Несправедливе вирішення питання щодо засудження осіб за воєнні злочини свідчить про порушення в державі, яка воює, прав і свобод людини і громадянина. Так у статті 6 «Право на справедливий суд» Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено: «1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висуну-

того проти нього кримінального обвинувачення... 2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку» [2].

Попри такі міжнародно визнані постулати, в українському кримінальному законодавстві не закріплено принцип справедливості. Лише у Кримінальному процесуальному кодексі України у статті 21 «Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень» закріплено положення, що «кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону»[3]. Отже, справедливий суд в Україні є законодавчо закріпленим правом громадян, і відповідно передбачає справедливість як принцип матеріального кримінального права. І це закономірно, справедливість в кримінальному праві є, з одного боку, імперативом, а, з іншого, — оціночною категорією, яка має кілька вимірів. Відомий вітчизняний вчений XIX ст. О. Ф. Кістяківський наголошував, що «справедливість є поняттям, позбавленим визначеності, таке, яке саме потребує визначення, хоча і не може бути визначене без сміливих «натяжок», без забуття фактів людського життя» [4, с. 85].

Кожна кримінально-правова норма та її застосування має оцінюватись з позицій справедливості, оскільки використання кримінально-правових засобів не на користь ідеям справедливості, особливо під час війни, означає їх використання всупереч меті функціонування системи кримінальної юстиції — відновлення порушеного права (справедливості).

Принцип справедливості на сьогодні формально не закріплений у КК. Однак не можна говорити про його відсутність у системі кримінального права України. Адже згідно ст. 3 КК «законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права» [5]. Вчені наголошують на тому, що принцип справедливості хоча і не закріплений у Основному Законі України, проте він пронизує як Конституцію України, так і процесуальні кодекси. Проблемним питанням є те, що відсутнє законодавче визначення поняття «справедливість» [6]. Частково погоджуємось із висловленою позицією. Справді, принцип справедливості пронизує

і Конституцію України, і все чинне законодавство, включно із КК. Водночас не можемо погодитись із тезою про доцільність законодавчого формулювання поняття справедливості. У вітчизняній юридичній науці немає відповіді на питання : в якому нормативно-правовому акті повинно бути закріплено поняття справедливості? Інша справа, що слід ставити вимогу про дотримання принципу справедливості під час розгляду кримінальних проваджень і призначення покарання.

Загалом прогресивним є прагнення розробників нового КК узагальнити усі принципи матеріального кримінального права в окремому розділі 1.2. «Принципи Кримінального кодексу та його застосування» [7]. У структурі майбутньої статті «Принцип справедливості» слід закріпити положення, яке є лише однією із складових принципу справедливості: «Цей Кодекс забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів *потерпілої особи*». При цьому слід наголосити, що справедливість стосується не лише засудженої особи, а й потерпїлої особи та загалом суспільства. Переважно в Україні йдеться про справедливість щодо винної особи, при цьому ігноруються інтереси потерпїлого. Пропоноване положення усуває цю некоректність.

Слід погодитись із вченими у тому, що «метою діяльності органів кримінальної юстиції у поствоєнний час має бути відновлення *справедливості* шляхом призначення адекватного заходу кримінально-правового впливу (покарання і заходів кримінально-правового характеру) за вчинені під час війни злочини» [8, с.45], а «перемога України у війні з російським агресором набуде прояву й у правовій сфері. Вона має стати чинником реалізації надзвичайно посиленого суспільного попиту на справедливість» [9, с. 51].

Оскільки дотримання принципу справедливості під час реалізації кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів на всіх рівнях забезпечує досягнення мети правосуддя, то його слід вважати абсолютним та імперативним в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Правосуддя в умовах війни: учасники міжнародної конференції обговорили головні виклики під час воєнного стану URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1374198/>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини), прийнята на засіданні Ради Європи та затверджена Протоколом від 04 листопада 1950 року / Офіційний вісник України. 1998, № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI/ Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.

4. Антологія української юридичної думки : [в 10 т.] / редкол.: Ю. С. Шемшученко ((голова) [та ін.]). Київ : Видавничий Дім «Юридична книга». — Т. 7: Кримінальне право. Кримінальний процес / [упоряд.: О. М. Костенко, О. О. Кваша ; відп. ред. О. М. Костенко]. 2004. 616 с.

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, ст.131.

6. Шелевер Н. Поняття та зміст конституційного принципу справедливості. Конституційно-правові академічні студії . 2021. № 1. С. 65–72: <http://journal-kpas.uzhnu.edu.ua/article/view/241914>

7. Текст проекту нового Кримінального кодексу України станом на 14.10.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>

8. Актуальні проблеми кримінально-правової політики України в умовах війни. *АЛЬМАНАХ ПРАВА. Трансформація законодавства України в сучасних умовах*. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. С. 41–47 http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava.-vipusk-14-_2023_.pdf

9. Головка О.М. Принцип справедливості в законодавстві воєнного часу: теоретико-правовий аналіз. *АЛЬМАНАХ ПРАВА. Трансформація законодавства України в сучасних умовах*. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. С. 48–53.

ОСОБЛИВОСТІ АРЕШТУ МАЙНОВИХ ПРАВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтею 170 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) встановлено, що арешт може бути накладений у встановленому Кодексом порядку на, в тому числі, майнові права, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна [1].

В національному законодавстві визначення майнових прав міститься у Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». У статті 3 цього закону визначено, що майновими правами, які підлягають оцінці, є будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (право володіння, розпорядження, користування), спеціальне майнове право на об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості, а також інші специфічні права (право на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та право вимоги [2].

Як показує судова практика, відображена в Єдиному державному реєстрі судових рішень, судді не мають єдиного підходу до визначення майнових прав як об'єкта арешту під час кримінального провадження. Це створює неоднозначне правозастосування, а також порушує принцип правової визначеності, який є фундаментальним елементом забезпечення верховенства права у державі.

Для прикладу, в ухвалі Долинського районного суду Кіровоградської області від 21.06.2022 суд наклав арешт на автокран, аргументуючи такий захід забезпечення кримінального провадження обґрунтованим під час обмеження «майнових прав для його власників» [3].

Вважаємо зазначене обґрунтування таким, що не відповідає вимогам КПК України, а також Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». У на-

веденій судовій справі, арешт накладався на автокран, який відповідає конкретним ознакам майна, а не на майнові права, визначені у Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». Отже, майнові права розглядаються у цій справі не як об'єкт цивільних прав, а як родове поняття, що використовують у цивілістичній доктрині при класифікації цивільних прав на майнові та немайнові.

Найбільш розповсюджена підстава накладення арешту на майнові права є їх арешт з метою збереження речових доказів, що на нашу думку, не відповідає правовій природі майнових прав, як об'єкта цивільних прав, на які накладається арешт в порядку ст. 170 КПК України.

Підстава для арешту визначена п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК України може бути застосовано до об'єктів (речових доказів), які посвідчують майнові права (договір про відступлення права вимоги, деревативний контракт, тощо), та за допомогою якого, наприклад, була реалізована злочинна схема, направлена на заволодіння тим, чи іншим майном. Такий об'єкт очевидно зберігає на собі відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (наприклад проведена судова почеркознавча експертиза).

На підтвердження нашої тези вважаємо за доцільне навести правову позицію викладену у Постанові Верховного суду України у справі № 6-265цс16 від 30 березня 2016 року, у якому колегією суддів визначено, що: «... майнове право, яке можна визначити як «право очікування», є складовою частиною майна як об'єкта цивільних прав. Майнове право — це обмежене речове право, за яким власник цього права наділений певними, але не всіма правами власника майна та яке засвідчує правомочність його власника отримати право власності на нерухоме майно чи інше речове право на відповідне майно в майбутньому» [4].

Враховуючи визначення майнових прав, надане Верховним Судом України, накладення арешту на майнові права у кримінальному провадженні є недоцільним і може бути розцінено як помилка. Відповідно, будь-які судові ухвали, що стали підставою для такого арешту, не відповідають вимогам Кримінального процесуального кодексу України (КПК).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст.88. (Редакція станом на 10.12.2024 р.)
2. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України № 2658-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 47, ст. 251. (Редакція станом на 10.12.2024 р.).
3. Ухвала слідчого судді Долинського районного суду Кіровоградської області у справі № 388/689/22 від 21.06.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110489707>
4. Постанова Верховного суду України у справі № 6-265цс16 від 30 березня 2016 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57035432>.

Зейналов А.О.,

аспірант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО СТОСОВНО ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ В МІЖНАРОДНОМУГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Війна в Україні загострила надзвичайно багато проблем, пов'язаних з вчинення воєнних злочинів російськими окупантами, серед яких — застосування гендерно зумовленого насильства. Загалом, як зауважують дослідники, застосування сексуального насильства до цивільного населення є тактикою під час ведення будь-яких війн. Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 (2008) Порядку денного «Жінки, мир і безпека» (WPS) закликає до категоричної заборони сексуального насильства проти цивільних осіб. Водночас гендерно зумовлене насильство щодо дітей в умовах війни може набувати не лише форми сексуального насильства [1].

Воно може проявлятися, як вдало зазначає А. С. Політова, у фізичному насильстві «(насиллі над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; захоплення заручників; засудження та застосування пока-

рання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні); сексуальному насильству (зґвалтування; погрози та спроби будь-якої форми зґвалтування або погрози та спроби інших сексуальних нападів; каліцтво геніталій; сексуальне рабство; сексуальне катування; примусова проституція; примусова вагітність; примусова стерилізація і примусовий аборт; примусове оголення, примус до споглядання за актами; сексуальне насильство та інші дії сексуального характеру); психологічному насильстві (наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження); економічному насильстві (позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів)» [2, с. 310].

Охорона дітей від гендерно зумовленого насильства має міжнародно-правове підґрунтя. Згідно з ч. 1 ст. 19 Конвенції про права дитини «держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину» [3]. Хоча Конвенція не ідентифікує сексуальне насильство як воєнний злочин, однак вона створює основу для правового захисту дітей від сексуального насильства у всіх умовах, зокрема й в умовах збройного конфлікту.

Згідно з Римським статутом МКС зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства, вчинене в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу, віднесено до злочинів проти людяності (ст. 7(1)(g)), а у разі вчинення таких самих дій, які не пов'язані з широкомасштабним або систематичним нападом, спрямованим проти будь-якого цивільного населення, вони віднесені до воєнних злочинів (ст. 8(2)(b)(xxii)(d)(vi)) [4].

У прецедентній практиці МКС має місце значна кількість рішень стосовно гендерно зумовленого насильства щодо дітей в умовах війни. Так, у 2016 р. МКС визнав Ж.-П. Бембу винним

у бездіяльності щодо сексуального насильства, вчиненого його підлеглими, і призначив йому покарання. Це рішення стало важливим прецедентом для розгляду сексуального насильства як воєнного злочину в контексті гендерної нерівності (The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba) [5].

У рішенні у справі «Прокурор проти Томаса Лубанги», хоча безпосередньо і не визначається проблематика гендерно зумовленого насильства щодо дітей, все ж воно має велике значення для розуміння сутності цього насильства. МКС визнав в цьому рішенні, що вербування та використання дітей як солдатів у збройних конфліктах є порушенням міжнародного гуманітарного права [6]. Як відомо, використання дітей у бойових діях часто призводить до сексуального насильства над ними.

Важливим рішенням МКС стосовно розуміння гендерно зумовленого насильства щодо дітей під час збройних конфліктів мало рішення щодо Аль Хассана Абдула Азіза Мохамеда Махмуда, фактичного керівника ісламської поліції. Як було встановлено в цьому рішенні, діяльність групи «Ансар Едіне», представником якої був Хасан, була пов'язана з примусовими шлюбами та сексуальним насильством, зокрема щодо дітей, які використовувалися як жертви сексуальної експлуатації під час збройного конфлікту [7]. У цьому випадку МКС відніс до злочинів проти людяності сексуальне насильство та зґвалтування, вчинені щодо дітей. Вказана справа стала важливим кроком до визнання сексуального насильства та гендерної нерівності як складових воєнних злочинів, що потребують притягнення винних до відповідальності.

Рішенням МКС було визнано винуватим у вчиненні злочинів проти людяності та воєнних злочинів командувача військ в Уганді Боско Нтганду, зокрема, у використанні дітей-солдатів. Як зазначено в рішенні, частина обвинувачень стосувалася сексуального насильства та зґвалтувань, що відбувалися під час конфлікту, зокрема щодо дівчат, яких вербували та використовували як секс-рабів [8].

Гендерно зумовлене насильство не є поодиноким фактом у війні росії проти України. Наприклад, органом досудового розслідування підозрюється член добровольчого російського формування «Ахмат», який наприкінці листопада 2022 р. їхав повз Снігурівський ліцей № 3, на подвір'ї якого побачив двох дівчат 13 і 15 років. Підозрюваний пригрозив вогнепальною зброєю і змусив сісти дівчат до ньо-

го в салон. Він завів дівчат до квартири в одній з багатоповерхівок у Снігурівці, в якій були троє невстановлених слідством російських військових. Підозрюваний змусив 13-річну дівчинку вживати алкоголь, потім відвів її силоміць до сусідньої квартири і зґвалтував. Пізніше він зґвалтував і другу дівчинку. Підозрюваний гвалтував і залякував дітей три доби. Крім того, зловмисник дізнався, що мати однієї з дівчат — кадрово військова і наразі перебуває у полоні. За це він побив дитину. На третій день дівчатам пощастило втекти через вікно в момент його відсутності [9].

Таким чином, у вказаних вище рішеннях МКС визнає сексуальне насильство щодо дітей воєнним злочином, а також підтверджує важливість гендерного підходу під час розгляду питань насильства в умовах війни / збройного конфлікту. Якщо це насильство має системний характер, то воно, відповідно, може кваліфікуватися як злочини проти людяності. Тому кожне рішення МКС є важливим кроком до створення міжнародної правової практики, яка визнає гендерно зумовлене насильство, зокрема щодо дітей, як серйозне порушення гуманітарного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Resolution 1820 (2008). United Nations. Security Council. Adopted by the Security Council at its 5916th meeting, on 19 June 2008. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1820>
2. Політова А. С. Форми гендерно зумовленого насильства в збройного конфлікту (воєнного стану). Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 307–311. https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/55.pdf?utm_source=chatgpt.com
3. Конвенція ООН про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/BembaEng.pdf>
6. The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/LubangaEng.pdf>
7. The Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-08/al-hassanEng.pdf>
8. The Prosecutor v. Bosco Ntaganda. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/NtagandaEng.pdf>

9. Спіймав біля школи і змусив сісти в авто: росіянина підозрюють у згвалтуванні дівчаток 13 та 15 років на Миколаївщині (доповнено) / Слідство інфо. 28.01.2025. <https://www.slidstvo.info/news/spiy mav-bilia-shkoly-i-zmusyv-sisty-v-avto-rosii anyna-pidozriuiut-uzgvaltuvanni-13-richnoi-dyty ny-na-mykolaivshchyni/>

Стецюк С.С.,

аспірант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

УХИЛЕННЯ ВІД ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА ПРИЗОВОМ ЗА МОБІЛІЗАЦІЄЮ ЯК МОТИВ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Ухилення від проходження військової служби за призовом під час мобілізації передбачається у ст. 336 КК України та є тим кримінальним правопорушенням, яке безпосередньо позначається на обороноздатності нашої держави, особливо в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої країни. Не секрет, що одним із способів уникнення мобілізації є незаконне перетинання громадянами України державного кордону України. Водночас кримінальну відповідальність за такі протиправні дії передбачено у ст. 332-2 встановлено кримінальну відповідальність за перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості. Як бачимо, мотив незаконного перетинання державного кордону України у цій статті не передбачений.

3. А. Загинеї-Заболотенко на підставі аналізу судової практики про незаконне перетинання державного кордону України чоловіками призовного віку дійшла висновку, що «у разі наявності доказів

про те, що така особа є військовозобов'язаною, і вона намагалася незаконно перетнути державний кордон України з метою ухилитися від мобілізації, такі дії підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 15 — ст. 336 КК. Адже такий мотив є домінантним в особи та скеровує всі інші протиправні дії, вчинені нею. Лише така кваліфікація є повною та здатна слугувати передумовою справедливого покарання, призначеного особі, яка, маючи обов'язок захищати Вітчизну, намагалася ухилитися від мобілізації, порушуючи прикордонну безпеку України» [1, с. 122].

Правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду стосовно кримінально-правової оцінки ситуацій незаконного перетинання державного кордону України з мотивів ухилення від проходження військової служби обмаль. Наприклад, суд касаційної інстанції у постанові від 22.08.2024 у справі № 452/1336/23 відзначив, що обвинувачений, будучи службовою особою, шляхом підроблення документів сприяв незаконному переправленню осіб через державний кордон, учинивши 23 епізоди злочинів. Суд врахував тяжкість вчинених злочинів та обставини, за яких вони були скоєні, і призначив обвинуваченому реальне відбування покарання [2].

У Верховній Раді України було зареєстровано законопроект про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу (реєстр. № 10453 від 31.01.2024) [3]. Указаним проектом Закону України пропонувалося доповнити склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 322-2 КК, вказівкою на мету ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період; посилити покарання за вчинення таких дій (позбавлення волі на строк від 3 до 5 років; посилити покарання за кваліфіковані склади незаконного перетинання державного кордону України, зокрема з метою ухилення від призову на військову службу (позбавлення волі на строк від 5 до 8 років — ч. 2; позбавлення волі від 8 до 12 років — ч. 3); встановити спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності (особа, яка здійснила перетин державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, звільняється від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений частиною першою цієї статті, у випад-

ку/якщо така особа повернулась на територію України впродовж шести місяців з моменту перетину кордону та добровільно заявила про факт скоєння злочину працівникам Державної прикордонної служби України) [3]. На сайті Верховної Ради України статус цього законопроекту — надано для ознайомлення. До сьогодні долі вказаного проєкту не визначена.

Таким чином, як вбачається з наведеного, проблематика кримінальної відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України з мотивів ухилення від проходження військової служби за призовом за мобілізацією, є доволі актуальною та «живою» як для практики правозастосування, так і для правотворчості, яка потребує вирішення, передусім на рівні законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загине́й-Заболо́тенко З.А. Порушення прикордонної безпеки України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації: окремі аспекти кваліфікації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 6 (53). С. 118–123.
2. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22.08.2024 у справі № 452/1336/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121159034>
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу: проєкт Закону України від 31.01.2024 (реєстр. № 10453). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43594>

Червінська Л.В.,

аспірантка Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

ВІДНЕСЕННЯ ОКРЕМИХ ДОКУМЕНТІВ ДО ОФІЦІЙНИХ — ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Визначення документа як офіційного має важливе значення у правозастосовній практиці. Верховний Суд (далі — ВС) неодноразово аналізував критерії, за якими документ може бути визнаний офіційним. При цьому таке тлумачення ґрунтується на законодавчому визначенні поняття офіційного документу у примітці ст. 358 КК, відповідно до якої під офіційним документом у ст.ст. 357, 358 і 366 цього Кодексу слід розуміти «документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи — докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити» [1, ст.131; 2].

Об'єднана палата ККС ВС у постанові від 15.02.2021, № 727/5768/18, висловила позицію, що офіційний документ як предмет злочину, передбаченого ст. 366 КК, має відповідати таким ознакам: 1) документ має бути складено, видано чи посвідчено відповідною особою в межах її компетенції за визначеною законом формою та з належними реквізитами; 2) зафіксована в такому документі інформація повинна мати юридично значущий характер — підтверджені чи засвідчені нею конкретні події, явища або факти мають спричиняти чи бути здатними спричинити наслідки правового характеру у вигляді виникнення (реалізації), зміни або при-

пинення певних прав та/або обов'язків чи може бути використана як документи — докази у правозастосовчій діяльності. Невідповідність документа хоча б одному з наведених критеріїв перешкоджає визнанню його офіційним [2].

Офіційним може визнаватися лише такий документ, який складено, видано чи посвідчено відповідною особою в межах її компетенції за визначеною законом формою. Наприклад, згідно з правовою позицією ККС ВС, авансовий звіт про використання коштів, виданих особі на відрядження, є документом, який складається та надається особою від себе особисто, а не складається, видається чи посвідчується відповідною особою в межах її професійної чи службової компетенції, а тому такий авансовий звіт не є офіційним документом, предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК (постанова ККС ВС від 30.03.2021, № 742/2207/17 [3]).

Однією з ознак офіційного документа є наявність належних реквізитів. Тобто, якщо той чи інший документ таких реквізитів немає, то він не може визнаватися офіційним та виступати предметом складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 357, 358 та 366 КК. Наприклад, постановою ККС ВС від 26.10.2023, № 608/1733/20 сформульовано правову позицію, відповідно до якої у разі, якщо хід і результати проведення слідчої дії — слідчого експерименту неналежно процесуально оформлено, оскільки протокол слідчого експерименту складено з порушенням вимог ст. 104 КПК, у ньому відсутні дата та час проведення слідчої дії, а також дані й підписи учасників, що брали в ній участь, тобто він не відповідає критеріям допустимого доказу, а відтак його використання в кримінальному провадженні є сумнівним. Неналежно оформлений протокол слідчого експерименту не є офіційним документом, оскільки він не відповідає ознакам, визначеним у примітці ст. 358 КК, а саме не є документом, складеним за визначеним законом формою та не містить усіх належних реквізитів, оскільки всупереч вимог ст. 104 КПК у ньому відсутні дата та час проведення слідчої дії, а також дані й підписи учасників, що брали в ній участь [4].

Офіційний документ, як зазначалося вище, повинен відповідати такій ознаці, як юридично значущий характер зафіксованої в такому документі інформації — підтверджені чи засвідчені нею конкретні події, явища або факти мають спричиняти чи бути здатними

спричинити наслідки правового характеру у вигляді виникнення (реалізації), зміни або припинення певних прав та/або обов'язків. Так, у постанові ККС ВС від 15.08.2024, № 203/94/18, 991/2/23 вказано, що «такою ознакою володіє листок непрацездатності, який був заповнений на ім'я конкретної особи, містив відомості про період лікування та був підписаний медичним працівником». Відповідно до Інструкції про порядок заповнення листка непрацездатності, затвердженої Наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 03.11.2004 № 532/274/136-ос/1406 (п. 1) «листок непрацездатності — це багатофункціональний документ, який є підставою для звільнення від роботи у зв'язку з непрацездатністю та з матеріальним забезпеченням застрахованої особи в разі тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів». Таким чином ККС ВС дійшов висновку, що «листок непрацездатності має юридично значущий характер — підтверджує конкретні події (захворювання працівника), має здатність спричиняти наслідки правового характеру» [5].

Також офіційні документи повинні містити таку інформацію, яка може бути використана як документи-докази у правозастосовчій діяльності. Наприклад, у постанові ККС ВС від 06.07.2022, № 146/1086/16-к зроблено висновок, що «офіційним документом, предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК, є ветеринарні свідоцтва, оскільки ветеринарні свідоцтва є доказами, що підтверджують якість та безпеку продукції тваринного походження, ветеринарно-санітарний стан партії тварин» [6].

Таким чином, офіційний документ як предмет кримінальних правопорушень, передбачених статтями 357, 358 та 366 КК, повинен характеризуватися сукупністю ознак, визначених у примітці ст. 358 цього Кодексу. Відсутність хоча б однієї з них вказує на те, що документ не є офіційним та не може виступати предметом складів кримінальних правопорушень, передбачених указаними вище статтями. Звернення до практики ВС може бути корисним для розуміння підходів, які можуть застосовувати суди у разі вирішення подібних питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст.131.
2. Постанова об'єднаної палати ККС ВС у постанові від 15.02.2021 у справі № 727/5768/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95042465>
3. Постанова ККС ВС від 30.03.2021 у справі № 742/2207/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071528>
4. Постанова ККС ВС від 26.10.2023 у справі № 608/1733/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114581900>
5. Постанова ККС ВС від 15.08.2024 у справі № 203/94/18, 991/2/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121051077>
6. Постанова ККС ВС від 06.07.2022 у справі № 146/1086/16-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105168210>

Ткаченко В.В.,

доцент кафедри
кримінально-правової політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, к.ю.н.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ ОСВІТЯНИНА-КОЛАБОРАНТА

Після повномасштабного вторгнення російської федерації (далі — рф) на територію України постала нагальна потреба вдосконалення кримінального законодавства України в частині криміналізації тих суспільно небезпечних діянь, які стали викликами в аспекті їх кримінально-правової протидії. Одним із зочинів проти основ національної безпеки України, відповідальність за які було встановлено в перші дні «великої війни», є колабораційна діяльність (ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі — КК) [1]. Серед форм колабораціонізму однією з найбільш небезпечних, який стосується впливу на ще несформовану психіку дітей, є освітній колабораціонізм, відповідальність за який передбачена у ч. 3 ст. 111-1

КК. Освітнім колабораціонізмом вважається здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

З метою соціально-демографічної характеристика особи-колаборанта використано статистичні дані Державної судової адміністрації України (далі — ДСА) за 2022–2024 роки [2–4].

Соціально-демографічні ознаки включають стать, вік, освіта, занятість, соціальні ролі тощо.

Протягом 2023–2024 років за ч. 3 ст. 111-1 КК було засуджено 52 особи (9 осіб — у 2023 р., 43 особи — у 2024 р.). Як вбачається з аналізу статистичних даних ДСА, освітянин-колаборант — це переважно жінка (79 % засуджених за освітній колабораціонізм за вказаний період). При цьому у 2023 р. питома вага жінок серед усіх засуджених за ч. 3 ст. 111-1 КК становила 100 % (всі 9 засуджених були жінками), а в 2024 р. — 74 % (32 жінки було засуджено за цей рік за ч. 3 ст. 111-1 КК). Тобто, на відміну від інших форм колабораційної діяльності, які, як дослідив І. Б. Медицький, мають «чоловіче обличчя» (63 % та 65 % серед засуджених за ст. 111-1 КК у 2022 та 2023 роках — відповідно) [5, с. 539]. Така відмінність, на нашу думку, передусім пояснюється тим, що в сфері освіти працюють переважно жінки. Так, за даними Інституту освітньої аналітики, орієнтовно 94 % вчителів в Україні (у динаміці 2017–2021 роки) — це особи жіночої статі [6, с. 35]. Відповідно й на тимчасово окупованій території в освіті працювали саме жінки. Тому й особа-колаборант — це переважно жінка.

І. Б. Медицький наводить такі дані: «Найбільш криміногенною спостерігаємо вікову категорію 40–54 років (41 %), найменш схильною до проявів колабораціонізму виявилась молодь 18–28 років (6,7 %)» [7, с. 539]. Т. Д. Лисько та А. В. Сенько вважають, що «Колабораційна діяльність сама по собі передбачає у особи наявність певного досвіду в політичній, військовій, економічній сферах, тому під час вивчення вікових груп осіб, які займалися колабораційною діяльністю було встановлено, що переважна більшість колаборан-

тів — це вікова група 30–55 років (близько 80 %)» [7, с. 94]. Вікова характеристика освітянина-колаборанта також має певну специфіку порівняно з загальною характеристикою віку особи, яка вчинила колабораційну діяльність. Так, найбільш криміногенно активну групу серед засуджених у 2023–2024 роках становила група осіб у віці 30–50 років (23 засуджених особи або 44 % від всіх засуджених за ч. 3 ст. 111-1 КК, з яких 33 % — у 2023 р. та 47 % — у 2024 р.). Водночас такою ж криміногенно активною віковою групою серед засуджених за ч. 3 ст. 111-1 КК є особи вікової групи 50–65 років. Всього за 2023–2024 роки було засуджено 24 особи в цьому віковому діапазоні (46 % від всіх засуджених за ч. 3 ст. 111-1 КК), з яких 6 осіб було засуджено у 2023 р. (67 % від всіх засуджених за ч. 3 ст. 111-1 КК за ч. 3 ст. 111-1 КК у цей період), а 18 осіб — у 2024 р. (42 % від всіх засуджених за ч. 3 ст. 111-1 КК за ч. 3 ст. 111-1 КК у цей період). Таким чином, на відміну від інших форм колабораційної діяльності, освітній колабораціонізм переважно вчиняють особи у віці 30–65 років (90 % від усіх засуджених за ч. 3 ст. 111-1 КК за 2023–2024 роки).

Громадянство — це також соціально-демографічна категорія будь-якої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Враховуючи особливості складу колабораційної діяльності, освітянин-колаборант — це завжди громадянин України.

Т. Д. Лисько та А. В. Сенько встановили, що «в переважній більшості колаборантами, які йдуть на співпрацю з ворогом, є: 1) приватні особи — 33,8 %, вони працюють в різних сферах, або є безробітними; 2) правоохоронці — 32,8 %; 3) посадові особи в органах державної влади, чи в органах місцевого самоврядування — 26,5 %; 4) керівники різних підприємств — 6,9 %» [7, с. 95]. І. Б. Медичкий пише про те, що «соціальний статус зайнятих у громадсько-політичній і трудовій сферах осіб був пов'язаний із виконанням обов'язків і компетенцій депутатів місцевих рад (23 або 3,2 %), державних службовців (6 або 0,8 %), посадових осіб місцевого самоврядування (11 або 1,5 %), посадових / службових осіб районних державних адміністрацій (1 або 0,1 %), службових осіб судової гілки влади (6 або 0,8 %), працівників правоохоронних органів (21 або 2,9 %), посадових і службових осіб інших органів державної влади (2 або 0,3 %)» [5, с. 540].

Соціальний статус освітян-колаборантів дещо інший. Чи не найбільша питома вага серед засуджених за ч. 3 ст. 111-1 КК — це

особи працездатного віку, які ніде не працювали та не навчалися (18 засуджених або 35 % за 2023–2024 роки). За вказаний період було засуджено за ч. 3 ст. 111-1 КК 4 робітники (8 %), 3 державних службовці (6 %), 11 інших службовців (21 %), 10 вчителів / викладачів (19 %) та 6 осіб, які мали інші заняття (12 %). Таким чином, за соціальною функцією освітянин-колаборант — це зазвичай особа працездатного віку, яка ніде не навчалася та не працювала (35 % засуджених), а в разі здійснення трудової функції — це особа, яка працювала вчителем / викладачем (19 % засуджених), тобто мала відношення до освіти до моменту окупації частини території України.

За рівнем освіти освітяни-колаборанти переважно мали повну вищу освіту (43 особи або 83 % засуджених за ч. 3 ст. 111-1 КК упродовж 2023–2024 років). Науковці, які досліджували кримінологічну характеристику особи колаборанта, також зазначають, що в загальному «найбільшу частку серед колаборантів, за вироками суду, мають особи з вищою освітою (27 %)» [6, с. 540]. Водночас бачимо, що питома вага серед засуджених за ст. 111-1 КК осіб з вищою освітою не така висока (27 %), як серед засуджених освітян-колаборантів (35 %).

Таким чином, соціально-демографічні ознаки освітянина-колаборанта включають в себе характеристику: статі (переважно жінка (79 % засуджених), віку (переважно особи у віці 30–65 років (90 % засуджених)), громадянства (завжди громадянин України), соціальної ролі (зазвичай особа працездатного віку, яка ніде не навчалася та не працювала (35 % засуджених), а в разі здійснення трудової функції — особа, яка працювала вчителем / викладачем (19 % засуджених), освіти (переважно наявність повної вищої освіти (43 особи або 83 % засуджених)).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://surl.li/qirgzt>
2. Звіт про склад засуджених за 2022 рік (форма 7) / Офіційний веб-сайт «Судова влада». URL: <http://surl.li/xobrnv>
3. Звіт про склад засуджених за 2023 рік (форма 7) / Офіційний веб-сайт «Судова влада». URL: <http://surl.li/xybwjg>

4. Звіт про склад засуджених за 2024 рік (форма 7) / Офіційний веб-сайт «Судова влада». URL <http://surl.li/xybwjq>
5. Медицький І.Б. Кримінологічний портрет особистості колаборанта. *Правова держава*. 2023. Вип. 34. С. 538–545.
6. Моніторингове дослідження щодо забезпечення педагогічними працівниками впровадження реформи НУШ: інформаційно-аналітичні матеріали / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2022. 84 с. URL: <https://surl.li/eqacld>
7. Лисько Т.Д., Сенько А.В. Особливості кримінологічної характеристики особи колаборанта. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 93–98.

Дроздовський А.П.,
аспірант Національної академії управління

ПОРУШЕННЯ СУДДЕЮ / КАНДИДАТОМ НА ПОСАДУ СУДДІ ЕТИЧНИХ НОРМ VS ВИКОРИСТАННЯ НИМ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ДОРОБКУ РОСІЙСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Після початку воєнних дій на території України у 2014 року ненависть до всього російського контенту заповнила й наукове середовище. За формальної відсутності заборони використовувати доробок російських науковців багато український вчених створили особисті табу в цьому. Водночас інші українські дослідники не вбачали у використанні доробку російських дослідників жодної проблеми та посилалися у своїх наукових працях на нього. З початком великої війни 24 лютого 2022 року відповідна моральна дилема переросла в багатьох з них в аксіоматичну заборону послуговуватися та використовувати доробок учених держави-окупанта. В цьому сенсі багато наукових видань перестали приймати до опублікування ті наукові статті, в яких використовувалися наукові праці країни-окупанта, а також наукові статті, які опубліковані російською мовою в будь-якій країні, а також джерел іншими мовами, якщо вони опубліковані на території росії та білорусі (наприклад, Прикарпатський юридичний вісник — фаховий юридичний журнал, віднесений до категорії «Б») [1].

Згідно з п. 5.6 Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення показником відповідності судді / кандидата на посаду судді «критеріям кваліфікаційного оцінювання є оцінювання діяльності щодо підвищення фахового рівня, який оцінюється (встановлюється) шляхом дослідження, зокрема, таких даних, як наявність наукових публікацій у сфері права» [2]. «Індикатором визначення невідповідності судді / кандидата на посаду судді критеріям доброчесності та професійної етики в частині дотримання етичних норм є те, що суддя / кандидат на посаду судді допустив академічну недоброчесність, наприклад, від свого імені використав результати чужої наукової чи творчої праці» (індикатор 4.4) [3]. Попри точність формулювання вказаного індикатора, як академічну недоброчесність судді / кандидата на посаду судді, який використав у своїх наукових публікаціях, зокрема у дисертаційних роботах, наукових доробок російських учених, ставить у вину Громадська рада доброчесності для такого практикуючого науковця. Але чи є для цього підстави? Спробуємо з'ясувати нижче.

Так, у Висновку ГРД у новій редакції про невідповідність судді Хмельницького окружного адміністративного суду Ковальчук О. К. критеріям доброчесності та професійної етики, йдеться про те, що ця суддя, на думку ГРД є недоброчесною, оскільки з-поміж іншого, використала у кандидатській дисертації, яка була захищена суддею у 2023 р., дві наукові статті російських дослідників. Як указано у висновку ГРД щодо цієї судді, «одна з використаних праць російської авторки була опублікована в рф вже після початку збройної агресії Росії, окупації Криму та частин Донецької та Луганської областей, а під час використання другої праці російського дослідника суддя вирішила не деталізувати російське походження автора, обмежившись фразою «деякі дослідники», а в списку використаних джерел не вказано країну походження джерела». Вказана наукова поведінка була ідентифікована ГРД як інша поведінка, яка свідчить про недотримання етичних норм. У своєму Висновку ГРД звернула увагу на те, що «суддя здійснювала захист дисертації влітку 2023 р., на десятому році російсько-української війни та через півтора роки від початку повномасштабного вторгнення. Суддя вирішила, що для неї є прийнятним використовувати та поширювати інтелектуаль-

ну працю представників країни-агресора, посилюючи їхній голос та підтримуючи наратив про близькість російського і українського народів» [3].

Як випливає з рішення ВККС про розгляд питання щодо відповідності судді Хмельницького окружного адміністративного суду Ковальчук О. К. займаній посаді від 29.04.2024 № 92/ко-24, вказаний аргумент, як і інші, про академічну недоброчесність судді, який проходив кваліфікаційне оцінювання, було відкинуто і остаточно прийнято рішення, що ця суддя відповідає займаній посаді. ВККС взяла за основу такий доказ, як відповідь закладу вищої освіти, в якому суддею готувалася та захищалася кандидатська дисертація. У ній зазначено, що «в чинному законодавстві відсутня пряма заборона на використання будь-яких академічних текстів з країни-агресора» [5].

Згідно з п. 1.1 Етичного кодексу ученого України, схваленого постановою загальних зборів НАН України 15.04.2009 № 2, «етика науки базується на основоположних цінностях, нормах та принципах і визначає моральну поведінку вченого, його відповідальність перед суспільством». Як передбачено в п. 2.1 цього Кодексу, «учений має дотримуватися найвищих професійних стандартів планування та проведення наукових досліджень на основі глибоких знань про доробок світової науки у певній галузі» [6].

У рекомендаціях Комітету з питань етики Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти щодо припинення (обмеження) використання джерел інформації держави-агресора в наукових публікаціях, затверджені Комітетом з питань етики (протокол № 36 (46) від 30.11.2023), зазначено, що «загалом Комітет не рекомендує використовувати у наукових дослідженнях такі джерела інформації: опубліковані на території держав-агресорів; опубліковані на територіях, окупованих РФ, чи щодо яких вона здійснює контроль, якщо джерело опубліковане з моменту початку окупації чи такого контролю; створені та/або опубліковані державними інституціями держав-агресорів; автором яких є громадянин держави-агресора, за умови, що публічна позиція цієї особи або саме джерело спрямоване на виправдання російської (у тому числі радянської) імперської політики, містить пропаганду ідеології «руського міра», антиукраїнську пропаганду чи іншу офіційну пропаганду держави-агресора; автором яких є юридич-

на особа, зареєстрована на території держав-агресорів, або кінцевим бенефіціарним власником (контролером) якої є резидент держав-агресорів». Водночас з такого імперативу Комітет допустив певні винятки, зазначивши, що «припускаються вмотивовані випадки використання джерел інформації держав-агресорів: для ілюстрування, пояснення та критичного аналізу явищ, що відбуваються в державах-агресорах; у наукових дослідженнях, зміст яких охоплює вивчення держав-агресорів, їх попередників чи складових політичних утворень, за умови критичного аналізу цих джерел; створених громадянином чи громадянкою держави-агресора, юридичною особою, зареєстрованою на території держави-агресора, або кінцевим бенефіціарним власником (контролером) якої є резидент держави-агресора, за умови, що джерела не містять пропаганди, ідеології «руського міра», антиукраїнської пропаганди чи іншої офіційної пропаганди держави-агресора; -за обґрунтованої необхідності, з точки зору досягнення мети дослідження чи які не мають аналогів у відповідній галузі знань та/або містять статистичну інформацію» [7].

Ураховуючи викладене, доходимо таких основних висновків стосовно того, чи може визнаватися підставою для того, щоб стверджувати про порушення суддею / кандидатом на посаду судді етичних норм у разі використання російського наукового доробку: загалом праці російських дослідників не слід використовувати у наукових працях українськими вченими; водночас саме по собі таке використання російських праць у дисертаційних роботах судді / кандидата на посаду судді не свідчить про те, що ним / нею порушено етичні норми, якщо: а) у ній має місце фрагментарне використання наукового доробку російських дослідників; б) наукові праці російський учених видано на території РФ до 2014 р.; в) у цих працях відсутні виправдування російської імперської політики, офіційна пропаганда держави-агресорки, а також антиукраїнська пропаганда; г) мотивоване використання російського доробку та виключно для ілюстрації, пояснення та критичного аналізу наукової думки, що існувала на терені держави-агресорки до 2014 р.; д) критичний аналіз російських наукових праць у дисертаційній роботі судді / кандидата на посаду судді; е) відсутність аналогів наукових праць відповідної проблеми на доктринальному рівні в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний вебсайт фахового юридичного видання Прикарпатський юридичний вісник. URL: <http://pjv.nuoua.od.ua/> (дата зверн. 30.12.2024).
2. Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, затв. рішенням ВККС від 03.11.2016 № 143/зп-16. URL: <http://surl.li/xeqnqa> (дата зверн. 30.12.2024).
3. Індикатори визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики, затв. рішенням ГРД від 11.01.2019 та затв. в уточн. ред. рішенням ГРД від 16.12.2020. URL: <http://surl.li/bfilhk> (дата зверн. 30.12.2024).
4. Висновок ГРД про невідповідність судді Хмельницького окружного адміністративного суду Ковальчук О. К. критеріям доброчесності та професійної етики, затв. 09.01.2024. URL: <http://surl.li/bsvrsn> (дата зверн. 20.12.2024).
5. Рішення ВККС про розгляд питання щодо відповідності судді Хмельницького окружного адміністративного суду Ковальчук О. К. займаній посаді від 29.04.2024 № 92/ко-24. URL: <http://surl.li/sbwamd> (дата зверн. 20.12.2024).
6. Етичний кодекс ученого України, схваленого постановою загальних зборів НАН України 15.04.2009 № 2. URL: <http://surl.li/mkyfxe> (дата зверн. 20.12.2024).
7. Рекомендації Комітету з питань етики Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти щодо припинення (обмеження) використання джерел інформації держави-агресора в наукових публікаціях, затверджені Комітетом з питань етики (протокол № 36 (46) від 30.11.2023). URL: <http://surl.li/jeaagr> (дата зверн. 20.12.2024).

Шевчук О.А.,

докторант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
доктор філософії у галузі права, адвокат

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ НОРМИ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ (СТ. 438 КК УКРАЇНИ) — ПОЗИТИВ ЧИ НЕГАТИВ ДЛЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Одним із основних аспектів вдалої кримінально-правової норми є її визначеність, яка згідно з практикою Європейського суду з прав людини свідчить про те, що дотримано законодавцем також і принцип верховенства права, а саме прийняте рішення на підставі визначеної норми є законним та обґрунтованим.

Диспозиція ч. 1 ст. 438 Кримінального кодексу України (далі — КК) сформульована законодавцем так: «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій» [1]. При цьому таке формулювання національного підходу до розуміння воєнних злочинів залишилося після оновлення ст. 438 КК Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 09.10.2024 № 4012-IX [2].

Як вбачається з викладеного, законодавець спочатку перерахував ті суспільно небезпечні діяння, які однозначно вказують на те, що вчинено воєнний злочин. Це такі діяння, як «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням», «вигнання цивільного населення для примусових робіт», «розграбування національних цінностей на окупованій території», «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом», «віддання наказу про вчинення таких дій». Водночас, розуміючи, що такий перелік дій, які утворюють воєнний злочин, є доволі не-

повним, та який не включає всі можливі форми воєнних злочинів відповідно до норм міжнародного гуманітарного права (йдеться передусім про Женевські конвенції, а також про Римський статут Міжнародного кримінального суду), законодавець передбачив, що до воєнних злочинів належать дві невизначені форми суспільно небезпечних діянь, а саме «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», а також «віддання наказу про вчинення таких дій [інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України — на думку автора]».

Чи свідчить таке невизначене формулювання про те, що сама по собі норма про воєнні злочини не відповідає принципу верховенства права, а прийняті у разі її застосування судові рішення є незаконними та необґрунтованими? Вважаємо, що ні.

Використовуючи невизначену форму інших порушень законів та звичаїв війни, а також віддання наказу на вчинення таких дій, законодавець намагався, передусім, уникнути казуїстичного описання складу воєнних злочинів та його дріблення на значну кількість самостійних статей, кожна з яких передбачала б якусь конкретну форму воєнних злочинів. До слова, такий підхід прослідковується у законопроектній роботі (проекти Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (реєстр. № 2689 від 27.12.2019), «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» (реєстр. № 7290 від 15.04.2022), проект КК). У кожному з них свого часу пропонувалася велика кількість статей Особливої частини КК з передбаченням конкретних форм воєнних злочинів, ураховуючи норми міжнародного гуманітарного права та орієнтуючись передусім на перелік воєнних злочинів, що містяться у Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

Окрім того, під час установлення того, що слід розуміти під іншими порушеннями законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, правозастосовні органи обмежені тими ж самими нормами міжнародного гуманітарного права, які чітко визначають, які саме форми воєнних злочинів можуть мати місце від-

повідно до положень міжнародного гуманітарного права. При цьому, на нашу думку, слід орієнтуватися на перелік воєнних злочинів у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, так і на те, що згідно з Женевськими конвенціями 1949 р. воєнними злочинами можуть визнаватися лише серйозні порушення законів та звичаїв війни.

Згідно з Женевськими конвенціями 1949 р. до серйозних порушень законів і звичаїв ведення війни належать: 1) умисне вбивство; тортури і нелюдське поводження; біологічні експерименти; навмисне заподіяння тяжких страждань; заподіяння серйозного каліцтва або нанесення шкоди здоров'ю (ст. 50 Женевської конвенції I, ст. 51 Женевської конвенції II, ст. 130 Женевської конвенції III, ст. 147 Женевської конвенції IV); 2) незаконне, довільне і широкомасштабне руйнування і привласнення майна, що не викликане воєнною необхідністю (ст. 50 Женевської конвенції I, ст. 51 Женевської конвенції II, ст. 147 Женевської конвенції IV); 3) примус військовополоненого до служби у збройних силах ворожої держави (ст. 130 Женевської конвенції III); 4) позбавлення військовополоненого прав на справедливе та належне судове розслідування, передбачене Конвенціями (ст. 130 Женевської конвенції III, ст. 147 Женевської конвенції IV); 5) незаконна депортація або переміщення особи; незаконний арешт особи; взяття заручників із числа цивільного населення (ст. 147 Женевської конвенції IV) [3].

Тобто, окрім власного переліку конкретних форм прояву порушень законів та звичаїв війни, вказані Женевські конвенції 1949 р. містять спільну норму, яка визначає засадничі положення встановлення серйозності таких порушень, а також підстав кримінальної відповідальності за воєнні злочини. У ст. 49 I Женевської конвенції, ст. 50 II Женевської конвенції, ст. 129 III Женевської конвенції та у ст. 146 IV Женевської конвенції передбачено таке: «Кожна Висока Договірна Сторона зобов'язана розшукувати осіб, обвинувачуваних у тому, що вони вчинили або віддали наказ учинити такі серйозні порушення, та незалежно від їхнього громадянства віддавати їх до свого суду. Вона може також, якщо вважає це за доцільне, передавати їх згідно з положеннями свого законодавства для суду іншій заінтересованій Високій Договірній Стороні за умови, що ця Договірна Сторона зібрала достатньо серйозні докази для обвинувачення цих осіб».

Тобто, воєнні злочини охоплюють не будь-які порушення законів та звичаїв війни, а лише ті, що мають серйозний характер та віднесені до такої категорії міжнародними документами, джерелами міжнародного гуманітарного права.

Враховуючи викладене, можемо дійти до висновку, що диспозиція ч. 1 ст. 438 КК у частині формулювання таких форм воєнних злочинів, як інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та віддання наказів на вчинення таких дій, хоча і є невизначеними з першого погляду, однак передбачають чітку та однозначне віднесення до воєнних злочинів не будь-яких порушень законів та звичаїв війни, а лише таких порушень, які є серйозними. При цьому тлумачення вказаних вище невизначених форм воєнних злочинів за національним кримінальним законодавством обмежене нормами міжнародного гуманітарного права. Сама ж норма у ст. 438 КК, на нашу думку, є запобіжником до казуїстичного та «дрібного» описання форм воєнних злочинів, що може негативно вплинути на практику правозастосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, ст. 131.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX. Відомості Верховної Ради, 2025, № 10, ст. 27.
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (з Додатковими протоколами). Офіційний вісник України. 2013, № 27, ст. 942.

Харко Д.М.,

докторант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, адвокат

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВУЧАСНИКІВ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Проблема кримінально-правової протидії корупції є важливою в будь-який час. Особливо на відповідній проблемі повинна акцентуватися увага під час дії воєнного стану, коли корупція здатна спричинити значну шкоду порядку суспільних відносин та вплинути, зокрема, на обороноздатність нашої держави під час відсічі збройної агресії російської федерації. Особлива увага повинна приділятися різним формам кримінально-правового забезпечення охорони відповідного порядку суспільних відносин від тих загроз та небезпек, які несе в собі групова корупція, зокрема в її організованих формах. Адже саме групова корупція здатна більшою мірою впливати на порядок суспільних відносин у державі, аніж корупція однієї особи. Більше того, корупція якраз і передбачає взаємодію кількох осіб, без якої корупція як соціальне явище втрачає свій сенс.

Однією з форм кримінально-правового забезпечення охорони порядку суспільних відносин є нормативна, яка полягає у встановленні кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, а також у диференціації кримінальної відповідальності осіб, які вчинили ці правопорушення, та індивідуалізації їм покарання. Кожна з відповідних об'єктивованих форм кримінально-правового забезпечення охорони порядку суспільних відносин є самостійною, оскільки може здійснюватися сама по собі, автономно від інших форм. Водночас як криміналізація, так і диференціація кримінальної відповідальності та індивідуалізація покарання корупціонерам є взаємозалежними, оскільки адекватне здійснення відповідних нормативних процесів само по собі не може досягнути мети реалізації кримінальної відповідальності.

Н. О. Антонюк визначає диференціацію кримінальної відповідальності як «здійснювану законодавцем з метою реалізації його

уявлень про принцип справедливості, варіативна оцінка кримінальних правопорушень, які є видами одного і того ж базового (загального) посягання, залежно від характеру та типового ступеня суспільної небезпечності вчиненого, характеристик особи винного, результатом якої є закріплення у Загальній та Особливій частинах КК диференціюючих положень, що визначаються різними формами потенційного обмежувального впливу на особу» [1, с. 171].

Не повністю погоджуючись з цією дефініцією поняття диференціації кримінальної відповідальності, наразі будемо орієнтуватися на неї, встановлюючи особливості диференціації кримінальної відповідальності співучасникам корупційних кримінальних правопорушень у КК.

Насамперед, звернемо увагу на те, що диференціація кримінальної відповідальності в цьому разі може мати загальний та спеціальний рівні. Загальний рівень передбачає визначення диференціюючих ознак у Загальній частині КК, а спеціальний — в Особливій частині цього Кодексу.

Загальний рівень представлений власне нормами про співучасть у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно до них визначаються ознаки як форми співучасті, за наявності якої може бути вчинене корупційне кримінальне правопорушення (група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група, злочинна спільнота та злочинна організація), так і виду співучасника корупційного кримінального правопорушення (виконавець (співвиконавець), організатор, підбурювач та пособник). При цьому слід урахувати, що власне корупційні кримінальні правопорушення зазвичай характеризуються певною взаємодією між кількома особами, «сторонами корупції», які вчиняють взаємовигідні один для одного дії. Йдеться передусім про підкуп, який узагальнено включає в себе пасивний підкуп (тобто дії спеціального суб'єкта, який приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду) та активний підкуп (тобто дії переважно загального суб'єкта, який надає пропозицію, обіцянку або власне надає неправомірну вигоду іншій особі, спеціальному суб'єкту). В теорії кримінального права така форма взаємодії різних сторін корупційних проявів отримала назву «необхідної співучасті» [2].

Водночас слід пам'ятати, що кожна з «корупційних сторін» може вчиняти дії як одноособово, так і у співучасті, що має враховуватися

законодавцем під час диференціації кримінальної відповідальності та судом під час індивідуалізації покарання співучасникам-корупціонерам.

Звертаємо увагу на те, що за один із класичних корупційних кримінальних правопорушень, як от зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) / зловживання повноваженнями (статті 364-1, 365-2 КК) законодавець не передбачив диференціюючих ознак, пов'язаних з вчиненням відповідних кримінальних правопорушень у співучасті. Хоча аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень вказує на те, що службові особи досить часто вчиняють зловживання у співучасті. Найчастіше — у складі групи осіб за попередньою змовою. Хоча чомусь зі статистичних даних, що містяться на офіційному вебсайті «Судова влада» не можна зробити такий висновок. Повторимося, що наш пошук в Єдиному державному реєстрі судових рішень показав дещо інакшу картину — зловживання владою або службовим становищем досить часто вчиняється за попередньою змовою групою осіб. Відсутність вказаної ознаки як такої, що диференціює кримінальну відповідальність службових осіб та осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, вважаємо недоречною. Адже диференціюючі ознаки слід включати у відповідні статті Особливої частини КК в тому разі, коли спостерігається відповідне протиправне явище у реальній дійсності, однак воно не набуває масового поширення. Таким протиправним явищем у разі зловживання владою / зловживання повноваженнями є вчинення відповідного кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб. Тому й пропонуємо доповнити статті 364, 364-1 та 365-2 КК такою диференціюючою ознакою, як вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб.

Підкуп як законодавча конструкція кримінально-правових норм, як зазначалося вище, утворюється шляхом поєднання активного та пасивного підкупів. Аналіз відповідних кримінально-правових норм, які передбачають кримінальну відповідальність за різні види підкупів, дає можливість зробити висновок, що в аспекті диференціації кримінальної відповідальності співучасникам законодавець застосував єдиний підхід. Кваліфікуючою ознакою всіх видів пасивних підкупів названо вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб (ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4

ст. 368-4 КК). Так само кваліфікуючою ознакою всіх активних підкупів також є його вчинення за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 368-3, ч. 2 ст. 368-4, ч. 3 ст. 369 КК). Водночас звертаємо увагу на те, що у ст. 369 КК передбачається специфічна кваліфікуюча ознака, за допомогою якою диференціюється кримінальна відповідальність співучасників цього кримінального правопорушення. У ч. 4 ст. 369 КК встановлено таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення активного підкупу організованою групою осіб чи її учасником. Відповідна ознака є специфічною, оскільки не використовується законодавцем ні для диференціації кримінальної відповідальності за інші види активного підкупу (ч. 2 ст. 368-3, ч. 2 ст. 368-4 КК), ні для диференціації кримінальної відповідальності за пасивний підкуп, вчинений службовою особою (ст. 368 КК). Саме остання норма є кореспондуючою активному підкупу, передбаченому у ст. 369 КК. Виключати кримінальну відповідальність за пасивний підкуп службових осіб (ст. 368 КК), так і за пасивний та активний підкупи службових осіб юридичних осіб приватного права (ст. 368-3 КК) та осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (ст. 368-4 КК), вчинений організованою групою, не можна. Окрім того, вважаємо правильним підхід, що підкуп сам по собі є цілісною нормою, кримінальна відповідальність за який диференціюється з використанням типових диференціюючих ознак з урахуванням спеціальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення. Відповідно, на нашу думку, вчинення підкупу організованою групою повинно передбачатися як кваліфікуюча ознака у статтях 368, 368-3 та 368-4 КК.

Отже, як було встановлено, диференціація кримінальної відповідальності співучасників за корупційні кримінальні правопорушення підлягає вдосконаленню з метою максимального врахування особливостей спільного вчинення того чи іншого корупційного кримінального правопорушення кількома співучасниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України: моногр. Київ: Алерта, 2023. 554 с.
2. Сегеді Т. Прояви «необхідної співучасті»: порівняльна характеристика за кримінальним правом Німеччини та України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 218–221.

Харченко Є.І.,

аспірант Інституту держави і права
імені В.М. Корещького НАН України

НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ — АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Після повномасштабного вторгнення рф і введення в Україні воєнного стану почали діяти обмеження на виїзд за кордон для військовозобов'язаних громадян віком від 18 до 60 років — для забезпечення національної безпеки та оборони країни. У зв'язку з цим поширеними стали випадки спроб незаконного перетину кордону. Залежно від обставин та способу спроби незаконно перетнути кордон, для таких осіб може настати або адміністративна або кримінальна відповідальність [1].

У статті 332-2 КК України передбачається кримінальна відповідальність за перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості. Такі дії караються позбавленням волі на строк до 3 років. Якщо такі дії вчинені повторно або групою осіб, то за їх учинення передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років. Якщо ж у вказаних вище випадках були вчинені дії, передбачені у частинах 1 та 2 ст. 332-2 КК України, поєднані з насильством або із застосуванням зброї, то законодавець встановив покарання у виді позбавленням волі на строк від 5 до 8 років [2].

Згідно з офіційними статистичними даними Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 332-2 КК України та кількість осіб, засуджених за цією статтею, є незначною. Так, у 2020 р. було обліковано 35 незаконних перетинань державного кордону України, у 2021 р. — 37, у 2022 р. — 77, у 2023 р. — 16 таких випадків. Що стосується кількості засуджених осіб за ст. 332-2

КК України, то у 2020 р. вона становила 12 осіб, у 2021 р. — 18 осіб, у 2022 р. — 16 осіб і в 2023 р. — 10 осіб [3].

Тобто кількість осіб, засуджених щороку за ст. 332-2 КК України, є приблизно однаковою. Водночас, як вбачається з порівняння динаміки облікованих кримінальних правопорушень у 2022 р. та динаміки засуджених осіб у цьому році, впадає у вічі той факт, що протягом указанного періоду виявлялося та засуджувалося менший відсоток осіб, які вчинили незаконне перетинання державного кордону України, аніж в інші роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Незаконний перетин кордону під час війни: як можуть карати ухилянтів. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/nezakonniy-peretin-kordonu-pid-chas-viyni-1724747339.html>
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131.
3. Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

Удовенко В.В.,

аспірант кафедри права

Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»

ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ КОМП'ЮТЕНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Успіх розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері комп'ютерної інформації напряду залежить від здатності виявити, зафіксувати та дослідити комп'ютерні сліди кримінального правопорушення.

Через прихований характер таких слідів, для їх виявлення та дослідження потрібні спеціальні знання та навички. Зокрема, технічні знання щодо глибокого розуміння комп'ютерних систем, мереж, операційних систем, програмного забезпечення тощо та юридичні

знання кримінального права, криміналістики, процесуальних норм та законодавства у сфері інформаційних технологій. Отже, розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері комп'ютерної інформації є високоспеціалізованою сферою, яка вимагає комплексного підходу. Сліди злочинів у сфері використання інформаційних технологій утворюються за результатами дії на комп'ютерну інформацію шляхом зовнішнього доступу до неї, що викликає певні зміни, пов'язані з подією злочину [1, с. 92]. В наукових джерелах їх називають електронними (цифровими) слідами кримінального правопорушення і визначають як комп'ютерні дані, що утворилися або зазнали змін у запам'ятовувальних пристроях електронно-обчислювальної техніки внаслідок дій користувачів, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення [2, с. 233]. Вважаємо, що термін електронні сліди більш загальний і стосується будь-яких слідів, пов'язаних з використанням електричних пристроїв. Це може включати не тільки комп'ютери, але й телефони, факси та інші пристрої. Водночас цифрові сліди - більш специфічний і відноситься до слідів, залишених в цифрових системах, тобто в системах, що оперують з даними у дискретній формі (нулі та одиниці). Це більш вузьке поняття, яке охоплює комп'ютери, мережі, програмне забезпечення тощо. Отже, в контексті кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері комп'ютерної інформації більш точним буде термін цифрові сліди. Він точніше відображає природу доказів, які залишаються в цифрових системах і означає будь-які зміни або відхилення від нормального функціонування комп'ютерних систем, мереж або програмного забезпечення, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Це як відбитки пальців, але в цифровому світі, які допомагають слідчим ідентифікувати злочинця та відтворити подію.

Вони можуть бути різними за своєю природою: від змін у метаданих файлів до модифікацій програмного коду. Можуть зберігатися на різних носіях: жорстких дисках, флеш-накопичувачах, серверах, а також в мережевих журналах, лог-файлах.

Цифрові сліди можуть бути легко змінені або знищені, тому їх виявлення та фіксація вимагає спеціальних інструментів та знань. Для прикладу, для виявлення видалених файлів, за допомогою спеціальних алгоритмів можна їх відновити, навіть якщо вони були перезаписані; для аналізу історії веб-браузера можна з'ясувати, які

сайти відвідував користувач, які файли завантажував; для розшифрування файлів, зашифрованих зловмисниками, можуть використовуватися різні методи, включаючи брутфорс і словникові атаки. Зрозуміло, що вибір інструментів залежить від конкретної ситуації. Аналіз слідів дозволяє встановити IP-адресу зловмисника, час його активності в мережі та інші технічні деталі, що можуть допомогти в ідентифікації особи.

Отже, докази повинні бути зібрані, збережені та досліджені таким чином, щоб виключити будь-які зміни їхнього первинного стану, щоб не виникало сумнів щодо їх достовірності у суді. Основними способами їх збереження є: використання спеціальних пристроїв для створення біт-в-біт копій жорстких дисків та інших носіїв, що забезпечить повну ідентичність копії оригіналу; створення копії файлової системи без фізичного доступу до носія, у разі необхідності зберегти лише конкретні файли або папки; фіксація точного часу отримання, копіювання та аналізу доказів; зберігання оригінального носія та його копії в різних місцях, що виключає випадкове пошкодження або втрату даних; складання детальних протоколів слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з вилученням доказів; використання спеціалізованого програмного забезпечення для роботи з цифровими доказами, які забезпечують високий рівень безпеки та надійності.

Виявлення та збереження слідів кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері комп'ютерної інформації – це складний процес, який вимагає високої кваліфікації та дотримання процесуальної. На жаль, навіть досвідчені слідчі можуть припуститися помилок, що можуть призвести до втрати доказів або їхньої недопустимості в суді. Для прикладу, не планують свою діяльність, зокрема, перед початком обшуку, неправильно відключають комп'ютера або мережеве обладнання, що може призвести до втрати даних або зміни їхнього стану, неправильно складають протоколи слідчих розшукових дій, застосовують застаріле програмне забезпечення, що може призвести до втрати даних або неможливості їх аналізу тощо.

Для того, щоб не допускати такі помилки, необхідно розробляти детальний план дій, використовувати спеціалізоване обладнання та програмне забезпечення, тобто інструменти призначених для роботи з цифровими доказами, завжди залучати до розслідування спеціаліста з комп'ютерної техніки, регулярно підвищувати свою кваліфікацію тощо.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що сфера кібербезпеки постійно розвивається, тому слідчі повинні бути готові до нових викликів і володіти необхідними знаннями. Розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері комп'ютерної інформації вимагає взаємодії спеціалістами різних профілів: програмістів, системних адміністраторів, криміналістів, юристів. Цифрові сліди мають певні криміналістичні властивості, що є суттєвими для їх використання під час розслідування кримінальних правопорушень що вчиняються у сфері комп'ютерної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева Г.К. Сліди злочинів у сфері використання інформаційних технологій: способи виявлення. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 30. . 2015. С. 88-97.
2. Коваленко А. В., Поняття та сутність електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. Вип. 4 (100). 2022. С. 226-236.

Тарасюк А.Ю.

здобувач вищої освіти
третього освітньо-наукового рівня
«Доктор філософії» за спеціальністю 081 «Право»
Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
НАПРН України

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОБРАЖЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У сучасних умовах цифровізації охорони здоров'я особливо значення набуває питання використання та захисту зображень пацієнтів. Такі зображення (фотографії, рентгенівські знімки, томограми тощо) містять конфіденційну інформацію про стан здоров'я і визнаються об'єктом особистих немайнових прав. Конституція України гарантує право на приватне життя, що включає й захист зображення особи [1]. Тому цілком закономірно, що законодавство вимагає суворого дотримання процедури отримання

інформованої згоди на створення та подальше використання таких зображень, а також повинно визначати правила забезпечення їх конфіденційності.

Водночас правовий режим охорони зображення пацієнта ґрунтується не лише на технічних заходах, а й на базових принципах права. Йдеться насамперед про захист приватного життя, недоторканість особистості та повагу до людської гідності. Конституція України закріплює право кожної особи на приватне життя та захист її особистої інформації [1]. Подібні положення містить і Цивільний кодекс України, який встановлює, що фотографування чи відеозйомка особи допускаються лише за її згодою, якщо інше не передбачено законом [2]. Таким чином, основним правилом у сфері охорони здоров'я є добровільність та усвідомленість згоди на використання зображення.

Особливу увагу варто звернути на практичний аспект: використання зображень у лікувальному процесі. Якщо вони включені до медичної документації або застосовуються для демонстрації клінічних випадків, медичний персонал зобов'язаний отримати письмову згоду пацієнта. Водночас у випадках, коли зйомка є складовою діагностики чи моніторингу, вона здійснюється відповідно до внутрішніх нормативів закладу охорони здоров'я. Проте навіть у таких умовах принцип конфіденційності залишається обов'язковим.

Таким чином, медичні зображення слід розглядати не лише як допоміжний інструмент у процесі лікування, а й як об'єкт правового захисту. Їх використання потребує належного регламентування, адже вони оформлюються як частина медичної карти чи електронної бази даних пацієнта. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначає, що лікарська таємниця охоплює всі відомості про стан здоров'я, у тому числі й зображення [3]. Тому доступ до них мають лише ті працівники, для яких ця інформація є необхідною у професійній діяльності.

У цьому контексті дедалі більшої ваги набуває проблема кібербезпеки. В умовах цифровізації системи охорони здоров'я повинні не лише забезпечувати зберігання інформації, а й захищати її від несанкціонованого доступу. Для цього використовуються сучасні технології шифрування, системи контролю доступу та протоколи автентифікації, які дозволяють мінімізувати ризики порушення конфіденційності.

Варто наголосити, що право пацієнта не обмежується лише захистом від стороннього доступу до даних. Він також має законодавчо гарантоване право отримати копії своїх медичних зображень для ознайомлення або передачі іншому лікарю для отримання другої думки. Це положення забезпечує баланс між необхідністю конфіденційності та правом пацієнта на розпорядження власною медичною інформацією.

З огляду на те, що медичні зображення дозволяють ідентифікувати особу, вони належать до категорії персональних даних. Закон України «Про захист персональних даних» прямо визначає, що обробка відомостей можлива лише за згодою суб'єкта або на інших законних підставах [4]. Оскільки дані про стан здоров'я є чутливими, їхня обробка потребує підвищених заходів захисту. Саме тому будь-яке використання медичних зображень поза межами лікування — для публікацій, реклами чи досліджень — можливе лише за умови надання пацієнтом окремої інформованої згоди.

Міжнародний досвід у цій сфері підтверджує важливість суворих стандартів захисту. Загальний регламент про захист даних встановлює високий рівень охорони персональних даних, зокрема й медичних [5]. Хоча його норми безпосередньо не застосовуються в Україні, їхні принципи поступово інтегруються у вітчизняне законодавство. Подібним орієнтиром виступають і положення Європейської конвенції з прав людини, а також досвід США, де діє спеціальна система HIPAA.

Не менш важливою є сфера реклами медичних послуг. Закон України «Про рекламу» забороняє використання зображень, що можуть вводити споживачів в оману, маніпулювати ними або розкривати конфіденційні дані [6]. Таким чином, застосування зображень у рекламних матеріалах допускається лише за умови їх анонімізації та отримання письмової згоди від пацієнтів.

Особливе місце займає використання зображень у наукових і навчальних цілях. Безперечно, вони відіграють важливу роль у розвитку медичної науки та підвищенні рівня освіти. Проте й у цьому випадку публікація можлива лише за письмової згоди пацієнта. Для дотримання конфіденційності широко застосовуються методи цифрової обробки: розмиття, усунення ідентифікаційних ознак тощо. Водночас редакції наукових журналів вимагають обов'язкового за-

значення факту отримання згоди, що підвищує як юридичну, так і етичну відповідальність авторів.

Отже, правове регулювання використання медичних зображень у сфері охорони здоров'я спирається на низку фундаментальних принципів: повага до приватного життя, обов'язкова інформована згода, цільове використання даних та гарантії конфіденційності. Будь-яке публічне використання зображень пацієнтів потребує окремої згоди, а подальший розвиток законодавства має бути спрямований на гармонізацію з міжнародними стандартами.

Перспективи у цій сфері безпосередньо пов'язані з розвитком телемедицини та цифрових технологій. Очікується посилення вимог до кібербезпеки, створення нових стандартів для обміну медичними даними та вдосконалення механізмів отримання електронної згоди. Така гармонізація із міжнародними нормами забезпечить універсальний підхід до захисту прав пацієнтів і сприятиме підвищенню довіри до системи охорони здоров'я в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141 (дата звернення: 15.10.2024).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40–44, ст. 356 (дата звернення: 15.10.2024).
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. Відомості Верховної Ради України, 1993, № 4, ст. 19 (дата звернення: 15.10.2024).
4. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України, 2010, № 34, ст. 481 (дата звернення: 15.10.2024).
5. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : Регламент Європ. Союзу від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 15.10.2024).
6. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 39, ст. 181 (дата звернення: 17.11.2024).

Тарасюк Ю.А.,

студентка IV курсу

Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного Університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Буличева Н.А.,

доцент кафедри приватного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ЗАХИСТ ПРАВ МІНОРИТОРНИХ АКЦІОНЕРІВ У СПОРАХ ПРО ПРИМУСОВИЙ ПРОДАЖ АКЦІЙ

Інститут примусового продажу акцій міноритарних акціонерів за вимогою особи, яка володіє домінуючим контрольным пакетом акцій, або як це ще називають сучасним терміном «squeeze-out», є новим для теорії та практики вітчизняного корпоративного права. Актуальність цього питання залишається і сьогодні, адже захист прав міноритарних акціонерів не достатньо врегульоване законодавством нашої держави.

Стаття 95 Законом України «Про акціонерні товариства» передбачає процедуру обов'язкового продажу акцій на вимогу особи, яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій [4]. Однак ним невизначено спеціальних способів захисту порушених таким правочином прав та інтересів міноритарних акціонерів, що покладає на останніх не пропорційний тягар на етапі судового захисту [5].

Економічною основою кожного суспільства є власність у різних її формах, тому одним із найголовніших об'єктів захисту є саме право власності. Захист права власності — це комплекс способів та засобів, які застосовуються власником, компетентними державними чи іншими уповноваженими органами, спрямований на усунення порушень права власності, забезпечення реалізації і поновлення порушеного суб'єктивного права власності. У статті 386 Цивільного кодексу України визначено основні правові засади захисту права власності в Україні, які базуються на принципі рівності захисту права власності всіх його суб'єктів [3]. Як відомо, найефективнішим способом відновлення порушених прав та охоронюваних законом

інтересів власника є судовий захист. Тому переломним моментом у судовій практиці з якого суди почали реально, а не формально розглядати досліджувану категорію спорів, дослухаючись до аргументів колишніх міноритарних акціонерів, стала постанова Великої Палати Верховного Суду від 24 листопада 2020 р. у справі № 908/137/18. Суд запропонував обирати способи захисту прав серед загальних способів, які визначенні в Цивільному кодексу України та Господарському кодексу України [5].

Проте, також зазначено, що спосіб захисту має бути ефективним, відповідати змісту відповідного порушеного права, його характеру, інтересам. Тому наші українські науковці (Ю. Атаманова, О. Кологайда та інші) звернули увагу на це питання та в своїх працях висвітлювали способи захисту прав міноритарних акціонерів у процедурі обов'язкового продажу акцій.

Серед основних судових способів захисту прав міноритарних акціонерів у процедурах squeeze-out виділено: визнання недійсним рішення Наглядової ради товариства про затвердження ціни примусового продажу акцій; визнання недійсною публічної безвідкличної вимоги про продаж акцій за правилами недійсності правочинів; оскарження міноритарним акціонером ціни викупу шляхом позову про стягнення грошової суми та відшкодування збитків; звернення до Конституційного Суду України у формі конституційного подання або конституційної скарги. Розглянемо детальніше кожен із способів.

Визнання недійсним рішення Наглядової ради товариства про затвердження ціни примусового продажу акцій. Учасники товариства, а також інші особи, права та законні інтереси яких порушено рішенням наглядової ради чи виконавчого органу товариства, мають право оскаржити до суду відповідні рішення як акти. Рішення наглядової ради товариства може бути оскаржено шляхом пред'явлення позову про визнання його недійсним, якщо таке рішення не відповідає вимогам законодавства та порушує права чи законні інтереси учасника товариства. Основними вимогами визнання такого акта недійсними є порушення чинного законодавства та дія проти інтересів товариства. Якщо суд дійсно визнає такий акт недійсним, то особи, які на виконання такого акта здійснили певні дії, мають право звернутися із вимогою про відновлення первісного стану [6].

Визнання недійсною публічної безвідкличної вимоги про продаж акцій всіма акціонерами на вимогу особи, що є власником домінуючого контрольного пакету акцій. Закон визначає форму публічної безвідкличної вимоги, яка містить умови примусового продажу акцій міноритарними акціонерами, яким вона адресована на користь заявника вимоги — особи, яка набула право власності на домінуючий контрольний пакет акцій товариства, і за правовою природою нагадує акт про експропріацію. Підставою недійсності правочину є недодержання сторонами в момент його вчинення вимог, які встановлені Цивільним кодексом України.

Оскарження міноритарним акціонером ціни викупу шляхом позову про стягнення грошової суми та відшкодування збитків. В цьому випадку потрібно подати позов про стягнення грошової суми, що дорівнює різниці між ринковою вартістю примусово викуплених акцій та сумою коштів, сплаченою заявником вимоги. Відповідальність перед міноритарним акціонером мають нести як заявник вимоги, так і саме товариство [6].

Звернення до Конституційного Суду України у формі конституційного подання або конституційної скарги. Squeeze-out це новий інститут, судовою практика щодо якого тільки почала формуватися в Україні. Тому потрібен час, щоб до ухвалення судових рішень щодо цієї категорії справ. Стаття 9 Конституції України зазначає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. І ось в цьому випадку нам допоможе

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7, 11 до Конвенції, в якому зазначається: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права».

Також ця норма міститься і в статті 13 Конституції України «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [1]. Слідуючи з цих норм, здається, що все абсолютно зрозуміло. Проте, ч. 7 ст. 41 Конституції України, в яких зазначається, що власність зобов'язує і не повинна ви-

користуватися на шкоду людині і суспільству, правам, свободам та гідності громадян [1]. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності, передбачене в ч. 5 ст. 41 Конституції України, може бути застосоване лише як виняток із мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їхньої вартості.

Отже, для визначення відповідності Конституції України вказаних норм законів необхідно встановити, чи відповідає процедура squeezeout- суспільному інтересу, та чи передбачає закон попереднє та повне відшкодування вартості примусово відчужуваних акцій як об'єктів права приватної власності. Довкола цього питання точаться безліч суперечок. Суди багатьох країн (Німеччини, Хорватії, Португалії, Польщі, Чехії, Грузії) намагаються дійти одного і вірного рішення. Думки неоднозначні, деякі питання залишаються відкритими. Проте, розглядаючи справи, суди різних країн дійшли до декількох спільних висновків: наявність суспільного інтересу та дотримання пропорційності втручання; виплату справедливої компенсації за акції, що викупаються; наявність судового контролю за процедурою примусового викупу акцій [6].

Отже, захист прав міноритарних акціонерів у спорах про примусовий продаж акцій є важливою складовою корпоративного права. Примусовий продаж акцій, зазвичай спрямований на балансування інтересів мажоритарних акціонерів та міноритаріїв. Однак, для забезпечення справедливості в таких процесах необхідно враховувати деякі аспекти. Міноритарні акціонери мають право на отримання ринкової вартості своїх акцій. Процедури примусового продажу повинні бути чіткими, прозорими та відповідати принципам корпоративного управління. Міноритарні акціонери мають право оскаржувати умови викупу у судовому порядку, якщо вони вважають, що їхні права порушено. Успішний захист прав міноритаріїв залежить від чіткого нормативного врегулювання. Ефективний захист прав міноритарних акціонерів у спорах про примусовий продаж акцій можливий лише за умови справедливої оцінки акцій, прозорих процедур, дієвого судового захисту та чіткого законодавчого регулювання. Це сприяє забезпеченню балансу інтересів усіх сторін корпоративних відносин та підвищує довіру до корпоративного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.
2. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40–44, ст. 356.
4. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX. Відомості Верховної Ради, 2023, № 18–19, ст.81.
5. Способи захисту прав міноритарних акціонерів у спорах про обов'язковий продаж акцій. (2023). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки, 126 (2), 54–62. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/2.126-6>
6. Захист прав міноритарних акціонерів у процедурі примусового продажу акцій (squeeze-out) (2018). Право України, ст. 143–176. <https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/227/Коло-гойда%20О.%20Стафійчук%20В.%20Захист%20прав%20міноритарних%20акціонерів.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Арбуз А.В.,

студентка III курсу

Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

Братко І.В.,

завідувач кафедри міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції

Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
PhD, к.ю.н., доцент

ПРАВО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ НА СПІЛКУВАННЯ З РІДНИМИ ВІДПОВІДНО ДО ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ

Затверджена у 1949 році Женевська конвенція щодо поводження з військовополоненими (далі — III Конвенція) до наших часів слугує так званими «міжнародними стандартами» у питаннях, пов'язаних з військовополоненими. Забезпечення всіх прав, відповідних умов та гідного поводження з військовополоненими є метою створення III Конвенції. Одним із основоположних прав є право військовополонених на спілкування з рідними, про що йдеться у Розділі V «Зв'язок військовополонених із зовнішнім світом» (ст. 69–77).

У III Конвенції міститься чітке визначення поняття «військовополонений». Зокрема, військовополоненими вважаються особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з 6 категорій: члени збройних сил сторін конфлікту; члени інших воєнізованих формувань, що входять до складу збройних сил; члени регулярних збройних сил уряду або органу, не визнаного супротивником; особи, які супроводжують збройні сили, військові кореспонденти; члени екіпажів торгових суден і цивільної авіації; учасники руху опору та партизанських загонів, вважаються військовополоненими (детальний зміст категорій міститься в статті 4 III Конвенції). Важливим фактом є те, що положення Конвенції не вимагають визнання статусу війни сторонами, а застосовується в усіх випадках оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше державами. Сторони, що є підпи-

сантами даної Конвенції мають за будь-яких умов дотримуватися її положень. Однак можна побачити, що у реальності деякі країни можуть порушувати положення Конвенції, зокрема, право військовополонених на спілкування з рідними. Важливість права на спілкування з рідними полягає у його гуманітарному значенні. Листи чи інші форми зв'язку не лише сприяють моральній підтримці полонених, а й відіграють важливу роль у захисті їхніх прав. Доступ до спілкування з рідними є єдиною можливістю сповістити про стан військовополоненого або передати необхідні речі. Статтею 71 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими передбачено дозвіл на листування для військовополонених. Положення III Женевської конвенції 1949 року, які регулюють права військовополонених на зв'язок із рідними, залишаються в основному незмінними та орієнтованими на засоби, які були актуальними на момент її прийняття, зокрема письмову кореспонденцію та поштові листівки. Технологічний прогрес кардинально змінив засоби комунікації, зробивши їх швидшими, доступнішими та більш різноманітними. З огляду на появу та розвиток нових можливостей для комунікації з військовополоненими, то положення ст. 69–77 III Конвенції слід переглянути та адаптувати.

Першочерговим правилом є те, що потрапивши до полону, військовополонений має право сповістити свою родину про це. Відразу після взяття в полон або не пізніше, ніж через тиждень після прибуття до табору, навіть якщо це транзитний табір, надають можливість надіслати безпосередньо своїй родині, з одного боку, а з іншого — до Центрального агентства у справах військовополонених, поштову картку з інформацією про взяття в полон, про стан свого здоров'я та поштову адресу. Відправлення таких карток не може затримуватись під будь-яким приводом. Це діє також і у випадку хвороби або переведення до госпіталю чи до іншого табору. Військовополонені можуть як надсилати, так і одержувати листи. Їх кількість може бути обмеженою сторонами конфлікту, але має становити не менше двох листів та чотирьох поштових карток без урахування карток з повідомленнями про взяття в полон. Передбачені й інші випадки обмеження листувань, зокрема, якщо це відповідає інтересам самих військовополонених [1].

Транспортування листів та відправлень від/для військовополонених має здійснюватися найшвидшим шляхом. Статтею 74 Же-

невської конвенції про поводження з військовополоненими встановлено, що такі відправлення звільняються від митних та інших зборів. Дане правило застосовується як до країн відправлення, так до країн призначення, та транзитних країн.

Стаття 72 III Конвенції передбачає право одержання посилок для військовополонених поштою або будь-яким іншим способом. Посилки можуть бути як індивідуальними, так і колективними. До переліку речей, які можуть міститись у посилці входять: продукти харчування, одяг, медикаменти й предмети релігійного, освітнього або розважального характеру, які можуть задовольнити їхні потреби, зокрема книжки, предмети культу, наукове обладнання, екзаменаційні білети, музичні інструменти, спортивний інвентар і матеріали, що дозволяють військовополоненим продовжувати навчання або займатися мистецькою діяльністю. Всі посилки підлягають ретельній перевірці на предмет сторонніх речей. Листи в свою чергу підлягають цензуруванню державою-одержувачем, тому слід дотримуватись правил та рекомендацій щодо написання таких листів. Зокрема, вони мають бути політично нейтральними, тобто не виражати яскравої оцінки військових дій. Можна написати про сімейні новини, спогади, слова підтримки та дитячі малюнки. Не рекомендовано у листах вказувати будь-які особисті дані, зокрема, адреси місця проживання, номери телефонів та інші дані, що можуть бути використані [3]. Як загальне правило кореспонденція військовополонених ведеться їхньою рідною мовою. Сторони конфлікту можуть дозволити листування також іншими мовами. Такі листи мають бути надіслані у Національне інформаційне бюро, яке в свою чергу передає ці листи до Міжнародного комітету Червоного Хреста, на який покладається подальша практична реалізація. Ця організація діє як нейтральний посередник, що сприяє підтримці зв'язку між військовополоненими та їхніми сім'ями. МКЧХ організовує передачу повідомлень, які зазвичай мають форму коротких листів чи карток, де вказується стан здоров'я та місце перебування полоненого. Насправді організація відіграє важливу роль у передачі посилок із речами першої необхідності та у фіксації даних про військовополонених, що допомагає їхнім родинам дізнатися про долю своїх близьких [2].

Після ухвалення Женевських конвенцій міжнародна спільнота зробила великий крок уперед у забезпеченні гуманного поводження

з військовополоненими, включаючи захист права на спілкування. На жаль, збройні конфлікти часто супроводжуються порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, що перешкоджає реалізації права на спілкування з рідними військовополонених. Частими проблемами з боку сторін конфлікту є зловживання владою, обмеження прав військовополонених, що не відповідає нормам III Конвенції. Навмисна затримка передачі кореспонденції або посилок також є порушенням норм III Конвенції. Такі методи використовуються як додатковий психологічний тиск, що безпосередньо впливає на емоційний стан військовополонених. Це яскраво простежується у сучасних збройних конфліктах. У багатьох випадках держава-агресор залишає військовополонених повністю ізольованими від зовнішнього світу, тобто їхні сім'ї не отримують жодної інформації про їхній стан чи місце перебування, а військовополонені не одержують листів та посилок з дому або ж застосовують надто жорстку цензуру. Зокрема, з цією проблемою стикнулися українські військові, які потрапили до російського полону під час вторгнення рф в Україну. Докази та факти жорстокого поводження та порушення норм Женевських конвенцій документуються, але притягнення до відповідальності досить складний та довгий процес, що ускладнює ситуацію. Такі порушення суперечать не лише Женевським конвенціям, але й базовим принципам людяності, що лежать в основі міжнародного гуманітарного права. Основою проблематики на рівні міжнародного права є слабкі механізми контролю за дотриманням права військовополонених на спілкування. Держави, які порушують це право, мають нести відповідальність у рамках міжнародних судів або трибуналів. Важливою є також роль міжнародної спільноти, яка повинна реагувати на порушення через резолюції ООН, санкції чи інші політичні заходи.

Таким чином, право військовополонених на спілкування з рідними, закріплене в Женевській конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, є важливим гуманітарним інструментом, що забезпечує моральну підтримку, психологічну стійкість і захист людської гідності в умовах збройного конфлікту. Дотримання цього права є обов'язком сторін конфлікту та демонструє повагу до принципів гуманності, які лежать в основі міжнародного гуманітарного права. Забезпечення належних умов для реалізації цього права вимагає координації зусиль держав, міжнародних ор-

ганізацій та контролюючих інституцій для недопущення його порушень і посилення захисту військовополонених. Перегляд положень III Женевської конвенції з урахуванням технологічного прогресу є необхідним кроком для забезпечення гуманного поводження з військовополоненими в умовах сучасності. Це не лише сприятиме покращенню дотримання їхніх прав, а й забезпечить більш ефективний контроль за виконанням гуманітарних норм у контексті збройних конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. Офіційний вісник України. 2010, № 62, ст. 2179 (дата звернення 03.12.2024).
2. Українські полонені матимуть змогу листуватися зі своїми рідними. URL: <https://suspilne.media/328748-ukrainski-poloneni-matimut-zmogu-listuvatisa-zi-svoimi-ridnimi-mkch/> (дата звернення: 02.12.2024)
3. Національне інформаційне бюро — інструкція щодо написання листів військовополоненим. URL: <https://nib.gov.ua/> (дата звернення: 04.12.2024).

Порунова Б.І.,

студентка III курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Ворошилова І.В.,

доцент кафедри міжнародного права,

європейської та євроатлантичної інтеграції

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

к.ю.н., старший науковий співробітник

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну 24 лютого 2022 року Україна вимушена адаптуватися до нових реалій. За інформацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 2023 рік понад 6,2 млн українських біженців перебувають за кордоном [2].

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), близько 23 % з цих людей мають інвалідність [1; 2]. Але з чим зіштовхуються люди з особливими потребами на території нашої держави ?

В умовах воєнного стану спостерігається стрімке зростання кількості людей з особливими потребами — як цивільне населення, так і громадян, які захищають державу у зоні бойових дій. Відтак серед найактуальніших проблем сьогоденні варто виділити, зокрема, права жінок з інвалідністю; права дітей з інвалідністю; рівність та доступ до правосуддя.

Як показують численні дослідження, у країні відбуваються чимало порушень прав людини, що стосуються людей з інвалідністю, серед яких можна зазначити небажання посадових осіб надавати консультації у письмовій формі, натомість переклад не надається і жестовою мовою, а також брак архітектурної доступності в центрах надання допомоги, де відповідно відсутні перекладачі жестової мови для комунікації з громадянами [3]. Часто ці проблеми ускладнюються браком або повною відсутністю життєво необхідних для

таких категорій осіб умов — укриттів, евакуаційного транспорту, ліків та технічних засобів реабілітації [4].

Жінок з інвалідністю можна назвати одною з найуразливіших груп населення під час воєнного стану. Часто через свою фізичну слабкість та мало мобільність, обмеження інших можливостей вони зустрічаються як з фізичним, так і з психологічним/економічним насильством. Згідно з моніторинговим звітом було виявлено, зокрема, що дуже багато жінок зіштовхуються з примушеннями до шлюбу з боку військовозобов'язаних чоловіків, аби ті могли перетнути кордон.

Діти з інвалідністю також є уразливими до змін у країні через дію воєнного стану. Чимало дітей не мають доступу до потрібних медикаментів та продовжують залишатись у зонах бойових дій через бажання батьків залишити зазначену територію, що суперечить праву на захист під час війни. Але віднедавна для захисту дітей, які перебувають у зонах бойових дій, регіональні військові адміністрації мають право ухвалювати рішення щодо примусової евакуації дітей разом із їхніми батьками, опікунами чи іншими законними представниками з населених пунктів, де ведуться бойові дії, і відмова від такої евакуації не допускається. Подібні рішення узгоджуються з військовим командуванням відповідної території та Координаційним штабом, який відповідає за обов'язкову евакуацію під час воєнного стану [5].

Як зазначається у статті 12 Конвенції про права осіб з інвалідністю (далі — Конвенція), до якої Україна доєдналася 2009 року, держави-учасниці підтверджують право осіб з інвалідністю на визнання їхньої правосуб'єктності, незалежно від місця їхнього перебування [6]. Українське законодавство також гарантує рівність перед законом і доступ до правосуддя в умовах воєнного стану (прикладом може бути Закон України «Про правовий режим воєнного стану»). Але війна внесла свої корективи у функціонування судових установ, адже процес здійснення правосуддя дещо сповільнився, зокрема, через нестачу кадрів та окупацію окремих територій України, було зруйновано зали судових засідань. Це, у свою чергу, призвело до того, що люди з інвалідністю змушені переїздити до інших регіонів, наражаючи на небезпеку своє життя [7].

За таких умов підсистема «Електронний суд» стала одним із важливих засобів сприяння забезпечення правосуддя для осіб з інва-

лідністю. Ця система забезпечує громадянам України можливість онлайн-обміну процесуальними документами для проведення судового засідання, а також дає можливість згодом отримувати у зручний для них спосіб інформацію, що стосується результату розгляду їхньої справи.

Україна активно розвиває цифрову інклюзію, що дозволяє громадянам зручно отримувати соціальні послуги, не виходячи з дому. Попри це люди з інвалідністю досі зіштовхуються з безліччю проблем, наприклад, щодо користування громадським транспортом, який не пристосований до їхніх потреб; доступу до будівель, які доступні лише для тих, хто може піднятися сходами самотійно, тощо.

Як закріплено у статті 9 Конвенції, держава має виявити й усунути перепони та бар'єри, що перешкоджають доступності, положення Конвенції мають поширюватися, зокрема, на будівлі, дороги та транспорт; на інформаційні, комунікаційні та інші служби тощо. Важливо надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя та отримати доступ до міської інфраструктури нарівні з іншими громадянами країни [6].

Проте, варто зазначити, що покращення все ж є, як наприклад: з ініціативи першої леді України Олени Зеленської була прийнята Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року. Відповідно до зазначеного документу, термін «безбар'єрність» визначається як «загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності» [8].

У підсумку варто зазначити, що розвиток української інклюзії та захисту прав осіб з інвалідністю залежить не лише від влади, а й від людей, які живуть в Україні. Під час дії воєнного стану важко гарантувати безпеку кожному громадянину країни, але люди з інвалідністю особливо вразливі до умов війни, тому важливо створити умови, за яких вони відчують себе захищеними від дискримінації та жорстокого поводження, закон мусить гарантувати безпеку та повагу до їхньої людської гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The impact of the war in Ukraine on the rights of persons with disabilities. Monitoring report. URL: https://ls.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Monitoring_Report_Eng.pdf.
2. У Держстаті розповіли, скільки в Україні людей з інвалідністю. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-invalidnist-statystyka/31324501.html>.
3. Під час війни жінки з інвалідністю стикаються з перешкодами в отриманні правничої допомоги — Fight For Right — ZMINA. URL: <https://zmina.info/news/pid-chas-vijny-zhinky-z-invalidnistyu-stykayutsya-z-pereshkodamy-v-otrymanni-pravnychoyi-dopomogy-fight-for-right/>.
4. Два роки поспіль “24 лютого”: жінки з інвалідністю про досвід війни, волонтерство, гендерну рівність та інклюзивність. ZMINA. URL: <https://zmina.info/articles/dva-roky-pospil-24-lyutogo-zhinky-z-invalidnistyu-pro-dosvid-vijny-volonterstvo-gendernu-rivnist-ta-inklyuzyvnist/>.
5. Особливості примусової евакуації дітей із зони бойових дій URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/osoblyvosti-prymusovoyi-evakuacziyi-ditej-iz-zony-bojovyh-dij/>.
6. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
8. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text>.

Мусієнко К.О.,

студент III курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Тітко Е.В.,

професор кафедри міжнародного права, європейської

та євроатлантичної інтеграції

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

Д.Ю.Н., доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

У сучасних умовах воєнного стану в нашій державі повсюдними є випадки порушення прав будь-яких категорій осіб. У свою чергу, нехтування правами представників інших соціально вразливих верств населення, а особливо людей з інвалідністю, регулярно траплялося й до подій 2022 та навіть 2014 року. В умовах воєнного стану такі особи стикаються з численними викликами не лише через систематичні порушення прав людини ворогом, а й через відсутність безбар'єрного доступу до укриттів, ігнорування особливих потреб таких людей при здійсненні евакуації тощо. До цього додається й несприйняття суспільством людей з інвалідністю. Така поведінка в наші дні є особливо несприйнятною, особливо зважаючи на суттєве збільшення кількості таких категорій осіб через воєнні дії. Так, лише в Києві станом на травень 2024 року проживало більше 150000 людей з інвалідністю. У всьому ж світі, за оцінками ВООЗ, проживає більше мільярда таких осіб. Отримання таких статистичних даних свого часу й підкреслило об'єктивну необхідність формування масиву правових стандартів, якими б встановлювалися й гарантувалися права людей з інвалідністю.

Міжнародне право визначає базові принципи захисту осіб з інвалідністю в умовах збройних конфліктів і надзвичайних ситуацій. Так, одним із ключових документів у цій сфері є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, прийнята у 2006 році, яка зобов'я-

зує держави забезпечувати безпеку та права людей з інвалідністю, у тому числі й під час воєнного стану [1]. Додатково захист гарантується такими міжнародно-правовими документами, як Загальна декларація прав людини, статтею 1 якої проголошується, що «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах...», та Женевські конвенції про захист жертв війни [2]. Так, зокрема, статті 16–18, 20–22, 98 Конвенції про захист цивільного населення під час війни встановлюють стандарти особливого захисту людей з інвалідністю під час воєнних дій, їх евакуації, транспортування, лікування та надання матеріальної допомоги [3]. Значна увага приділяється також захисту прав дітей з інвалідністю. Відповідні положення містяться, у першу чергу, у Конвенції ООН про права дитини [4]. До того ж існує й ряд резолюцій Ради Безпеки ООН, спрямованих на врегулювання питань щодо надання гуманітарної допомоги і врахування особливих потреб осіб з інвалідністю під час воєнного стану. Так, окремо можна відзначити Резолюцію 1894 (2009), якою вперше на офіційному рівні було визначено, що військові конфлікти в особливій мірі зачіпають людей з інвалідністю. Також Резолюцією передбачено, що сторони збройного конфлікту повинні нести головну відповідальність за прийняття всіх заходів для забезпечення захисту цивільних осіб і задоволення їхніх основних потреб, включаючи особливі потреби осіб з інвалідністю [5].

У цілому, можна зазначити, що міжнародно-правові стандарти спрямовані, у першу чергу, на недопущення дискримінації осіб з інвалідністю, їхнє залучення до розробки гуманітарних стратегій та інтеграцію в суспільство, а також необхідність забезпечення доступу до інформації, послуг евакуації, медичної допомоги та реабілітації. Особлива увага приділяється важливості використання інклюзивних підходів у процесах відновлення після кризових ситуацій, що обов'язково повинно бути враховано й у нашій державі після закінчення воєнного стану.

Україна ратифікацією Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю у 2009 р., а також багатьох інших документів у сфері захисту прав людей з інвалідністю, зробила чимало необхідних кроків для інтеграції відповідних міжнародних стандартів у національне законодавство [1]. Якщо ж проаналізувати положення чинних нормативно-правових актів у відповідній сфері в умовах воєнного стану, то можна знайти цілий ряд прогалин. Правові гарантії захисту осіб

з інвалідністю у період надзвичайних ситуацій військового характеру, згідно зі статтею 64 Конституції України, не можуть бути обмежені. Проте в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [6]. Та варто зазначити, що такими ключовими в умовах воєнного стану законами України, як: «Про правовий режим воєнного стану», «Про національну безпеку України», «Про військово-цивільні адміністрації», а також Стратегії воєнної безпеки України, більшістю розроблених на їх виконання підзаконних нормативно-правових актів, не передбачено окремих норм, які б враховували особливі потреби людей з інвалідністю в умовах воєнного стану [7; 8; 9; 10]. Насправді, навіть неетичний термін «інвалід» на законодавчому рівні було змінено на поняття «особа з інвалідністю» лише в 2017 р..

У той же час, знайти положення щодо осіб з інвалідністю можна у статтях 9,10 та 14 Закону України «Про оборону України», якими передбачено соціально-економічний захист ветеранів з інвалідністю; а також у п.57 Стратегії національної безпеки України, у якому зазначається, що «Людський капітал — запорука майбутнього України. Для його розвитку необхідно:... забезпечити особам з інвалідністю повну інклюзію у суспільство, рівність прав і можливостей на доступ до сервісів і послуг, роботи, відпочинку та активного соціального життя» [11; 12]. Особливо важливою є наявність положень щодо людей з інвалідністю у статтях 7, 9, 11 та 18 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Ними закріплюється право таких осіб на соціальний захист, доступ до житла, працевлаштування та медичних послуг [13]. У той же час, з огляду на обмежені ресурси та складність логістики під час воєнного стану, застосування на практиці цих норм залишається проблематичним.

Та, незважаючи на певні прогалини у національному законодавстві, останнім часом у нашій державі активно впроваджуються окремі цифрові рішення для осіб з інвалідністю. Наприклад, для забезпечення безперешкодного доступу таких людей до державних послуг, на платформі «Дія» створено функціонал для отримання соціальної допомоги, протезування та багатьох інших корисних послуг. Також наразі Київською міською державною адміністрацією та комунальним підприємством «ГРО» у співпраці зі студентами

Факультету права та міжнародних відносин Київського столичного університету імені Бориса Грінченка розробляється мапа доступності, яка повністю покриє потребу людей з інвалідністю в актуальній інформації щодо безбар'єрності закладів, установ, укриттів, пішохідних ділянок тощо. До того ж такий проект сприятиме вільному залученню усіх людей без винятків до соціокультурного життя столиці, а також сприятиме реалізації Цілей сталого розвитку ООН (зокрема Цілей № 9 та № 11). Однак такі ініціативи потребують активної підтримки задля більш ефективного їх впровадження, що допоможе полегшити та покращити рівень життя людей з інвалідністю, особливо у важких умовах сьогодення, пов'язаних з дією воєнного стану.

Отже, права людей з інвалідністю особливо часто порушуються в умовах воєнного стану. Хоча наразі можна стверджувати про певний прогрес у впровадженні в національне законодавство України норм, які стосуються сфери захисту прав відповідної категорії осіб, ще залишається великий обсяг невиконаної роботи. Так, існує чимало міжнародно-правових стандартів, які досі не враховуються в багатьох ключових нормативно-правових актів, що стосуються воєнного стану. До того ж лише законів буде недостатньо для кардинальної зміни стану справ у сфері інклюзії в нашій державі. Для досягнення суттєвого прогресу потрібно ще й підвищувати рівень свідомості усіх громадян щодо особливих потреб людей з інвалідністю та необхідності залучення їх до суспільного життя без жодних бар'єрів для них. Останнє ж, у свою чергу, повинно досягатися реалізацією різноманітних державних програм та місцевих ініціатив. Вже зараз можна стверджувати про досягнення серйозних результатів за цим напрямком, враховуючи суттєве збільшення кількості виділених на 2025 рік бюджетних коштів для впровадження інклюзивних проєктів у порівнянні з аналогічними витратами у 2024 році. Тому, на думку автора, в найближчі декілька років можна розраховувати на суттєве вдосконалення як законодавчої бази у сфері захисту прав людей з інвалідністю в Україні, так і конкретних механізмів, які сприятимуть реалізації прав таких осіб на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року. Офіційний вісник України. 2010, № 17, / № 101 (2009, ст. 3496), ст. 799 (дата звернення: 08.12.2024).
2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Голос України від 10.12.2008 — № 236 (дата звернення: 08.12.2024).
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Офіційний вісник України офіційне видання від 16.04.2013 — 2013 р., № 27, ст. 942 (дата звернення: 08.12.2024).
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 08.12.2024).
5. Resolution 1894 (2009). URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n09/602/45/pdf/n0960245.pdf> (дата звернення: 08.12.2024).
6. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141 (дата звернення: 08.12.2024).
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250 (дата звернення: 08.12.2024).
8. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради, 2018, № 31, ст. 241 (дата звернення: 08.12.2024).
9. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 13, ст. 87 (дата звернення: 08.12.2024).
10. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»». (дата звернення: 08.12.2024).
11. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 9, ст. 106 (дата звернення: 08.12.2024).
12. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. Урядовий кур'єр від 16.09.2020 — № 179 (дата звернення: 08.12.2024).
13. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 1, ст. 1 (дата звернення: 08.12.2024).

Резнік К.В.,

студентка II курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Шереметьєва О.Ю.,

доцент кафедри міжнародного права, європейської

та євроатлантичної інтеграції

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

к.ю.н., доцент

ПРАВА ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком введення воєнного стану в Україні роль жінки у державі суттєво змінилась, а саме: починаючи з 2014 року представниці жіночої статі беруть до рук зброю і тактичне чи медичне спорядження та воюють на тимчасово небезпечних територіях, так само як і представники чоловічої статі. За даними Міністерства Оборони України від 16 жовтня 2023 р, кількість жінок-військових в лавах ЗСУ зросла на 40 % порівняно з 2021 роком, а 43 тисячі військовослужбовиць проходить службу. Війна в Україні не тільки про тих, хто на передовій. Бо і в тилу роль жінки займають почесне місце — волонтерство, прихисток українців, постраждалих від війни, пожежниць та енергетики, психологині та працівниці комунальних підприємств, медицині та правозахисниці тощо. І звісно, що в умовах воєнного стану права жінок можуть порушуватися та знехтуватися не тільки в Україні, а й в зарубіжних країнах світу, тому доцільно розглянути нормативно-правове регулювання прав жінок в умовах воєнного стану в національному та міжнародному праві.

Права жінки в умовах воєнного стану на сьогоднішній день регулюються низкою юридичних актів. Зокрема, Резолюція РБ ООН 1325 № «Жінки, мир, безпека» є однією з найбільш важливих резолюцій РБ ООН у сфері політики безпеки. Цей документ наголошує на важливій ролі жінок у запобіганні і врегулюванні конфліктів та в розбудові миру, а також закликає держави-члени забезпечити більш активну участь жінок на всіх рівнях прийняття рішень в національних, регіональних і міжнародних інститутах, у механізмах

запобігання, управління та вирішення конфліктів. Резолюція стала інституційною рамкою для інтеграції жінок до безпекового сектору. Декларація ООН про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів (1974 р.) «Жінки та діти, що належать до цивільного населення і опинилися в умовах надзвичайних обставин та збройних конфліктів у боротьбі за мир, самовизначення, національне звільнення та незалежність або проживають на окупованих територіях, не повинні позбавлятися даху над головою, їжі, медичної допомоги або інших невід'ємних прав...», а також не одна Резолюція РБ ООН зосереджена на питаннях захисту від сексуального насильства жінок в надзвичайних умовах і боротьби з ними, наприклад: Резолюції РБ ООН 1888, 1889, 1960 та 2106 [1; 2; 3].

В механізмі гарантування та захисту прав жінок в умовах воєнного стану відіграють важливу роль як національні так і міжнародні нормативні акти. Зокрема, ч.3. ст.24 Конституції України «гарантує рівність прав жінки і чоловіка, яка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям». Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» гарантує реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Женевські конвенції захищають права жінок, особливо в контексті збройних конфліктів, гарантуючи їм гуманне ставлення та захист від дискримінації. Зокрема, четверта Женевська конвенція вимагає ставитися до жінок-військовополонених з повагою, що відповідає їхній статті, надавати їм окремі спальні приміщення, а також забезпечувати доступ до засобів особистої гігієни [4; 5; 6]. З огляду на універсальний характер як міжнародних так і національних норм, що покликані врегульовувати питання реалізації і захисту

прав військових та членів їхніх сімей, гарантів прав військовополонених, гендерний аспект не достатньо охоплений національним правом.

Щодо установ та організацій, які покликані захищати права жінок в таких небезпечних умовах на міжнародному рівні, слід виділити ООН Жінки, в пріоритетах якої, зокрема, стоїть захист прав жінок від усіх форм насильства, включаючи ті насильницькі дії, які здійснюються в умовах воєнного стану; Європейський Суд з прав людини, до якого будь-яка людина має можливість звертатися із заявою про можливе порушення державою її прав у контексті воєнного стану; Міжнародне товариство прав людини, що надає правову допомогу жінкам, які стали жертвами війни, також має місце в цьому переліку. Серед українських установ, які здійснюють аналогічну міжнародним установам та організаціям роботу, тільки в межах своєї юрисдикції можна віднести: Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Спілка жінок України та національні суди.

На думку першої леді Олени Зеленської, «під час надзвичайно небезпечних умов всередині держави жінки не тільки реалізують свої права, а й взяли на себе повну відповідальність за родини та дітей. 6 мільйонів вимушених переселенців виїхали за кордон — у більшості — це жінки й діти. Саме ці жінки рятували своїх дітей. В українській армії перебуває 42 тисячі жінок, тисяча з яких є командирами. Українські жінки становлять також половину українських медиків і підприємців. Слід розуміти, що сьогодні жінки — це не тільки матері та дружини, постраждалі від конфлікту, а й представники сектору безпеки та оборони держави. Жінки — це потужний потенціал для захисту країни та встановлення миру, тому захист прав представниць даної статі має бути реалізований тільки шляхом механізму, що має юридичне підґрунтя». [7; 8; 9].

Нагальним питанням для українського законодавства є вироблення норм, які стосуються питання захисту прав жінок-військовополонених. Права жінок в умовах воєнного стану регулюються низкою як і міжнародних актів, так і національних нормативно-правових документів; бачимо, що також існують механізми захисту прав жінок через урядові установи та суди різної компетенції. Варто виділити, що насильство по відношенню до жінок в контексті особливо небезпечних умов гостро стоїть на порядку

денному Раді Безпеки ООН, а це в свою чергу свідчить про значне поширення даної проблеми та можливість зменшення таких злочинів; а також, жінки плідно працюють в різних галузях, підтримуючи економіку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Головна Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-onn-1325>
2. Welcome | UN Women — Headquarters. URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2017/WPS-Resolutions-Poster-UK.pdf>
3. Декларація про захист жінок . Декларація № 995_317 від 14.12.1974 Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169632___169632
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 15, ст.190.
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Офіційний вісник України. 2013, № 27, ст. 942.
7. Олена Зеленська: в Українській армії 42000 жінок, тисяча — на командирських посадах. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3529282-olena-zelenska-v-ukrainskij-armii-42-000-zinok-tisaca-na-komandirskih-posadah.html>
8. Джуган В.О. Проблеми захисту прав жінок під час воєнних дій в Україні. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/45.pdf

Магей Т. М.,

студентка II курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чаплук О. І.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Збройні конфлікти є рушійною силою та частиною людської історії, що супроводжуються серйозними порушеннями прав людини, які потребують невідкладного реагування з боку міжнародного співтовариства. В умовах збройного конфлікту фіксуються суттєві й грубі порушення міжнародного гуманітарного права, яке покликане захищати цивільне населення і обмежувати насильство та міжнародних гарантій захисту прав людини. У таких умовах особливо важливими є міжнародно-правові механізми, що покликані забезпечувати охорону та захист основоположних прав і свобод людини і громадянина.

Міжнародні механізми захисту прав людини являють собою процедури та інструменти, які здійснюють моніторинг, оцінку та забезпечують дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини і громадянина державами [1]. Важливою складовою цих механізмів є міжнародне гуманітарне право (МГП), яке регулює поведінку держав і неурядових акторів під час збройних конфліктів.

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року чітко визначають права цивільного населення, забороняють тортури, жорстоке поводження та інші форми насильства. Також визначають обов'язок сторін конфлікту захищати цивільне населення, цивільні об'єкти від військового нападу [2]. Під час бойових дій воюючі сторони зобов'язані пам'ятати про це.

На сьогодні виокремлюють два основних механізми захисту прав людини — це універсальний та регіональний рівні. Універсальні правозахисні механізми — це органи й організації, які поширюють свою діяльність на увесь світ, незалежно від державних і регіональних кордонів. Ці механізми тією чи іншою мірою пов'язані з основною міжнародною організацією світу — ООН. Це не випадково: по-перше, її членами є майже всі держави світу, по-друге, відповідно до Статуту ООН однієї з основних цілей діяльності цієї організації є «утвердження віри в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості» [1].

Ключовими інституціями універсального механізму є Рада ООН з прав людини (Рада), Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Міжнародний суд ООН. Рада ООН з прав людини здійснює регуляторну оцінку ситуації з правами людини в державах-членах через механізм Універсального періодичного огляду (УПО), який передбачає перегляд правозахисної ситуації в кожній державі-члені ООН кожні чотири-п'ять років. У випадках масштабних порушень прав людини (наприклад, геноциду, воєнних злочинів) Рада ООН з прав людини створює спеціальні комісії розслідування або призначає спеціальних доповідачів. Рада ухвалює резолюції та дає рекомендації урядам, спрямовані на виправлення ситуації. Хоча її рішення не мають обов'язкової сили, вони мають значний вплив на формування міжнародної громадської думки.

Наступним інститутом є Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ). Основною його функцією є координація зусиль з просуванням та захисту прав людини, а також надання технічної допомоги державам.

Ще одним не менш важливим інститутом універсального механізму захисту прав людини є — Міжнародний суд ООН, який розглядає спори між державами щодо тлумачення міжнародного права, зокрема у випадках порушення прав людини. Міжнародний суд ООН (МС ООН), заснований у 1945 році, є головним судовим органом ООН. МС ООН має юрисдикцію у справах, які добровільно передаються йому державами. Наприклад, щодо оскарження однією державою дії інших держав, які порушують міжнародні стандарти у сфері прав людини. Суд допомагає державам тлумачити міжнародні угоди, включаючи конвенції, що стосуються прав людини (наприклад, Конвенцію проти геноциду).

Регіональним механізмом називають організацію, якщо її учасниками є держави, розташовані в межах певного регіону земної кулі, наприклад, Європи, Африки чи Південної Америки [3]. На сьогодні у світі існує три дієздатні регіональні системи захисту прав людини: Міжамериканська, Африканська і Європейська. Регіональні міжнародні механізми захисту прав людини створюються на підставі міжнародних договорів окремих груп держав, як правило в межах географічних регіонів.

Ще одним із основних органів, який здійснює функції міжнародно-правового захисту є Міжнародний кримінальний суд. До компетенції відповідного органу входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності. МКС створений для забезпечення справедливості та захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. Його основна мета полягає у притягненні до відповідальності осіб, які вчинили найсерйозніші злочини - проти людяності. МКС є ключовим елементом міжнародної системи правосуддя. Доречі, 1 січня 2025 року, Україна стала 125 державою-учасницею Римського статуту Міжнародного кримінального суду і відтепер отримує такі ж права, як інші країни. Ставши повноправним членом Римського статуту МКС, Україна отримала можливість брати участь в Асамблеї держав — учасниць МКС, виносити питання на її розгляд, голосувати за розподіл бюджету МКС, брати участь у виборах суддів та інших виборних осіб, зокрема прокурора МКС, впливати на пріоритети МКС та розроблення змін до Римського статуту [4; 5].

Слід також згадати організації, такі як Amnesty International та Human Rights Watch, які активно документують порушення прав людини під час конфліктів, надають допомогу жертвам та здійснюють адвокацію на міжнародному рівні. Надана ними допомога може включати як правову, так і медичну, і також психологічну підтримку. Організації працюють над тим, щоб забезпечити доступ жертв до справедливості та відшкодування. Їхня діяльність сприяє підвищенню обізнаності про проблеми прав людини та забезпеченню справедливості для постраждалих.

Міжнародний механізм захисту прав і свобод людини і громадянина має ряд переваг. Зокрема він забезпечує неупереджений і незалежний розгляд випадків порушення прав людини. Міжнародні органи та організації не є представниками жодних держав і діють

відповідно до міжнародних стандартів прав людини. Він сприяє підвищенню обізнаності про права людини. Діяльність міжнародних органів та організацій сприяє підвищенню обізнаності про права людини в усьому світі. Міжнародно-правові механізми відіграють ключову роль у забезпеченні гуманітарної допомоги, захисту цивільного населення та притягненні до відповідальності за злочини, вчинені під час конфліктів. Проте, несприятливі умови в зонах конфлікту часто ускладнюють реалізацію міжнародно-правових механізмів. Відсутність політичної волі з боку держав, а також недоступність інформації про порушення прав людини ускладнюють ефективний моніторинг та реагування. Крім того, багато груп, що беруть участь у конфліктах, можуть не визнавати міжнародні норми або відмовлятися їх дотримуватись [3; 6].

Міжнародно-правові механізми захисту прав людини і громадянина в умовах збройних конфліктів є критично важливими для забезпечення гуманності та справедливості. Проте їхня ефективність залежить від політичної волі держав, активності міжнародних організацій та громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шатарська Т. Міжнародні механізми захисту прав людини. URL: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-dokonvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/>
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Офіційний вісник України. 2013. № 27, ст. 942.
3. Шурак Н.І., Сокол М.Ю. Міжнародний механізм захисту прав і свобод людини і громадянина. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/552.pdf>
4. Україна сьогодні стала учасницею Римського статуту Міжнародного кримінального суду. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1730478/>
5. Україна приєдналася до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. URL: <https://imi.org.ua/news/ukrayina-pryyednalasya-do-rymskogo-statutu-mizhnarodnogo-kryminalnogo-sudu-i65821>
6. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с.

Клименко М.К., Остапенко О.І.,

студентки II курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

к.ю.н., доцент

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування набуває неабиякої актуальності у зв'язку з повномасштабною війною росії проти України. Активні бойові дії по всій лінії фронту на українських територіях тягнуть за собою катастрофічні наслідки у вигляді великої кількості людських втрат, відповідно значно збільшується кількість дітей, котрі залишилися без батьківського піклування. За даними Національної соціальної сервісної служби України, станом на липень 2024 року 11,7 тис. дітей втратили своїх батьків і стали сиротами внаслідок бойових дій. Загалом на кінець 2023 року в Україні налічувалося понад 66 тис. дітей, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування. Із них майже чверть потребують нової постійної сім'ї [1].

Конвенцією ООН про права дитини передбачено, що дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою [2]. Держави-учасниці, однією з яких є Україна, відповідно до своїх національних законів забезпечують зміну догляду за дитиною. Такий догляд може включати, зокрема, усиновлення.

Окрім міжнародних нормотворчих засад, усиновлення дітей в Україні здійснюється відповідно до норм національного законодавства. Статтею 207 Сімейного кодексу України регламентовано, що усиновленням є прийняття дитини в свою сім'ю на правах дочки

або сина. Воно провадиться у найвищих інтересах дитини з метою забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя [3]. У свою чергу стаття 52 Конституції України покладає на державу обов'язок утримувати та виховувати дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, заохочувати та підтримувати благодійницьку діяльність щодо дітей [4].

Варто відмітити, що на період дії воєнного стану процедура усиновлення дітей, визначена українським нормативно-правовим полем, суттєво не змінюється. Основним законодавчим актом, який описує порядок становлення даної соціально-правової інституції є Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Порядок усиновлення врегульований постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 08.10.2008 р. № 905. Відповідно до пункту 135 даної Постанови, під час воєнного стану та протягом трьох місяців після його припинення або скасування діяльність з усиновлення дітей громадянами України, які тимчасово або постійно проживають (перебувають) за межами України та іноземцями не здійснюються [5]. Існування даної забороняючої норми можна пояснити тим, що через активні бойові дії на території держави органи виконавчої влади не в змозі забезпечити якісну та об'єктивну перевірку документів іноземців, які виявили бажання усиновити дитину, об'єктивно з'ясувати думку дитини щодо усиновлення саме цим кандидатом, швидко отримати згоду зацікавлених сторін.

У загальних положеннях відповідної Постанови наголошено на тому, що усиновлення дітей є пріоритетною формою влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Ця діяльність провадиться уповноваженими державою органами та посадовими особами. Для забезпечення безперервної реалізації обов'язку держави стосовно влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у складі районних, виконавчих органів міських, районних у містах, обласних рад, уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей на правах самостійного структурного підрозділу утворюються служби у справах дітей, а у складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей (нині — це Міністерство соціальної політики Укра-

їни), утворюється самостійний структурний підрозділ з питань забезпечення прав дітей.

У розділі «Облік дітей, які можуть бути усиновлені» Постанови пояснюється, який орган виконавчої влади веде облік дітей відповідних категорій. Таким чином, облік здійснюється службами у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем походження дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, уповноваженим органом виконавчої влади АР Крим з питань дітей, службами у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Державною службою у справах дітей.

На облік беруться такі категорії дітей: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, батьки яких дали згоду на усиновлення.

Для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Згода дитини на її усиновлення подається у формі, яка відповідає її віку та стану здоров'я. Дитина має бути проінформована про правові наслідки даної процедури. Усиновлення провадиться без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення. Згода дитини на усиновлення не потрібна, якщо вона проживає в сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками [6].

Хоч сама процедура усиновлення на період дії воєнного часу залишається традиційною, проте законодавець все таки вносить доповнення до нормативно-правових актів з метою удосконалення цього процесу. У 2022 році було видано декілька постанов Кабінету Міністрів України (далі — КМУ), які заповнили законодавчі прогалини в контексті розбудови міцного інституту усиновлення.

Перші зміни процедури усиновлення затверджені постановою КМУ від 24.05.2022 р. № 618 «Про внесення зміни до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей». Цим юридичним документом було затверджено порядок, за яким усиновлювачі можуть забрати дитину у разі, коли усиновлена дитина тимчасово переміщена (евакуйована) за межі України під час введення на території держави надзвичайного або воєнного стану (це відбувається в присутності посадової особи консульської установи України [7]).

Інші доповнення пов'язані з розвитком цифрових технологій в Україні. Цифрова трансформація може стати ключовим рішенням для подолання викликів, які постають перед національною системою усиновлення. Важливим кроком уряду в напрямі переведення соціальних послуг із офлайн в онлайн-площину стало схвалення у 2017 році Концепції розвитку електронного врядування в Україні, де «розвиток е-врядування визначено одним з першочергових пріоритетів реформування системи державного управління [8, с.336]».

Цифровізація передбачає не просто заміну паперу на електронні документи, а кардинальне оновлення підходу до організації процесу усиновлення. За стандартною процедурою, щоб стати усиновлювачем, потрібно зібрати паперові документи та довідки, віднести їх до служби в справах дітей, вистояти в чергах, а також чекати на позитивний або негативний результат певний період часу. Онлайн-послуга полегшить процедуру подання необхідних документів для людей, які бажають усиновити дитину та значно пришвидшить перевірку поданих документів.

Задля полегшення процедури подання та отримання необхідних документів потенційними усиновлювачами за сприянням Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства соціальної політики України та Національної соціальної сервісної служби було запроваджено та удосконалено: Єдиний електронний банк даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що ведеться в Єдиній інформаційно-аналітичній системі «Діти»; Єдиний державний вебпортал електронних послуг «Дія». Юридичним підтвердженням цього положення слугує постанова КМУ від 31.05.2022 р. № 636 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання».

Не менш важливим фактом є те, що з 2021 року рівень надання електронних послуг в усіх сферах суспільного життя, включно з соціальною, вийшов на новий рівень. Діджиталізовані системи соціального захисту передбачають створення онлайн-платформи, «що надає можливість громадянам взаємодіяти з державними установами для отримання послуг соціального захисту [9]». Такою платформою в Україні виступає єдиний портал державних послуг під назвою «Дія».

3 вересня 2022 року стало можливим подати заявку на консультацію з усиновлення дитини через даний онлайн-сервіс [10], а саме за допомогою нової послуги «Усиновлення», яка дозволила подавати документи в електронній формі через особистий кабінет на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг. Станом на сьогодні в «Дії» доступні 5 послуг, які спрощують і пришвидшують процес усиновлення дитини. Міністерство цифрової трансформації щодня працює над новими ініціативами у сфері усиновлення для того, щоб українці без черг та зайвої бюрократизованості могли стати батьками, а діти-сироти зростали в повноцінних сім'ях.

Ініціаторка створення проекту щодо усиновлення дітей на вебпорталі «Дія», Дарія Герасимюк стверджує: «Зараз ми говоримо про право дитини на родину. І хоча в будь-якій країні на період війни зупиняється процедура усиновлення, адже за об'єктивних причин вона просто неможлива в реалізації, ми спростили процедуру опіки для рідних та родичів, а також активно застосували тимчасове влаштування дітей. Ми маємо близько 20 000 звернень про бажання прихистити дитину. Ми можемо та мусимо зробити все, аби викоринити сирітство в Україні. І цифровізація сприятиме усиновленню, полегшуючи його [10]».

Цифрова трансформація процедури усиновлення в Україні відіграє величезну роль у пришвидшенні, спрощенні та підвищенні рівня ефективності цього процесу, особливо в умовах воєнного стану. Завдяки впровадженню електронних сервісів, потенційні усиновлювачі можуть подавати документи онлайн, отримувати консультації у зручному форматі та проходити всі необхідні етапи значно швидше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Студеннікова І. Чи готові українці всиновлювати дітей: результати соціологічного дослідження. URL: <https://www.ukrinform.ua>
2. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 р., ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 р. № 789-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Сімейний кодекс України: Кодекс від 10.01.2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України, 2002, № 21–22, ст. 135.
4. Конституція України: Конституція від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.

5. Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 р. № 905. Офіційний вісник України від 27.10.2008 — 2008 р., № 79, стор. 126, стаття 2660.

6. Костогриз Т. Порядок та особливості усиновлення дитини. URL: <https://legalaid.gov.ua>

7. Про внесення зміни до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2022 р. № 618. Урядовий кур'єр від 26.05.2022 — № 117.

8. Польовий Я., Процьків Н. Цифрові технології в процесі усиновлення дітей в умовах воєнного стану. Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 24 листопада 2023 року) / [редкол.: Н. Д. Гетьманцева (голова), О. В. Кіріак (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 335–336.

9. Мальований М., Бондаренко Н., Орлов І., Заярна В. Цифрова трансформація сфери соціальних послуг в Україні. Успіхи і досягнення в науці: № 9 (9), серія «Соціальні та поведінкові науки». С. 1206. URL: <https://doi.org/10.520>

10. Усиновлення дитини — подати заявку на консультацію можна на порталі Дія. URL: <https://diia.gov.ua>

Шуцький М.А.,

студент II курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Сучасний світ характеризується стрімким розвитком інноваційних технологій та інтелектуальних продуктів, що зумовлює зростання кількості спорів у сфері інтелектуальної власності. Захист авторських прав, торговельних марок, патентів та інших об'єктів інтелектуальної власності стає дедалі актуальнішим у зв'язку з глобалізацією, цифровізацією та конкуренцією на ринках. Традиційні методи вирішення таких конфліктів, як судовий розгляд, часто виявляються надто затратними за часом і фінансами, а також можуть спричиняти погіршення ділових відносин між сторонами. У цьому контексті медіація постає як ефективний альтернативний метод вирішення спорів. Завдяки своїм ключовим принципам — конфіденційності, добровільності, нейтральності та орієнтації на досягнення компромісу — медіація дозволяє сторонам уникнути тривалих судових процесів і знайти взаємовигідне рішення. Особливо важливим це є для сфери інтелектуальної власності, де збереження партнерських відносин і репутації є надзвичайно цінними.

Медіація (з лат. mediation — посередництво) — конфіденційний і приватний процес залучення посередника для врегулювання конфліктів. Вона дозволяє уникнути тривалих судових розглядів і непередбачуваних фінансових витрат. Цей сучасний метод вирішення правових спорів прийшов до України із західних країн. Спочатку громадські організації почали використовувати медіацію у кримінальних справах. Нині вона має значний потенціал для застосуван-

ня у спорах з державними органами, комерційних, сімейних, трудових та інших правових конфліктах [1].

Медіація є ефективним способом швидкого та мирного врегулювання спорів, дозволяючи уникнути витратного та затяжного судового процесу. Роль медіатора полягає у сприянні комунікації між сторонами, допомозі у визначенні суті проблеми та пошуку можливих шляхів її вирішення. На відміну від судді, медіатор не приймає рішення по суті справи, а лише створює умови для конструктивного діалогу, який може виходити за рамки правових норм, але водночас залишається в межах обов'язкового законодавства. Такий підхід забезпечує сторонам контроль над процесом і дає їм можливість самостійно ухвалювати рішення, що сприяє уникненню негативних емоцій, які часто виникають після судового розгляду. Завдяки цьому медіація стає привабливою альтернативою, яка дозволяє зберігати ділові та особисті відносини.

Медіація також має значні переваги для судової системи. У багатьох країнах суди активно заохочують використання медіації, оскільки це сприяє зменшенню навантаження на судову систему. Судді, інформуючи сторони про можливість застосування медіації, допомагають скорочувати кількість справ, що потребують розгляду, завдяки чому суди можуть більше часу приділяти справам, які не підлягають альтернативному врегулюванню. Ідеальний сценарій передбачає використання медіації ще на початкових етапах конфлікту. У таких випадках юристи та інші правові консультанти інформують сторони про можливість медіації ще до подачі справи до суду. Навіть якщо сторони дізнаються про цей інструмент уже після ініціювання судового процесу, можливість зупинити розгляд справи для проведення медіації значно підвищує шанси на успішне врегулювання конфлікту [2].

Розглянемо специфіку спорів у сфері інтелектуальної власності. Недосконалість законодавчого регулювання правовідносин у сфері інтелектуальної діяльності, зокрема відсутність чітких механізмів захисту приватних прав на результати такої діяльності, сприяє високому рівню правопорушень. До них належать піратство, поширення підробленої продукції, незаконне використання торговельних марок, а також недобросовісна конкуренція. Усі ці явища завдають значних збитків галузям, орієнтованим на інтелектуальну працю.

Ситуація викликає серйозну критику з боку міжнародних партнерів України, зокрема США, які є лідерами у сфері технологій. Україна часто опиняється серед країн із найвищими рівнями піратства, що підтверджується статистикою, де показники незаконного обігу інтелектуальної продукції сягають 80–95 % ринку. У 2002 році США віднесли Україну до списку головних порушників прав інтелектуальної власності, що призвело до введення значних торговельних санкцій, які коштували країні близько 75 мільйонів доларів.

Нездатність забезпечити належний захист прав інтелектуальної власності шкодить міжнародному іміджу України, ускладнює інвестування та стримує розвиток високотехнологічного експорту. За цим показником Україна суттєво відстає від світових стандартів. Найбільші проблеми у сфері захисту інтелектуальної власності стосуються охорони програмного забезпечення, баз даних, аудіовізуальної продукції, фармацевтичних препаратів, а також захисту товарних знаків. Найгостріші порушення спостерігаються у сегменті комп'ютерного забезпечення та аудіовізуальної продукції, що свідчить про недостатній рівень захисту авторського права та суміжних прав.

Варто зазначити, що проблема піратства шкодить не лише іноземним виробникам. Незаконна діяльність руйнує й українську музичну індустрію, де, за деякими оцінками, лише третина музичних дисків реалізується легально. Це також гальмує розвиток наукової та творчої економічної діяльності, позбавляючи Україну перспектив стати конкурентоспроможним гравцем на глобальному ринку інтелектуальної власності [3].

Розглянемо переваги використання медіації в даній сфері. У сучасному світі, де конфлікти у сфері інтелектуальної власності є поширеним явищем, важливим є пошук швидких і ефективних способів їх вирішення. Традиційний судовий процес часто є тривалим, дорогим і може негативно впливати на репутацію сторін. Медіація пропонує альтернативу, яка дозволяє уникнути багатьох недоліків судової системи та забезпечити вигідний результат для всіх учасників. Медіація є швидким способом вирішення спорів, що дозволяє сторонам дійти згоди в короткі терміни. Це особливо важливо для авторів і бізнесів, які прагнуть мінімізувати затримки у використанні або монетизації своїх робіт. Також процес є економічно вигідним, оскільки витрати на медіацію значно нижчі, ніж на судові розгляди [4].

На відміну від судових процесів, медіація є закритою для публіки. Це забезпечує захист конфіденційної інформації, пов'язаної з авторськими правами, патентами, комерційними секретами тощо. Медіація дозволяє сторонам самостійно визначати формат переговорів та залучати експертів для вирішення конкретних питань. Такий підхід робить процес адаптованим до потреб кожного учасника. Медіація спрямована на мирне врегулювання конфліктів, що дозволяє уникнути ескалації напруження між сторонами. Це особливо важливо у сфері ІВ, де довготривалі партнерства мають стратегічне значення. Медіація допомагає уникнути публічних конфліктів, зберегти репутацію сторін і знайти взаємовигідне рішення. Гнучкість медіації сприяє пошуку креативних шляхів розв'язання спорів, які неможливі у судовій системі [5].

Зосередимося на питанні майбутнього медіації в Україні та кроках її вдосконалення. На думку Галини Єрьоменко, керівника Українського центру медіації, медіація в Україні має суттєвий потенціал для розвитку, але для цього необхідно зосередитися на майбутніх викликах. До прийняття нового Закону України «Про медіацію» (2021 року) цей інструмент успішно використовувався для вирішення сімейних, трудових та корпоративних спорів, а також у захисті прав споживачів. Медіація, як інститут врегулювання досудових спорів функціонувала без належної правової підтримки. Відсутність принципів медіації, правового статусу медіаторів та інших учасників процесу, особливо у питаннях конфіденційності, робили цей процес неефективним і вразливим. Міжнародний досвід, зокрема США та Великобританії, демонструє, що закони захищають медіатора від виклику до суду як свідка. В Україні наразі таких гарантій немає, проте впровадження наприкінці 2021 року нового Закону України «Про медіацію» передбачає проведення медіації не тільки в цивільних, сімейних, трудових та господарських справах, а й адміністративних, у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу [5; 6].

Легітимізація медіації на законодавчому рівні має зміцнити довіру сторін конфлікту до процедури. Галина Єрмоєнко наголошує, що важливо уникати надмірної зарегульованості медіації. Наприклад, міжнародний досвід показує, що медіатор не повинен бути експертом у сфері спору, оскільки його завдання — створення умов для діалогу, а не надання консультацій. Обов'язкові вимоги до медіаторів не повинні обмежуватися професійним досвідом або освітою; натомість акцент має бути зроблено на особистісних рисах, таких як емоційна зрілість, емпатія та навички активного слухання. Крім того, підготовка медіаторів має відбуватися не через систему вищої освіти, а через тренінгові програми, орієнтовані на практичне відпрацювання навичок. Такі програми сприяють формуванню фахівців, здатних ефективно проводити медіацію навіть у складних конфліктах, зокрема у сфері інтелектуальної власності [7].

Удосконалення медіації як інструменту вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності потребує не тільки нормативного урегулювання, а й підготовки висококваліфікованих фахівців та популяризації цього підходу серед фізичних та юридичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Медіація. URL: WikiLegalAid. — URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Медіація>
2. Переваги медіації: чому звернення до медіатора є ефективним способом вирішення спорів. URL: https://lb.ua/blog/pravo_justice/470245_perevagi_mediatsii_chomu_zvernennya.html.
3. Проблематика захисту інтелектуальної власності в Україні. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9518/>
4. Голованова В. Інтелектуальна власність у сучасному світі. — К.: Видавництво «Наука», 2020. — 256 с.
5. Smith J. Mediation in Intellectual Property Disputes: Challenges and Opportunities. — Cambridge University Press, 2019. — 180 p.
6. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. Відомості Верховної Ради, 2022, № 7, ст. 51.
7. Український центр медіації. Медіація в Україні: актуальні проблеми та перспективи розвитку. URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/korysna-informatsiia/materialy/u-vilnomu-dostupi/1593>

Кір'якова Я.Р.

студентка II курсу
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
к.ю.н., доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна в Україні стала справжнім викликом для суспільства, особливо в контексті захисту прав дітей. Кожна дитина має природне право на життя, безпеку, освіту, медичну допомогу та захист від будь-якого насильства. Однак під час військового конфлікту реалізація цих прав стає надзвичайно складною. Під час війни діти втрачають відчуття безпеки, яке є основою їх нормального розвитку. Постійна загроза обстрілів, вибухів чи примусового переміщення руйнує звичний спосіб життя. Сотні тисяч дітей були змушені залишити свої домівки, ставши біженцями в інших країнах або внутрішньо переміщеними особами. Багато з них втратили не лише дах над головою, а й доступ до освіти, належного медичного догляду та соціальної підтримки.

Особливо тривожною є ситуація з дітьми, які залишилися без батьківського піклування внаслідок загибелі рідних або їх розлучення через війну. Психологічні травми, отримані в таких умовах, можуть мати довготривалі наслідки для їхнього емоційного та соціального розвитку. Війна також порушує право дітей на освіту. Зруйновані школи, відсутність належного обладнання та перехід до дистанційного навчання у багатьох випадках унеможливають здобуття якісної освіти. Це створює ризик втрати цілим поколінням важливих знань і навичок. Порушуються права дітей на медичну допомогу. Медична система часто перевантажена через обслуговування поранених дорослих і військових, що обмежує можливості для своєчасного лікування дітей. До того ж гуманітарна криза ускладнює доступ до ліків, їжі та засобів гігієни.

В умовах стану війни, держава, міжнародні організації та громадські ініціативи намагаються знайти рішення, щоб забезпечити хоча б базові права дітей. Однак викликів залишається багато, і вони потребують термінового вирішення.

Відповідно до статті 52 Конституції України, діти є рівними у своїх правах незалежно від походження чи статусу їх народження (у шлюбі чи поза ним). Ця стаття також наголошує на неприпустимості будь-якого насильства над дітьми та їх експлуатації, що суворо переслідується законом. Важливим доповненням до цієї норми є Закон України «Про охорону дитинства» (2001 року), який визначає права дитини як пріоритет державної політики, зокрема в умовах воєнного стану. Відповідно до статті 5 цього Закону, кожна дитина має право на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і розвиток особистості. У статті 10 Закону зазначено, що діти, які опинилися у складних життєвих обставинах, мають право на особливу увагу та підтримку з боку держави [1, ст. 141; 2, ст. 142]. Ці положення набувають особливого значення в умовах збройного конфлікту, адже війна створює загрози для реалізації базових прав дітей.

На міжнародному рівні Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Україною в 1991 році, закріплює фундаментальні принципи, зокрема пріоритетність найкращих інтересів дитини (стаття 3), право на захист від насильства (стаття 19) та особливий захист дітей під час збройних конфліктів (стаття 38) [3]. Таким чином, національні правові норми та міжнародні зобов'язання створюють комплексну основу для захисту прав дітей навіть в умовах війни. Однак для забезпечення їхньої ефективної реалізації необхідно вдосконалювати механізми їхнього впровадження в реальних умовах.

На практичному рівні Україна реалізує низку заходів, спрямованих на захист дітей під час війни. Особливу увагу в умовах війни приділено заходам, спрямованим на підтримку дітей, які постраждали від збройного конфлікту. Створюються безпечні умови для переміщення дітей із зон активних бойових дій до більш безпечних регіонів України чи за кордон. У співпраці з міжнародними організаціями, такими як ЮНІСЕФ і Червоний Хрест, держава забезпечує транспортування, тимчасове розміщення та догляд за дітьми-біженцями. З метою подолання наслідків травматичних подій функціонують центри психологічної допомоги, де дітям надається емоцій-

на підтримка та допомога в адаптації. Також впроваджуються програми фізичної реабілітації для дітей, які зазнали поранень. Для дітей, які втратили батьків або залишилися без постійного житла, створюються програми інтеграції до навчальних закладів, участі у спортивних та культурних заходах. В умовах війни міжнародні організації відіграють важливу роль у забезпеченні захисту прав дітей, які постраждали від збройного конфлікту. Їхні програми охоплюють широкий спектр заходів, спрямованих на гуманітарну допомогу, психологічну підтримку, медичну реабілітацію, освіту та соціальну адаптацію дітей. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) є однією з провідних міжнародних організацій, які активно працюють в Україні з моменту початку війни. ЮНІСЕФ доставляє гуманітарні вантажі, що включають продукти харчування, питну воду, засоби гігієни, медикаменти та одяг для дітей і їхніх сімей. Згідно з офіційними даними, до кінця 2023 року організація забезпечила допомогою понад 4 мільйони українських дітей [4].

У відповідь на руйнування навчальних закладів організація створює тимчасові навчальні центри, забезпечує школи обладнанням та навчальними матеріалами. Також реалізуються програми з дистанційного навчання, що допомагає дітям отримувати освіту навіть у кризових умовах. ЮНІСЕФ організовує групи підтримки для дітей і сімей, які постраждали від війни, а також навчальні програми для психологів і вчителів, спрямовані на подолання наслідків травм. Організація приділяє особливу увагу дітям, які залишилися без батьківського піклування, забезпечуючи їх тимчасовим житлом, правовою допомогою та сприяючи їхній соціальній адаптації [5; 6].

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) також активно залучений до захисту прав дітей в Україні. МКЧХ організовує гуманітарні коридори для переміщення дітей із зон активних бойових дій до безпечних регіонів України або за кордон. У співпраці з українською владою та волонтерами забезпечується транспортування дітей, а також створення тимчасових прихистків [7]. Організація забезпечує дітей і їхні сім'ї продуктовими наборами, засобами гігієни, ковдрами та іншими необхідними ресурсами. Особлива увага приділяється дітям, які залишилися без родин або опинилися в умовах ізоляції. Завдяки спеціалізованим програмам МКЧХ допомагає дітям знайти своїх родичів, які могли бути розлучені через війну, і сприяє возз'єднанню сімей [8]. Організація фінансує лікування

та реабілітацію дітей, які отримали поранення під час бойових дій. Це включає протезування, фізіотерапію та психологічну допомогу.

Україна, як учасниця міжнародних договорів, зокрема Конвенції ООН про права дитини, зобов'язана забезпечувати дітям належний рівень захисту навіть у надзвичайних ситуаціях. У статті 38 цієї Конвенції зазначено, що держави-учасниці повинні вживати всіх можливих заходів для захисту дітей під час збройних конфліктів і забезпечувати їм спеціальну допомогу [3].

Завдяки тісній співпраці з міжнародними партнерами Україна розробляє та впроваджує механізми захисту, які враховують як національні, так і міжнародні стандарти. Залучення ресурсів ЮНІСЕФ і МКЧХ дозволяє забезпечувати комплексний підхід до підтримки постраждалих дітей, зокрема в аспектах освіти, медицини та соціального захисту.

Хоча Україна ратифікувала основні міжнародні документи, наприклад такі як Конвенція ООН про права дитини, національне законодавство потребує подальшого вдосконалення для ефективного захисту дітей у воєнний час. Зокрема, необхідно розробити спеціальні механізми, що враховують специфіку збройних конфліктів та їх вплив на дітей. Попри зусилля з імплементації міжнародних норм, існують розбіжності між національним законодавством та міжнародними стандартами у сфері захисту прав дітей під час війни. Це ускладнює забезпечення належного захисту та підтримки дітей, які постраждали від збройних конфліктів. Обмежене фінансування програм захисту дітей та відсутність дієвих механізмів реалізації їхніх прав призводять до того, що діти не отримують необхідної допомоги та підтримки. Це стосується як фізичного захисту, так і психологічної реабілітації та соціальної інтеграції постраждалих дітей [9; 10].

Для покращення ситуації необхідно гармонізувати національне законодавство з міжнародними стандартами у сфері захисту прав дітей, забезпечити належне фінансування програм підтримки дітей, постраждалих від війни, розробити та впровадити ефективні механізми реалізації прав дітей у кризових ситуаціях. Війна в Україні значно ускладнила реалізацію базових прав дітей, таких як право на безпеку, освіту, медичну допомогу та соціальну підтримку. Сотні тисяч дітей стали внутрішньо переміщеними особами або біженцями, багато хто втратив доступ до нормального життя, освіти та ме-

дичних послуг. Особливо гостро постає питання психологічних травм і соціальної ізоляції дітей, які втратили батьківське піклування чи зазнали інших наслідків війни. Хоча Україна впроваджує заходи щодо захисту прав дітей у співпраці з міжнародними організаціями, проблеми з недостатнім фінансуванням та реалізацією законодавчих норм вимагають подальших зусиль. Гуманітарна підтримка та вдосконалення механізмів захисту залишаються ключовими для подолання цих викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 30, ст. 142.
3. Конвенція ООН про права дитини: Міжнародний документ від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. ЮНІСЕФ в Україні: Діяльність та досягнення. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/>
5. Освітні ініціативи ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/>
6. Програми психосоціальної підтримки ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/>
7. Міжнародний Комітет Червоного Хреста: Діяльність в Україні. URL: <https://www.icrc.org/en/where-we-work/europe-central-asia/ukraine>
8. Програми пошуку родичів МКЧХ. URL: <https://familylinks.icrc.org>
9. Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2 (38), 2023. С. 66–71.
10. Ніколаєва Г. Захист прав дітей в умовах воєнного стану. URL: <https://advokat-nikolaeva.com/blog/zahyst-prav-ditej-v-umovah-voyennogo-stanu>

Гнатенко Є.С., Франковська А.Р.,

студентки II курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Поняття «тимчасово окуповані території України» з'явилося внаслідок збройної агресії російської федерації у 2014 році, коли певна частина нашої території опинилася під окупацією держави-агресора. В умовах триваючої збройної агресії з боку противника всередині країни виникла необхідність врегулювати в правовому полі всі сфери суспільного життя громадян, що проживали в окупації. Повномасштабне вторгнення на територію України в лютому 2022 року, незаконна окупація, грубе порушення всіх норм міжнародного права обумовила створення новел в українському законодавстві [1, с.77]. Зважаючи на те, що відповідні зміни в законодавстві були внесені відносно нещодавно, рівень наукової опрацьованості цієї тематики залишається недостатнім. У зв'язку з цим видається доцільним здійснити аналіз зазначеної новели, приділивши особливу увагу правовому статусу громадян України на тимчасово окупованих московією територіях.

Після початку окупаційної політики значна частина населення була змушена покинути свої домівки. Водночас, згідно з даними Мінсоцполітики, наразі близько 4 млн осіб залишились в окупації: 2,3 млн — у Криму та 1,8 млн — на решті окупованих територій [2].

Громадяни України, які досі перебувають на окупованих територіях, продовжують жити, працювати та володіти майном, тому дослідження їх правового статусу є досить важливим питанням. Для всебічного розкриття особливостей цього поняття слід розглянути норми як національного законодавства, так і міжнародних актів

у сфері захисту прав людини в умовах війни. Держава підтримує громадян, які залишились на окупованій території, шляхом прийняття відповідних спеціальних законів у сфері прав людини і громадянина. У національному законодавстві існує чималий перелік нормативно-правових актів, що регулюють засади забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях, зокрема: Закони України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» (2014 року), «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (2014 року), «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» (2014 року); Постанови Верховної Ради України «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування» (2015 року), «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» (2015 року); Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку оформлення документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, громадянам, які проживають на тимчасово окупованій території України» (2014 року) та інші [3, с.24-25; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Більш детально хочемо зупинитись саме на нормах Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. Цей Закон встановлює, що громадяни, які залишаються на тимчасово окупованих територіях, зберігають українське громадянство та всі права, передбачені Конституцією України. Зокрема: право на власність — за фізичними особами, незалежно від набуття ними статусу біженця чи іншого спеціального правового статусу, зберігається право власності та інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо воно набуто відповідно до законів України; право на безоплатну вторинну допомогу з питань, пов'язаних із захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб у зв'язку із тимчасовою окупацією території України; право на зайнятість, пенсійне забезпечення, на надання соціальних послуг; громадяни України мають

право на вільний та безперешкодний виїзд з тимчасово окупованої території на іншу територію України; право на освіту, медичну допомогу, життя і особисту недоторканність та інші [5, ст. 892].

Однак на практиці реалізація цих прав може бути ускладнена. Одним із основних обмежень є відсутність доступу до судової системи України, оскільки органи державної влади не можуть здійснювати юрисдикцію на цих територіях. Це ускладнює можливість громадян звертатися до українських судів за захистом своїх прав, що може призводити до відсутності правового захисту на місцях. Крім того, власники майна можуть зіткнутися з проблемами через відсутність можливості визнати українські документи на право власності. Також, через окупацію, погіршується ситуація з соціальними виплатами та пенсіями, адже громадяни не можуть отримувати ці виплати без доступу до органів української влади. Замість цього вони змушені покладатися на обмежені ресурси окупаційної влади, яка часто не надає необхідної допомоги.

Законом передбачені і безпосередні обмеження деяких прав громадян, зокрема право голосу на виборах. Оскільки під час проведення виборів Президента України, народних депутатів України, всеукраїнського референдуму голосування громадян України на тимчасово окупованій території не організовується і не проводиться. Про це йдеться мова у ч.1 ст.19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (2015 року) [10].

Також варто звернути увагу на міжнародні нормативно-правові акти, які регулюють правовий статус громадян, що перебувають на окупованих територіях, та гарантують їхній захист у контексті збройного конфлікту. Особливо важливим у цьому аспекті є положення Конвенції про захист цивільного населення під час війни, яка набрала чинності в Україні 3 січня 1955 року. Згідно з ч. 1 ст. 4 цієї Конвенції, захист поширюється на осіб, які за будь-яких обставин під час конфлікту або окупації опиняються під владою сторони конфлікту чи окупаційної держави, громадянами якої вони не є. Відповідно до положень Конвенції, держава-окупант зобов'язана забезпечувати: функціонування закладів піклування про дітей, включно з їхньою освітою; гарантування мінімальних трудових прав; захист цивільного населення від насильства над життям і особистістю, наруги над людською гідністю, захоплення заручників; заборону примусової депортації населення (як індивідуальної, так і масової),

крім випадків крайньої загрози життю; недопущення примушування осіб до служби у збройних чи допоміжних силах окупаційної держави; захист майна від навмисного знищення або незаконного привласнення [11].

Найважливішим правилом всього міжнародного гуманітарного права є захист цивільних осіб під час війни, зокрема під час окупації. Попри те, російські військові нехтують цим правилом, свідомо обстрілюючи цивільну інфраструктуру українських міст і гуманітарні коридори, проводячи масові розстріли на захоплених територіях чи примушуючи українських громадян до служби в російській армії. Російські окупанти свавільно вбивають і катують цивільних, гвалтують жінок і дітей, розстрілюють лікарів, священнослужителів і журналістів. В оточених або захоплених Росією містах немає води, їжі, ліків та електроенергії. Окупанти обстрілюють продуктові бази, школи, лікарні, не пропускають гуманітарних конвоїв, позбавляють цілі регіони зв'язку з рештою світу й доводять їх до гуманітарної катастрофи [12].

Різні міжнародні організації займаються моніторингом ситуації на окупованих територіях, надають гуманітарну допомогу, а також сприяють захисту прав цивільних осіб. Наприклад, Міжнародний Комітет Червоного Хреста є однією з провідних організацій, яка забезпечує дотримання Женевських конвенцій. Основними напрямками діяльності МКЧХ є: надання гуманітарної допомоги; захист цивільних осіб; допомога полоненим та їх сім'ям; відновлення життєво необхідної інфраструктури. Однак часто діяльність таких організацій стикається з труднощами через обмеження, накладені окупаційною владою.

Дослідивши норми вищезазначених законів, можна зазначити, що де-юре на окуповану територію поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, проте де-факто належне забезпечення реалізації всіх прав і свобод людини і громадянина, які закріплені у нормативно-правових актах, неможливе через відсутність можливості здійснювати юрисдикцію й контролювати діяльність органів влади, що були замінені незаконними структурами, та які ігнорують українське та міжнародне законодавство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авзалова Д.О., Кушнір Я.О. Правовий статус тимчасово окупованих територій: сучасні реалії. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки» №29. 2023 р. С. 76–81.
2. Вонс Р.І. Демограф розповіла, скільки людей проживають на підконтрольних Україні територіях. 2024 р. URL: <https://glavcom.ua/country/society/demohraf-rozpovila.html>
3. Половинкіна Р.Ю. Правовий статус громадянина на тимчасово окупованих територіях України. Право та державне управління. 2023. №1. С. 22–26.
4. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції: Закон України від 12 червня 2014 року № 1632-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 39. Ст. 2009.
5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. Відомості Верховної Ради, 2014, № 26, ст. 892. (Дата звернення 25 листопада 2024 року).
6. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей: Закон України від 16.09.2014 № 1680-VII. Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 45. — Ст. 2043.
7. Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування: Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 року № 252-VIII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 21, ст. 142.
8. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями: Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 року № 254-VIII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 17, ст. 128.
9. Про затвердження Порядку оформлення документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, громадянам, які проживають на тимчасово окупованій території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2014 року № 289 // Офіційний вісник України. 2014. № 61. Ст. 1689.
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250.

11. Про захист цивільного населення під час війни: Конвенція ООН від 12 серпня 1949 р. Ратифіковано Верховною Радою України 03 січня 1955 року. Офіційний вісник України. 2013, № 27, ст. 942 (Дата звернення 27 листопада 2024 року).

12. Які закони та звичаї війни порушує Росія в Україні ? URL: <https://www.ukrainer.net/porusheni-zakony>.

Козаковська П.Т., Ветошко К.Ю.,

студентки II курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підприємництво є основою економіки, особливо в умовах воєнного стану, коли його стабільне функціонування сприяє забезпеченню життєво необхідних товарів, послуг і зміцненню фінансової стійкості держави. Господарський кодекс України визначає підприємницьку діяльність як ініціативну, самостійну діяльність, здійснювану на власний ризик для отримання прибутку, а її гарантії закріплені в ст. 42 Конституції України [1, ст.144; 2, ст.141].

З початком повномасштабного вторгнення московії на Україну та введенням воєнного стану, правове регулювання підприємництва зазнало суттєвих змін, спрямованих на адаптацію до надзвичайних умов. Було прийнято низку нормативно-правових актів, що спрощують ведення бізнесу, зокрема: Закони України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року, Закон України № 2136-IX «Про орга-

нізацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 24 грудня 2023 року, який регулює трудові відносини, спрощуючи, процедури укладення та припинення трудових договорів в умовах форс-мажору, також Постанова України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України» від 28 грудня 2020 року, забезпечує програми грантів і кредитування для підприємств, які займаються критично важливими галузями (аграрний сектор, логістика, медицина). Які передбачають податкові пільги для малого і середнього бізнесу, зокрема спрощену систему оподаткування за ставкою 2 % від доходу [1, 3, 4].

Особлива увага приділяється підприємствам, що забезпечують потреби оборонно промислового комплексу. Для таких суб'єктів діють пріоритетні механізми державного фінансування та спрощена процедура отримання дозвільних документів. То ж держава створює умови для мінімізації негативного впливу воєнних дій на економіку та захищає підприємців від можливих правових казусів та непередбачених обставин.

У податковій сфері було запроваджено значні пільги, які спрямовані на зменшення фінансового навантаження на бізнес. Так. Відповідно до Закону України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року передбачає можливість малого і середнього бізнесу працювати за спрощеною системою оподаткування зі ставкою 2 % від доходу [3].

Лібералізація процедур реєстрації та ліцензування дозволила підприємцям працювати більш вільно, зокрема, у певних галузях введено тимчасову відмову від обов'язкового ліцензування. Це особливо важливо для підприємств критично важливих сфер, таких як аграрний сектор, енергетика та логістика. Наприклад, бізнес, що забезпечує харчування, отримав спрощення дозвільних процедур, що суттєво знизило адміністративні бар'єри та прискорило відновлення діяльності.

Трудові відносини також зазнали суттєвих змін. Відповідно до Закону України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 24 грудня 2023 року — надає роботодавцям гнучкі інструменти для управління робочою силою, зокрема щодо зміни умов праці, тимчасового призупинення трудових договорів та оптимізації робочих графіків. Такі заходи дозволяють

бізнесу адаптуватися до нестабільної ситуації, а працівникам — зберегти робочі місця в умовах кризи [5].

Спрощення процедур експорту сприяло розширенню доступу українських підприємств на міжнародні ринки, що стало важливим джерелом доходу в умовах падіння внутрішнього попиту. Ці заходи створили нові можливості для підтримки економіки та забезпечення стійкості бізнесу під час війни.

В умовах економічних криз ключовим завданням держави є створення ефективних механізмів підтримки бізнесу. Одним із таких є програми кредитування, як-от «5–7–9 %», які передбачають часткове відшкодування відсоткових ставок з державного бюджету. Ці програми доповнюються податковими пільгами, наприклад, зниженням ставок податку на прибуток. Відповідно до Податкового кодексу України, ст.ст. 14 та 141 [1, ст. 14; 2, ст. 141].

Іншим важливим механізмом є грантова підтримка. Згідно з ст. 87 Бюджетного кодексу України, фінансування грантів здійснюється на конкурсній основі, що дозволяє підтримувати суб'єктів малого та середнього бізнесу у стратегічних галузях господарства. Наприклад, програма «є-Робота» спрямована на створення нових робочих місць, що узгоджується із положеннями статей 26–28 Кодексу законів про працю України про стимулювання зайнятості населення [6, ст. 26, 28, 34].

Уряд також підтримує стратегічні галузі економіки через інвестиційні програми та реструктуризацію заборгованостей. Наприклад, Господарський кодекс України, статті 12 та 13, забезпечує механізми для залучення інвестицій у транспортну й енергетичну галузі. Кодекс законів про працю, стаття 34, сприяє врегулюванню заборгованості із зарплат, що зберігає робочі місця під час кризи [1; 6].

Юридичні колізії були і залишаються однією з найгостріших проблем сучасного правового регулювання суспільних відносин в Україні. Зокрема, розбіжності між нормами Податкового кодексу та Господарського кодексу створюють ситуації, коли однакові господарські відносини можуть регулюватися суперечливими положеннями. Наприклад, статті про пільгове оподаткування малого бізнесу іноді вступають у протиріччя із загальними нормами щодо фінансової звітності, що призводить до плутанини серед підприємців і перевантаження судової системи [2].

Ще однією суттєвою проблемою є реалізація, вищенаведених, нормативних змін. У процесі реформування, зокрема трудового законодавства, часто відсутні чіткі механізми впровадження змін на практиці. Наприклад, законодавчі ініціативи щодо адаптації трудових норм до умов дистанційної роботи недостатньо забезпечені методичними рекомендаціями, що створює труднощі для роботодавців і працівників. Дистанційна робота регулюється положеннями Кодексу законів про працю України. Згідно з цим законодавством, дистанційна робота визначається як форма організації праці, за якої працівник виконує свої обов'язки поза межами приміщень роботодавця із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Така форма роботи потребує чіткого оформлення через трудовий договір, де зазначаються всі умови, включно з режимом роботи, порядком передачі завдань і відповідальністю за організацію робочого місця. Впровадження норм дистанційної роботи супроводжується низкою викликів. Попри нормативне закріплення, часто відсутні детальні методичні рекомендації щодо практичного застосування таких норм. Це створює труднощі для роботодавців і працівників у розподілі обов'язків, визначенні режиму роботи та забезпеченні трудових прав. Наприклад, залишається недостатньо врегульованим питання компенсації витрат працівника на технічне забезпечення чи електроенергію, необхідні для виконання робочих завдань з дому [6].

До того ж, недоліки у фінансуванні програм впровадження нормативних змін посилюють їхню декларативність. Наприклад, у рамках грантових програм для підтримки бізнесу в умовах кризи відсутність узгодженості між органами державної влади уповільнює виділення коштів, що підриває довіру підприємців до таких ініціатив. Загалом, аналізуючи проблеми регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, можна зробити висновок, що усунення юридичних колізій та вдосконалення механізмів реалізації нормативних змін є критично важливими для підвищення ефективності державного управління в цілому. Це потребує скоординованої роботи законодавчої, виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що має бути підкріплено адекватним фінансуванням і моніторингом.

Правове регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану є складним, але необхідним для збереження економіч-

ної стабільності в країні. Міжнародна та державна підтримка через спрощені регуляції, пільги та грантові програми можуть стати запорукою відновлення бізнесу. Однак, лише за умови чіткого виконання реформ, спрощення процедур і уникнення юридичних колізій можна забезпечити реальний ефект від цих ініціатив, що є важливим для стійкості економіки у надзвичайний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144 (Дата звернення 1 грудня 2024 року).
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року 15 березня 2022 року № 2120-IX. Голос України від 17.03.2022 — № 58.
4. Порядок та форма надання контролюючим органам в електронному вигляді інформації щодо ставок та податкових пільг із сплати місцевих податків та/або зборів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 р. № 1330. Урядовий кур'єр від 30 грудня 2020 року — № 253.
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 24 грудня 2023 року № 2136-IX. Відомості Верховної Ради, 2023, № 134, ст. 786.
6. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.71 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради, 1971, додаток до № 50, ст. 375.

Богун М. В.,

студентка II курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А. П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

АНТИКОРУПЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В ОБОРОННІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ: НАМІРИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Антикорупційне законодавство в Україні є фундаментальною складовою реформування державного управління, особливо в контексті посилення обороноздатності країни. Основною метою ухвалення антикорупційних законів, таких як «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України» та інших нормативно-правових актів, було створення системи прозорого управління, зниження ризиків корупційних проявів, підвищення підзвітності та забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, особливо у стратегічно важливих секторах, таких як оборонний [1; 2; 3].

Серед основних намірів впровадження антикорупційної реформи в оборонній сфері можна виділити: запровадження прозорих процедур оборонних закупівель для мінімізації корупційних ризиків; створення умов для громадського та інституційного контролю за діяльністю органів, залучених до забезпечення національної безпеки; зменшення впливу закритості оборонного сектора через формування сучасної системи управління військовим майном, землею та іншими активами; виконання міжнародних зобов'язань у боротьбі з корупцією в рамках співпраці з НАТО, ЄС та іншими партнерами.

Попри задекларовані наміри, реальний досвід демонструє значні перешкоди у впровадженні антикорупційної політики. Закритість інформації, особливо в умовах війни, обмежує можливості громадського контролю. Уповільнене впровадження електронних систем(платформ) закупівель в оборонному секторі, таких як

Prozorro, дозволяє окремим чиновникам зловживати своїм службовим становищем. У деяких випадках закритість даних виправдовувалася державною таємницею, що обмежувало загальний нагляд. Звіти Рахункової палати вказують, що у 2022 році значна частина оборонних контрактів була укладена із порушенням встановлених процедур, що призвело до неефективного використання бюджетних коштів [3; 4; 5; 6].

Крім того, значна частина проблем пов'язана з кадровими питаннями. Публічні скандали, пов'язані з високопосадовцями Міністерства оборони, свідчать про недостатність прозорості під час призначення на посади. Відсутність чітких стандартів перевірки доброчесності та неналежне виконання антикорупційних заходів стають значними бар'єрами у побудові системи, стійкої до корупційних ризиків.

Війна має складний вплив на корупцію в оборонному секторі. З одного боку, збройний конфлікт спричиняє значне збільшення оборонних витрат, прискорення процедур закупівель та ухвалення рішень у позачерговому режимі. У таких умовах часто спрощуються або обходяться існуючі механізми контролю. Наприклад, у багатьох випадках оборонні закупівлі проводяться за закритими контрактами, щоб зберегти конфіденційність і уникнути витоків інформації. Однак такі заходи водночас створюють підґрунтя для зловживань. Додатково, війна змінює структуру корупції. Якщо у мирний час корупція часто обмежується сферою державних закупівель, то під час війни вона розповсюджується і на розподіл гуманітарної допомоги, військової техніки та амуніції. Умови постійного дефіциту ресурсів підвищують вартість неформальних угод, а відповідальність за такі дії важче встановити через екстремальність обставин [6; 7; 8].

Війна сприяла значному підвищенню уваги міжнародної спільноти до прозорості та ефективності державних витрат, особливо у сфері оборони. Міжнародні партнери України, зокрема НАТО, Європейський Союз, Сполучені Штати Америки та інші донори, надають значну фінансову, технічну та військову допомогу. Однак ці ресурси супроводжуються жорсткими вимогами щодо звітності, прозорості та контролю за їх використанням. Наприклад, Офіс Генерального інспектора Міністерства оборони США регулярно публікує звіти, в яких наголошується на необхідності впровадження ефективних механізмів моніторингу. Така увага до витрачання ресурсів зумовлена необхідністю гарантувати, що допомога вико-

ристовується цільово та відповідно до стандартів міжнародної підзвітності [7; 8; 9; 10].

НАТО активно сприяє адаптації стандартів Альянсу, які передбачають удосконалення процедур закупівель, запровадження незалежного аудиту та підвищення ефективності внутрішнього контролю. Європейський Союз відіграє ключову роль, забезпечуючи технічну підтримку та допомогу у впровадженні реформ відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Прозоре витрачання коштів у межах цієї співпраці є основним чинником, що сприяє посиленню довіри з боку міжнародних партнерів [9; 10].

Громадський контроль, у сучасних умовах, відіграє вирішальну роль у боротьбі з корупцією в оборонному секторі. Українські громадські організації, такі як Transparency International Ukraine і Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони (НАКО), зосереджують свою діяльність на моніторингу державних витрат у сфері оборони. Вони аналізують дані про закупівлі, рух матеріальних ресурсів та як відбувається виконання контрактів. Завдяки їхнім зусиллям вдається виявляти випадки нецільового використання коштів і корупційних зловживань, що, своєю чергою, сприяє посиленню прозорості та підзвітності органів державної влади. Така діяльність громадянського суспільства є важливим елементом демократичного контролю, який посилює вплив громадськості на процеси прийняття рішень [5].

Цифровізація також стає одним із ключових механізмів, відіграючи важливу роль в ефективному управлінні ресурсами. Впровадження електронних систем, зокрема реєстрів обліку військового майна, дає змогу не лише підвищити точність обліку, але й створити умови для оперативного відстеження руху техніки та інших матеріальних засобів. Це мінімізує ризики зловживань і втрат, що особливо актуально в умовах війни. Міжнародні партнери, які надають Україні військову та фінансову допомогу, також зацікавлені у використанні цих інструментів, адже прозора система управління ресурсами є важливою умовою подальшої підтримки. Водночас електронні інструменти сприяють не лише підвищенню прозорості, але й ефективності в реалізації стратегічних завдань оборонного сектору [7; 8; 10].

Однак, попри ці позитивні зрушення, корупція залишається серйозним викликом. У сфері оборони спостерігаються нові ризики, пов'язані із залученням фіктивних компаній до виконання держав-

них контрактів, завищенням вартості товарів і послуг, а також зловживаннями під час постачання гуманітарної допомоги чи військового обладнання. Україна чітко декларує наміри зниження рівня корупції в оборонній сфері, проте їх реалізація залишається фрагментарною. Для досягнення суттєвих результатів доцільно зосередитися на кількох стратегічних напрямках. Першочерговим завданням є забезпечення прозорості процесів оборонних закупівель, навіть в умовах воєнного стану. Для цього необхідно впроваджувати електронні платформи моніторингу, які здатні мінімізувати ризики зловживань та підвищити рівень контролю за використанням фінансових ресурсів. Важливим аспектом є посилення громадського контролю через залучення громадських організацій до оцінювання ефективності витрат у сфері оборони. Такий підхід сприятиме зростанню рівня довіри суспільства до державних інституцій і забезпечить додатковий рівень нагляду за використанням публічних коштів.

Необхідно також реформувати систему управління військовим майном шляхом інтеграції сучасних цифрових технологій. Цифровізація дозволить оптимізувати управління ресурсами, забезпечити їхню прозорість та підвищити доступність даних для моніторингу. Значну увагу слід приділити вдосконаленню законодавства, спрямованого на захист викривачів корупції. Створення ефективних правових механізмів захисту для таких осіб сприятиме виявленню корупційних схем і зменшенню їх масштабів.

Активізація міжнародної співпраці є одним із ключових напрямів боротьби з корупцією. Адаптація найкращих практик прозорості та ефективного управління з досвіду країн-членів НАТО дозволить Україні підвищити ефективність протидії корупційним загрозам у сфері оборони. Впровадження цих заходів сприятиме зміцненню обороноздатності держави, зниженню корупційних ризиків та забезпеченню відповідності українських інституцій європейським та світовим стандартам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року №1700-VII. Відомості Верховної Ради, 2014, № 49, ст. 2056.
2. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року №1698-VII. Відомості Верховної Ради, 2014, № 47, ст. 2051.

3. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17 липня 2020 року №808-IX. Голос України від 14.08.2020 — № 144.
4. Transparency International Ukraine. Офіційний сайт. URL: <https://ti-ukraine.org/>.
5. Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони (НАКО). Шість червоних прапорців — найбільш розповсюджені корупційні ризики в оборонних закупівлях України. URL: <https://nako.org.ua/>
6. Рахункова палата України. Річний звіт про результати державного аудиту. URL: <https://rp.gov.ua/>
7. Офіс Генерального інспектора Міністерства оборони США. Співпраця з Міністерством оборони України. URL: <https://www.dodig.mil/>
8. Міністерство оборони України. Україна та США посилюють співпрацю у сфері контролю за використанням міжнародної допомоги. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2024/01/31/>
9. NATO. Офіційний сайт. Вимоги щодо прозорості в секторі оборони. URL: <https://www.nato.int/>
10. Transparency International. Індекс доброчесності оборонних інституцій. URL: <https://government.defenceindex.org/>

Бановська Т.К.,

студентка II курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ ОСНОВНИХ ВИМОГ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПРОКУРОРІВ

Доброчесність є однією з основних моральних та етичних категорій, що визначають професійну діяльність працівників прокуратури. У сучасному суспільстві, яке прагне до утвердження принципів верховенства права, роль прокурорів виходить за межі суто юридичних функцій і має значний вплив на формування гро-

мадської довіри до правової системи. Саме тому питання дотримання доброчесності як етичного принципу у діяльності прокурорів набуває особливої актуальності.

Доброчесність, як основна вимога до професійної етики, передбачає не лише дотримання законів, але й високий рівень моральності, відповідальності та бездоганної поведінки. Вона є наріжним каменем професійної етики прокурорів, адже будь-яке відхилення від принципів доброчесності може мати негативні наслідки як для судової системи, так і для суспільства загалом. Забезпечення прозорості, справедливості та чесності в роботі прокуратури сприяє зміцненню довіри громадян до державних інституцій і протидії корупції.

Розглянемо законодавчі основи доброчесності в діяльності прокуратури. Закон України «Про прокуратуру» (2014 року) встановлює комплекс прав та обов'язків прокурорів, які тісно пов'язані з доброчесністю. Зокрема, стаття 19 цього закону зобов'язує прокурорів діяти виключно в межах закону, проявляти повагу до осіб, дотримуватись правил етики та не розголошувати інформацію, яка становить охоронювану законом таємницю. Окремо зазначено, що прокурори повинні уникати будь-якої поведінки, яка може дискредитувати прокуратуру або завдати шкоди її авторитету. Важливою нормою є обов'язок щорічно проходити таємну перевірку доброчесності, яку здійснюють підрозділи внутрішньої безпеки [1, ст. 12].

У Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів (2017 року) особливий акцент зроблено на доброчесності, професійній честі та зразковості поведінки. Відповідно до статті 16 Кодексу, прокурори повинні дотримуватись загальноприйнятих етичних норм, проявляти високу культуру та вихованість, а також бути прикладом дисциплінованості й відповідальності. Непристойна поведінка або порушення дисципліни є неприпустимими та тягнуть за собою відповідальність. Стаття 11 зазначеного вище Кодексу визначає доброчесність як невід'ємну складову професійної честі та підкреслює її важливість для формування довіри громадян до прокуратури [2].

Доброчесність також визначається Законом України «Про запобігання корупції» (2014 року), який зобов'язує прокурорів дотримуватися високих антикорупційних стандартів. Прокурори мають подавати декларації про доходи та майно, що забезпечує прозорість і відповідність їхнього способу життя задекларованим доходам.

Контроль доброчесності здійснюється через механізми Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), що включає моніторинг доходів і витрат, а також виявлення конфліктів інтересів [3, ст. 2056].

Міжнародні стандарти, розроблені для забезпечення етичності та ефективності діяльності прокурорів, мають важливе значення для інтеграції України у глобальну правову спільноту. Одним із основних документів у цій сфері є Європейські керівні принципи з етики та поведінки для прокурорів «Будапештські керівні принципи» (2005 року), які були розроблені для уніфікації стандартів професійної поведінки прокурорів у різних країнах. Ці принципи визначають доброчесність як невід'ємний елемент діяльності прокурора, що включає високий рівень особистої чесності, відповідальності, поваги до прав людини та неупередженості. Доброчесність, згідно з Будапештськими принципами (2005 року), передбачає, що прокурор повинен діяти незалежно від будь-якого тиску, зокрема політичного, економічного чи соціального. Він зобов'язаний керуватися виключно законом і загальнолюдськими цінностями, навіть у складних або спірних обставинах. Прокурор повинен демонструвати високу моральність, чесність і справедливість, бути взірцем для суспільства [4].

Інтеграція міжнародних стандартів у національну правову систему України є важливим кроком для гармонізації діяльності органів прокуратури з найкращими світовими практиками. Українське законодавство, включаючи Кодекс професійної етики прокурорів, містить положення, які перекликаються з рекомендаціями міжнародних документів. Зокрема, обов'язок дотримання етичних норм, запобігання конфлікту інтересів і щорічна перевірка доброчесності є реалізацією міжнародних стандартів на національному рівні. Дотримання цих стандартів не лише зміцнює довіру громадян до прокуратури, але й підвищує її авторитет на міжнародній арені. Участь України в таких міжнародних організаціях, як Рада Європи, вимагає відповідності діяльності прокуратури принципам етики, закріпленим у міжнародних документах. Наприклад, Рекомендація Ради Європи № Rec(2000)19 (2000 року) щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя акцентує на важливості доброчесності прокурорів для забезпечення справедливості та рівності перед законом [5].

Інтеграція міжнародних стандартів також сприяє покращенню навчання прокурорів. У Тренінговому центрі прокурорів України особливу увагу приділяють вивченню міжнародних етичних норм, що дозволяє працівникам прокуратури бути обізнаними про найкращі практики [6]. Це забезпечує не лише підвищення професійного рівня, але й формування принципової позиції у складних етичних питаннях.

Основним елементом забезпечення ефективності та прозорості роботи прокуратури є контроль за дотриманням доброчесності. Без чітко визначених механізмів перевірки та моніторингу етичних норм діяльність прокурорів може втратити свою легітимність, що негативно вплине на довіру громадян до системи правосуддя. В Україні функціонує багаторівнева система контролю, яка передбачає як внутрішні, так і зовнішні інструменти перевірки доброчесності.

Одним із головних механізмів є таємна перевірка доброчесності прокурорів, що регламентується статтею 29-1 Закону України «Про прокуратуру» (2014 року). Конкурсна комісія проводить відбір кандидатів на підставі результатів визначених нею тестів та іспитів. Серед усіх претендентів обираються особи, з якими за результатами співбесіди оцінюється їхня професійна компетентність та доброчесність. Додатково щодо цих осіб здійснюється спеціальна перевірка, передбачена Законом України «Про запобігання корупції» (2014 року), а також перевірка відповідно до Закону України «Про очищення влади» (2014 року) [1, ст. 12]. Ці перевірки проводяться підрозділами внутрішньої безпеки прокуратури з метою виявлення порушень етичних норм, корупційних дій або конфліктів інтересів. Процедура перевірки, затверджена Генеральним прокурором, забезпечує її об'єктивність та відповідність законодавчим нормам. Такий підхід дозволяє оперативно реагувати на можливі зловживання й забезпечувати відповідальність прокурорів за їхні дії.

Важливу роль у системі контролю відіграє розгляд дисциплінарних справ, який дає можливість притягувати прокурорів до відповідальності за недоброчесну поведінку. Відповідно до положень Закону України «Про прокуратуру» (2014 року) та Кодексу професійної етики прокурорів (2017 року), дисциплінарні комісії розглядають випадки порушення присяги, правил етики або проявів неналежної поведінки. Наслідки таких дій можуть варіювати-

ся від догани до звільнення, залежно від серйозності порушення [1, ст. 12 ; 2].

Громадський моніторинг є ще одним потужним інструментом контролю. Завдяки Закону України «Про запобігання корупції» (2014 року) громадськість має доступ до електронних декларацій прокурорів, де зазначено їхні доходи, витрати та майновий стан. Це дозволяє не лише виявляти потенційні конфлікти інтересів, але й контролювати, наскільки їхній спосіб життя відповідає задекларованим доходам [3, ст. 2056].

Внутрішній контроль за дотриманням доброчесності доповнюється навчальними програмами та підвищенням кваліфікації прокурорів. Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» (2014 року) прокурори повинні постійно вдосконалювати професійний рівень, зокрема проходячи підготовку у Тренінговому центрі прокурорів України. Такі програми включають вивчення правил професійної етики, що дозволяє прокурорам розвивати практичні навички доброчесної поведінки та їх ефективне застосування в професійній діяльності [1, ст. 12].

Розглянемо детальніше декларування, як основу реалізації принципу доброчесності в діяльності прокуратури. Цей процес регламентується Наказом Генеральної прокуратури № 293 від 29 грудня 2022 року. Щорічна декларація подається в період із 1 січня по 31 березня шляхом заповнення електронної форми на офіційному веб-сайті Офісу Генеральної прокуратури. Прокурори, які вперше призначені на посаду або поновлені за рішенням суду, подають декларацію протягом 30 календарних днів після видачі відповідного наказу. У разі відсутності технічної можливості подання декларації в електронному вигляді під час дії воєнного стану вона подається в паперовій формі з письмовим повідомленням до Генеральної інспекції [7].

Цей процес визначається Законом України «Про запобігання корупції» (2014 року), який встановлює вимоги до декларування активів, доходів і фінансових зобов'язань та встановлює відповідальність за порушення. Закон також враховує зміни, внесені для адаптації декларування до умов воєнного стану, зокрема можливість дистанційного доступу до реєстру декларацій. Заповнення декларації здійснюється через офіційний портал НАЗК, де суб'єкти декларування зазначають відомості про своє майно, доходи, зобов'язання

та фінансові активи членів сім'ї. У разі технічних труднощів через війну допускається відтермінування подання з обґрунтуванням причин [3, ст. 2056].

Неподання декларації або внесення недостовірних даних може спричинити адміністративну, дисциплінарну чи кримінальну відповідальність. Проте відповідальність не настає, якщо причини невиконання обов'язків зумовлені воєнними обставинами. Ці положення спрямовані на забезпечення прозорості діяльності посадовців в умовах надзвичайних ситуацій, зберігаючи баланс між вимогами антикорупційного законодавства і реальними можливостями виконання зобов'язань.

Також важливим аспектом є те, що органи прокуратури мають широкий потенціал розвитку у сфері доброчесності. Про це свідчить те, що уряд України затвердив «План заходів на 2023–2027 роки, спрямований на реалізацію Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку та прокуратури як частини сектору безпеки і оборони України». Цей масштабний документ передбачає комплекс заходів, спрямованих на модернізацію та гармонізацію української системи правоохоронних органів з європейськими стандартами. Очікувані зміни щодо доброчесності в органах прокуратури передбачають впровадження прозорих конкурсів для призначення керівників із врахуванням професійності та доброчесності, посилення антикорупційного моніторингу, а також модернізацію дисциплінарної системи через незалежні комісії [8].

У висновках можемо зазначити, що доброчесність є фундаментальною етичною категорією, яка визначає професійну діяльність прокурорів і має вирішальну роль у формуванні довіри громадян до державної та правової систем України. У сучасному демократичному суспільстві прокурори мають не тільки дотримуватись букви закону, але й бути власником моральної поведінки, відповідальності та прозорості. Ця вимога закріплена в законах України, а також у міжнародних етичних стандартах. Особливого значення набувають регулярні перевірки доброчесності діючими державними органами контролю, поряд з якими провідним індикатором доброчесності прокурорів має стати інститут громадського контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 2–3, ст. 12. (Дата звернення: 5 грудня 2024 року).
2. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: затв. рішенням Всеукраїнської конференції прокурорів від 27 квітня 2017 року № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (Дата звернення: 5 грудня 2024 року).
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради, 2014, № 49, ст. 2056. (Дата звернення: 5 грудня 2024 року).
4. Європейські керівні принципи з етики та поведінки для прокурорів «Будапештські керівні принципи» / Будапешт: Консультативна рада європейських прокурорів, 2005. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/pr_osn1.pdf (Дата звернення: 5 грудня 2024 року).
5. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя. Прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 6 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf (Дата звернення: 5 грудня 2024 року).
6. Статут Тренінгового центру прокурорів України : затв. наказом Генерального прокурора від 29 травня 2020 року № 243 (нова редакція). URL: <https://ptcu.gp.gov.ua/wp-content/uploads/2020/08/statut-treningovogo-czentru-prokuroriv-ukrayiny.pdf> (Дата звернення: 5 грудня 2024 року).
7. Офіс генерального прокурора: Наказ «Про затвердження Порядку проведення таємної перевірки доброчесності прокурорів» від 29 грудня 2022 року № 293 (Дата звернення: 5 грудня 2024 року).
8. Уряд схвалив План заходів з реформи органів правопорядку на 2023-2027 роки: куди рухається реформа органів правопорядку та прокуратури? Крапивін, Є. (2024, 29 серпня). Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/uryad-shvalyv-plan-zahodiv-z-reformy-organiv-pravoporyadku-na-2023-2027-roky-kudy-ruhayetsya-reforma-organiv-pravoporyadku-ta-prokuratury/> (Дата звернення: 5 грудня 2024 року).

Костишин О.В.,

студента II курсу

Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ВИМОГА ДО СУДДІ

Доброчесність є однією з основних моральних якостей судді, які визначають його професійну діяльність. Доброчесність передбачає чесність, справедливість, неупередженість та відповідальність. Суддя зобов'язаний не лише дотримуватися закону, а й діяти відповідно до високих етичних стандартів, демонструючи бездоганну поведінку як у професійному, так і в особистому житті. Міжнародні акти, зокрема Бангалорські принципи поведінки суддів, підкреслюють, що доброчесність є основою суддівської незалежності та об'єктивності, без якої судова система не може виконувати свою основну функцію — забезпечення справедливості [1].

На міжнародному рівні етичні стандарти для суддів визначені такими документами, як Європейська хартія щодо статусу суддів і Основні принципи незалежності судових органів ООН. У цих документах зазначено, що доброчесність є ключовою умовою, яка гарантує незалежність і неупередженість суддів. Європейська хартія наголошує, що суддя має бути прикладом моралі й чесності. Генеральна Асамблея ООН у 1985 році встановила, що судді повинні уникати будь-якої поведінки, яка може підірвати довіру громадян до правосуддя [2; 3].

Українське законодавство також визнає доброчесність суддів однією з найважливіших вимог до виконання їхніх обов'язків. У статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (Закону) зазначено, що суддя зобов'язаний дотримуватися принципів чесності, незалежності та верховенства права. Крім того, національне зако-

нодавство вимагає, щоб судді уникали конфлікту інтересів і корупційних ризиків. Добročесність є ключовим критерієм під час відбору кандидатів на посади суддів. Так, відповідно до частини 1 статті 69 Закону — на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добročесним та володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови [4, ст. 545]. в Україні цей процес контролюється Вищою радою правосуддя (ВРП), яка оцінює не лише професійні якості кандидатів, а й їхню моральну репутацію. Зокрема, перевіряються факти можливого ухилення від сплати податків, корупційних зв'язків або інших обставин, які можуть поставити під сумнів їхню добročесність [5].

Громадяни сприймають судову систему через поведінку суддів, і саме добročесність забезпечує їхню довіру. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїх рішеннях часто наголошує, що судді мають дотримуватися високих стандартів етики як у професійній діяльності, так і в приватному житті. Наприклад, у огляді рішень Європейського суду з прав людини (2020) суд вказав на необхідність уникали навіть потенційного конфлікту інтересів, крім того, наголосив на важливості критеріїв відбору на посаду судді [6].

Українське законодавство передбачає дисциплінарну відповідальність суддів за порушення стандартів етики, включаючи недобročесну поведінку. Кодекс суддівської етики визначає основні принципи, яких судді мають дотримуватися для збереження своєї репутації та репутації судової системи [7, ст. 27].

Добročесність є основним інструментом у боротьбі з корупцією в судовій системі. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у своїх звітах наголошує, що добročесність суддів знижує ризики корупції і забезпечує справедливе правосуддя [8].

Міжнародна практика показує, що регулярне навчання з питань етики є важливим для підтримання добročесності суддів. Рада Європи у своїх рекомендаціях пропонує впроваджувати спеціальні програми для підвищення професійного рівня суддів у галузі етики. Ця рекомендація Ради Європи спрямована на зміцнення незалежності, ефективності та відповідальності суддів у державах-членах для забезпечення верховенства права, захисту прав людини та під-

вищення довіри до судової системи. Документ підкреслює, що незалежність суддів є не їхнім привілеєм, а гарантією справедливого судочинства для всіх. Урядам пропонується створювати умови, які забезпечують суддям можливість безперешкодно виконувати свої обов'язки, дотримуючись принципів неупередженості та професійності. Рекомендація оновлює попередні положення для посилення стандартів правосуддя, сприяння співпраці між судовими системами країн та формування спільної суддівської культури [9].

Прозорість, непідкупність і відповідальність судового процесу є одним із ключових аспектів добročесності. Відкритий доступ до судових рішень, а також публічність судових засідань дозволяють громадськості контролювати правосуддя та підвищують довіру до суддів [10, ст. 2048]. У багатьох країнах впроваджуються регулярні оцінки суддівської добročесності, які здійснюються спеціальними комісіями. Наприклад, у звіті GRECO за 2021 рік аналізується практика Європейських держав, спрямована на вдосконалення механізмів оцінювання поведінки суддів [11].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року: Міжнародний документ / Організація Об'єднаних Націй (ООН). (Дата звернення 28 листопада 2024 року).
2. Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів (Модельний кодекс) від 10 липня 1998 року: Міжнародний документ / Рада Європи. (Дата звернення 28 листопада 2024 року).
3. Основні принципи незалежності судових органів від 13 грудня 1985 року: Міжнародний документ / Організація Об'єднаних Націй (ООН). (Дата звернення 28 листопада 2024 року).
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року / Відомості Верховної Ради, 2016, №31, ст. 545). (Дата звернення 28 листопада 2024 року).
5. Бурлаков С.Ю. Добročесність судді: між правом і мораллю від 21.11.2024.
6. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (2020). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogliad_ESPL_2020.pdf.
7. Кодекс суддівської етики: Кодекс України від 22 лютого 2013 року / Вісник Верховного суду України офіційне видання від березня 2013 року, 2013, № 3, ст. 27.

8. OECD, «Judicial Integrity Network», 2021. URL: <https://www.unodc.org/ji/en/index.html>.

9. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: Міжнародний документ від 17 листопада 2010 року / Рада Європи, Комітет Міністрів Ради Європи, 2010, № (2010)12. (Дата звернення 28 листопада 2024 року).

10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Міжнародний документ від 31 жовтня 2003 року / Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 7 грудня 2007 року, 2007, № 49, ст. 2048. (Дата звернення 28 листопада 2024 року).

11. Звіт Групи держав проти корупції (GRECO), 2021 рік. URL: <https://rm.coe.int/greco-general-activity-report-2021/1680a6bb79>.

Зубач І.О., Пермякова А.В.,

студентки I курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС БАГАТОДІТНИХ СІМЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення московитів в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, стало причиною внесення значних змін до законодавства у сфері захисту прав і свобод дітей та багатодітних сімей, які через обставини воєнних дій, змушені були змінити місце проживання або втратили житло. Багатодітні сім'ї часто зіштовхуються з економічними та соціальними проблемами, зокрема підвищенням цін на товари першої необхідності, безробіттям, що, зрештою, створюють передумови для погіршення становища цієї категорії населення. Умови війни, інфляційні процеси, неста-

більність економіки лише посилили вже наявні проблеми. Народжуваність в Україні падає починаючи з 1993 року, з нею зменшується і кількість багатодітних сімей. За даними Держстату, станом на 2021 рік в Україні нараховувалося близько 15 млн домогосподарств, з них 0,79 % — багатодітні родини [1]. Сьогодні лідером серед регіонів України за кількістю багатодітних сімей є Львівщина. Станом на серпень 2024 року у Львівській міській територіальній громаді налічується 8190 багатодітних сімей, що на 4 % більше, ніж у 2023 році [2].

«Права дитини — це перш за все права людини. Захист прав дитини, моніторинг ситуації щодо їх дотримання, а також реагування на випадки як звичайних порушень, так і порушень, спричинених недосконалістю законодавства, є одним із пріоритетних завдань як державних органів, у компетенцію яких входить відповідна діяльність, так і громадських організацій, волонтерів та громадськості» [3, с. 135].

Питання дітей та багатодітних сімей врегульовані наступними правовими актами: Конституцією України (ст.51) (1996 року), Сімейним кодексом України (2002 року), Цивільним кодексом України (2004 року), Податковим кодексом України (ст.169) (2010 року), Законом України «Про охорону дитинства» (2001 року), Законом України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (2008 року), Порядком про виплати допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 250 від 13 лютого 2019 року. Крім того, відповідне питання відображається у цільових програмах Уряду, зокрема Державна цільова соціальна програма підтримки сім'ї до 2016 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року, яка була спрямована на поліпшення соціально-економічного становища багатодітних сімей, забезпечення їхнього добробуту та стимулювання народжуваності [4].

У ст. 18 Конвенції ООН про права дитини (1989 року) передбачена відповідальність батьків за своїх дітей, а у ст. 27 кожній дитині гарантовано право на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку. У ст. 16 Загальна декларація прав людини (1948 року) у свою чергу визначає, що сім'я є «природним і основним осередком суспільства» і їй має надаватися захист з боку суспільства та держави [5; 6].

Звертаючись до Закону України «Про охорону дитинства» (2001 року), за ст. 1 визначено, що «багатодітна сім'я — це сім'я, в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує. До складу багатодітної сім'ї включаються також діти, які навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, — до закінчення закладів освіти, але не довше ніж до досягнення ними 23 років» [7, ст. 142].

Держава передбачила пільги для багатодітних сімей та дітей з багатодітних сімей, які зазначені у ст. 13 вищезгаданого Закону, зокрема: «50-відсоткову знижку плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр загальної площі житла на кожного члена сім'ї, який постійно проживає в жиллому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю); 50-відсоткову знижку плати за користування комунальними послугами (газопостачання, електропостачання та інші послуги) та вартості скрапленого балонного газу для побутових потреб у межах норм, визначених законодавством; 50-відсоткову знижку вартості палива, у тому числі рідкого, в межах норм, визначених законодавством, у разі якщо відповідні будинки не мають центрального опалення. Передбачене також позачергове встановлення квартирних телефонів. Абонентна плата за користування квартирним телефоном встановлюється у розмірі 50 % від затверджених тарифів» [7, ст. 142].

На дітей з багатодітних сімей також розповсюджуються наступні пільги: «безоплатне одержання ліків за рецептами лікарів; щорічне медичне обстеження і диспансеризація в державних та комунальних закладах охорони здоров'я із залученням необхідних спеціалістів, а також компенсація витрат на зубопротезування; першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація; безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі), автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення

та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрішньорайонних, внутрішньо- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання за наявності посвідчення встановленого зразка, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду — також електронного квитка, який видається на безоплатній основі; безоплатне одержання послуг з оздоровлення та відпочинку» [7, ст. 142].

Відповідно до Порядку «Про виплати допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2019 р. № 250, розмір допомоги на одну дитину з багатодітної сім'ї становить 2100 грн. Виплата допомоги припиняється з місяця, що настає за місяцем, в якому виникли зазначені обставини, за рішенням органу соціального захисту населення, який призначив допомогу. Звертаючись до Порядку «Про призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми», затвердженого постановою «Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо зменшення обігу паперових документів для надання деяких видів державної соціальної підтримки» від 27 грудня 2001 р. № 1751, п.28-1, у період воєнного стану заявники, які тимчасово перебувають за межами України (за винятком тих, хто знаходиться на території держави, визнаної державою-окупантом або агресором щодо України), можуть подати заяву для призначення допомоги. Для цього вони надсилають до органу соціального захисту населення за місцем задекларованого або зареєстрованого проживання (перебування) заяву разом із необхідними документами, включаючи копії посвідчень батьків багатодітної сім'ї чи дитини з багатодітної сім'ї, а також відповідні відомості [8, ст. 985; 9, ст. 2365].

Виплати здійснюються щомісячно з моменту народження третьої дитини та до досягнення нею шестирічного віку, починаючи з місяця, коли заява та необхідні документи були подані. Також зазначено, що державна допомога може бути припинена, якщо виплати використовуються недоцільно, належні умови проживання дитини не дотримуються, дитина влаштована на державне утримання або ж переходить під опіку інтернату, у разі втрати сім'єю статусу багатодітної сім'ї [8, ст.985].

Звертаючись до ст. 48 Житлового кодексу України (1983 року) відзначаємо, що багатодітні сім'ї мають право на одержання житла.

Жиле приміщення надається громадянам у межах норми жилої площі, але не менше розміру, який визначається Кабінетом Міністрів України і Федерацією професійних спілок України (Правила обліку громадян від 1984 р. № 470) [10, ст. 573].

Згідно із ст. 11 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» (2006 року) «сім'ї мають право на отримання квартири або садибних (одноквартирних) жилих будинків із житлового фонду соціального призначення в такому порядку: позачергове право надається сім'ям, які виховують п'ять і більше дітей, а також у разі народження однією жінкою одночасно трьох і більше дітей; першочергово — одиноким матерям і батькам, які мають трьох або чотирьох дітей, а також у разі народження однією жінкою одночасно двох дітей» [11, ст. 159].

Законодавцем передбачена чітка процедура щодо подання заяви та відповідних документів, щоб отримати статус багатодітної сім'ї. Для оформлення документів необхідно мати при собі: заяву одного з батьків для отримання посвідчення батьків багатодітної сім'ї та посвідчення дитини з багатодітної сім'ї; копії документів про освіту або свідоцтва про народження дитини, копії свідоцтва про народження дитини і свідоцтва про шлюб батьків, копії паспорта громадянина України батьків та копії посвідки на проживання [12].

Отримати результати надання послуги заявник може особисто або через законного представника, поштовим відправленням на вказану при поданні заяви адресу (рекомендованим листом) або електронною поштою.

Після запровадження в Україні воєнного стану від 24 лютого 2022 року заяви щодо продовження строку дії посвідчення батьків багатодітної сім'ї чи посвідчення дитини з багатодітної сім'ї подається одним із батьків у довільній формі до структурного підрозділу або виконавчого органу, відповідального за видачу посвідчень, чи до центру надання адміністративних послуг за місцем фактичного проживання [13].

Відповідно до Порядку «Про виготовлення і видачі посвідчень батьків багатодітної сім'ї та дитини з багатодітної сім'ї», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2023 р. № 191, «щоб отримати посвідчення батьків багатодітної сім'ї та дитини з багатодітної сім'ї у разі реєстрації повторного шлюбу та проживання із дітьми від попереднього шлюбу, необхід-

ний один із документів, що підтверджує факт виховання дитини одним із батьків (копія рішення суду із зазначенням місця проживання дитини з одним із батьків після розірвання шлюбу; витяг з реєстру територіальної громади, що підтверджує відомості про місце проживання заявника та дитини, у паперовій або електронній формі; копія судового наказу/рішення суду про стягнення аліментів, у якому зазначено місце проживання дитини; копія висновку служби у справах дітей про підтвердження місця проживання дитини для її тимчасового виїзду за межі України; копія акта обстеження умов проживання, виданого службою у справах дітей; копія довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; копія рішення суду про позбавлення батька чи матері батьківських прав, визнання батька (матері) неієздатним (неієздатною), безвісти відсутнім (відсутньою); копія свідоцтва про смерть батька чи матері; копія свідоцтва про народження дитини — у разі внесення до актового запису цивільного стану змін у зв'язку з усиновленням такої дитини)» [14, ст. 2171].

Окремо в умовах мобілізації забезпечені додаткові гарантії для багатодітних батьків, зокрема у ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» (1993 року) зазначено, що «військовозобов'язані жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років, крім тих, які мають заборгованість із сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці, не підлягають призову на військову службу під час мобілізації» [15, ст. 416].

Обговорення проблем багатодітних сімей сьогодні є надзвичайно актуальним питанням і потребує суспільного розголосу. Як і всі соціально вразливі категорії населення, багатодітні сім'ї потребують допомоги і уваги з боку держави та суспільства. Сучасна система соціального захисту повинна вибудовуватись таким чином, щоб сприяти соціальній захищеності багатодітних сімей, особливо у суворих умовах війни, адже у цей період дана категорія населення особливо вразлива і потребує всілякої підтримки та опіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віра і діти. Чому частка багатодітних родин у різних регіонах України відрізняється у десятки разів. URL: <https://forbes.ua/news/vira-i-diti-chomu-chastka-bagatoditnikh-rodin-u-riznikh-regionakh-ukraini-vidriznyaetsya-u-desyatk-raziv-16092021-2402>
2. У Львівській міській територіальній громаді зростає кількість багатодітних сімей / Новини / Управління соціального захисту Львівської міської ради. URL: <https://social.lviv.ua/news/u-lvivskiy-miskiy-teritorialniy-3/> (Дата звернення: 28 листопада 2024 року)
3. Мазур Г. Правові проблеми дітей України в умовах військової агресії / Право. Випуск 30, 2015. С. 134–139.
4. Державна цільова соціальна програма підтримки сім'ї до 2016 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 341 / Офіційний вісник України. 2013 р., № 37, ст. 1311 (Дата звернення: 3 грудня 2024 року)
5. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (Дата звернення: 28 листопада 2024 року)
6. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року / Офіційний вісник. 2008 р., № 93, ст. 3103 (Дата звернення: 28 листопада 2024 року)
7. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III / Відомості Верховної Ради України, 2001, № 30, ст. 142 (Дата звернення: 19 листопада 2024 року)
8. Порядок виплати допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2019 р. № 250 / Офіційний вісник України. 2019, № 28, ст. 985 (Дата звернення: 25 листопада 2024 року)
9. Порядок про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо зменшення обігу паперових документів для надання деяких видів державної соціальної підтримки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751, п. 28-1 / Офіційний вісник України. 2001 р., № 52, ст. 2365 (Дата звернення: 25 листопада 2024 року)
10. Житловий кодекс України від 30 червня 1983 р. № 5464-X / Відомості Верховної Ради, 1983, Додаток до № 28, ст. 573. (Дата звернення: 20 листопада 2024 року)
11. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12 січня 2006 року № 3334-IV / Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 19–20, ст. 159 (Дата звернення: 20 листопада 2024 року).

12. Багатодітні сім'ї в умовах воєнного стану: Виклики та Підтримка. URL: <https://www.support-kherson.com.ua/bagatoditni-simy>
13. Багатодітна сім'я: підтвердження статусу та пільги. URL: <https://wiki.legaid.gov.ua/index.php/>
14. Порядок про виготовлення і видачі посвідчень батьків багатодітної сім'ї та дитини з багатодітної сім'ї: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 травня 2022 р. № 558 / Офіційний вісник України. 2022 р., № 40, ст. 2171 (Дата звернення: 25 листопада 2024 року)
15. Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII / Відомості Верховної Ради України, 1993, № 44, ст. 416 (Дата звернення: 19 листопада 2024 року)

Смілянець А.В.,

студентка I курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ГІБРИДНА ВІЙНА МОСКОВІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Хоча термін «гібридна війна» не є новим, з початку ХХІ ст. його використання збільшилося у контексті обговорення воєнних конфліктів [с. 172, 1]. Найвідомішим прикладом гібридної війни сучасного періоду історії стала Холодна війна. На відміну від Другої світової війни, що була офіційно оголошена, існування Холодної війни не афішувалося, але її присутність відчували обидві сторони агресії — Радянський Союз і США. Гібридна війна є прагненням однієї держави «нав'язати іншій свою політичну волю» воєнним і невоєнним впливом «без оголошення війни», що було зазвичай передбачено нормами міжнародного гуманітарного права [с. 4, 2]. Тому коли країна-нападник веде гібридні воєнні дії, вона порушує міжна-

родне право. московсько-Українська війна є ідеальним прикладом гібридної агресії у сучасному контексті. Гібридна війна стала найуживанішим способом описання цієї війни до повномасштабного вторгнення, метою якої було і залишається приховування агресії ворога [3, с. 17]. Зазвичай сторона-агресор «публічно заперечує свою причетність до розв'язання конфлікту» [1, с. 173]. Також така країна має на меті виснажити свою жертву, її населення, прикладом чого є обстріли енергетичної інфраструктури України. Інструментами ведення такої війни стають «нерегулярні» військові угруповання, інформаційна пропаганда, засоби правової ворожнечі [4].

Основним інструментом путінської гібридної війни є інформаційно-психологічний вплив — пропаганда, провокації, дезінформування тощо. В додаток, у випадку московсько-Української війни міжнародне право стає інноваційним способом військового тиску на опонента, бо воно застосовується як зброя для поширення власних інтересів. Північний варвар активно використовує стратегію маніпуляції міжнародним правом, яке, на відміну від інших галузей права, постійно змінюється. Гібридна інформаційна агресія та зловживання прогалинами у міжнародних актах та договорах дозволяє московії уникнути відповідальності за свої злочини. Яскравим прикладом є відсутність публікації 28 країн НАТО з чітким окресленням терміна «гібридна війна» [5, с. 70]. Навіть якщо московська агресія буде охарактеризована як гібридна на міжнародному рівні, правова арена Європи досі не має визначення цього поняття, тобто фактично така класифікація війни не існує.

Гібридна війна «стирає традиційні уявлення і практики війни й ускладнює виявлення і визначення противника», тому завданням кремля є пропаганда думки про те, що Україна була у стані «громадянської війни», тим самим розмиваючи кордони російської агресії [1, с. 174]. Марк Войджер, активний дослідник теми нападу московії на Україну, стверджує, що московія не може змінювати міжнародні закони де юре, але в реальності намагається «підірвати» їхні засади [6, с. 5]. Радянський Союз підписав Гельсінські угоди про неподільність та недоторканність кордонів країн Європи у 1975 році (м. Гельсінкі, Фінляндія). Отже московія, як правовий наступник Радянського Союзу, повинна була б дбати про виконання угод. Шляхом маніпуляції, московія зловживає міжнародним правом, в особливості Декларацією про надання незалежності колоніальним країнам

і народам, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН від 12 грудня 1960 року. Стаття 2 Декларації зазначає, що всі народи мають право на самовизначення [7]. Країна-противник спотворює дане право для виправдання анексії і окупації українських територій, адже воно надало підстави для проведення локального референдуму про статус Крима. Цей референдум не визнається Україною та усім цивілізованим світом, але таке рішення фактично призвело до припинення контролю України та промислового постачання тимчасово окупованих територій України. ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» свідчить про поширення Конституції та законів України на окуповані територіальні одиниці, але фактично громадяни цих територій підпорядковуються окупаційній владі московії. Причиною цього є захоплення адміністративних центрів окремих територій Луганської та Донецької областей, міста Севастополя збройними угрупованнями РФ [8, ст. 892].

Наслідки гібридної війни московії проти України та бездіяльності міжнародної спільноти до 2022 року є трагічними. Прес-служба Міністерства закордонних справ України заявила, що до повномасштабного вторгнення 2022 року 7.2 % територій України було окуповано московією [9]. Нині, станом на серпень 2024 року, ці цифри збільшилися до 27 % від усієї території про що повідомив Зеленський [10]. Дані ООН стверджують про загибель близько 13000 осіб у період з 2014 по 2021 [11]. Станом на грудень 2024 Володимир Зеленський заявив про втрати 80 тис. українців [12]. За час гібридної фази війни українська ідентичність була зруйнована, а освіта зросійщена через викладання виключно московською мовою. Вищезгаданий референдум у Криму дозволив на державному рівні московії зазначити жителів Криму як громадян російської федерації. Це також започаткувало процес «паспортизації» (видання паспортів нововизнаним «громадянам» для впливу цих осіб на вибори в інших країнах) [6, с. 5]. В результаті, окуповані території України є найуразливішими, бо вони є площиною для активного розповсюдження наративів ворога. За 8 років зросло покоління українців, які були переконані московською пропагандою й були мобілізовані РФ заради боротьби проти України. Гібридна агресія московії стала причиною непідконтрольності територій ОРДЛО та АР Крим Україні, що призвело до стагнації їх розвитку протягом 8 років.

У підсумку, відсутність чіткого визначення «гібридної війни» та її правових аспектів у міжнародних документах дозволила московії спекулювати на правових нормах. В результаті, країна-агресор та порушник міжнародних законів, які вона підписала, не була покарана за свої дії. Така безнаказаність стала однією з причин розгортання повномасштабного конфлікту московії проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Узденюва Ю.М. Гібридна війна: сутність, складові та ключові поняття. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024. Том 35 (74) № 4. С. 172-3-4.
2. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків. 2015, с. 4.
3. Грабовський С. «Гібридна війна»: Історія і сучасність. До постановки питання 6. Українознавство. 1(18). 2016, с.17.
4. Мануйлов Є., Прудникова О. Інформаційно-культурна безпека України в умовах «гібридної війни» / Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» № 1 (32). 2017.
5. Bachmann S. D, Munoz Mosquera A. B. Lawfare in Hybrid Wars: The 21st Century Warfare. Journal of international humanitarian legal studies 7. 2016. С. 70.
6. Voyger M. Russian Lawfare: russia's weaponisation of international law as a tool. 2018. С. 5. URL: https://www.researchgate.net/publication/330477790_Russian_Lawfare_-_Russia's_Weaponisation_Of_International_And_Domestic_Law_Implications_For_The_Region_And_Policy_Recommendations (Дата звернення: 09.12.2024)
7. Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам. ООН, Резолюція від 14.12.1960 № 1514 (XV). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml (Дата звернення: 28.11.2024)
8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: від 15 квітня 2014 року / Відомості Верховної Ради. 2014. № 26, ст. 892 (Дата звернення: 09.12.2024).
9. Белий Є. Від російської агресії в Україні загинули майже 10 тис. громадян України — МЗС. 2017. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vid-rosiyskoyi-agresiyi-v-ukrayini-zaginuli-mayzhe-10-tis-gromadyan-ukrayini-mzs-234002_.html (Дата звернення: 09.12.2024)
10. Радіо Свобода. ООН підрахувала кількість жертв бойових дій на Донбасі. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-kst-gertv-boyovyh-donbas/31110937.html> (Дата звернення: 28.11.2024)

11. Кумбер Є. Росія окупувала вже 27% територій України — Зеленський. 2024. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/skilki-teritoriy-ukrajini-okupuvala-rosiya-zelenskiy-vidpoviv-50446229.html> (Дата звернення: 10.12.2024)
12. Гулійчук Д. Скільки українців загинуло у війні: Зеленський назвав кількість втрат. 2024. URL: <https://tsn.ua/ato/skilki-ukrayinciv-zaginulo-u-viyni-zelenskiy-nazvav-vtrati-2714595.html> (Дата звернення: 10.12.2024)

Левонтьук М.А.,

студентка І курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

МЕДІА ТА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Збройна агресія з боку московії та її союзників проти України — широкомасштабне застосування воєнної сили проти України шляхом ведення бойових дій, блокади її портів, узбережжя, повітряного простору тощо, що супроводжується бомбардуванням житлових будинків, енергосистеми, критично важливої інфраструктури, інформаційно-психологічними та кібернетичними операціями проти України. 24 лютого покляло край будь-яким дискусіям щодо стану, в якому ми живемо — це війна. Того самого дня Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 було запроваджено правовий режим воєнного стану [1]. З 2014 року в Україні було прийнято низку законодавчих змін, спрямованих на зміну балансу між свободою слова та інтересами національної безпеки. Звісно ж, такі обмеження стосуються і журналістів та їхньої щоденної діяльності. Окрім етичних викликів, що постають перед ними щоденно, вони

мають оглядатися і на додаткові законодавчі зміни, впроваджені після посилення агресії, аби їхні матеріали не призвели до більших жертв та власної відповідальності за такі жертви [2, с. 35].

Медіа відіграють критично важливу роль під час воєнного стану, оскільки вони не лише інформують населення про події, але й впливають на моральний дух суспільства, підтримують порядок та сприяють захисту національної безпеки. У цих умовах інформація стає інструментом, що може як об'єднати націю, так і дестабілізувати її. Тому питання правового регулювання діяльності медіа в умовах воєнного стану надзвичайно актуальне. Широкомасштабна війна московії проти України поставила журналістів перед багатьма новими викликами. Значна кількість українських журналістів досі не мали досвіду висвітлення бойових дій та інших тем, пов'язаних із війною. Тому й виникало, й виникає багато запитань щодо тих чи інших аспектів роботи журналістів в умовах воєнного стану.

Під час воєнного стану в Україні статус журналіста може змінюватися залежно від його місця роботи. Зазвичай, журналісти працюють за звичайними правилами. Однак, якщо вони планують відвідати зону бойових дій або працювати на військових об'єктах, вони повинні отримати спеціальну акредитацію. Вимога щодо цього міститься у Наказі головнокомандувача Збройних Сил України — Валерія Залужного, від 3 березня 2022 року №73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації (далі ЗМІ) на час дії правового режиму воєнного стану» з подальшими змінами. Акредитація проводиться Управлінням зв'язків з громадськістю ЗСУ. Журналіст може втратити свою акредитацію, якщо порушить встановлені правила роботи в зоні бойових дій. Ці правила включають обов'язкове носіння документів, пересування за погодженим маршрутом, повідомлення про свої плани, носіння розпізнавальних знаків, використання засобів захисту та дотримання заборон на поширення певної інформації [3].

Право на інформацію є невід'ємним правом системи основоположних прав і свобод людини і громадянина та знаходиться в полі зору Конституції України (ст. 31, 32, 34); Законів України «Про інформацію» (1992 року), «Про доступ до публічної інформації» (2011 року), «Про захист персональних даних» (2010 року). Не дивлячись на те, що право особи на доступ до інформації, гарантоване

ст. 34 Конституції України, воно не є абсолютним і може підлягати обмеженням. Такі обмеження мають бути винятками, які передбачені законом, переслідують одну або декілька законних цілей і бути необхідними у демократичному суспільстві. У разі обмеження права на доступ до інформації законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію вказаного права і не порушувати сутнісного змісту такого права [4, 5, 6, 7].

Обмеження на поширення певних типів інформації, що можуть розкрити дані про військові операції, встановлюється вже згаданим наказом [3].

Перелік інформації, яку не можна розголошувати під час воєнного стану: інформація, яка може допомогти противнику дізнатися про результати ракетних ударів по критичній інфраструктурі, якщо її не розміщували державні органи України; дані про переміщення зброї та боєприпасів в Україну чи по її території, якщо ця інформація не опублікована Генштабом ЗСУ, Міноборони або партнерами; інформація про переміщення та розташування ЗСУ чи інших військових формувань, якщо можлива їх ідентифікація на місцевості, і вона не оприлюднена Генштабом; відомості про розміщення підрозділів протиповітряної оборони; реєстраційні номери або позначки на іноземній військовій техніці, які вказують на країну походження; фото/відеоматеріали зі знищеною військовою технікою іноземного виробництва, наданою в рамках допомоги [3].

Важливим нормативно-правовим актом, що спрямований на боротьбу з російською пропагандою та заборону використання символіки, пов'язаної з вторгненням є Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» (2022 року). Закон деталізує, які елементи російської пропаганди підлягають забороні, включаючи символи, такі як літери «Z», «V» та інші емблеми військових частин держави-агресора. Цей закон є частиною широкої інформаційної політики, спрямованої на протидію російській агресії на інформаційному фронті та захист національної безпеки України [8, ст. 2].

Насамкінець, у березні 2023 року набув чинності Закон України «Про медіа», який кодифікував низку контентних обмежень для

всіх типів медіа, включно з онлайн-медіа. Дві ключові статті цього закону — 36 та 119 — визначають типи інформації, які не можна розповсюджувати, і за поширення яких медіа можуть бути притягнуті до відповідальності, включно зі скасуванням реєстрації, анулюванням ліцензії чи блокуванням сайту. До таких типів інформації належать: заклики до насильницької зміни конституційного ладу, розв'язування війни, порушення територіальної цілісності або ліквідації незалежності України, а також виправдання таких дій; висловлювання, що розпалюють ненависть, ворожнечу чи дискримінацію за ознаками етнічного чи соціального походження, національності, раси, релігії, віку, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності тощо; пропаганда або заклики до тероризму чи виправдання терористичних актів, використання символіки комуністичного або нацистського тоталітарного режиму; пропаганда російського тоталітарного режиму, агресії Росії проти України та символіка воєнного вторгнення; інформація, що принижує або зневажає державну мову; заперечення існування українського народу, державності чи мови [9].

Ми є свідками того, як здійснюється інформаційний вплив, спрямований на людську свідомість суспільства. Об'єктом цього впливу є як окремі особи, групи осіб, так і цілі держави. Психологічний вплив здійснюється за допомогою ЗМІ, а основою використання такого впливу є легкість сприйняття і поверховість. Створення масових інформаційних атак, ботів, фейків, як свідчать сучасні реалії, є ефективними інструментами дезорієнтації суспільства, залякування, маніпулювання та паніки. З метою забезпечення інформаційної безпеки в Україні, Указом Президента України від 25 лютого 2017 року була затверджена «Доктрина інформаційної безпеки України» [10].

З початку повномасштабного вторгнення, 18 березня 2022 року було прийняте рішення Ради національної безпеки та оборони України (далі — РНБО) «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», в якому визначено, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки. Наразі в Україні також діє Центр протидії дезінформації при РНБО України, на сайті якого можна ознайомитися з актуальною інформацією та подіями у цій сфері [11].

Під час війни інформаційний простір стає полем битви. Основними загрозами для інформаційної безпеки є дезінформація, пропаганда, інформаційні атаки та кіберзагрози. Держава повинна захищати населення від впливу ворожої пропаганди та фейкових новин. Це досягається через створення державних інформаційних платформ, які публікують перевірену інформацію, та співпрацю з міжнародними партнерами для протидії інформаційним атакам.

Цензура в умовах воєнного стану має певну правову основу, і хоча вона обмежує свободу слова, це обмеження є виправданим для збереження національної безпеки та державної єдності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64. Голос України від 24 лютого 2022 року, № 37. (Дата звернення: 1 грудня 2024 року)
2. Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики: Аналітично-довідковий збірник / за ред. Л. Кузьменко, Л. Куш, М. Дворового, О. Погорелова. — К.: Комісія з журналістської етики. 2022. 90 с. (Дата звернення: 1 грудня 2024 року)
3. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ головнокомандувача Збройних Сил України від 3 березня 2022 року № 73 / Міністерство оборони України. (Дата звернення: 1 грудня 2024 року)
4. Про інформацію: Закон України від 10.02.1992 року № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992, № 48, ст. 650. (Дата звернення: 1 грудня 2024 року)
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011, № 32, ст. 314. (Дата звернення: 1 грудня 2024 року)
6. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010, № 34, ст. 481. (Дата звернення: 1 грудня 2024 року)
7. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини четвертої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 22 січня 2020 року № 1-р(І)/2020. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/431-pravo-na-informaciyu>

8. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22 травня 2022 року № 2265-ІХ2. Голос України від 11.06.2022 № 121. (Дата звернення: 1 грудня 2024 року)
9. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2023, № 47-50, ст. 120. (Дата звернення: 1 грудня 2024 року)
10. Про затвердження Доктрини інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 2657-ХІІ. Відомості Верховної Ради України, 2017, № 47, ст. 51. (Дата звернення: 1 грудня 2024 року)
11. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану: Указ Президента від 18 березня 2022 року №152. Офіційний вісник України. 2022 року, № 68. (Дата звернення: 1 грудня 2024 року)

Васильєв Я.М., Карпова В.В.,

студенти І курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному суспільстві права та свободи людини є найвищою цінністю, що забезпечує демократичний розвиток держави. Усі державні органи зобов'язані гарантувати захист прав та свобод, тоді як суспільство контролює їх реалізацію. Однак людство впродовж історії неодноразово стикалося з надзвичайними ситуаціями та збройними конфліктами, які вимагали запровадження воєнного стану. Цей режим завжди супроводжується певними обмеженнями

прав і свобод громадян задля забезпечення безпеки та збереження державності.

Після початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року Україна була змушена ввести воєнний стан, Указом Президента України № 64/2022. Це рішення стало необхідним для захисту населення від загрози збройної агресії та усунення небезпеки для людей. У зв'язку з цим було запроваджено низку обмежень, спрямованих на мобілізацію ресурсів, підтримання громадського порядку та забезпечення ефективної протидії ворогу. Попри тимчасові обмеження, основним завданням держави залишається захист прав і свобод громадян та збереження їхніх життів [1].

Воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2, ст.250].

Правовий режим воєнного стану в Україні визначається Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентів України подає Рада національної безпеки і оборони України, а потім це затверджується рішенням Верховної Ради України [3; 4, ст.141].

У період збройного конфлікту права людини, які не можуть бути обмежені або порушені за жодних обставин, набувають особливого значення. Найважливішим серед них є право на життя. Це право закріплене в низці міжнародних і національних нормативно-правових актів, таких як: Конституція України (стаття 27), Загальна декларація прав людини (стаття 3), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 2, частина 1), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, а також Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Це право є невідчужуваним, і жодна людина не може бути його позбавлена. В умо-

вах воєнного стану права, визначені Конституцією України, зокрема ст. 64, не можуть бути порушені [5; 6; 7; 8; 9].

Проаналізувавши зазначені документи, можна виділити такі права та свободи фізичних осіб, що можуть бути обмежені: право на недоторканність житла; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на невтручання в особисте і сімейне життя; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність; право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею; право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту [10].

З початком повномасштабного вторгнення московії, Україна закрила державні кордони для чоловіків віком від 18 до 60 років, які є придатними до військової служби та набувають статусу військовозобов'язаних, що виключає їхнє право на виїзд за кордон. Під час введення воєнного стану ми виділили чотири категорії осіб, які мають право перетинати кордон України. Вони керуються Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57. До них належать: особи, що мають бронювання та відстрочку від призову (користуються державним імунітетом); особи, які за станом свого здоров'я не здатні виконувати військовий обов'язок, та ті, хто їх супроводжує; особи які мають певний сімейний статус; а також студенти, які здобувають освіту за кордоном [11, ст.385; 12; 13; 14, ст. 416].

До осіб, що мають бронювання та відстрочку від призову відносяться: водії, що здійснюють перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами для потреб Збройних Сил; працівники підприємств залізничного транспорту; спортсмени, які включені до національних

збірних України або є представниками найвищих дивізіонів з ігрових видів спорту та інші.

До осіб, які за станом свого здоров'я не здатні виконувати військовий обов'язок, та ті, хто їх супроводжує відносяться: особи з інвалідністю; особи, які мають дружину (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю і супроводжують таких дружину (чоловіка) для виїзду за межі України; особи, які здійснюють постійний догляд за особами з інвалідністю I чи II групи і супроводжують таких осіб для виїзду за межі України та інші. До осіб, які мають певний сімейний статус відносяться: особи, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років; особи які самостійно виховують дитину (дітей) віком до 18 років; усиновителі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, на утриманні яких перебувають діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років та інші.

Остання категорія — це студенти-чоловіки віком від 18 до 22 років, які за денною формою здобуття освіти отримують ступінь бакалавра у закладах вищої освіти України державної або комунальної форми власності та які, згідно з Порядком реалізації права на академічну мобільність, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579, є учасниками програм освітньої академічної мобільності і прямують на навчання в іноземні заклади освіти.

Воєнний стан є тимчасовим правовим режимом, запровадженим для захисту держави та її громадян від збройної агресії. Він передбачає обмеження певних конституційних прав і свобод, таких як право на свободу пересування чи виїзд за кордон, що обумовлено необхідністю мобілізації ресурсів і забезпечення обороноздатності країни. Разом із тим, права, які не підлягають обмеженню, зокрема право на життя, залишаються недоторканими навіть в умовах воєнного стану. Для окремих категорій громадян, що мають поважні підстави, передбачено винятки, які дозволяють перетин державного кордону за умови дотримання встановленого порядку. Основною метою цих заходів є забезпечення національної безпеки та захист життя громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 / Голос України офіційне видання від 24.02.2022 — № 37. (Дата звернення: 23.11.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 / Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250. (Дата звернення: 23.11.2024).
3. Там само.
4. Конституція України від 28 червня 1996 / Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. (Дата звернення: 23.11.2024).
5. Там само.
6. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року / Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН / Голос України офіційне видання від 10.12.2008 — № 236. (Дата звернення: 26.11.2024).
7. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція / Голос України офіційне видання від 10.01.2001 — № 3. (Дата звернення: 29.11.2024).
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 / Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (Дата звернення: 29.11.2024).
9. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 / Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (Дата звернення: 29.11.2024).
10. Кириченко В., Росавицький О. / Воєнний стан в Україні / Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку суспільно-гуманітарних наук в умовах євро інтеграції» ст. 172–174.
11. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року / Відомості Верховної Ради України, 1992, № 27, ст. 385. (Дата звернення: 02.12.2024).
12. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text> (Дата звернення 02.12.2024).
13. Там само.
14. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року / Відомості Верховної Ради України, 1993, № 44, ст. 416. (Дата звернення 02.12.2024).

Тодоресі А.І., Рудик Д.А.

студентки I курсу

Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ТА СВОБОДА ПРЕСИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Воєнний стан є особливим правовим режимом, який вводиться у разі загрози національній безпеці або територіальній цілісності держави. В цей період свобода слова та доступ до інформації можуть бути обмежені для забезпечення обороноздатності країни, проте такі обмеження повинні бути збалансованими, відповідати демократичним стандартам та не порушувати основоположних прав людини. У цьому контексті важливо враховувати норми Конституції України та міжнародних актів і договорів, які гарантують свободу слова та доступ до інформації, але дозволяють обмеження в інтересах національної безпеки суспільства і держави.

Право на доступ до інформації гарантоване декларацією Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації» (1982 року), ст. 19 Загальної декларації прав людини (1948 року), ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 року), Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (1998 року), Конвенцією Ради Європи про доступ до офіційних документів (2009 року); ст.ст. 31, 32 та 34 Конституції України (1996 року); Законами України «Про інформацію» (1992 року), «Про доступ до публічної інформації» (2011 року); «Про захист персональних даних» (2010 року) [1; 2, ст. 89; 3, ст. 12; 4, ст. 7 / ст. 769; 5, ст. 270; 6, ст. 141; 7, ст. 650; 8, ст. 314; 9, ст. 481].

Водночас, згідно з ст. 64 Конституції України, деякі політичні, економічні та соціальні права громадян можуть бути обмежені. Так,

відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (2015 року), державні органи мають право запроваджувати особливий порядок функціонування засобів масової інформації (ЗМІ), зокрема шляхом військової цензури. Це стосується, зокрема, права збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію в різних формах. Такі обмеження вводяться для захисту національної безпеки та територіальної цілісності держави. Такі заходи обґрунтовуються потребою захистити державну таємницю, попередити дезінформацію та забезпечити національну безпеку. Однак важливо, щоб ці обмеження відповідали принципу пропорційності та були спрямовані виключно на досягнення легітимних цілей [6, ст. 141; 10, ст. 250].

Проте право громадян звертатися до органів влади та отримувати відповіді залишається незмінним навіть під час воєнного стану. Для забезпечення доступу до інформації органи влади мають дотримуватися таких рекомендацій: надавати відповіді на запити громадян телефоном з питань, які належать до компетенції установи, або з суспільно важливих тем; публікувати інформацію, яка стосується безпеки, здоров'я і життя людей, на офіційних сайтах чи в соціальних мережах; поширювати важливу інформацію вчасно та в доступній формі; за можливості надсилати відповіді на запити електронною поштою. Якщо відповідь надається в друкованому вигляді, розглянути можливість звільнення громадян від оплати за копіювання; у разі тимчасової неможливості надати відповідь скористатися правом на відстрочку, передбачених у ст. 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» (2011 року) [8, ст. 314].

В умовах воєнного стану ЗМІ стикаються з низкою викликів, зокрема органи влади можуть цензурувати інформацію, яка стосується військових операцій, щоб запобігти витоку відомостей, які можуть бути використані ворогом; журналістам часто забороняють доступ до зон бойових дій або стратегічних об'єктів через міркування безпеки; військові конфлікти супроводжуються інформаційними війнами, у межах яких активно поширюються фейкові новини. Тимчасові обмеження доступу до інформації повинні бути чітко регламентовані законодавством і не виходити за межі необхідного [11; 12; 13].

Державні органи України реалізують низку заходів для забезпечення інформаційної безпеки в умовах війни, а саме Рада національ-

ної безпеки і оборони України (РНБО) координує роботу ЗМІ з метою консолідації висвітлення подій. Прикладом є створення телемарафону «Єдині новини», який забезпечує узгоджене подання інформації. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення запроваджує санкції проти медіа, які поширюють фейки чи антиукраїнську пропаганду. Державні органи забезпечують безпеку журналістів, які працюють у зонах бойових дій, надаючи їм доступ до спеціальних засобів захисту. Водночас міжнародні організації звертають увагу на можливі зловживання з боку держави, зокрема надмірну цензуру та обмеження діяльності незалежних ЗМІ [14, ст. 49].

Незважаючи на необхідність обмежень, існують значні ризики для права на інформацію, саме: інформаційні обмеження можуть використовуватися для приховування помилок влади; централізація інформації може призводити до втрати довіри громадськості до офіційних джерел; контроль за інформаційними потоками може торкнутися особистого життя громадян [12; 14, ст. 50; 15, ст. 92].

Відмова у наданні інформації можлива лише за умов, визначених законодавством, наприклад: якщо орган, до якого звернулися, не має і не зобов'язаний мати запитувану інформацію; інформація є обмеженою в доступі (наприклад, державна таємниця); запитувач не оплатив фактичні витрати на друк або копіювання; запит не відповідає встановленим вимогам. Відмова має бути обґрунтованою, із зазначенням причини, як це передбачено у ст. 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» (2011 року) [8, ст. 314].

Для мінімізації ризиків і захисту права на інформацію важливо: встановити чіткі межі цензури — обмеження мають бути чітко прописані в законодавстві та враховувати принцип пропорційності; забезпечити прозорість дій органів влади — влада повинна звітувати про застосовані заходи; сприяти медіаграмотності — громадяни мають навчатися розпізнавати фейкову інформацію; захищати права журналістів — влада повинна забезпечити безпеку та умови для вільної роботи представників медіа [10, ст. 250; 11; 13; 15, ст. 92].

Свобода преси та доступ до інформації є важливими правами, які під час воєнного стану можуть бути обмежені для забезпечення національної безпеки. Проте державні органи зобов'язані надавати громадянам доступ до життєво важливої інформації через офіційні канали, дотримуючись прозорості та правових норм. Попри прогрес у зменшенні впливу олігархів на медіа, ситуація залишається

складною через ризики для безпеки журналістів. Баланс між національною безпекою та правом на інформацію є ключовим, а обмеження повинні бути тимчасовими і обґрунтованими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації» ухвалено Комітетом міністрів на 70-й сесії 29 квітня 1982 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_885#Text (Дата звернення 24 листопада 2024 року).
2. Загальна декларація прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник України, 2008, №93, ст. 89 (Дата звернення 24 листопада 2024 року).
3. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) від 25 червня 1998 року. Конвенцію ратифіковано Законом № 832-14 від 06 липня 1999 року. Офіційний вісник України, 2010, № 33, ст. 12 (Дата звернення 24 листопада 2024 року).
4. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів від 18 червня 2009 року. Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 631-IX від 20 травня 2020 року. Офіційний вісник України, 2021, № 3, / № 48; 23 червня 2020 року; ст. 7 /, ст. 769 (Дата звернення 24 листопада 2024 року).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року. Офіційний вісник України, 1998, №13, № 32 від 23 серпня 2006 року, ст. 270. (Дата звернення 24 листопада 2024 року).
6. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141 (Дата звернення 24 листопада 2024 року).
7. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48, ст. 650 (Дата звернення 24 листопада 2024 року).
8. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року. Відомості Верховної Ради України, 2011, № 32, ст. 314 (Дата звернення 24 листопада 2024 року).
9. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 року. Відомості Верховної Ради України, 2010, № 34, ст. 481 (Дата звернення 24 листопада 2024 року).

10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250 (Дата звернення: 24 листопада 2024 року).
11. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. URL: <https://www.nrada.gov.ua>.
12. Philippe Dam, Yulia Gorbunova. Human Rights Watch. Ukraine: Protect Freedom of Expression During Martial Law. — 2021.
13. «Репортери без кордонів». Доповідь про стан свободи преси в Україні. — 2023.
14. Марценюк Т. О. Правові аспекти свободи слова в умовах війни / Юридичний журнал. — 2023. — № 4. — С. 45–52.
15. Городня Т. В. Доступ до інформації як елемент інформаційної безпеки. Вісник Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2022. № 3. С. 87–95.

Ткач А. В., Савчук А. М.,

студентки I курсу
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А. П.,

доцент кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
к.ю.н., доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ СТАНОМ НА 11-Й РІК ВІЙНИ МОСКОВІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Внаслідок збройного конфлікту, який триває в Україні вже 11-й рік, мільйони людей змушені залишати свої домівки, рятуючись від війни. Війна московії проти України розпочалася лютому-березні 2014 року відколи північний варвар окупував Кримський півострів та Схід України. З цього моменту вперше були зафіксовані перетини державного кордону України збройними силами московії, що зафіксовано у Постанові Верховної Ради України «Про Заяву Вер-

ховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 21 квітня 2015 року № 337-VIII [1, ст. 153].

У 2014 році Україна вперше зіткнулася з необхідністю захисту своїх громадян, які постраждали через події в Криму, Севастополі та окремих районах Донецької і Луганської областей, що спричинило найбільше внутрішнє переміщення в Європі з часів Другої світової війни. Московія продовжила проти України імперіалістичну та загарбницьку війну, яка має екзистенційний характер і спрямована не лише на захоплення територій, але й на знищення української державності, нашої національної ідентичності та здійснення геноциду українського народу. московити відтворюють найжорстокіші методи нацизму та властиві тільки їм — методи рашизму, які супроводжуються масовими розстрілами, депортаціями, знущаннями над мирним населенням, викраденням дітей, пограбуванням приватної власності, руйнуванням інфраструктури, знищенням культурної спадщини та викраденням музейних цінностей. Люди, рятуючись від жахів війни та її наслідків, вимушені залишати свої домівки, міста та села і тікати без речей «в тому, в чому були» на мирні території нашої країни, так мовивши «починати життя з початку».

О четвертій годині ранку за київським часом 24 лютого 2022 року імператор московії — путін оголосив про початок так званої «спеціальної воєнної операції», метою якої нібито була «демілітаризація та денацифікація України». Через кілька хвилин після цього по всій території України розпочалися масові ракетні удари.

З перших днів війни, розпочатої московією, українська влада організувала безкоштовні евакуаційні потяги з Донбасу. Майже півтора мільйона людей покинули Донецьку область, яка колись була найбільш густонаселеною в країні. Евакуйованих жителів Донеччини розміщували у Дніпропетровській, Львівській, Рівненській, Полтавській областях. Тим, хто не мав куди поїхати, надавали безкоштовне житло. Допомогу здійснювали благодійні фонди, громадські організації та волонтери. Поліція та підрозділи ДСНС вивозили людей із зон підвищеної небезпеки за допомогою броньованих автомобілів, зокрема групи поліції «Білий Янгол».

Внутрішньо переміщені особи мають право на збереження сімейної єдності, безпечні умови для життя та здоров'я, отримання

достовірної інформації про ризики для життя та здоров'я на території залишеного місця проживання та тимчасового перебування, стан інфраструктури й навколишнього середовища. Їм гарантується захист прав і свобод, створення належних житлових умов, покриття витрат на комунальні послуги, сприяння у перевезенні рухомого майна, а також допомога у влаштуванні дітей до дитячих садків і шкіл. Усі ці права закріплені Конституцією та законами України.

Починаючи з 2014 року, було ухвалено значну кількість спеціальних законів та нормативно-правових актів щодо захисту внутрішньо переміщених осіб. Однак, як саме законодавство, так і практика його реалізації виявилися непослідовними та суперечливими, що не забезпечило ВПО основоположних прав, гарантованих Конституцією України та міжнародним правом, зокрема Європейською конвенцією з прав людини.

Правовий статус ВПО регулюється Законами України: «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 року) [2, ст. 1], «Про безоплатну правничу допомогу» (2011 року) [3 ст. 577], «Про правовий режим воєнного стану» (2015 року) [4 ст. 250], «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (2014 року) [5 ст. 892], «Про споживче кредитування» (2017 року) [6 ст. 2] тощо; підзаконними нормативними актами, зокрема Постановами Кабінету Міністрів України №509 від 1 жовтня 2014 року (визначає порядок оформлення та видачі довідки ВПО) [7 ст. 43], №365 від 8 червня 2016 року (соціальні виплати внутрішньо переміщеним особам) [8 ст. 47], №332 від 20 березня 2022 року (надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам) [9], № 1350 від 26 листопада 2024 року (забезпечення житла ВПО) [10].

Наприкінці червня 2022 року, за даними Міжнародної організації з міграції, кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 6,27 мільйона, що становить 14,2 % від загальної чисельності населення країни [11]. Також українці знайшли прихисток і в країнах Європи. Станом на кінець липня 2024 року, за даними Євростату, тимчасовий захист у країнах ЄС отримали 4,1 мільйона українців. Більшість із них перебувають у Німеччині та Польщі. Майже половину становлять жінки, третину — діти, а чоловіки складають менше чверті [12].

На сьогодні в Німеччині тимчасовий захист отримали 1,2 мільйона українців. У Польщі цей статус мають 970 тисяч осіб, хоча загалом за час війни його було надано понад 1,8 мільйона українців.

Протягом майже 8 років ВПО стикалися з численними труднощами, серед яких можна виділити обмеження у виборчих правах, проблеми з житлом, неможливість відкривати банківські рахунки чи отримувати кредити, а також упереджене ставлення з боку роботодавців і жителів не окупованих територій тощо. Варто зауважити, що ВПО мають такі ж права і свободи, як і всі інші громадяни України, згідно з Конституцією, законами та міжнародними договорами України. Дискримінація цих осіб на підставі їхнього статусу внутрішньо переміщених забороняється при реалізації ними будь-яких прав і свобод відповідно до ст. 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 року) [2].

В свою чергу ВПО зобов'язані дотримуватися Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів. Вони повинні повідомляти про зміну місця проживання в структурні підрозділи, такі як: Управління соціального захисту населення, Департамент соціальної політики, Управління соціальної політики, Управління праці та соціального захисту населення, Відділ соціального захисту населення. у разі виявлення подання завідомо неправдивих даних для отримання довідки про взяття на облік, ВПО має відшкодувати фактичні витрати, понесені з державного чи місцевих бюджетів унаслідок реалізації такого права.

Після початку повномасштабного вторгнення московії в Україну 24 лютого 2022 року понад 11 мільйонів українців змушені були переселитися до безпечніших регіонів країни або виїхати за кордон. У зв'язку з цим, актуальними є питання сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб шляхом усунення перешкод у реалізації їхніх прав і свобод, забезпечення доступу до адміністративних, соціальних, культурних та інших послуг, а також створення умов для розвитку потенціалу та зміцнення спроможності ВПО в громадах, які їх приймають.

Проект, розроблений Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України у співпраці з Державною спеціалізованою фінансовою установою «Державний фонд спри-

яння молодіжному житловому будівництву» та підтриманий Федеративною Республікою Німеччина через KfW (Кредитна установа для відбудови, державний банк Уряду Федеративної Республіки Німеччини), а також житлові програми «Кредит для ВПО та АТО (ООС)» та «Доступне житло» припинили отримувати державне фінансування після 2019 року і наразі демонструють недостатню ефективність [13].

У травні 2022 року почав діяти новий Порядок, який регулює формування фондів житла для тимчасового проживання, облік та надання такого житла внутрішньо переміщеним особам. Цей порядок затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року № 495 [14 ст. 130]. Тимчасове житло для ВПО надається з фонду житла, спеціально створеного для їх тимчасового проживання (далі — фонд). Формування цього фонду здійснюється сільськими, селищними чи міськими радами або уповноваженими ними органами (далі — уповноважені органи) через будівництво або придбання житлових об'єктів. Орган, який ухвалив рішення про створення фонду, відповідає за ведення обліку житлових приміщень фонду за визначеною законодавством формою. Житло, що входить до фонду, не може бути приватизоване, обмінане, розділене, передане в піднайм чи використане для заселення сторонніх осіб. Внутрішньо переміщеним особам та членам їхніх сімей безкоштовно надається житлове приміщення з фонду за місцем фактичного проживання або перебування в межах території, що підпадає під юрисдикцію уповноважених органів. Житло надається на строк до одного року, з можливістю його продовження. Мінімальна житлова площа становить не менше 6 квадратних метрів на одну особу. Пріоритетне право на отримання житла з фонду мають багатодітні сім'ї, сім'ї з дітьми, вагітні жінки, люди з інвалідністю та пенсіонери, чиє житло було зруйновано або стало непридатним через збройну агресію московії.

На початку 2024 року Уряд ухвалив Постанову «Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб» від 26 січня 2024 року № 94, яка передбачає продовження виплат на проживання для ВПО, які найбільше цього потребують. Згідно з постановою, починаючи з 1 березня 2024 року, внутрішньо переміщені особи, що відповідають певним вимогам, мають можливість автоматично отримувати допомогу на термін

до шести місяців. Це правило стосується пенсіонерів, осіб з інвалідністю, дітей-сиріт, а також осіб, які доглядають за тяжкохворими дітьми або людьми з інвалідністю I групи. Важливим є те, що середній дохід на одну особу в таких сім'ях не повинен перевищувати 9 тис. 444 грн. Ці умови також поширюються на родини, де є малолітні діти без супроводу або вагітні жінки після 30-го тижня вагітності [15, ст. 68].

Відповідно до програм, що здійснюються в рамках гуманітарної допомоги, Україна продовжує отримувати фінансову підтримку від різних міжнародних організацій, таких як ООН, UNICEF, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Товариства Червоного Хреста України тощо. ВПО можуть отримувати допомогу через мобільні групи або через реєстрацію в спеціальних центрах збору даних, що дає змогу отримати фінансування для покриття основних потреб, таких як їжа, медичне обслуговування та житло.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 років тому, в лютому 2014 року, Російська Федерація розв'язала війну проти України. URL:<https://sm.gov.ua/uk/arkhiv1/33425-10-rokiv-tomu>
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року. Відомості Верховної Ради, 2015, № 1, ст. 1 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).
3. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року. Відомості Верховної Ради України, 2011, № 51, ст. 577 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 15 травня 2015 року. Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).
5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року. Відомості Верховної Ради, 2014, № 26, ст. 892 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).
6. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 року. Відомості Верховної Ради, 2017, № 1, ст. 2 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).
7. Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року. Офіційний Вісник України 2014 року, № 81, стор. 43, стаття 2296 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).

8. Порядок подання заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, що завдані агресією Російської Федерації проти України, до Реестру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2024 року. Офіційний Вісник України 2024 року, № 34, стор. 47, стаття 2149 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).

9. Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року. Офіційний вісник України 2022 року, № 26, стор. 77, стаття 1418 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).

10. Зміни, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України щодо забезпечення реалізації окремих функцій Пенсійного фонду України: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2022 року. Офіційний вісник України 2022 року, № 97, стор. 61, стаття 6053 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).

11. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://bar-city.gov.ua/article/pravovyy-status-vnutrishno-peremishchenykh-osib/>

12. Великий гід про статус ВПО. URL: <https://bf.dia.gov.ua/articles/velykyi-hid-pro-status-vpo>

13. Семенова М. Статус внутрішньо переміщеної особи в Україні. URL:https://jurliga.ligazakon.net/news/211039_status-vnutrshno-peremshcheno-osobi-v-ukran

14. Порядок формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання, обліку та надання такого житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року. Офіційний Вісник України 2022 року, № 39, стор. 130, стаття 2083 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).

15. Зміни, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України щодо соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2024 року. Офіційний Вісник України 2024 року, № 17, стор. 68, стаття 1098 (Дата звернення 10 грудня 2024 року).

Капітаненко А. М., Пономаренко А. О.,

студентки I курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А. П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ПРАВОВА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Культурна спадщина України є чи не головним об'єктом знищення нашої державності московською ордою, оскільки українська культура та її тисячолітні надбання формують український національний код, відображений в мові, піснях, художніх витворах та архітектурних пам'ятках мистецтва. Це підкреслює надзвичайну важливість захисту культурних об'єктів у період сучасної війни московії проти України.

Право брати участь у культурному житті суспільства і держави, користуватися культурною спадщиною та мати доступ до культурних цінностей є важливою частиною культурних прав, що належать до системи прав і свобод людини та громадянина в Україні. Це право закріплене ч.1 ст. 27 Загальної декларації прав людини — кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами [1, ст. 3103]. Хоча в Конституції України прямо не закріплено право на участь у культурному житті людини і суспільства, права на доступ до культурних цінностей та користування культурною спадщиною, ст. 54 Основного закону декларує, що культурна спадщина охороняється законом, а держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами [2, ст. 141].

Україна широко застосовує положення Гаазької конвенції (далі — Конвенція) від 14 травня 1954 року про захист культурних

цінностей та прав українського народу в цій сфері під час збройного конфлікту. Державна влада спирається на Конвенцію, звертаючись до міжнародних судових інстанцій, передбачає два види захисту: загальний (для всіх культурних цінностей, що охоплюються її положеннями) та спеціальний (для особливо важливих об'єктів, внесених до Міжнародного реєстру культурних цінностей). Культурні об'єкти, що знаходяться під охороною, повинні бути позначені спеціальним знаком — щитом, загостреним донизу, розділеним на чотири частини синього та білого кольору. Об'єкти всесвітньої спадщини, занесені до списку ЮНЕСКО, позначаються трьома блакитними щитами [3; 4]. Одним із найвідоміших українських об'єктів, який було занесено до цього списку, є Києво-Печерська лавра та Софійський собор у місті Києві. Вони стали символами духовного розвитку Київської Русі, їхні архітектурні ансамблі вражають витонченістю, а старовинні мозаїки та фрески є справжнім витвором мистецтва. Окремої уваги заслуговують Букові праліси Карпат, які увійшли до списку природної спадщини. Це унікальна екосистема, яка збереглася практично недоторканою протягом тисячоліть. Вона не лише демонструє красу природи, а й слугує важливим об'єктом для наукових досліджень.

Однією з найбільших загроз для культурної спадщини України на сьогодні є її фізичне руйнування, зокрема об'єктів архітектури та витворів мистецтва. Під час бойових дій історичні будівлі, музеї, храми та інші культурні пам'ятки часто опиняються під обстрілами, бомбардуваннями чи вибухами. Ці об'єкти, які століттями зберігали в собі історію і культуру нашої нації, можуть бути зруйновані за лічені хвилини, залишивши після себе тільки уламки та спогади.

Одна з найцінніших та найбільш знакових частин культурної спадщини України — скіфське золото, яке складається з численних золотих виробів, серед яких пекторалі, корони, прикраси, бронзові предмети та інші артефакти, що відображають високий рівень розвитку скіфської культури. У 2013 році саме ці цінні експонати були відправлені на виставку в Амстердамський музей, який знаходиться в Нідерландах. Виставка привернула велику кількість відвідувачів, але після завершення експозиції виникла юридична суперечка щодо того, кому належать ці предмети. Після анексії Кримського півострову московією, на початку 2014 року, гостро постало питання права власності на скіфське золото. Московія, яка вважала себе пра-

вонаступницею Радянського Союзу, заявила, що ці культурні цінності повинні належати їй, оскільки частина артефактів зберігалася на території окупованого Криму. Всім відомо, що скіфське золото належить українським музеям, оскільки ці найцінніші артефакти були знайдені на українській території (*Курган Товста Могила, Дніпропетровська область; Курган Солоха, Запорізька область; Курган Чортотлик, Нікопольський район, Дніпропетровська область; Курган Гайманова Могила, Запорізька область; Кам'янська Січ та околиці Криму; Курган Куль-Оба, Керченський півострів*), а експозиція була організована за участю українських науковців та музеїв. Правові органи працювали над забезпеченням правової підтримки, зібрали переконливу доказову базу і сприяли міжнародному визнанню українських культурних цінностей. Зрештою була постанова від Верховного суду Нідерландів, що «скіфське золото», яке роками було предметом судової тяганини в Нідерландах, має бути повернуто Україні. Тому музей Алларда Пірсона передав культурну спадщину до Національного музею історії України [5, с. 19–20; 6].

Ще одним з символів боротьби за культурну цілісність країни та збереження її історичної спадщини є картини Марії Приймаченко. Художниця відома своїми неповторними роботами, які відображають народні традиції, міфологію, фантазійних тварин і пейзажі. Її стиль, що поєднує народний колорит з яскравими фантастичними елементами, високо оцінений не лише в Україні, а й за кордоном. Її роботи зберігаються в багатьох музеях і галереях, зокрема в Національному музеї українського народного декоративного мистецтва, а також у приватних колекціях по всьому світу.

Під час московського вторгнення в Україну на початку 2022 року, арт-об'єкти, зокрема роботи Марії Приймаченко, опинилися під великим ризиком. Вони були збережені в різних музеях та культурних установах, які стали мішенями для ворожих атак. Одним з найбільш трагічних моментів став напад на Іванківський історико-краєзнавчий музей у Київській області, де зберігалися понад 20 робіт Приймаченко. У лютому 2022 року, коли російські війська обстрілювали район, музей було частково зруйновано, а багато картин, у тому числі й твори Марії Приймаченко — пошкоджені та знищені внаслідок пожежі. Це стало величезною втратою для української культури, адже багато робіт художниці були безцінними, а їх відновлення неможливе. «У 2018 році зробили капітальний ремонт, поновили

експонати, люди почали допомагати. Мені не так шкода ремонту, як експонатів. Багато з них згоріли, залишилося близько десяти. Але вдалось зберегти найцінніше», — розповідає керівниця місцевого відділу культури Надія Бірюк [7].

Швидке просування загарбників у перші тижні війни унеможливило вивезення об'єктів культурної спадщини з прифронтових територій. Більшість із них або опинилася в руках ворога, або була знищена чи пошкоджена. Але і після стабілізації лінії фронту евакуаційні заходи відбувались із суттєвою затримкою. Були численні випадки, коли керівники культурних установ, ризикуючи, самостійно організовували переміщення культурних цінностей, щоб забезпечити їх збереження в західних регіонах України або навіть за кордоном. Наприклад, у Національному заповіднику «Хортиця», попри реальну загрозу захоплення Запоріжжя навесні 2022 року, евакуація музейних експонатів і фондів фактично розпочалася лише у червні [8].

Більш результативною виявилася робота з захисту нерухомих об'єктів. У багатьох містах України пам'ятники були обкладені мішками з піском, а окремі цінні споруди захищені металевими конструкціями. Важливу роль у цьому процесі відіграли міжнародні партнери. Наприклад, уже в березні 2022 року, через два тижні після початку повномасштабного вторгнення, Міністерство культури Польщі, Фонд культурної спадщини Польщі та Інститут «Полоніка» надали Україні гуманітарну допомогу для збереження об'єктів культурної спадщини. Серед наданих засобів були вогнегасники, вогнетривкі тканини та ковдри.

За період з 24 лютого 2022 року до 25 квітня 2024 року московія зруйнувала або пошкодила 1062 об'єкти культурної спадщини. З них пам'яток національного значення — 123, місцевого значення — 864, щойно виявлених об'єктів культурної спадщини — 75 [9]. Оскільки бойові дії продовжуються, ці цифри є попередніми. Український культурний фонд створив інтерактивну мапу культурних втрат, де вказано пошкоджені й зруйновані об'єкти. Найбільше таких втрат зафіксовано в Чернігівській, Сумській, Київській, Харківській, Донецькій областях та регіонах Приазов'я.

Там, де це ііі. Повну картину втрат можна буде визначити лише після перемоги й деокупації територій. У майбутньому відновлення країни стане масштабним завданням, перетворивши її на великий будівельний майданчик, що потребуватиме значної кількості фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 року № 995_015. Офіційний вісник України. 2008, № 93, ст. 3103. (Дата звернення: 24 листопада 2024 року).
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141 (Дата звернення: 24 листопада 2024 року).
3. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. Протокол, Міжнародний документ від 26 березня 1999 року. Офіційний вісник України. 2020, № 83, ст.2674 (Дата звернення: 2 грудня 2024 року).
4. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнята Організацією об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) від 16.11.1972, ратифікована Указом Президії Верховної Ради № 6673-XI (6673-11) від 04.10.88 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (Дата звернення: 24 листопада 2024 року).
5. Мойсеєнко В., Шостка І., Тарченко Н. Збереження культурної спадщини під час війни: міжнародне право та конкретні справи. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження» (з міжнародною участю) (м. Черкаси, ЧДТУ, 20–21 жовтня 2022 р.) / упоряд. : В. М. Лазуренко, І. Ю. Стадник, О. О. Яшан ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. — Черкаси : видавець Гордієнко Є. І., 2022. — 337 с.
6. ТСН Україна URL: <https://tsn.ua/exclusive/do-kiyeva-privezli-unikalniy-skarb-yakiy-v-ukrayini-hotila-vkrasti-rosiya-foto-video-2615157.html>
7. Українська правда / Життя: «Музей згорів за лічені хвилини». Як рятували картини Примаченко з вогню під час окупації URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/05/26/248812/>
8. Чернець В., Додонов Р. Захист культурної спадщини в умовах повномасштабної російсько-української війни: уроки і перспективи. Історичні пам'ятки та культурна спадщина України. 2023. № 1 (1). С. 47–61.
9. Детектор медіа / Зінченко М.: «В Україні через російську агресію постраждали 1062 пам'ятники культурної спадщини URL: <https://detector.media/infospace/article/226443/2024-05-07-v-ukraini-cherez-rosiysku-agresiyu-postrazhdaly-1062-pamyatky-kulturnoi-spadshchyny/>

Глазовська А.С.,

студентка I курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНКИ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ В ЛАВАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Наші українські жінки не відстають від чоловіків, вони також боронять нашу Неньку від нелюдів — москвитів, які чомусь вирішили, що мають хоча б якісь права на нашу історію, культуру, свободу та територію. Станом на 2024 рік кількість військовослужбовців у Збройних силах України орієнтовно дорівнює 800 тис. осіб. У резерві перебуває 1 млн. осіб. Загальна чисельність жінок за даними складає майже 70 тис., з них 47,2 тис. — жінок — військовослужбовців. При цьому, 6,5 тис. перебувають на керівних посадах, а близько 4 тис. знаходяться на лінії зіткнення [1; 2].

За кордоном жінка — військовослужбовець вже не новизна. У США майже 20 % тих, хто служить в армії, — жінки. В Європі за цим показником лідирує Норвегія, де 15,7 % військовослужбовців — жінки. Ізраїль є країною в якій військова служба обов'язкова як для чоловіків так і для жінок, термін перебування на службі становить два роки. Станом на 2021 рік жінки складали 40 % призовників Армії оборони Ізраїлю та обіймали 25 % офіцерських посад. Кількість позицій, відкритих для ізраїльтянок, також зростає. У 80-х жінкам були доступні 55 % військових посад, у 1995 — 73 %, а з 2012 року — 86 % [3; 4].

в порівнянні з чоловіками будувати військову кар'єру жінкам важче, через менталітет суспільства, бо виконувати військову службу не властиво для жінки. За радянських часів жінки були лише військовими лікарями, медсестрами, юристами, писарями у штабах та службах. Нині жінки все частіше звертаються до рекрутингових

центрів і висловлюють бажання стати до лав Збройних сил України. Найчастіше обирають професії снайпера, медика чи оператора безпілотних літальних апаратів. Лідерами залучення жінок до лав ЗСУ є Сумська область, в якій за статистикою кожне третє зведення до рекрутингових центрів надходить від жінки, та Чернігівська область [5; 6].

За ст. 2 Загальної декларації прав людини (1948 року) кожна людина повинна мати всі права та свободи проголошені цією Декларацією незалежно від раси, кольору шкіри статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Згідно з ст. 2 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації (1999 року) держави-сторони засуджують дискримінацію щодо жінок в усіх її формах, погоджуються на ліквідацію дискримінації щодо жінок. Відповідно до вищезгаданого документа держави-сторони вживають в усіх галузях, зокрема в політичній, соціальній, економічній, культурній, включаючи законодавчу, щодо забезпечення розвитку та прогресу жінок, користування правами та свободами людини на рівні з чоловіками [7, ст. 3103; 8, ст. 141]. Згідно ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права та свободи, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується наданням жінкам з чоловіками можливостей у громадсько-культурній діяльності, професійній підготовці, охороні праці, створення умов для поєднання роботи і материнства [9, ст. 141].

Гендерна рівність жінок-військовослужбовців у нашій країні регулюється Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» (2018 року). В цьому Законі говориться, що жінки виконують військовий обов'язок на рівні з чоловіками, за винятком випадків, які стосуються охорони материнства і дитинства. У зв'язку з цим були внесені зміни до Законів України «Про військовий обов'язок і військову службу» (1992 року), «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» (1999 року) [10, ст. 353; 11, ст. 385; 12 ст. 194].

Влітку 2022 року відбувся розголос відсутності військової форми для жінок — військовослужбовців, а саме взуття, бронежи-

летів, шоломів, але українки також воюють. Розробки військової форми діють і нині, адже за правовим закріпленням для жінок є лише парадна форма, яка передбачена «Правилами носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та ліцеїстами» (2017 року), затвердженими Наказом Міністерства оборони України від 20 листопада 2017 року № 606 (у редакції наказу Міністерства оборони України від 30 червня 2020 року № 238) [13; 14, ст. 217].

Держава зі свого боку гарантує не тільки правове забезпечення рівності прав і свобод громадян України, а й намагається запровадити конкретні соціальні гарантії, зокрема захисту жінок — військовослужбовців. Згідно з п. 4 ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року) жінки — військовослужбовці користуються всіма пільгами передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. У разі виховання дітей без матері пільги надходять батькам з числа військовослужбовців. Якщо дитина віком до 14 років захворіла, тобто втратила свою дієздатність, за заключення лікаря, то військовослужбовець звільняється від виконання служби. У разі серйозного захворювання дитини до 14 років, яка потребує стаціонарного лікування військовослужбовці звільняються від виконання служби із збереженням коштів на весь період лікування. У вище згаданому Законі зазначається, що військовослужбовцям надається відпустка без повернення коштів у разі укладення шлюбу, тяжкого стан здоров'я близьких або смерті, стихійного лиха, які спіткали сім'ю, якщо військовослужбовцю необхідно поїхати додому командир військової частини дає відпустку, період відпусток за вищезазначеними причинами коливається від 3 до 15 днів. На підставі висновку військово-лікарської комісії відпустка для лікування у зв'язку з хворобою або лікування після поранення відбувається з грошовим забезпеченням (не може перевищувати 12 місяців), раз на чотири місяця має відбуватися огляд військово-лікарської комісії для підтвердження хвороби [15, ст. 190].

За ст. 64 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1992 року) у разі хвороби дитини надаються пільги, а саме у разі унеможливлення стаціонарного лікування, мати

або член сім'ї, котрі доглядають за дитиною можуть бути звільнені від роботи з виплатою від страхувальних фондів [16, ст. 19].

Станом на початок 2024 року, в полоні перебуває понад 8 тис. українських воїнів [17]. Сексуальне насильство над жінками та чоловіками, які потрапили в полон є звичайною практикою, за свідченнями очевидців, що найменше 80 % людей так чи інакше стикались з насильством. Майже всіх роздягають, торкаються, москочити цілодобово слідкують за нашими жінками та погрожують їм згвалтуванням, але на жаль ці погрози зазвичай призводять до згвалтувань як цивільних так і військовополонених [18; 19]. Майже на третьому році війни суспільство помітно змінилось, проблеми жінок — військовослужбовців набули широкої розголосу, а саме про наявність сексуальних домагань на службі; адаптації до умов діяльності у чоловічому середовищі; проблемні питання у сфері соціальної та правової захищеності жінок; проблеми, що виникають через необхідність поєднання служби із домашніми обов'язками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калмикова Н. Кількість жінок в армії на початок січня 2024 року становила майже 70 тисяч. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2024/05/01/kilkist-zhinok-v-armii>
2. Гайдук Ю. Яка чисельність ЗСУ у 2024 році: скільки військових перебуває на фронті. URL: <https://fakty.com.ua/>
3. Генель Л. Жінки у збройних силах Німеччини: як їх залучають до війська. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/>
4. Смуток Б. Жінки в армії: як проходить служба в різних країнах. URL: <https://chas.news/>
5. Бочарова Г. Соціальний і правовий захист жінок-військовослужбовиць. Часопис Київського університету права. — 2023 (1), 91–94.
6. Мигаль М. Міноборони повідомило, на які посади претендують жінки в армії. URL: <https://glavcom.ua/>
7. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник України. 2008, № 93, ст. 3103 (Дата звернення: 26.11.2024).
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 рок. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141 (Дата звернення 20.11.2024).
9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Бібліотечка голови профспілкового комітету — 2005 р., № 5 (Дата звернення: 23.11.2024).

10. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 6 вересня 2018 року. Відомості Верховної Ради, 2018, № 44, ст. 353. (Дата звернення: 20.11.2024).

11. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 27, ст.385 (Дата звернення: 20.11.2024).

12. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 24 березня 1999 року. Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22–23, ст.194 (Дата звернення: 24.11.2024).

13. Биндюк К. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків військовослужбовців: правові основи. Збірник матеріалів «Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір» Міжнародна науково-практична конференція 15 червня 2023 р. С. 28–33.

14. Правил носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та ліцеїстами: Закон України від 16 січня 2018 року. Офіційний вісник України, 2018 р., № 5, ст. 217 (Дата звернення: 20.11.2024).

15. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 15, ст. 190 (Дата звернення: 20.11.2024).

16. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року. Відомості Верховної Ради України, 1993, № 4, ст. 19 (Дата звернення: 20.11.2024).

17. Капустянська І. Понад 8 тисяч українців досі перебувають у російському полоні, Координаційний штаб. URL: <https://lb.ua/society>

18. Бадюк О. «Стоїш гола з мішком на голові, а вони торкаються тебе»: що переживають жінки у полоні та в окупації. URL: <https://culture-trend.com/2024/06/29/stoish-hola-z-mishkom-na-holovi-a-vony-torkaiutsia-tebe-shcho-perezhyvaiut-zhinky-u-poloni-ta-v-okupatsii>

19. Бадюк О. Гвалтували по черзі на вогневих позиціях»: сексуальні злочини в російській окупації. Кого і як карають. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-seksualni-zlochyny-viyskovykh-rosiyi-novi-fakty/32972567.html>

Букіна В.С., Литвиненко Є.А.

студентки І курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

МОСКОВСЬКО-УКРАЇНЬСЬКА ВІЙНА-ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

24 лютого 2022 року московія розпочала повномасштабне військове вторгнення в Україну, що призвело до масштабних гуманітарних катастроф, численних військових злочинів і порушень прав людини. Серед цих порушень особливе місце займають акти насильства, які можуть бути кваліфіковані як геноцид. Від самого початку війни московія застосовує стратегію терору, спрямовану на знищення українського населення, руйнування національної ідентичності та порушення основних прав і свобод громадян України.

Відповідно до ст. 442 Кримінального кодексу України, злочином визнається геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу [1, ст. 131].

Стаття 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 року) передбачає, що «геноцид — це наступні дії, що вчинені з наміром повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, релігійної або расової групи як такої: вбивства членів такої групи, нанесення тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам такої групи, навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення; заходи, розраховані на запобігання

народженню дітей в середовищі такої групи, насильницька передача дітей з однієї групи до іншої». Напередодні повномасштабного вторгнення президент московії путін заявив, що сучасна Україна була «штучно» створена за радянських часів. Він неодноразово заперечував існування окремої української нації і продовжує так стверджувати по сей день. Ще задовго до початку збройної агресії — у 2008 році на саміті НАТО в Бухаресті, він ставив під сумнів існування української державності. А також відкрито наголошував, що московія має свої інтереси в Україні, особливо на півдні країни, де начебто більшість жителів — саме московити. Подібна риторика притаманна всій верхівці московії — від дипломатів, парламентарів до військового керівництва. Стаття 3 Конвенції про геноцид визначає ці дії, як «пряме та публічне підбурювання до геноциду» і вони передбачають кримінальне покарання [2; 3, ст. 2577].

Вбивствам, які вчиняють рашисти, передують катування, перевірки на приналежність до українських військовослужбовців чи до їх родин, пошук національної символіки на тілі. Насильницькі вбивства стосуються всіх — незалежно від статі та віку. Більшість вбиті пострілом у голову з близької відстані. Тобто жертви були ідентифіковані. Ці факти відомі у містечках під Києвом, наприклад, у Бучі, Гостомелі, Ірпені, Катюжанці, Бородянці. Російська сторона заперечує причетність до страшних злочинів. московити грабували будинки людей й влаштовували там хаос, спалювали оселі та автомобілі, морили голодом цивільних, катували, вбивали та гвалтували їх. Лише у Бучі Київської області окупанти звірськи вбили щонайменше 300 цивільних людей [4]. Така поведінка московської орди у Київській області може свідчити про продовження політики знищення цивільного населення, що підтверджується кількістю поховань, братських могил, що швидко збільшилась.

московія використовує заборонену Женевськими конвенціями зброю — фосфорні та касетні бомби [5]. З початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну задокументовано близько 5 тис. випадків застосування рашистською армією боеприпасів з хімічними речовинами. З лютого 2023 року застосування росіянами небезпечних хімічних речовин набуло системного характеру. За жовтень 2024 року підрозділами радіаційної, хімічної, біологічної розвідки Сил підтримки Збройних Сил України зафіксовано 323 випадки використання боеприпасів, що містять небезпечні хімічні сполуки

невстановленого типу[6]. Такі систематичні обстріли спричиняють найбільшу кількість жертв серед мирних громадян. Принаймні, атаки на пологові будинки вказують на неможливість безпечного народження дітей. Одним з найбільш яскравих фактів збройного нападу на гуманітарний коридор був обстріл вокзалу у Краматорську, де тисячі людей готувалися до евакуації. В результаті обстрілу загинуло 52 особи, зокрема 5 дітей. Ракетні обстріли по Україні стали одним із основних інструментів агресії московії після початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року. московити активно використовують ракетні удари для завдання шкоди цивільній інфраструктурі, військовим об'єктам і загалом для терору мирного населення. Це стало однією з головних тактик війни, спрямованих на злам духу українців і дестабілізацію країни. московське військо також вчинило багато сексуальних злочинів. Згвалтування, скоєні ними на окупованих територіях, за свідченнями постраждалих, містять ознаки злочинної дії проти певної національної групи. Свідчення говорять про те, що ці злочини відбувались і тривають на окупованих територіях. Мали місце і під час тимчасової окупації на Київщині та Чернігівщині. Під час вчинення злочину озвучувались погрози російських солдатів на адресу жінок та дівчат у Бучі, Ірпені, Гостомелі, Маріуполі. Жертвам від 4 до 83 років: зокрема найбільше сексуальних злочинів російські окупанти вчинили на Херсонщині. Офіс генерального прокурора України зафіксував 235 фактів сексуального насильства. У перехоплених розмовах російські військовослужбовці зізнаються у згвалтуваннях. Більше того, їх родичі заохочують до вчинення злочинних дій [7].

Московія з 2014 року насильницьким чином переміщує людей за межі території України. Під час переміщення і фільтрацій розділяють батьків і дітей. Неповнолітніх змушують вивчати московську мову. Введений і спрощений порядок усиновлення дітей. Це все умови для знищення національної ідентичності, нівелювання в майбутньому можливості ідентифікації приналежності до національної групи. Станом на грудень 2024 року, відомо про примусове вивезення понад 234 тис. неповнолітніх, доля багатьох залишається невідомою. Дітей та мирних громадян вивозили з Донецької, Харківської, Херсонської, Запорізької областей до різних регіонів московії. Наприклад, під час окупації Київської області, на початку повномасштабного вторгнення, людей вивозили до білорусі.

Також відбувається знищення об'єктів критичної інфраструктури. Окуповані міста залишаються без електро, газу та водопостачання. Зруйновано повністю понад 21,7 тис. таких об'єктів. Військовими цілями рашистської армії були та є також лікарні, склади з продуктами харчування та медикаментами. Це створює неможливі умови для існування людини та полишає їх без медичної допомоги та базових потреб. На окупованих територіях, а зокрема в Маріуполі, місцеве населення, рятуючись від окупантів та обстрілів, були змушені сидіти днями, неділями та місяцями в укриттях — підвалах своїх будинків тощо. Через зруйновані системи водопостачання та каналізації, велику кількість трупів, які просто неба гнили під сонцем, вмісті спалахнула епідемія холери, тим самим створивши загрозу життю і здоров'ю людей.

московія масово вивозить зерно та знищує умови для продовольчої безпеки, блокує гуманітарні вантажі, знищує аграрну техніку. Умисно створює штучний голод, що може призвести до повного або часткового фізичного знищення. Окупанти забороняють обробляти землі сільськогосподарського призначення. За даними Мінагрополітики та продовольства, від початку широкомасштабного вторгнення, московія вивезла з тимчасово окупованих територій щонайменше 400 тис. тонн зерна.

24 лютого 2022 року кожен день несе нові жахи. В останній час московити посилили ракетні обстріли цивільних об'єктів. Географія уражень сягає всієї України. Систематичність та масовість обстрілів, методи звірств, підбурювання до вбивств і катувань і меседжі кремлівської пропаганди свідчать про наявність у керівництва московії конкретної мети на знищення українського народу як нації. Українці не забудуть Бучанську різанину, Ірпінську трагедію, вбивства на Чернігівщині та Сумщині, жахи Маріуполя з авіа-ударами по пологовому будинку та Драмтеатру, безжальний розстріл на вокзалі в Краматорську, звірства на окупованих територіях. Збройна агресія московії, як її називають в органах державної влади та національних засобах масової інформації — є ні що іншим як геноцид українського народу. Ці звинувачення мають дійти до логічного завершення — вироку путінського режиму[8].

Скоєні московськими військами злочинів в Україні, можуть розглядати Міжнародний суд справедливості ООН та Міжнародний кримінальний суд Римського статуту, що знаходяться в місті

Гаага, Нідерланди, міжнародні спеціальні трибунали та інші міжнародні органи та установи [9]. Геноцид, який відбувається в Україні з 2014 року і продовжується дотепер з боку РФ, є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права. Всі дії, які чинить московія сьогодні є доказами умисного прагнення знищити українську державність та її народ. До цього дня московія не визнає Голодомор 30-х років ХХ ст., який був засвідчений 18 країнами геноцидом. Принаймні його мету знищити український народ [10]. А їх було три! Міжнародна спільнота повинна активно працювати над тим, щоб притягнути до відповідальності винних у цих злочинах, забезпечити справедливість для жертв і зробити все можливе для припинення геноциду українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, ст. 131.
2. Огречук А. Наміри Кремля: чому війна Росії проти України є геноцидом українського народу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-henotsyd-proti-ukrayintsiv-dokazy/31928332.html>
3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: від 1948 року. Офіційний вісник України. 2024, № 42, ст. 2577.
4. Бережанський І. «Звірюги» у Міноборони Росії сотні вбитих під Києвом вважають «провокацією». URL: <https://tsn.ua/ato/zviri-u-minoboroni-rosiyi-sotni-vbitih-pid-kiyevom-vvazhayut-provokaciyeu-2027947.html>
5. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибіркову дію від 10 жовтня 1980 року. Міжнародний документ ООН.
6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text
7. Росія застосовує в Україні заборонені боеприпаси. URL: <https://sprotyv.info/news/rosiya-zastosovu%dl%94-v-ukra%dl%97ni-zaboroneni-bo%dl%94pripasi/>
8. Янковський О., Бадюк О. Жертвам від 4 до 83 років: найбільше сексуальних злочинів російські окупанти вчинили на Херсонщині. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-seksualni-zlochyny-rosiyskykh-viyskovykh-khersonshchyna/32622803.html>
9. Огречук А. Чому війна Росії проти України є геноцидом українського народу. URL: <https://lcf.ua/thought-leadership/litigation/chomu-vijna-rosiyi-proti-ukrayini-ye-genotsidom-ukrayinskogo-narodu/>

10. Шевердін М. Відповідальність РФ за вчинені злочини: як і де Україна каратиме воєнних злочинців. URL: <https://lcf.ua/thought-white-collar-crime/vidpovidalnist-rf-za-vchineni-zlochiny-yak-i-de-ukrayina-karatime-voennyih-zlochintiv/>
11. Геноцид українського народу сьогодні — це повторення Голодомору. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-rosiyi-henotsydhododomor/31789162.html>

Прохоренко М.Р.,

студент I курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ЗАПОВІТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Одинадцятий рік в Україні триває війна розв'язана московією. Існування України як суверенної держави можливе, в першу чергу, завдяки українським захисникам та захисницям, які, нерідко ціною власного життя, виборюють етнічні території. в умовах майже третього року активних бойових дій, особливо важливо забезпечити стійкий психологічний стан та мотивацію виснаженим бійцям. Питання правового забезпечення військовослужбовців, зокрема оформлення заповіту, набуває особливого значення. Заповіт військовика в даному контексті виступає важливим правовим інструментом, що дає змогу подбати про близьких у разі трагічних обставин, водночас сприяючи підвищенню боєготовності та мотивації до виконання службових обов'язків, завдяки впевненості у закріпленому правовому захисті.

Інститут заповіту військовослужбовця забезпечує реалізацію його права на розпорядження власним майном у разі смерті, вра-

ховуючи специфіку військової служби, особливі обставини та необхідність спрощення правових процедур в екстремальних умовах. Підписує заповіт особисто заповідач. Якщо особа не може особисто підписати заповіт, він підписується відповідно до частини четвертої статті 207 Цивільного кодексу України [1; 2]. Відтак у заповіті боець має розписати, яке конкретно майно (або все майно) він заповідає комусь, або ж у яких долях це майно відходитиме тим, кого він перерахує у заповіті [3].

Складання заповіту для військовослужбовців офіційно не є обов'язковою процедурою. Ця дія є добровільним правом кожного громадянина. Однак у сучасних умовах повномасштабного вторгнення військове командування радять військовикам оформлювати заповіти з метою уникнення можливих конфліктів між спадкоємцями в майбутньому та забезпечення правової визначеності щодо правового статусу майна заповідача. Також слід зауважити, що заповіт бійця може бути складений у будь-який момент після мобілізації. Невиконання цієї дії не впливає на зарахування особи до лав Збройних Сил України чи будь-яких інших військових формувань [4].

Для оформлення заповіту військовослужбовця в Україні станом на кінець 2024 року необхідні паспорт громадянина України або інший документ, що посвідчує особу; реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності); документи на майно, яке зазначається в заповіті; документ, що підтверджує статус військовика; підтвердження прав на майно чи особливих обставин (за потреби). Варто зазначити, що оформлення заповіту бійцем за загальними правилами здійснюється аналогічно до порядку складання заповітів цивільними громадянами в умовах воєнного стану. Заповіт складається на білих аркушах паперу без використання спеціальних нотаріальних бланків. У випадку відсутності доступу до Спадкового реєстру, посвідчення заповітів як цивільних громадян, так і військовослужбовців здійснюється без реєстрації, з подальшим внесенням відомостей через відповідні органи (Міністерство юстиції України), протягом п'яти робочих днів після відновлення доступу [5].

Процедура посвідчення заповіту військовика — фінальний етап його оформлення, куди складніша та врегульованіша, у зв'язку із змінами після початку повномасштабної війни. До початку повномасштабного вторгнення московії в Україну право на скла-

дання та посвідчення заповіту військовослужбовця, окрім нотаріусів та уповноважених осіб органів місцевого самоврядування, мали також командири частин або інших формувань, де проходять службу бійці. Проте дане право майже не застосовувалось на практиці. Це змінилось з початком повномасштабної війни і стало поширеною практикою. Порядок посвідчення заповітів військовиками Збройних Сил, а також інших військових формувань та органів виключно командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України «Про деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 року, якою було запроваджено нововведення. Новації торкнулись процедури оформлення заповіту — бійці, за передбаченим спеціальним посвідченням наразі можуть визначати спадкоємців без участі нотаріусів у зоні бойових дій. Дані нововведення запроваджено з метою спрощення доступу до нотаріальних послуг для військовиків, оскільки під час несення служби звернення до нотаріуса може бути неможливим через перебування воїна в зоні активних бойових дій.

Процедура посвідчення заповітів командирами або уповноваженими ними особами майже не відрізняється від нотаріального посвідчення. Командир повинен пояснити бійцю про правові наслідки складання заповіту, з'ясувати його дійсну волю на складання заповіту, за потреби скласти текст заповіту. Проте є й суттєва відмінність — заповіти можуть бути посвідчені в умовах, коли нотаріус недоступний, наприклад, у лікарнях, військових частинах, або в інших місцях, визначених законодавством [6; 7; 8].

Посвідчений заповіт реєструється командиром чи іншою уповноваженою ним особою відповідно до Постанов Кабінету Міністрів України «Про порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених» від 15 червня 1994 року та «Про внесення змін до Порядку державної реєстрації заповітів і спадкових договорів у Спадковому реєстрі» від 16 серпня 2022 року в яких унормовано питання реєстрації заповітів військовиків в умовах воєнного стану [9; 10; 11].

Після цього нотаріус здійснює реєстрацію заповіту в Спадковому реєстрі, зберігає його у себе та зобов'язується передати до відповідного державного нотаріального архіву після припинення воєнного

стану. Варто зазначити, що на сьогодні є багато неузгоджених моментів з практики застосування прийнятої Постанови. Можливо, у подальшому будуть внесені роз'яснення та доповнення до неї, але наразі це — можливість воїнам, які перебувають на передовій, юридично зафіксувати право на розпорядження їх майном на випадок смерті [6].

Актуальність питань правового регулювання соціального захисту та підтримки бійців України є надзвичайно важливим, адже на сьогоднішній день країна як суверенна держава існує завдяки самопожертві та героїзму українських захисників та захисниць. За даними бюджету Міністерства оборони України на 2024 рік, 74 % з 1,16 трлн грн видатків спрямовано на грошове забезпечення, харчування, амуніцію та медичну підтримку військовослужбовців. Проте, незважаючи на значні фінансові внески, існують серйозні проблеми в правовому регулюванні соціального захисту, медичної допомоги та фінансової забезпеченості військовиків. Ці проблеми не тільки ускладнюють життя воїнів, але й впливають на їх здатність оформлювати заповіти з упевненістю, що їхні родини отримають належну підтримку в разі непередбачених обставин, тому їх варто ретельно проаналізувати та запропонувати шляхи покращення ситуації [12].

Слід зауважити, що недосконалість правового регулювання соціального захисту в Україні залишається однією з ключових проблем, яка впливає на життя наших захисників та захисниць. Зокрема, більшість бійців стикаються з труднощами при отриманні статусу учасника бойових дій у зв'язку з складністю і неоднозначністю процедури, що є значною прогалиною у законодавстві. Основні проблеми включають недостатнє врегулювання строків подачі документів командирами, а також обмежений перелік документів, які приймаються для підтвердження участі в бойових діях. Ця ситуація викликає значні труднощі в наданні пільг та соціальної допомоги військовослужбовцям [13; 14].

Ще однією суттєвою проблемою є доступ до медичної та реабілітаційної допомоги. В Україні існує дефіцит реабілітаційних центрів і неякісна інфраструктура для надання медичних послуг воїнам. Ця проблема є наслідком недостатнього фінансування системи охорони здоров'я, що ускладнює доступ до якісної допомоги для поранених бійців. Воїни, які отримали поранення, не можуть своєчасно отримати необхідну реабілітацію через обмежену кількість реабілітаційних центрів, військових госпіталів та центрів психологічної

підтримки. Така ситуація призводить до не достатнього рівня якості надання медичних послуг серед військовиків, що негативно впливає на їхню фізичну та психічну реабілітацію [15].

Фінансове забезпечення також залишається актуальною проблемою. Багато бійців зазначають, що затримки у виплатах можуть досягати кількох місяців, впливаючи на задоволення базових потреб, а розмір одноразової допомоги на рівні місячного грошового забезпечення є недостатнім для покриття витрат на лікування чи відновлення після травм. Це є результатом бюрократичних перешкод і складності механізмів адміністрування таких виплат. Більшість військовиків та членів їхніх родин зазначають, що соціальні виплати отримуються вчасно, проте система додаткових виплат військовослужбовцям у 2024 році залишається залежною від складних адміністративних механізмів. Це призводить до нерегулярності виплат, що створює фінансові труднощі для воїнів, особливо тих, хто знаходиться в зоні бойових дій або проходить реабілітацію [16; 17].

Вирішення наявних проблем у сфері соціального захисту, медичної та фінансової підтримки є критично важливим не лише для покращення повсякденного життя військовиків, але й для підвищення їхньої впевненості у майбутньому. Удосконалення правового регулювання соціального захисту бійців України потребує запровадження прозорих механізмів надання статусу учасника бойових дій, удосконалення системи фінансового забезпечення, розширення мережі реабілітаційних установ та спрощення адміністративних процедур — це складові, які не тільки підвищують життєвий рівень воїнів, але й сприяють їх активному оформленню заповітів. Впевненість у тому, що їхні рідні будуть фінансово підтримані, спонукатиме бійців серйозно ставитися до питань спадщини, чим забезпечить краще майбутнє для їхніх родин. Тому, вирішення вищезазначених соціальних та правових проблем є не лише обов'язком держави, але й необхідністю для стабільності та комфорту українських героїв та героїнь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради, 2003, № 40–44, ст. 1252, ст. 207. (Дата звернення: 23 листопада 2024 року)

2. Василик С. Заповіт-2024: як оформити під час дії воєнного стану. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zapovit-2024-yak-oformiti-pid-chas-diji-voyennogo-stanu-novini-ukrajini-50420735.html>

3. Горовий О. Заповіт військового: що та кому можна заповісти, хто отримує долю всупереч волі загиблого, виплати спадкоємцям зниклих безвісти. URL: <https://vchasnoua.com/news/zapovit-viiskovogo-shho-ta-komu-mozna-zapovisti-xto-otrimaje-doliu-vsUPEREC-voli-zagiblogo-viplati-spadkojemciam-zniklix-bezvisti>

4. Березинський І. Як командири частин можуть засвідчувати довіреності та заповіти в умовах воєнного стану. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/10/11/yak-komandyry-chastyn-mozhut-zasvidchuvaty-dovirenosti-ta-zapovity-v-umovah-voyennogo-stanu/>

5. Оформлення заповіту в Україні під час воєнного стану / Міністерство Юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/oformlennya-zapovitu-v-ukraini-pid-chas-dii-voennogo-stanu>

6. Рябчук О. Посвідчення заповітів військовослужбовців. URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/posvidchennya-zapovitiv-vijskovosluzhbovcziv/>

7. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164. Офіційний вісник України. 2022., № 25, ст. 1250. (Дата звернення: 23 листопада 2024 року)

8. Оформлення заповіту під час війни: роз'яснення Мін'юсту. URL: <https://news.dtki.ua/society/community/90824-oformlennia-zapovitu-pid-cas-viini-roziasnennia-miniustu>

9. Право командирів військовослужбовців посвідчувати заповіти. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/pravo-komandyriv-vijskovosluzhbovtiv-posvidchuvaty-zapovity/>

10. Про порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 року № 419 / Зібрання постанов Уряду України. 1994., № 9, ст. 218. (Дата звернення: 23 листопада 2024 року)

11. Про внесення змін до Порядку державної реєстрації заповітів і спадкових договорів у Спадковому реєстрі: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 2022 року № 914 / Офіційний вісник України. 2022., № 68, ст. 4030. (Дата звернення: 23 листопада 2024 року)

12. Водяний А. Міноборони показало свій бюджет з розбивкою за напрямками. URL: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/minoborony-pokazalo-svii-biudzheth-z-rozbyvkoiu-po-napriamakh>

13. Галаджій О. Новий порядок і строки. Як отримати статус УБД під час війни — які зміни з 1 вересня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/poryadok-otrimannya-ubd-novi-dokumenti-stroki-umovi-yakizmini-diyut-z-1-veresnya-novini-ukrajini-50348973.html>

14. Звягінцева М. Статус учасника бойових дій: як оформити та до яких проблем варто підготуватися. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/status-uchasnika-boyovih-diy-yak-oformiti-ta-do-yakih-problem-varto-pidgotuvatisya.html>

15. Чому затримують виплати військовим. URL: <https://reporter.zp.ua/chomu-zatrymuuyut-vyplaty-vijskovym.html>

16. Гор А. Важливі відповіді щодо реабілітації поранених військових — інтерв'ю з уповноваженим президента. А.Гор. URL: <https://war.telegraf.com.ua/ukr/statti/2023-08-24/5805534-vazhlivi-vidpovidi-shchodo-reabilitatsii-poranenikh-vijskovikh-intervyu-z-upovnovazhenim-prezidenta>

17. Горинська В. Зарплати військових в умовах війни: які це суми, кому платять більше та чому затримують. URL: https://24tv.ua/economy/zarplati-vijskovih-2024-yaki-sumi-chomu-mozhut-zatrimati-yaki_n2663415#%D0%A7%D0%B8%20%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B7%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%83

Панчук А.С., Якименко Л.Г.,

студентки І курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А. П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

К. Ю. Н., доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Історія України засвідчує, що її етнос повинен та здатен об'єднуватися в часи суспільних викликів та долати їх. Починаючи з лютого 2014 року, коли московія окупувала український Крим, і закінчуючи трагічною датою 24 лютого 2022 року, коли північний варвар здійснив повномасштабне вторгнення на територію України, московська влада порушила всі існуючі міжнародні норми та принципи гуманітарного права.

За офіційною статистикою, щонайменше, 12,1 тис. цивільних українців загинули від початку повномасштабного вторгнення, ще понад 26,8 тис. отримали поранення, втім реальні цифри можуть бути набагато більшими. Внаслідок війни майже 4 млн людей залишаються внутрішньо переміщеними особами, а понад 6,8 млн були вимушені втекти з країни. «Безперешкодний гуманітарний доступ необхідний для приблизно 1,5 млн людей в областях України, окупованих московією. Ці території залишаються поза межами нашої досяжності», — наголосила заступниця генсека ООН з політичних питань Розмарі Дікарло [19].

Окупація Криму та початок бойових дій на Сході України стали каталізатором масштабного волонтерського руху, що охопив всю країну. В той момент політична влада була неспроможна забезпечити територіальну цілісність і надати належну підтримку населенню.

Законодавчою базою волонтерської діяльності України слугують наступні міжнародні нормативно-правові акти: ч. 1 ст. 25 Загальної декларації прав людини (1948 року), ст. 22, ч. 4 ст. 38 Міжнарод-

ної Конвенції про права дитини (1989 року), Загальна Декларація волонтерів (1990 року), Декларація про волонтерську діяльність (2001 року), тощо.

Правові, організаційні, соціальні засади отримання, надання, оформлення, розподілу і контролю за цільовим використанням гуманітарної допомоги на сьогодні регулюються Законами України «Про гуманітарну допомогу» (1999 року), «Про благодійництво та благодійні організації» (2012 року), «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» (2022 року), «Про волонтерську діяльність» (2011 року), «Про громадські об'єднання» (2012 року), «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» (2022 року); постановами Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку списання товарів (предметів) гуманітарної допомоги, які мають певний термін експлуатації» від 16 березня 2000 р. № 514, «Про затвердження Порядку використання гуманітарної допомоги у вигляді коштів в іноземній валюті з рахунків в іноземній валюті отримувачів гуманітарної допомоги» від 22 березня 2000 р. № 542, «Про затвердження Порядку реєстрації отримувачів гуманітарної допомоги» від 22 березня 2000 р. № 543, «Про Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги» від 22 березня 2000 р. № 544, «Питання Комісії з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України» від 22 березня 2000 р. № 553, «Про затвердження Порядку надання Україною гуманітарної допомоги» від 21 лютого 2001 р. № 161, та іншими нормативно-правовими актами [10, ст. 451; 12, ст. 252; 8, ст. 1721; 13; 7, ст. 481; 14; 15; 16, ст. 518; 17; 18].

24 лютого 2022 року близько 4-ї години московія розпочала новий етап бойових дій проти України — повномасштабне вторгнення. За оцінкою Організації Об'єднаних Націй, повномасштабна війна в Україні — це наймасштабніший збройний конфлікт в Європі за останні десятиліття. Вдруге країна стикнулася з проблемами нестачі зброї, людей та фінансування. Тоді кожен українець зробив свій внесок у боротьбу з агресором, ставши волонтером, донором чи просто підтримуючи морально наших захисників. Були створені як маленькі так і великі благодійні фонди: «Повернись Живим», «Сергія Притули», «Мирне Небо», «Nova Ukraine», «Razom for Ukraine»,

«КОЛО», «Армія SOS», «United Help Ukraine», благодійна платформа UNITED 24 та інші, що спеціалізуються на допомозі військовим, медикам, рятувальникам і просто цивільним людям у наданні техніки, ліків, їжі та інших ресурсів [3].

Благодійний фонд «Свої» працює з 2014 року. З початком повномасштабного вторгнення фонд надає допомогу українським захисникам і мирним жителям, забезпечуючи військові шпиталі ліками та закупаючи кісткові імпланти для поранених військовослужбовців ЗСУ. Благодійний фонд НореUA працює у Львові з лютого 2022 року. Організація забезпечує продуктовими наборами родини у прифронтових регіонах і на звільнених територіях, а також переселенців, що отримали тимчасовий притулок на Львівщині [11].

Важливо розуміти, що ці всі фонди тримаються на «донатах» звичайних людей, які жертвують, як правило, невеликі суми. Але завдяки їм, за три дні благодійний фонд Сергія Притули зібрав 600 млн. грн. для купівлі чотирьох безпілотників Bayraktar TB2. Притула називав цей збір «Народний Байрактар». Так і виявилось, адже найбільша кількість транзакцій припала на суми розміром 100–1000 грн. — 44,7 %, про це розповіли Forbes в пресслужбі фонду Притули [4].

Світ об'єднався довкола України. Від всесвітньо відомих українців до голлівудських зірок, від приватних волонтерських ініціатив до міжнародних гуманітарних місій. До подолання гуманітарної кризи в Україні сьогодні залучені Європейський механізм цивільного захисту (EUCPM), Координаційний центр запобігання катастрофам при НАТО (EADRCC), Управління з координації гуманітарних питань ООН (OCHA), WFP (Глобальна продовольча програма), Дитячий фонд ООН (UNICEF), Агентство ООН у справах Біженців (UNHCR), Фонд з питань народонаселення (UNFPA), Програма розвитку ООН (UNDP), Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC), Всесвітня організація здоров'я (WHO), Plan international, Агентство з міжнародного розвитку США (USAID), Ізраїльський форум міжнародної гуманітарної допомоги (ISRAAID), Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ), Консультативна місія Європейського Союзу в Україні (EUAM) та багато інших механізмів реагування на катастрофи як на міжнародному, так і на національному рівні.

Найбільшим донором України є США. Про це йдеться у публікації Наталії Патрікеєвої та Сергія Нікітенка для Руху «Чесно», які

досліджували розподіл допомоги у обласних центрах України та її транспортування на прифронтові території. Аналіз даних проекту Ukraine Support Tracker свідчить, що сума допомоги від США перевищує допомогу решти країн, разом узятих. Основні напрями надання цієї гуманітарної допомоги — розміщення та харчування внутрішньо переміщених осіб, продовольча безпека та засоби до існування, охорона здоров'я, вода, санітарія та гігієна. А також багатоцільова грошова допомога (готівкові кошти) та захист (захист дітей, протидія гендерно обумовленому насильству, протимінна діяльність) тощо.

В рамках програми «Uniting for Ukraine» (Єднання заради України), яка надає можливість громадянам України та їхнім найближчим родичам, які перебувають за межами США, приїхати до США і тимчасово перебувати у країні протягом двох років. Відповідно до цієї програми, українці, які беруть у ній участь, повинні мати спонсора в США, який погоджується надавати їм фінансову підтримку на час їхнього перебування в США [5, с. 62].

Неможливо оминати і внесок українців, які перебувають за межами нашої держави. Українська діаспора починаючи з 2014 року стала надійним тилом для України. Фінансова, гуманітарна та медична допомога закордонних українців зосереджена на співпраці та створенні різноманітних фондів та благодійних організацій. Завдяки їхній підтримці Україна змогла протистояти агресору.

Важливим складником гуманітарної допомоги є медична допомога для військових. Як приклад можна навести підтримку української діаспори в Італії та Румунії, які активно проводили переговори щодо лікування українських військових в медичних закладах означених держав. Переважно лікування та реабілітацію оплачували уряди цих країн, але й українці за власної ініціативи надавали фінансову допомогу. Так, у березні 2023 року Конфедерація українців Латвії спільними зусиллями з українською діаспорою організувала передачу українським військовим автотранспорту, запасних автомобільних комплектуючих й важливо необхідної провізії.

В квітні 2023 року група волонтерів з Тернополя отримала допомогу від української діаспори, яка знаходиться в Сполучених Штатах Америки. Ця допомога була зібрана за допомогою американського фонду «United Support for Ukraine» та передана волонтерському центру «Десантно-козацького рою». Представники української ді-

спори передали два автомобілі, медикаменти, медичні прилади, засоби гігієни, одяг, матраци, ковдри, дитяче харчування та інші речі [6, с. 111].

Існує певний порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги зазначений «Порядком митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000 року № 544. Гуманітарний товар пропускається через митний кордон України у першочерговому порядку. Для пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України необхідно: 1) наявність отримувача в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги; 2) проведення заходів офіційного контролю; 3) отримання відповідних дозволів контролюючих органів. Товаросупровідні документи і митні декларації на паперовому носії без позначення “Гуманітарна допомога. Продаж заборонено” для оформлення не приймаються [7, ст. 481].

На період дії воєнного стану Кабінет Міністрів України має право визнавати окремі категорії товарів, у тому числі підакцизні, гуманітарною допомогою без необхідності проведення окремої процедури для кожного конкретного випадку. Ця норма була введена до Закону України «Про гуманітарну допомогу» у березні 2022 року. Безпосередньою підставою для внесення цієї норми стало те, що в умовах воєнного стану виникла необхідність в екстреному наданні гуманітарної допомоги.

Якщо врахувати все вищезазначене, варто поговорити про одну з проблем, а саме розкрадання гуманітарної допомоги. Одним з основних завдань, які стоять перед Україною в умовах війни, є забезпечення ефективного розподілу гуманітарної допомоги. Для цього необхідно забезпечити прозорість процесу розподілу гуманітарної допомоги, а також запобігти її розкраданню. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» від 24 березня 2022 року Кримінальний закон України доповнено новою статтею 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». Закон визначає, що продаж або інше розпорядження гуманітарною допомогою з метою збагачення у значному розмірі карається штрафом від 2 тис. до 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виправними роботами до двох років

або обмеженням волі до чотирьох років. У разі повторного вчинення злочину, змови групи осіб чи використання службового становища передбачено позбавлення волі на строк від 3 до 5 років, заборону обіймати певні посади до трьох років та конфіскацію майна. Порушення, вчинені організованою групою, у великих масштабах або під час надзвичайного чи воєнного стану, тягнуть за собою позбавлення волі на строк від 5 до 7 років із заборобою займати певні посади до 3 років та конфіскацією майна [9].

У підсумку можна сказати, що гуманітарна допомога є життєво важливим елементом підтримки України в умовах війни, сприяючи забезпеченню базових потреб цивільних, допомозі військовим, а також надходженню ресурсів окупованим територіям. Її ефективний розподіл вимагає прозорого правового регулювання та суворого контролю. Волонтерський рух і діяльність благодійних організацій стали ключовими факторами подолання гуманітарної кризи, отримуючи значну підтримку як від українців, так і міжнародних партнерів. В Україні під виглядом гуманітарної допомоги часто ввозять товари без сплати податків, які потім продають, що шкодить вітчизняним виробникам і державному бюджету. Такі зловживання підривають міжнародний імідж країни. Для вирішення проблеми необхідно нормативно врегулювати отримання, оформлення, розподіл і контроль за цільовим використанням гуманітарної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сапелкін Ю.В. Волонтерський рух в Україні в умовах військової агресії. / Scientific review of the actual events, achievements and problems. 2024. С. 188–191.
2. Горелов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. 2015. 36 с.
3. Мележик Т. Українські волонтери та фонди, які найбільше допомагають країні під час війни. ТСН.ua. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/top-volonteriv-tafondiv-yaki-zaluchili-naybilshe-groshey-dlya-shvidshoyi-peremogi-ukrayini2181787.html>
4. Петрушко Л. Фонд Притули: Майже половину збору на байрактари забезпечили внески до 1000 грн — Forbes.ua. Forbes.ua / Бізнес, мільяртери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL: <https://forbes.ua/news/kozhna-kopiyka-mae-znachennya-mayzhe-polovinu-zboru-narodniy-bayraktar>

5. Калашник О.М. «Uniting for ukraine» або як США допомагають українцям рятуватися від війни». Права людини в умовах воєнного стану в Україні: до тижня права і 75-річчя Загальної декларації прав людини: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу, Київ, 7 грудня 2023 р. редкол.: А.Ю.Нашинець-Наумова, Г.П.Власова. С.В.Бобровник, Т.О.Дідич, А.П.Чернега. — Київ: КСУ ім. Бориса Грінченка, 2024. С. 62–64.
6. Грачевська Т. О., Ахмаджанова Д.В. Роль української діаспори у підтримці України в умовах російської агресії. «Філософія та політологія в контексті сучасної культури». 2023. С. 108–119.
7. Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000 року № 544. Офіційний вісник України. 2000, № 12, ст. 481.
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану від 3 березня 2022 року № 2118-IX. Офіційний вісник України. 2022 року, № 33, ст. 1721.
9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України від 24 березня 2022 року №2155-IX . Урядовий кур'єр від 05.04.2022 — № 78.
10. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999, № 51, ст. 451.
11. Гіржева К. Гуманітарні сили України. Як українські благодійні фонди, громадські організації та волонтери допомагають під час війни. NV LIFE. 2022. URL: <https://life.nv.ua/ukr/socium/gromadski-organizaciji-blagodiyni-fondi-i-volonteri-otrimayut-vidznaku-perelik-nominantiv-50288238.html>
12. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. Відомості Верховної Ради. 2013, № 25, ст. 252.
13. Про затвердження Порядку списання товарів (предметів) гуманітарної допомоги, які мають певний термін експлуатації: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2000 року № 514. Урядовий кур'єр від 18.04.2000.
14. Про затвердження Порядку використання гуманітарної допомоги у вигляді коштів в іноземній валюті з рахунків в іноземній валюті отримувачів гуманітарної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000 року № 542. Урядовий кур'єр від 18.04.2000. від 08.04.2000.

15. Про затвердження Порядку реєстрації отримувачів гуманітарної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000 року № 543. Урядовий кур'єр від 06.02.2013 — № 24.
16. Питання Комісії з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000 року № 553. Офіційний вісник України. 2000 р., № 13, ст. 518, код акта 15289/2000.
17. Про затвердження Порядку надання Україною гуманітарної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України. Урядовий кур'єр від 21 лютого 2001 року № 161 від 14.03.2001 р. № 45.
18. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року. Відомості Верховної Ради України. 2011, № 42, ст. 435.
19. UKRINFORM. ООН повідомляє про понад 12 тисяч цивільних, які загинули в Україні з початку повномасштабної війни. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3928574-on-povidomlae-pro-ponad-12-tisac-civilnih-aki-zaginuli-v-ukraini-z-pocatku-povnomasstabnoi-vijni.html>

Бондар Д.О., Харченко А.С.,

студентки І курсу

Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
к.ю.н., доцент

ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Освіта є ключовою основою для формування майбутнього сильної України, оскільки вона створює можливості для боротьби з несправедливістю, насильством, корупцією та іншими негативними явищами в суспільстві. Вона відіграє важливу роль у відновленні держави, забезпечуючи не лише необхідні знання, а й виховуючи відповідальних громадян із високими моральними цінностями, які мають дотримуватися принципів правової та соціальної держави.

Згідно з Конституцією України найвищою цінністю у сучасному суспільстві є людина, яка має можливості здійснювати пошук і освоювати нові знання, приймати виважені й нестандартні рішення [1, ст. 141].

У Загальній декларації прав людини передбачено, що освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості, збільшення поваги до прав людини та основних свобод, вона повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості й дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами [2, ст. 3103]. Статтею 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права містить положення про те, що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства [3].

У зв'язку із військовим вторгненням московії на територію України постає низка надважливих питань, серед яких адаптація навчальних закладів до обмежень і загроз, а також гарантування безпеки, надійності та доступності освіти в найскладніших умовах. Саме тому слід детально проаналізувати специфіку реалізації права на здобуття освіти в умовах воєнного стану. З початку московсько-української війни Міністерство освіти і науки України (далі — МОН) активно працює над збереженням кадрового потенціалу в освітній сфері, підтримкою матеріально-технічної бази навчальних закладів, а також забезпеченням безперервності освітнього процесу шляхом впровадження сучасних освітніх технологій в умовах воєнного стану.

Комітетом з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України підкреслено, що в цей складний період саме МОН спрямувало зусилля освітян на створення безпечних умов для здобуття освіти, забезпечення доступності й безперервності навчання в регіонах України з різною безпековою ситуацією (дистанційне навчання, організація завершення навчального року та вступної кампанії, використання потенціалу переміщених педагогічних працівників, координація гуманітарної допомоги задля доступності й безперервності навчання тощо). Через військові дії чимало здобувачів освіти й педагогічних працівників зазнали травматичного стресу, наслідком чого став посттравматичний синдром, отже, постала потреба в їх психологічній підтримці та поверненні в освітній процес (шляхом упровадження програм надання психологічної реабілітації,

адаптації та підтримки дітям в умовах війни й у повоєнний період; залучення та підготовки психологів; надання інформаційної підтримки тощо) [4, с. 7].

З перших днів введення воєнного стану в Україні здобувачі освіти втратили можливість навчатися, проте навіть попри несприятливі умови для повноцінної діяльності, робота навчальних закладів доволі швидко відновилася і організація діяльності щодо реалізації конституційного права на освіту продовжує здійснюватися із дотриманням певних пріоритетів, головними серед яких є: всебічна підтримка працівників та здобувачів освіти, які зі зброєю в руках захищають нашу державу, задля сприяння обороні України; гарантування безпечних умов навчання та праці для усіх учасників освітнього процесу; надання якісних освітніх послуг. Для їх забезпечення законодавство України з питань освіти передбачає різні форми здобуття освіти, а саме: інституційну (очну, заочну) чи індивідуальну (екстернат, сімейну (домашню), педагогічний патронаж) форми, або шляхом їх поєднання, про це йдеться в ч.1 ст. 9 Закону України «Про освіту» (2017 року) [5, ст. 380; 6, ст. 380].

Руйнуючий вплив війни з 24 лютого 2022 року на стан освіти в Україні важко недооцінити. Так, за даними Міністерства освіти і науки України, з початку повномасштабного вторгнення на територію нашої держави станом на 2023 рік було пошкоджено понад 2 тис. закладів освіти всіх рівнів, з яких понад 200 повністю зруйновано. Серед закладів вищої освіти (далі — ЗВО) найбільших втрат такі зазнали у Харківській, Донецькій, Чернігівській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій областях. Тому однією із проблем у процесі організації освітнього процесу в ЗВО стало забезпечення таких умов навчання, за яких уникнення загрози життю та здоров'ю здобувачів освіти стане мінімальним. Одним зі способів реалізації такого завдання є інституційне та нормативне забезпечення, що з 24 лютого 2022 року реалізується таким чином: переміщенням ЗВО з територій активних бойових дій або дій можливого руйнівного ураження на території або у підпорядкування іншим ЗВО, які знаходяться в зоні умовної безпеки; організація освітнього процесу в дистанційній, змішаній (гібридній формі) з використанням інструментів дистанційного зв'язку та освіти; виявлення недоліків та їх виправлення в частині адміністратив-

но-управлінської діяльності у сфері освіти; переорієнтація в підготовці кадрів та ін [7].

Особливу увагу слід звернути на міжнародну підтримку освітнього процесу, зокрема для студентів вищих навчальних закладів. Наприклад, під час дії воєнного стану в Україні продовжує працювати швейцарсько-український проект «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» (DECIDE). Цей проект реалізується Громадською організацією DOCCU у співпраці з Цюрихським педагогічним університетом за підтримки Швейцарської Конфедерації, яку представляють Посольство Швейцарії в Україні та Швейцарське бюро співробітництва. Проект DECIDE має на меті підтримку освітніх реформ та процесів децентралізації для створення ефективної системи управління освітою в громадах. Крім того, він сприяє впровадженню міжнародних стандартів якості освіти та допомагає розкрити науковий потенціал студентів, включно з підтримкою біженців за кордоном. У межах проекту було розроблено й впроваджено освітній чат-бот «EducationUaBot», доступний у Telegram і Viber. Цей інструмент надає інформацію про організацію навчання в умовах війни як в Україні, так і за її межами [8; 9].

Також проект створив сайт emergency.mon.gov.ua, який інформує міжнародну освітянську спільноту про систему освіти в Україні, допомагає адаптувати українських дітей-біженців за кордоном і підтримувати їхній зв'язок з вітчизняною освітньою системою. У рамках ініціативи DECIDE надано технічну підтримку Міністерству освіти і науки України та Українському центру оцінювання якості освіти для організації проведення НМТ. Разом із ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ було розроблено технічне завдання для національної електронної екзаменаційної системи та створено її прототип. Ця система в майбутньому слугуватиме основою для проведення ЗНО, вступних іспитів до закладів вищої освіти та інших екзаменаційних процесів [7; 9].

Окремо варто підкреслити позитивні зміни, які сприяють розвитку наукового потенціалу України. Європейська комісія запустила портал «Європейський дослідницький простір для України» (ERA4Ukraine), який забезпечує підтримку українських науковців як на європейському, так і національному рівнях. Уряд Британії планує виділити пакет фінансової підтримки обсягом 3 млн фун-

тів стерлінгів на підтримку українських науковців. На порталі також можна знайти інформацію про визнання дипломів, актуальні вакансії, отримання соціальної допомоги та пропозиції житла для вчених і членів їхніх сімей [7; 10].

Для тих дослідників, які були змушені залишити Україну через війну, започатковано спеціальний грантовий проект програми Марії Склодовської-Кюрі з бюджетом 25 млн євро. Ці ініціативи сприяють не лише збереженню наукового потенціалу, а й розвитку особистісних і професійних якостей дослідників, відкриваючи нові можливості для їхньої діяльності [11].

Важливо наголосити на необхідності подальшого прогресу в цьому напрямі, включаючи розвиток міжінституційної та міжнародної співпраці. Особливу роль у цих процесах відіграють органи влади України, які мають забезпечувати координацію і підтримку таких ініціатив [12].

Важливо вивчати досвід та узагальнювати потреби освітянської спільноти, враховуючи різні обставини життя під час воєнного стану: переселення до інших міст України чи за кордон, перебування в зонах активних бойових дій або в регіонах відносної безпеки. Особливої уваги потребують питання, пов'язані з матеріально-технічним забезпеченням педагогів, батьків, учнів і студентів, а також із необхідними методичними, програмними інструментами для організації освітнього процесу. Окремо слід приділити увагу психологічному супроводу як учнів, так і педагогів.

Право на освіту — це право людини на здобуття необхідних навичок та культурних знань, що забезпечують нормальну життєдіяльність у сучасному суспільстві. Освіта відіграє ключову роль у формуванні особистості, сприяє соціалізації та інтелектуальному розвитку. Однак реалізація цього права є нерівномірною в різних державах. Право на освіту покликане забезпечити рівні можливості для всіх, дозволяючи кожному здобувати знання. Особливо складним, але вкрай важливим завданням стає організація освітнього процесу під час війни. У тих регіонах, де це можливо, навчання має продовжуватись завдяки зусиллям місцевої влади, яка повинна сприяти відновленню навчального процесу та створенню додаткових освітніх можливостей для внутрішньо переміщених осіб.

Право на освіту в умовах воєнного часу має забезпечуватися максимально повно, наскільки це можливо. Це включає організацію дистанційного навчання, а також очного навчання в освітніх закладах, розташованих у безпечних регіонах країни, здатних приймати учнів і студентів [13].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. (Дата звернення: 29 листопада 2024 року)
2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник України. 2008, № 93, ст. 3103. (Дата звернення: 6 грудня 2024)
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966. Організація Об'єднаних націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (Дата звернення: 6 грудня 2024)
4. Лондар С. Л., Мельник С. В., Терещенко С. В. Виклики в освітній галузі в період воєнного стану в Україні: необхідність перебудови інформаційного забезпечення. Освітня аналітика України. Випуск № 2. 2022. С. 5–22.
5. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>
6. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017, № 38–39, ст. 380 (Дата звернення: 8 грудня 2024)
7. Губанова Т.О. Функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи. Київський юридичний журнал, Вип.3, 2023. С. 23–31.
8. Децентралізація для розвитку демократичної освіти. Швейцарсько-український проєкт DECIDE. URL: <https://decide.in.ua>
9. Там само.
10. Європейський дослідницький простір для України» (ERA4Ukraine). URL: <https://euraxess.ec.europa.eu/ukraine/ukrainian>
11. Міжнародні програми для українських науковців / Уманський НУС, 25 липня 2022 р. URL: Міжнародні програми для українських науковців — Наука та інновації

12. ЕС відкриває нові програми для українських студентів і науковців. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/yes-vidkrivaye-novi-programi-dlya-ukrayinskih-studentiv-i-naukovci>

13. Островський П.В., Череватюк В.Б. / Право на освіту в умовах воєнного стану / Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, НАУ, 24 лютого 2023 р. — С. 102–104.

Кобилянська А. В., Волосовська А. С.,

студентки I курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

к. ю. н., доцент

ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

«Україна прагне забезпечити найкращі умови для життя та праці своїх громадян. Важливу роль у цьому відіграють трудові відносини, які є ключовою формою взаємодії між учасниками трудового процесу. Їхня ефективність визначається якістю правових механізмів регулювання та рівнем розвитку нормативно-правової бази. Воєнний стан впливає на всі аспекти суспільного життя, сфера трудових відносин не є винятком. Під час війни роботодавці, працівники та держава стикаються з новими проблемами, які потребують негайних вирішень. Під час воєнного стану вводяться обмеження у сфері трудових відносин» [1, с. 125].

То ж право на працю врегульоване Конституцією України (ст.ст. 43, 44, 45), Кодексом законів про працю України (1971 року), Законами України «Про охорону праці» (1992 року), «Про відпустки» (1996 року), «Про зайнятість населення» (2013 року), «Про охорону дитинства» (2001 року), «Про міжнародне приватне право» (2005 року), Цивільним кодексом України (2004 року) та міжнарод-

ними нормативними актами, зокрема — Загальною декларацією прав людини (1948 року, ст. 23), Європейською конвенцією з прав людини (1950 року, ст. 4), Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (1966 року), Конвенцією про права дитини (1995 року, ст. 32 та 36), Європейською соціальною хартією (1996 року).

«Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення; кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку», про що йдеться мова у ст.ст. 23 та 24 Загальної декларації прав людини (1948 року) [2, ст. 3103].

Відповідні положення Декларації втілені в ст.ст.43, 44, 45, 46 Конституції України. Так, «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом» [3, ст. 141].

За Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (2022 року) до завершення воєнного стану вводяться обмеження права на працю, обмежується умови захисту трудових прав працівників. Дія відповідного Закону розрахована на період дії воєнного стану та втратить чинність з дня його припинення або скасування. Форма трудового договору визначається за домовленістю між сторонами. Це означає, що під час воєнного стану вимога обов'язкового укладення письмових трудових договорів скасована. Строковий трудовий договір може бути укладений на період дії воєнного стану або для заміщення тимчасово відсутніх працівників. Тобто трудові відносини з відсутніми працівниками не припиняються, однак на час їх тимчасової відсутності роботодавець може укласти строковий трудовий договір з іншим працівником. Крім того, при укладенні трудового договору в умовах воєнного стану роботодавець може встановити випробувальний термін для будь-якої категорії працівників. Також під час воєнного стану можуть використовуватися такі форми організації праці, як дистанційна та надомна. Дистанційні працівники виконують свої обов'язки з будь-якого місця на власний вибір, залишаючись на зв'язку з роботодавцем через інформаційно-комунікаційні технології. Надомні працівники працюють за місцем проживання або в інших обраних ними локаціях поза межами приміщень роботодавця, зазвичай використовуючи фіксовану робочу зону або визначені технічні засоби [4, ст. 1634].

Відповідно до ст. 3 вище зазначеного Закону «на період дії воєнного стану повідомлення працівника про зміну істотних умов праці та зміну умов оплати праці здійснюється не пізніше як до запровадження таких умов. Законодавство дозволяє перевести працівника на іншу роботу, не передбачену трудовим договором, без його згоди, за певними винятками. Таке переведення можливе лише для запобігання або ліквідації наслідків бойових дій, а також у разі загрози життю працівника». Крім того, скасовано обов'язкове двомісячне попередження про зміну умов праці, таких як заробітна плата чи режим роботи. У таких випадках працівникові гарантується оплата праці на рівні не нижчому за середній заробіток на попередньому місці роботи [4, ст. 1634].

Під час воєнного стану працівник має право розірвати трудовий договір у строк, зазначений у його заяві, якщо це пов'язано з бойови-

ми діями у регіонах, де знаходиться підприємство. У такому випадку працівник може звільнитися за власним бажанням без обов'язкового відпрацювання двох тижнів — лише за один день (за винятком примусового залучення до суспільно-корисних робіт в умовах воєнного часу, а також якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах віднесених до критичної інфраструктури). Раніше така можливість була доступною лише за наявності поважних причин, передбачених ст. 38 Кодексу законів про працю України [4, ст. 1634; 5, ст. 375]. Роботодавець може звільнити працівника навіть у період його тимчасової непрацездатності або під час перебування у відпустці (за винятком відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а також відпустки для догляду за дитиною до трьох років). При цьому датою звільнення вважається перший робочий день після завершення періоду непрацездатності або відпустки [6].

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (2022 року) нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного стану може бути збільшена до 60 год. на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури. Тоді як КЗпП України у ст. 50 встановлює 40 год. на тиждень. Відповідно до ст. 52 КЗпП України законодавець передбачає п'ятиденний або шестиденний робочий тиждень, при якому загальна тривалість щотижневого відпочинку складає не менше — 42 годин. Під час воєнного стану цей час може бути скорочено до 24 годин. Також припиняють свою дію на період дії воєнного стану наступні положення трудового законодавства, зокрема, щодо заборони роботи у вихідні дні, скорочення робочого дня напередодні святкових, неробочих або вихідних днів, перенесення вихідного дня, якщо він збігається зі святковим чи неробочим днем, а також обмеження щодо виконання надурочних робіт. У період дії воєнного стану надання працівнику щорічної основної відпустки за рішенням роботодавця може бути обмежено тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік. Якщо тривалість щорічної основної відпустки працівника становить більше 24 календарних днів, надання не використаних у період дії воєнного стану днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану. У період дії воєнного стану роботодавець може відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами

та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури, робіт з виробництва товарів оборонного призначення або до виконання мобілізаційного завдання [7; 8].

У період дії воєнного стану роботодавець за заявою працівника, який виїхав за межі території України або набув статусу внутрішньо переміщеної особи, в обов'язковому порядку надає йому відпустку без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у заяві, але не більше 90 календарних днів, без зарахування часу перебування у відпустці до стажу роботи, що дає право на щорічну основну відпустку, передбачено ст. 9 Закону України «Про відпустки» (1997 року) [8].

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (2022 року) дозволяє сторонам трудових відносин на час воєнного стану призупиняти дію трудового договору, як за ініціативою працівника, так і роботодавця. Головною умовою для призупинення дії трудового договору є абсолютна неможливість надання роботодавцем та виконання працівником відповідної роботи саме у зв'язку із збройною агресією московії проти України. Під час призупинення дії трудового договору у роботодавця немає обов'язку виплачувати працівнику заробітну плату. Відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію проти України. «Воєнний стан суттєво впливає на трудові відносини, змінюючи правові норми, що регулюють взаємодію працівників і роботодавців, їхні права та обов'язки, а також організацію праці. У цих умовах важливо досягти балансу між захистом трудових прав та інтересами роботодавців, зберігаючи стабільність економіки».[8]

Зміни трудового законодавства, продиктовані умовами воєнного часу мають гармонійно, гнучко, і головне, без порушень конституційних прав і свобод людини та громадянина, забезпечити ефективне врегулювання трудових відносин. Що дозволить мінімізувати негативні наслідки кризи воєнного стану та у повоєнний період, тим самим зберігаючи і охороняючи соціальні права людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Машков К.Є., Горностаї О.Б., Товт Т.О. Особливості трудових відносин в умовах воєнного стану: нормативно-правове регулювання. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: науковий збірник. Випуск № 1, 2022 року. С. 125–129.
2. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник України, 2008, № 93, ст. 3103. (Дата звернення: 28 листопада 2024 року)
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141 (Дата звернення 25 листопада 2024 року).
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Офіційний вісник України, 2022, № 31, ст. 1634. (Дата звернення: 25 листопада 2024 року)
5. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971, додаток до № 50, ст. 375. (Дата звернення: 28 листопада 2024 року)
6. Волянська О. Трудові відносини в умовах воєнного стану. URL: <https://lcf.ua/thought-leadership/bankruptcy-and-restructuring/bez-vidpochinku-ta-strajkiv-trudovi-vidnosini-v-umovah-voyennogo-stanu/>
7. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 року № 504/96-ВР. Відомості Верховної Ради. 1997, № 2, ст. 4. (Дата звернення: 28 листопада 2024 року)
8. Степанова А. Трудові відносини в умовах воєнного стану: що необхідно знати працівникам та роботодавцям. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210624_trudov-vdnosini-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-neobkhidno-znati-pratsvnikam-ta-robotodavtsya

Бердник В.В., Чистіліна А.П.,

студентки I курсу

Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ВИЗНАННЯ ОСОБИ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛОЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна — це важкий час для кожного з нас. В таких реаліях, під час бойових дій та тимчасової окупації, однією з найголовніших проблем стає зникнення людей безвісти, що в свою чергу завдає надзвичайного болю родинам та друзям зниклих. В першу чергу серед таких людей військовослужбовці, чия доля на полі бою або в полоні невідома, а також серед зниклих можуть бути і цивільні особи, які постраждали від московської агресії. Станом на кінець вересня 2024 року в Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, куди подали заяви рідні зниклих, нараховується близько 55 тисяч українців. Проте насправді цифра може бути більшою, адже про деяких зниклих, в яких немає родичів або ті проживають на тимчасово окупованих територіях, ніхто не подавав інформацію. На жаль, коли встановлюють місцеперебування зниклих осіб, у деяких випадках виявляється, що громадянин перебуває в полоні, а в інших — виявляється загиблим [1].

Згідно ст. 1 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» (2018 року) особа, зникла безвісти, — це фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук. В той час як: особа, зникла безвісти за особливих обставин, — особа, зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. При певній схожості зазначених понять, поданих законодавством, іс-

нує суттєва різниця між ними. Фізичну особу може бути визнано безвісти зниклою виключно в судовому порядку. В свою чергу відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону особа набуває статусу зниклої безвісти за особливих обставин, починаючи з внесення про неї відомостей до Єдиного реєстру. Також особа вважається зниклою до моменту припинення її розшуку у порядку, передбаченому вищезгаданим Законом. Надання особі даного статусу не позбавляє її родичів або інших осіб права звернення до суду із заявою про визнання такої особи померлою. Та за таких обставин, якщо місцеперебування, місце поховання чи місцезнаходження останків особи не було встановлено, проводиться розшук, який не припиняється до встановлення місцеперебування, місця поховання чи місцезнаходження останків [2, ст. 280].

Відповідно до ст. 43 Цивільного кодексу України (2004 року) фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування. У разі зникнення військовослужбовця або його смерті за обставин, що свідчать про зв'язок із виконанням службових обов'язків, командир військової частини зобов'язаний негайно доповісти про це через засоби зв'язку. Протягом трьох годин він також має надіслати письмове повідомлення до відповідного військового органу нагляду або контролю, пов'язаного з характером події, про що йде мова в п. 1 розділу III Інструкції про розслідування та облік нещасних випадків із військовослужбовцями, затвердженої наказом Міністерства оборони України (від 27 жовтня 2021 року, № 332) [3, ст. 356; 4]. Родичам військового, рекомендують у випадку, якщо особа не виходить на зв'язок більше трьох діб, зв'язатись з його побратимами або командиром. Якщо ж відсутній зв'язок більше 10 діб, а змоги зв'язатися з командиром немає, то потрібно звернутися до територіального центру комплектування та соціальної підтримки та перевірити наявність сповіщення про підтвердження статусу безвісти зниклої особи. У випадку підтвердження такої інформації є необхідність звернутись до Національної поліції із відповідною заявою, оскільки саме цей орган займається розшуком безвісти зниклих за особливих обставин. Визнання судом у встановленому законом порядку фізичної особи безвісти зниклою не свідчить про смерть такої особи, однак і не виключає можливості смерті. Зазначене визначає одночасну

наявність двох припущень стосовно двох взаємовиключних станів безвісти зниклої фізичної особи (особа жива, особа померла). Згідно ч. 1 та ч. 5 ст. 44 Цивільного кодексу на підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку; опіка над майном припиняється у разі скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою, а також у разі появи особи, зниклої безвісти за особливих обставин. В деяких випадках, безвісти зникла особа може бути позбавлена цього статусу. Згідно ч. 2 ст. 46 Цивільного кодексу фізична особа, яка зникла безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців. Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до правових наслідків, які настають у разі смерті [3, ст. 356; 5].

Для повного та досконалого розгляду питання необхідно також звернутись до міжнародних договорів які регулюють правові відносини щодо безвісти зниклих осіб за особливих обставин. А саме до Женевських конвенцій, які містять певні обмеження щодо жорстокого поводження під час війни, регулюючи цей момент за допомогою пов'язаних між собою договорів. Дані договори є частиною законодавства України та містять положення для запобігання зникнення людей та полегшення процесу розшуку у випадку зникнення. Таким чином відповідно до ст. 4 Конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 року), особами, які захищаються цією конвенцією, є ті, хто у разі збройного конфлікту чи окупації опиняється під владою держави, громадянином якої він не є [6]. Відповідно до ст. 122 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (1949 року) в якомога короткий строк кожна зі сторін конфлікту передає своєму Інформаційному бюро всі відомості про кожну особу з боку супротивника, яка потрапила до неї в полон [7]. Конвенції містять положення, що запобігають зникненню людей та включають можливість пошуку померлих. В той час як розшук саме зниклих безвісти в Женевських конвенціях опосередковується значно менше. А також порушення конвенцій нашим ворогом унеможливує їх повноцінне функціонування на сьогодні [8].

Коли людина безвісти зникає — це не тільки важка та трагічна ситуація для її родини та друзів, все що цього стосується має юридичний аспект. Відсутність особи може впливати на життя інших людей, в першу чергу близьких родичів, зокрема дітей, наприклад у разі виникнення потреби забезпечити реалізацію майнових чи немайнових особистих прав зниклої особи. Окрім встановлення опіки над майном суд у разі оголошення особи безвісти зниклою також вирішує сімейні та нематеріальні питання. Неповнолітні та повнолітні непрацездатні діти, непрацездатні батьки, дружина (чоловік) незалежно від віку й працездатності, якщо вони доглядають дітей безвісти зниклої особи, які не досягли віку восьми років, згідно ст. 46 Закону України «Про пенсійне забезпечення» (1992 року) мають право вимагати призначення їм пенсії у зв'язку з визнанням годувальника безвісти зниклим [9, ст. 10]. Передбачені також певні пільги, зокрема: позачергове прийняття дітей зниклого у дитячі заклади; 50-відсоткова знижка на користування житлом; безкоштовний проїзд у міському транспорті для батьків зниклого [10]. Припиняються зобов'язання, тісно пов'язані зі зниклою людиною (наприклад, дія довіреності, договору поруки). А також дружина (чоловік) безвісти зниклого згідно ст. 107 Сімейного кодексу України (2002 року) набуває право розірвати шлюб у спрощеному порядку [11, ст. 135]. Та не дивлячись на те, що визнання безвісти зниклої особи загиблою є важким та довгим процесом, для родини такої особи, окрім тих самих пільг, що і для родини зниклого, гарантується наступне: право на виплату одноразової грошової допомоги; право для членів сім'ї особи на безкоштовну психологічну допомогу; право на забезпечення жилими приміщеннями в разі потреби поліпшення житлових умов за рахунок держави; право на допомогу у похованні та встановленні пам'ятника; право дітей на зарахування поза конкурсом до державних і комунальних вищих та професійно-технічних навчальних закладів України для навчання за рахунок коштів державного бюджету протягом трьох років після здобуття відповідної загальної середньої освіти [10].

Тож, законодавство нашої країни спрощує процес розшуку безвісти зниклих осіб та робить все можливе для їх пошуку. Проте останнім часом кількість таких осіб тільки зростає, а для сім'ї зниклого військового дуже важливо знати де саме знаходиться людина та чи жива вона. А у випадку смерті мати право на всі соціальні пільги,

зокрема психологічну допомогу. Визнання особи безвісти зниклої в умовах війни — це в першу чергу реалізація прав зниклого та його родини в таких складних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьменко Ю. В Україні в Реєстрі зниклих безвісти за особливих обставин станом на кінець вересня 2024 року є дані про 55 тисяч людей / Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення» — 2024. URL: <https://suspilne.media/845429-v-ukraini-zniklimi-bezvisti-oficijno-vvazautsa-55-tisac-ludej/>
2. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12 липня 2018 року. Відомості Верховної Ради, 2018, № 38, ст. 280 (Дата звернення 1 грудня 2024 року).
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 40–44, ст. 356 (Дата звернення 1 грудня 2024 року).
4. Про затвердження Інструкції про розслідування та облік нещасних випадків з військовослужбовцями, професійних захворювань і аварій у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 27 жовтня 2021 року. Офіційний вісник України. 2022 р, № 2, ст. 102 (Дата звернення 1 грудня 2024 року).
5. Сов'як Р. З військовим зник зв'язок. Що робити і чого точно робити не варто. Varosh — онлайн-журнал про Закарпаття — 2023. URL: <https://varosh.com.ua/vijna/z-vijskovym-znyk-zv-yazok-shho-robyty-i-chogo-tochno-robyty-ne-varto>
6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Офіційний вісник України. 2013, № 27, ст. 942.
7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. Офіційний вісник України. 2010, № 62, ст. 2179.
8. Голубенко І. «Правові аспекти визнання фізичної особи зниклою безвісти за особливих обставин в умовах правового режиму воєнного стану в Україні» URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/57564>
9. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05 листопада 1991 року. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 3, ст. 10 (Дата звернення 1 грудня 2024 року).
10. Соціальні гарантії для членів сімей полонених, зниклих безвісти та загиблих військовослужбовців України. Громадська організація «Український центр захисту прав людини». 2022. URL: <https://uhrc.org.ua/>
11. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. Відомості Верховної Ради України, 2002, № 21–22, ст. 135. (Дата звернення 1 грудня 2024 року).

Рудометов Г.Р.,

студент I курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

к. ю. н., доцент

ОСОБЛИВІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

На даний момент в Україні діє воєнний стан по причині збройної агресії московії проти України через це всі органи державної влади змушені здійснювати свої завдання і функції в умовах війни. Воєнний стан є особливим правовим режимом, який діє в Україні від 24 лютого 2022 року, через загрозу державній безпеці та територіальній цілісності країни. В умовах воєнного стану правоохоронні органи отримують додаткові повноваження, спрямовані на забезпечення правопорядку, захист громадян та держави.

Під час воєнного стану країна стикається з підвищеними загрозами, такими як диверсійна діяльність, шпигунство та тероризм. Розширені повноваження дозволяють правоохоронним органам ефективніше реагувати на ці загрози і захищати громадян. В умовах війни швидкість прийняття рішень є критично важливою. Додаткові повноваження дають правоохоронцям можливість швидше затримувати підозрюваних, проводити обшуки та вилучати майно без бюрократичних затримок, що може врятувати життя.

В умовах воєнного стану важливо мати можливість контролювати та перехоплювати комунікації для виявлення ворожих агентів і попередження терактів. Це дозволяє попередити загрози ще на етапі планування. Введення комендантської години та контроль на дорогах допомагають запобігти переміщенню диверсійно-розвідувальних груп і забезпечити безпеку на вулицях міст. Війна супроводжується інформаційними атаками та пропагандою. Правоохоронні органи мають активізувати заходи щодо захисту інформаційного

простору, моніторити соціальні мережі та інші джерела інформації для запобігання поширенню дезінформації. Під час воєнного стану важлива тісна співпраця між різними правоохоронними та військовими підрозділами. Додаткові повноваження дозволяють ефективніше координувати зусилля і проводити спільні операції.

до початку повномасштабного вторгнення московії в Україну, набув чинності порядок затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. №1456, про перевірку документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану. Цей порядок встановлює правила перевірки документів у громадян, огляду їхніх особистих речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, а також службових приміщень і житла. Він був впроваджений для забезпечення правового режиму воєнного стану [1, ст. 641].

Основними правоохоронними органами які підтримують правопорядок під час воєнного стану в Україні є: Національна поліція України, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Державна прикордонна служба України, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України та Служба зовнішньої розвідки України. Звісно це не весь перелік.

Нові повноваження з'явилися у працівників національної поліції, а саме, відповідно до ст. 24 Закону України «Про Національну поліцію» (2015 року), національна поліція: під час дії воєнного стану поліція особливого призначення в ході відсічі збройної агресії проти України за рішенням військового командування, погодженим з керівником поліції або уповноваженою ним особою, може брати участь в обороні України; за зверненням територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів Служби безпеки України або розвідувальних органів України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, беруть участь у здійсненні заходів щодо оповіщення військовозобов'язаних та резервістів спільно з представниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також здійснюють адміністративне затримання та доставлення до цих центрів та органів призовників, військовозобов'язаних та резервістів, які вчинили адміністративні правопорушення. Під час дії воєнного стану поліцейський має право застосовувати заходи примусу, передбачені ст. 42 Закону України «Про

Національну поліцію» (2015 року), стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без врахування вимог та заборон, які стосуються порядку застосування заходів примусу, порядку застосування спеціальних засобів та порядку застосування вогнепальної зброї ч. 9 ст. 42, тобто дозволяється застосування заходів примусу без попередження, нанесення ударів спеціальними засобами без обмежень щодо локації їх нанесення, а також застосування вогнепальної зброї [2, ст. 379; 3, с. 206].

Одним із ключових завдань правоохоронних органів під час воєнного стану є виявлення та нейтралізація диверсійно-розвідувальних груп (ДРГ), які можуть здійснювати підривну діяльність на території країни. Ці заходи включають широкий спектр оперативних та розшукових дій, спрямованих на забезпечення державної безпеки та захист громадян. Служба безпеки України, Збройні Сили України, Національна гвардія України та інші правоохоронні органи здійснюють збір інформації з різних джерел, включаючи агентурну розвідку, перехоплення комунікацій, аналіз відкритих джерел та використання технічних засобів спостереження. Агентурна розвідка передбачає роботу з конфіденційними інформаторами, які надають інформацію про підозрілих осіб та їхню діяльність. Отримана інформація підлягає ретельному аналізу та обробці. Це включає аналіз комунікацій, відстеження фінансових операцій, перевірку документів та аналіз пересувань підозрюваних осіб. Використання сучасних аналітичних систем дозволяє швидко ідентифікувати потенційні загрози та здійснювати відповідні заходи реагування. Після ідентифікації підозрюваних осіб правоохоронні органи встановлюють оперативне спостереження за їхньою діяльністю. Це включає спостереження за місцем проживання, робочими місцями, контактами з іншими особами та пересуваннями. Використовуються як людські ресурси, так і технічні засоби спостереження, такі як відеокамери, дрони та пристрої для прослуховування [4, ст. 241].

У зв'язку з бойовими діями в Україні, Служба безпеки України (СБУ) отримала додаткові повноваження для забезпечення національної безпеки. Ці повноваження є ключовими для ефективного реагування на виклики та загрози, що виникають під час воєнного стану. Під час воєнного стану багато правових актів, що регламентують роботу СБУ, залишаються конфіденційними та не розголо-

шуються у засобах масової інформації. Однак СБУ активно спілкується з громадянами, надаючи різні застереження та повідомляючи про затримання ворожих диверсійних груп та колаборантів. Крім того, вона бере участь у бойових діях на фронті та співпрацює з іншими підрозділами Збройних Сил України. На офіційному веб-сайті СБУ було опубліковано повідомлення, в якому розкриваються обов'язки правоохоронного органу під час воєнного стану. Серед цих обов'язків зазначаються затримки колаборантів і корегувальників вогню, знешкодження диверсійно-розвідувальних груп, фіксація переміщень ворожої техніки за допомогою громадян та офіційного чат-бота, кібероборона, документування доказів злочинів московії на території України для пред'явлення їх у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі, а також співпраця з фондом «Повернись живим» та іншими волонтерськими організаціями. На сьогоднішній день СБУ продовжує свою діяльність для забезпечення безпеки та захисту України та українського населення по всій країні. Особлива увага зараз приділяється регіонам, які знаходяться поблизу окупованих територій, зокрема Луганській, Донецькій, Харківській, Запорізькій та іншим областям. СБУ ще до початку війни ретельно готувалася до різних сценаріїв та розробляла алгоритми дій. З початком повномасштабного вторгнення московії, усі сили безпеки України одразу стали на захист країни. Співробітники СБУ присутні на всіх «гарячих точках», виконуючи завдання з контррозвідки, кібербезпеки, розслідування воєнних злочинів, викриття агентів, стабілізації звільнених територій тощо [5, ст. 382; 6, с. 225].

Підсумовуючи, додаткові повноваження СБУ під час воєнного стану є критично важливими для забезпечення національної безпеки та захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз. Вони дозволяють оперативно реагувати на виклики, забезпечувати громадський порядок та захищати інтереси держави. Така активна роль СБУ є невід'ємною частиною стратегії захисту країни в умовах військової агресії. Особливі повноваження надають змогу правоохоронним органам забезпечувати безпеку та стабільність держави в умовах підвищеної загрози, проте вони мають бути збалансовані з правами та свободами громадян, щоб уникнути зловживань і порушень прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456. Офіційний вісник України. 2022, № 12, ст. 641.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 серпня 2015 року. Відомості Верховної Ради України, 2015, № 40–41, ст. 379.
3. Політова А.; Скорик В. Особливості діяльності працівників поліції в умовах воєнного стану. URL: https://www.researchgate.net/publication/377266074_Politova_AS_Kriminalna
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. Відомості Верховної Ради, 2018, № 31, ст. 241.
5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 року. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 27, ст. 382.
6. Миргород В. Діяльність служби безпеки України в контексті національної безпеки. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/04/82-part-2.pdf#page=222>

Кісільов О.О.,

студент I курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

к.ю.н., доцент

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД ТА ЙОГО ІНТЕГРАЦІЯ В УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВУ СИСТЕМУ

Війна в Україні триває вже 11 рік поспіль, в цей час війська московії вчиняють жакливі злочини на території України та не несуть за це відповідальність. Викрадення українських дітей і їхнє незаконне переміщення, масові вбивства, катування та знущання над

цивільним населенням, незаконні судові процеси над військовополоненими та їх страти, систематичне насильство над мирними громадянами, бомбардування закладів охорони здоров'я та освіти, обстріли критичної інфраструктури, використання забороненої зброї, а також знищення цілих населених пунктів — усе це злочини проти людяності, винищення нації (геноцид проти українського народу), злочини агресії або військові злочини, які здійснюються варварами у XXI ст.

Станом на 4 грудня 2024 року Генеральна прокуратура України зафіксувала понад 149 тис. воєнних злочинів або злочинів агресії, з яких 145 тис. — порушення законів та звичаїв війни. 731 магістральних справ проти міністрів, депутатів, військового командування, посадовців, керівників правоохоронних відомств, розпалювачів війни та пропагандистів московії. Зареєстровано майже 20 тис. злочинів проти національної безпеки, в які входять посягання на територіальну цілісність України, державна зрада, колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, диверсія та інші. Також повідомляється про загибель 593 дітей та 1710 поранених [1]. Офіс Генеральної прокуратури розслідує ці злочини, його можливостей і юрисдикції не завжди достатньо для повного забезпечення правосуддя, особливо коли йдеться про притягнення до відповідальності вищого військового та політичного керівництва московії.

Московсько-українська війна показала, що міжнародна підтримка відіграє ключову роль у боротьбі з агресором. На початку війни Україна не залишилася сама, ми отримали військову, фінансову та гуманітарну підтримку з боку країн НАТО, Європейського Союзу, інших держав партнерів. Хоча світова спільнота повністю не ізолювала московію від цивілізованого світу, що б суттєво змінило перебіг подій.

17 липня 1998 року міжнародна спільнота, складена з 120 держав, підписала Римський статут Міжнародного Кримінального Суду. Він встановлює норми, за якими працює Міжнародний Кримінальний Суд (МКС) з 1 липня 2002 року, коли його ратифікували 60 країн [2]. Міжнародний кримінальний суд був створений з метою розслідування та притягнення до відповідальності фізичних осіб, які вчинили злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії. Особливістю МКС є його постійний характер, який надає змогу забезпечувати безперервність і системність у роз-

гляді міжнародних злочинів. Суд функціонує на принципах незалежності від інших міжнародних правових органів і обмежується суворо визначеними рамками своєї юрисдикції. Унікальність МКС полягає у фокусі на притягненні до відповідальності саме фізичних осіб, включно з вищим військовим і політичним керівництвом, в той час як Міжнародний суд ООН (Нідерланди, м. Гаага) розглядає справи між державами. Юрисдикція МКС поширюється на держави, які приєдналися до Римського статуту. Однак суд може розглядати справи і з інших країн за умов, якщо країна, яка не є учасником статуту, погодиться співпрацювати з судом або якщо Рада Безпеки ООН вирішить передати справу до цього суду. Ще одним важливим аспектом діяльності МКС є принцип комплементарності, який передбачає, що суд втручається лише у випадках, коли національні суди не можуть або не бажають ефективно розслідувати злочини та притягувати винних до відповідальності. МКС також відіграє важливу роль у розвитку міжнародного кримінального права. Суд уніфікує норми, що стосуються відповідальності за міжнародні злочини [3].

Структура Міжнародного кримінального суду складається з чотирьох органів: Президії, Палат, Офісу Прокурора та Секретаріату. Очолює МКС Голова суду (президент), станом на листопад 2024 року головою суду обрана японка Томоко Акана [4]. Президія складається з Президента (Голови суду) та двох віце-президентів, яких обирають судді МКС на максимум 2 трирічні терміни. Вона відповідає за загальне керівництво та організацію роботи суду. До її обов'язків входить представництво МКС на міжнародній арені, організація та координація діяльності суддів, а також забезпечення ефективного виконання рішень суду.

Палати — це суддівський орган, який складається з 18 суддів і трьох членів Президії. Вони поділяються на Палати досудового провадження, Судову палату та Апеляційну палату, кожна з яких складається з 6 суддів. Палата досудового розслідування складається з декількох палат, до яких входять від одного до трьох суддів. Вони займаються питаннями, які виникають до початку стадії судового розгляду. Палати досудового провадження наглядають за діяльністю Офісу Прокурора, розглядають питання видачі ордерів або повістки за клопотанням Офісу Прокурора. Судові палати створюються Президією з трьох суддів, якщо злочинець є заарештованим.

Вони встановлюють чи є особа винуватою або ж ні і, якщо особа є винуватою, можуть призначити покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, але з обмеженням у 30 років максимально або довічне ув'язнення. Судова палата може зобов'язати злочинця відшкодовувати шкоду, заподіяну потерпілим, включаючи компенсацію, реституцію (поновлення порушених майнових прав) або реабілітацію. Звісно обидві сторони судового процесу мають право подати апеляцію, чим і займається Апеляційна палата. Вона уповноважена відмінити рішення, змінити його або скасувати та призначити новий судовий розгляд іншою Судовою палатою.

Офіс Прокурора є незалежним органом, який відповідає за проведення розслідувань та висування обвинувачень у випадках міжнародних злочинів. Він діє автономно, не підпорядковуючись іншим органам МКС. Офіс Прокурора проводить розслідування злочинів, збирає докази та представляє їх перед Палатами суддів. Він складається з 2 підрозділів: відділу відповідального за обвинувачення, який займається функціями конкретних справ та відділу інтегрованих послуг, який забезпечує допоміжні функції.

Секретаріат забезпечує функціонування МКС. Його очолює Секретар, завдання якого є управління публічною інформацією, проведення просвітницької діяльності для підвищення обізнаності про діяльність суду, надання підтримки потерпілим, включаючи юридичну та психологічну допомогу, а також забезпечення адміністративного супроводу всіх інших органів суду.

Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду 20 січня 2000 року. Проте 25 років питання ратифікації статуту залишалося невирішеним. В 2001 році Президент України Леонід Кучма подав Конституційне подання до Конституційного Суду України з проханням визнати його неконституційним. У своєму висновку Конституційний Суд зазначив, що певні положення Римського статуту МКС, які стосуються принципу комплементарності, тобто МКС доповнює національні органи кримінальної юстиції, не відповідають Конституції України [5]. Питання ратифікації статуту стало надзвичайно важливим після збройної агресії московії, яка розпочалася у лютому 2014 року з анексії Автономної Республіки Крим. Проте в 2015 році Верховна Рада України прийняла Постанову Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду

щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» [6].

Після початку повномасштабного вторгнення московії на територію України 24 лютого 2022 року, Україна ратифікувала Римський статут МКС. 24 серпня 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Цим Україна визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів, передбачених ст.ст. 6, 7, 8 Римського статуту МКС, з 21 листопада 2013 року на території України [7].

Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду надає Україні статус повноправного члена цієї інституції. Це відкриває можливість брати участь у роботі Асамблеї держав-учасниць, голосувати, пропонувати кандидатури суддів і прокурорів та звертатися до Суду із проханнями про розслідування злочинів, що підпадають під його юрисдикцію. Україна бере на себе зобов'язання впроваджувати положення Римського статуту у своє національне законодавство, співпрацювати з МКС у розслідуваннях, шляхом надання доказів чи екстрадиції, а також забезпечувати розслідування воєнних злочинів на національному рівні. Україна може передати до Суду справи щодо злочинів, скоєних у Бучі, Гостомелі, Бородянці, Ірпені, Маріуполі, Херсоні та інших містах, злочин — знищення Каховської ГЕС, що спричинив гуманітарну катастрофу на півдні, або використання касетних і фосфорних боєприпасів у Бахмуті. Жертви злочинів московії зможуть швидше домогтися справедливості та отримати компенсації. Ратифікація також підтверджує на міжнародній арені прихильність України до захисту прав людини, миру та безпеки. Юрисдикція МКС поширюється на українських посадовців у випадку порушення міжнародного законодавства, як приклад, побиття мітингувальників під час Революції Гідності у 2014 році за наказом тодішньої влади.

Міжнародний кримінальний суд є важливою частиною становлення миру в Україні, а масштаб і жорстокість скоєних злочинів не тільки в Україні, а й по всьому світові показує, що тільки спільно з іншими державами можна покласти край будь-якій агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 04.12.2024. Офіс Генеральної прокуратури України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
2. МКС з першого погляду. Міжнародний Кримінальний Суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/ICCAtAGlanceUKR-rgb.pdf>
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 21.08.2024. Голос України. 2024, № 110.
4. Міжнародний кримінальний суд очолила Томоко Акане. «ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА». 11.03.2024. URL: <https://pravo.ua/mizhnarodnyi-kryminalnyi-sud-ocholyta-tomoko-akane/>
5. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11.07.2001. Офіційний вісник України. 2001, № 28, ст. 104.
6. «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»: Постанова Верховної Ради України від 04.02.2015 № 145-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015, № 12, ст. 77.
7. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. Офіційний вісник України. 2024, № 80, ст. 4665.

Андріаш С.С., Власюк А.П.,

студентки І курсу

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чернега А.П.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету ім. Бориса Грінченка

К.Ю.Н., доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ЗА КОРДОНОМ

Термін «біженець» почав широко використовуватись серед міжнародної спільноти після Першої світової війни, коли населення однієї держави стало мігрувати до інших держав у зв'язку із збройними конфліктами, політичними переслідуваннями, дискримінацією тощо. Це стало першопричиною забезпечення правового регулювання статусу біженців, закріплення їх прав та обов'язків. Повномасштабне вторгнення московії на Україну стало причиною багатьох негативних соціальних та економічних явищ, наслідком яких стала вимушена міграція українців до інших країн задля збереження власного життя, уникнення насилля та через інші побоювання. Світова спільнота на рівні держав, урядів, міжнародних організацій засуджують дії країни-агресора та надає підтримку Україні, одним із проявів якої є прихисток біженців [1, с. 620].

Правовий статус українських біженців за кордоном став важливим питанням у контексті сучасних геополітичних і соціальних викликів. Через військові конфлікти, політичну нестабільність і економічні труднощі значна кількість громадян України була змушена шукати прихисток у різних країнах світу. У ЄС станом на вересень 2024 року 4,5 мільйона українців, на яких поширюється директива про тимчасовий захист. Кількість біженців постійно зростає. Це явище має глибокі наслідки як для приймаючих держав, так і для самих біженців, які стикаються з численними труднощами в інтеграції, доступі до соціальних гарантій і захисті своїх прав.

Міжнародне право, включаючи Конвенцію про статус біженців 1951 року (ухвалена 28 липня 1951 в Женеві конференцією повноважних представників, скликаній відповідно до резолюції 429 (V) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1950 року) та Протокол 1967 року, визначають міжнародні стандарти захисту біженців, включаючи принцип non-refoulement (заборона примусового повернення в країну, де людині загрожує небезпека), а також законодавства окремих країн, визначають права та обов'язки українських біженців. Водночас особливу роль відіграє Європейський Союз, який надає українцям тимчасовий захист відповідно до спеціальних директив і програм.

Країни Європейського Союзу, Америка, Австрія та Канада продовжують надавати прихисток українцям, які через війну були змушені покинути територію України. У жовтні 2023 року Євросоюз офіційно продовжив термін дії механізму тимчасового захисту для українців до 4 березня 2025 року. А також важливо зазначити Закон України «Про дипломатичну службу» (2018 року) передбачає, що консульські установи зобов'язані надавати допомогу громадянам України у вирішенні юридичних, соціальних, гуманітарних та інших питань за кордоном. Станом на кінець листопада 2023 року, у країнах ЄС такий статус «біженця» мали 4,27 мільйони громадян із України. Основними країнами, які приймали бенефіціарів тимчасового захисту, були Німеччина, Польща і Чехія [2].

Особи, які користуються тимчасовим захистом в країнах ЄС, мають широкий перелік прав. Зокрема: право на проживання на весь термін, який може тривати від одного до трьох років; право на отримання відповідної інформації про тимчасову охорону; гарантії доступу до процедури надання притулку; право доступу до роботи відповідно до правил ринку праці та умов найму; право доступу до притулку або житла; право доступу до соціального забезпечення або засобів до існування, якщо це необхідно; право доступу до медичної допомоги; право доступу до системи освіти для осіб до 18 років; можливість возз'єднання сімей за певних обставин; право доступу до банківських послуг, зокрема, відкриття банківського рахунку; право переїхати до іншої країни ЄС до отримання посвідки на проживання; вільне пересування в країнах ЄС (окрім країни проживання) протягом 90 днів протягом 180-денного періо-

ду після отримання дозволу на проживання в приймаючій країні ЄС [3, с. 90–91].

Проте не всі можуть отримати статус біженця. На цей статус не можуть претендувати особи, які вчинили злочин проти миру, військовий злочин або злочин проти людяності, як це визначено в міжнародних актах, укладених з метою вжиття заходів щодо подібних злочинів; вчинили тяжкий злочин не політичного характеру за межами країни, яка надала їм притулок, і до того, як вони були допущені до цієї країни як біженці; 3) винні у вчиненні дій, які суперечать цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй [4, с. 239].

Розглянемо ключові та перспективні зміни, які чекають українців, що перебувають під тимчасовим захистом у країнах Європейського Союзу у 2024 році. Українці зі статусом тимчасового захисту в Німеччині мають право на соціальну допомогу, зокрема допомогу з безробіття «Bürgergeld». На кінець 2023 року близько 700 тисяч українців отримували ці виплати. Водночас, лише 19 % працездатних українців у Німеччині працевлаштовані. Уряд країни планує реформувати механізм підтримки, впроваджуючи жорсткіші правила щодо безробітних, які відмовляються від працевлаштування. За новими нормами, у разі необґрунтованої відмови від роботи, виплати можуть бути тимчасово зупинені. Однак покриття витрат на житло та комунальні послуги збережеться. Крім того, в рамках програми «JobTurbo» для прискорення працевлаштування передбачено інтеграцію мовного навчання безпосередньо на робочих місцях. У Чехії українські біженці можуть продовжувати тимчасовий захист до березня 2025 року, але нові правила вимагають підтвердження проживання через офіційні документи. Це спрямоване на посилення контролю над правовим статусом і умовами перебування українців у Чехії. Також змінено правила проживання у державному гуманітарному житлі. З 2024 року максимальний термін перебування скорочено до трьох місяців, за винятком вразливих категорій. Крім того, уряд Чехії розглядає можливість фінансової підтримки для тих, хто добровільно повертається в Україну, що свідчить про прагнення регулювати кількість біженців у країні [2].

Станом на вересень 2024 року Польща залишається однією з країн, яка прийняла найбільшу кількість українських біженців. Згідно з даними, у країні перебуває понад 1 мільйон українців, які покинули

свої домівки через війну. Тимчасовий захист для українців діє до березня 2024 року, з можливим продовженням. З початку 2024 року збільшено виплати на дітей: замість 500 злотих тепер виплачується 800 злотих на одну дитину. Проте в Польщі дедалі активніше обговорюється питання скасування соціальних виплат для біженців, адже основний етап міграції завершено, а потреба в масштабній підтримці може поступово знижуватися. Правовий статус українських біженців за кордоном постійно адаптується до нових викликів. Країни Європи намагаються забезпечити належний рівень захисту та підтримки, одночасно заохочуючи інтеграцію біженців у суспільство. Попри фінансову допомогу та соціальні гарантії, все більшого значення набувають програми, спрямовані на працевлаштування, мовну інтеграцію та поступове зниження залежності від соціальної допомоги [2].

Розглянемо, якою ж була реакція Європи на українських студентів біженців. Насамперед слід зазначити, що освіта визнана критично важливою для біженців і є ключовим компонентом гуманітарного реагування. Вона забезпечує довгострокову мету в періоди невизначеності та руйнувань, сприяє інтеграції, вивченню мови країни, що приймає, а також забезпечує відповідні дипломи та навички, необхідні для орієнтації в нових контекстах. З самого початку московського вторгнення в Україну ЄС, активувавши свою Директиву 2001/55/ЄС, надав українським студентам біженцям тимчасовий захист, який серед іншого передбачає доступ до вищої освіти, і всі європейські країни, що приймають, зробили освіту своїм безпосереднім пріоритетом. Разом із тим найголовнішою метою ЄС є і залишається створення умов, за яких біженці зможуть повернутися до України після закінчення війни та початку її відбудови [5].

Відносини щодо захисту прав та інтересів українців за кордоном носять публічно-правовий характер і стосуються, для прикладу, як законного перетину державного кордону, так і права на освіту, охорону здоров'я, тощо. Проте, у зв'язку з воєнними діями в Україні, вимоги іноземної держави послабилися, і, практично, всі держави світу досить лояльно відносяться до українських біженців за кордоном та забезпечують політику максимального сприяння для українців в правовій та багатьох соціальних сферах [6, с. 180].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Якимчук М.Ю., Соломко С.С., Самороков В.О. Правовий статус українських біженців у країнах Європи. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. №1. С. 619–625.
2. Мигаль М. Умови проживання та виплати: зміни для українців із тимчасовим захистом у Європі. URL: <https://iaa.org.ua/articles/living-conditions-and-benefits-changes-for-ukrainians-with-temporary-protection-in-europe/>
3. Каплій О. В., Поскальнюк В. Г. Міжнародно-правовий статус українців, що отримали тимчасовий захист в країнах ЄС. Ольвійський форум-2024: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. 2024. С. 88–93.
4. Лозінська С. В. Тимчасовий захист та статус біженця в умовах збройного конфлікту. Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 червня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 238–241.
5. Stepping up: Refugee education in crisis — 2019 Report. URL: <https://www.unhcr.org>
6. Стефанишин Н. М. Захист прав українських біженців за кордоном. The I International Scientific and Practical Conference «Current trends in the development of modern scientific thought», September 27–30, 2022, Haifa, Israel. 534 p. (С. 179–181).

Надеїна Д.С., Поночовна Д.О.,

студентки I курсу

Факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Чаплюк О.І.,

доцент кафедри публічного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
к. ю.н., доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДІТЕЙ У ЗОНАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Актуальність обраної нами теми обумовлена ескалацією військових конфліктів, оскільки зони бойових дій наразі охоплюють різноманітні регіони світу, тому міжнародна спільнота активно використовує всі можливі засоби для врегулювання конфліктів та розробки нормативно-правової бази, яка надає особам законні права та захист. Найбільш уразливою категорією у відповідному процесі безумовно є діти, адже вони не завжди можуть повноцінно реалізовувати свої права та свободи чи захищати себе, тому потребують додаткових гарантій від держави та суспільства. Навіть в період мирного часу діти стають жертвами правопорушень, та в зонах конфліктів, попри існування міжнародних правових норм, проти них нерідко вчиняються неправомірні дії. Це спричинено ігноруванням міжнародних гуманітарних зобов'язань, відсутністю чіткої системи покарань та моніторингу злочинів.

Визначення поняття «права» загалом передбачає систему можливостей, надану особі для її комплексного розвитку відповідно до вимог та умов середовища, та реалізації особою її свобод та потреб. Дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше, відповідно до статті 1 Конвенції про права дитини [1]. Специфіка прав дитини полягає у тому, що вона потребує особливого ставлення та спеціальної охорони, відповідно до її фізичної та розумової незрілості. На регіональному рівні кожна держава гарантує дітям їх права відповідно до власного законодавства. До прикладу Закон України «Про охорону дитинства» [2]. Також

держави зобов'язані забезпечувати безпеку дітей та діяти відповідно міжнародно-правових норм. У Конвенції ООН про права дітей закріплюється забезпечення неповнолітніх або малолітніх правами без дискримінації, визначаючи їх інтереси як ключовий пріоритет. Конвенція була ратифікована найбільшою кількістю країн з-поміж усіх міжнародно-правових договорів та умовно вважається «Світовою Конституцією прав дитини» [1]. Проте в зонах бойових дій, як зазначалось раніше, контроль за належним виконанням прав дітей ускладнюється. Документом, який регулює питання захисту цивільного населення під час війни, є Женевська Конвенція 1949 року [3]. Деталізовані положення щодо захисту прав дітей відображені у першому додатковому протоколі Конвенції від 8 червня 1977 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [4]. Конвенцію та Протокол I можна вважати основними документами для регуляції захисту прав дітей у зонах бойових дій, адже їх положення є обов'язковими, навіть для нейтральних країн, тобто не країн-учасниць, але нерідко зустрічаються приклади порушення їх норм. Наразі система міжнародних договорів, протоколів та інших документів «м'якого права» продовжує розвиватися і містить рекомендації про те, як посилити захист і дотримання прав дітей під час збройного конфлікту. Однак ефективно впровадження стандартів, передбачених цими правилами, як і раніше є серйозною проблемою в багатьох частинах світу, особливо в Україні. Внаслідок російської збройної агресії в Україні загинуло 583 дитини та понад 1655 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Такі вражаючі цифри свідчать про те, що проблема захисту дітей і донині залишається неврегульованою повною мірою.

Відповідно до статті 77 пункту 2 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій категорично забороняється вербування або використання дітей віком до 15 років як військовослужбовців або допускання їх до участі у бойових діях [4]. Згідно зі статтею 8 (2) (b) (xxvi) Римського статуту МКС, призов і мобілізація дітей віком до 15 років або їх використання для ведення бойових дій є військовим злочином [5]. Прикладом порушення даної статті є дії країни агресора на окупованих територіях України. За участі російських спецслужб, створюються табори, у яких активно здійснюється розповсюдження російської пропаганди, мілітаризація свідомості дітей та нав'язування обов'язку захищати інтереси росії. Наразі відомо

про існування багатьох дитячих мілітарних організацій, серед яких: «Юнармия», «Молодая гвардия», «Клуб лидер», «Движение первых». Зі слів голови Центру громадянської просвіти «Альменда» Марії Суляліної, на сьогодні щонайменше 38,5 тисяч дітей залучено до російської «Юнармії», а до іншої мілітарної організації «Движение первых» — 62 тисячі [6]. Більшість росіян та колаборантів на сьогодні не несуть відповідальності за свої неправомірні дії, а діти, які стають жертвами їх політики, змушені проходити спеціальні курси з реабілітації, адже перебування у таборах такого типу призводить до тяжких наслідків для їх психіки.

Також, організовуючи діяльність цих таборів, Росія порушує інші статті Женевських Конвенцій, адже впроваджує інформаційну пропаганду. До прикладу діти мають доступ тільки до перевиданих підручників з неправдивими історичними фактами та переліком документів для вступу в російську армію. Водночас воїни окупаційного війська проводять зустрічі з дітьми, де поширюють наративи про демонізацію України. Покарання за наведені злочини та їх неприпустимість є закріпленими у статті 17 Конвенції про права дитини, де йдеться що держави-учасниці визнають важливу роль засобів масової інформації і забезпечують, щоб дитина мала доступ до інформації і матеріалів із різних національних і міжнародних джерел, особливо до таких, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному добробуту, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини [1]. Держави-учасниці зобов'язані сприяти міжнародному співробітництву в галузі підготовки, обміну та поширення такої інформації і матеріалів, що надходять із різних культурних, національних і міжнародних джерел, сприяти засобам масової інформації у приділенні особливої уваги мовним потребам дитини, яка належить до якої-небудь групи меншостей або до корінного населення та сприяти розробці належних принципів захисту дитини від інформації і матеріалів, що завдають шкоди її добробуту, враховуючи положення статей 13 і 18 [1].

Зважаючи на те, що існують приклади порушення статей Женевських Конвенцій, хоча в теорії вони мають забезпечити дітям безпеку в умовах війни, міжнародна спільнота розробила механізми для контролю виконання Конвенцій та усунення наслідків впливу військових дій на психіку дітей. До таких механізмів входять міжнародні гуманітарні організації, із найвпливовіших мож-

на виділити ЮНІСЕФ та МКЧХ (Міжнародний комітет Червоного Хреста). Діяльність МКЧХ (Міжнародного комітету Червоного Хреста) зосереджена на особливо вразливих групах дітей, включаючи дітей без супроводу батьків або дітей, розлучених зі своїми сім'ями, дітей, пов'язаних зі збройними силами чи озброєними групами, і затриманих дітей. Також проводяться заходи спілкування зі збройними силами та озброєними групами та робота з групами ризику, щоб запобігти залученню дітей до боротьби. У країнах, де вербування дітей є серйозною проблемою, МКЧХ працює з дітьми, які раніше були пов'язані зі збройними групами, та їхніми сім'ями, щоб допомогти їм повернутися до суспільства. У місцях несвободи проводиться робота над тим, щоб влада захищала дітей, вживаючи заходів, які відповідають їхнім особливим потребам. Дітей не можна затримувати виключно на підставі їх імміграційного статусу. Пріоритетним є зосередження на захисті та підтримці дітей, коли їхні батьки знаходяться під вартою. Усі заходи, в яких беруть участь діти, керуються тим, що відповідає інтересам дітей [7]. ЮНІСЕФ (Міжнародний надзвичайний фонд допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй) можна вважати світовим лідером із захисту дітей у надзвичайних ситуаціях, зокрема в зонах бойових дій. Фонд співпрацює з іншими міжнародними організаціями, урядами та громадами для протидії насильству, посилення системи захисту дітей та запобігання їх експлуатації. Також ЮНІСЕФ здійснює моніторинг за серйозними порушеннями прав дітей, та збирає дані про них. Організація реагує на факти розлучення дітей з родиною, і сприяє безпечному воз'єднанню дітей з близькими, наскільки це можливо. Також розробляються програми реабілітації, грошової допомоги для постраждалих дітей, їх опікунів і сімей. Існують і освітні програми щодо поведінки у післявоєнному середовищі, заради запобігання поранень чи смертей дітей від наслідків війни, наприклад мін. ЮНІСЕФ використовує всі можливі засоби для запобігання насильству над дітьми, як фізичного, так і сексуального, уникненню вербування дітей у збройні сили та сприянню психосоціального підтримці [11].

У результаті проведеного нами дослідження було визначено, що концепція Женевських Конвенцій та Додаткового Протоколу є вдалою, адже в них закріплені права дітей в зонах війни, і фактично документи формують основні принципи щодо ставлення до дітей

в зонах бойових дій. Але існує проблематика їхньої ефективної реалізації. Наприклад, навіть гуманітарні організації, на які покладено регулювання цього питання, не завжди діють результативно через ряд причин. Таким чином, результати дослідження підтверджують, що проблема захисту правового статусу дітей у зонах бойових дій наразі є гострою і розширюють розуміння шляхів застосування міжнародних правових норм та діяльності міжнародних гуманітарних організацій. Також існують певні обмеження, які уповільнюють процес розв'язання зазначеної проблеми, зокрема повне невиконання певними державами зобов'язань зазначених в таких міжнародних договорах як: Женевські конвенції, Додаток до Женевських Конвенцій тощо. Однак подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на вдосконалення механізмів виконання зобов'язань з боку держав-учасниць, покарання за недотримання відповідних зобов'язань, трансформації політики нейтрального статусу міжнародних громадських організацій та підвищення прозорості їхньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про права дитини від 21.12.1995 р. Конвенція. Міжнародний документ ООН. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 05.12.2024 р.).
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р., № 2402-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 30, ст. 142 (дата звернення: 05.12.2024 р.).
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. Конвенція. Міжнародний документ ООН. Офіційний вісник України. 2010, № 62, ст. 2179. (дата звернення: 05.12.2024 р.).
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8.06.1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 05.12.2024 р.).
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Міжнародний документ ООН. Офіційний вісник України. 2024, № 107, ст. 6856 (дата звернення: 05.12.2024 р.).
6. Савицький О. рф готує з українських дітей «гарматне м'ясо» — дослідники. URL: <https://www.dw.com/uk/rosia-sistemno-gotue-z-ukrainskih-ditej-garmatne-maso-doslidniki/a-68673366> (дата звернення: 05.12.2024 р.).

7. Protected persons: Children. Under international humanitarian law, children affected by armed conflict are entitled to special respect and protection», International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/protected-persons-children> (дата звернення: 05.12.2024 р.).

8. Москаленко С. 27 вересня — День набуття чинності для України Конвенції про права дитини. URL: [https://www.hsa.org.ua/blog/27-veresnya-den-nabuttya-chynnosti-dlya-ukrayiny-konventsii-pro-prava-dytyny/#:~:text="](https://www.hsa.org.ua/blog/27-veresnya-den-nabuttya-chynnosti-dlya-ukrayiny-konventsii-pro-prava-dytyny/#:~:text=) (дата звернення: 05.12.2024 р.).

9. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. Міжнародний документ ООН. Офіційний вісник України. 2013. № 27, ст. 942. (дата звернення: 05.12.2024 р.).

10. Наливайко Л.Р. Правовий статус дитини, яка постраждала від війни. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ II. Конституційне право; муніципальне право. С.77-81. (дата звернення: 05.12.2024 р.).

11. Protecting children in humanitarian action. During violent conflicts, natural disasters and other emergencies, children are the first victims, UNICEF, for every child. URL: <https://www.unicef.org/protection/protecting-children-in-humanitarian-action#how> (дата звернення: 05.12.2024 р.).

Наукове видання

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

ДО ТИЖНЯ ПРАВА
І ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Збірник наукових праць за матеріалами круглого столу

Видання публікується в авторській редакції

Науково-методичний центр видавничої діяльності
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Завідувачка НМЦ видавничої діяльності Марія ПРЯДКО

Відповідальна за випуск Антоніна ДАНИЛЕНКО

Над виданням працювали
Тетяна НЕСТЕРОВА, Вікторія СКРЯБІНА

Підписано до друку 13.10.2025 р. Формат 60х84/16.
Ум. друк. арк. 8,56. Зам. № 5-34.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8052 від 29.01.2024 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі «Інтернет» без письмового дозволу Київського столичного університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.